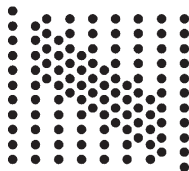

RAZPRAVE in GRADIVO

TREATISES AND DOCUMENTS

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES
LJUBLJANA, 2009

RAZPRAVE IN GRADIVO / TREATISES AND DOCUMENTS

Revija za narodnostna vprašanja / Journal of Ethnic Studies

UDK-UDC 323.15.342.4 (058)

ISSN 0354-0286

ISSN 1854-5181 (e-izdaja)

RAZPRAVE IN GRADIVO
TREATISES AND DOCUMENTS

58

UREDNIŠKI ODBOR – EDITORIAL BOARD

Sara Brezigar, Milan Bufon, Jadranka Čačič-Kumpes, Boris Jesih, Vera Kržišnik-Bukić,
Sonja Kurinčič Mikuž, Avguštin Malle, Mojca Medvešek, Sonja Novak Lukanovič, Milan
Pahor, Jože Pirjevec, Albert Reiterer, Petra Roter, Janez Stergar, Vladimir Wakounig,
Jernej Zupančič, Mitja Žagar.

ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHARGE

Boris Jesih / boris.jesih@guest.arnes.si

POMOČNICI ODGOVORNEGA UREDNIKA / EDITOR-IN-CHARGE ASSISTANTS

Sara Brezigar, Mojca Medvešek

LEKTURA / LECTURE

Irena Destovnik

PREVODI/TRANSLATION

Marjeta Gostinčar Cerar, Jana Kranjec Menaše

OBLIKOVANJE / DESIGN

Jana Kuharič

ZALOŽIL IN IZDAL / PUBLISHED BY

Inštitut za narodnostna vprašanja / Institute for Ethnic Studies
SI, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26, tel.: +386 (0)1 20 01 87 0, fax +386 (0)1 25 10 964
e-mail: inv@inv.si

PREDSTAVNIK / REPRESENTATIVE

Miran Komac

Revija Razprave in gradivo je vključena v dve mednarodni bibliografski bazi podatkov:

CSA Sociological Abstracts in CSA Worldwide Political Science Abstracts.

The journal Treatises and Documents is listed in two international bibliographic data bases:

CSA Sociological Abstracts and CSA Worldwide Political Science Abstracts.

Objavljeni prispevki izražajo stališča avtorjev. / The published articles express authors' viewpoints.

REVIJO SOFINANCIRA – CO-FINANCED BY

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije
Slovenian Research Agency

KAZALO

TOM PRIESTLY, RUXANDRA COMANARU "IDENTITETA" MANJŠINSKIH SLOVENCEV NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM	6
MOJCA MEDVEŠEK, SARA BREZIGAR, ROMANA BEŠTER POLOŽAJ PRISELJENCEV IN POTOMCEV PRISELJENCEV Z OBMOČJA NEKDANJE JUGOSLAVIJE NA TRGU DELA V SLOVENIJI	24
DANIJEL GRAFENAUER POGOVORI IN POGAJANJA AVSTRIJSKIH TER NEMŠKIH NACIONALSOCIALISTOV S KOROŠKIMI SLOVENCMI IN DR. JULIJEM FELAHERJEM V LETIH 1933/1934	58
ALEKSANDRA PLEŠKO RAZVOJ MANJŠINSKE ZAŠČITE V OZN SKOZI DELO PODKOMISIJE ZN ZA PROMOCIJO IN ZAŠČITO ČLOVEKOVIH PRAVIC PO LETU 1979	82
VERA KLOPČIČ NAČELO ENAKOSTI IN POZITIVNA DISKRIMINACIJA V PRAVNEM UREJANJU POLOŽAJA MANJŠIN	108
LÁSZLÓ KUPA ISTVÁN BIBÓ O SAMOUPRAVI	126
MAJA LAMBERGER KHATIB OBLIKOVANJE SOCIALNIH MREŽ MED ARABCI V SLOVENIJI	140
ROMANA BEŠTER PRAVNI OKVIR, RELEVANTEN ZA INTEGRACIJO IMIGRANTOV V SLOVENIJI	160
ATTILA KOVÁCS, DUŠAN NEČAK, MATEJA REŽEK, SARA BREZIGAR MADŽARSKA BEGUNSKA PROBLEMATIKA LETA 1956 – PRIMER JUGOSLAVIJE IN SLOVENIJE	196
AVTORJI	248
NAVODILA AVTORJEM	250

TABLE OF CONTENTS

TOM PRIESTLY, RUXANDRA COMANARU "IDENTITY" AMONG THE MINORITY SLOVENES OF CARINTHIA, AUSTRIA	6
MOJCA MEDVEŠEK, SARA BREZIGAR, ROMANA BEŠTER THE INTEGRATION OF IMMIGRANTS AND DESCENDANTS OF IMMIGRANTS FROM THE TERRITORY OF FORMER YUGOSLAVIA IN THE LABOUR MARKET IN SLOVENIA	24
DANIJEL GRAFENAUER CONVERSATION AND NEGOTIATIONS OF AUSTRIAN AND GERMAN NATIONAL SOCIALISTS WITH CARINTHIAN SLOVENES AND WITH DR. JURIJ FELAHER IN 1933 AND 1934	58
ALEKSANDRA PLEŠKO MINORITY PROTECTION DEVELOPMENT WITHIN THE UN THROUGH THE WORK OF THE SUB-COMMISSION ON THE PROMOTION AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS SINCE 1979	82
VERA KLOPČIČ THE CONCEPT OF EQUALITY AND POSITIVE DISCRIMINATION WITHIN THE FRAME OF PROTECTION OF NATIONAL OR ETHNIC MINORITIES	108
LÁSZLÓ KUPA ISTVÁN BIBÓ ON SELF-GOVERNANCE	126
MAJA LAMBERGER KHATIB SOCIAL NETWORKS AMONG ARABS IN SLOVENIA	140
ROMANA BEŠTER LEGAL FRAMEWORK RELEVANT TO THE INTEGRATION OF IMMIGRANTS IN SLOVENIA	160
ATTILA KOVÁCS, DUŠAN NEČAK, MATEJA REŽEK, SARA BREZIGAR HUNGARIAN REFUGEE ISSUES IN 1956 – THE CASE OF YUGOSLAVIA AND SLOVENIA	196
AUTHORS	248
GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS	250

"IDENTITY" AMONG THE MINORITY SLOVENES OF CARINTHIA, AUSTRIA

Members of the Slovene-speaking minority in Carinthia, Austria, have several "identities" at their disposal, ranging from the local to the supranational and including terms reflecting citizenship and language. We asked subjects from this minority which "identity labels" they felt most comfortable with. The results were largely as expected; they show a number of distinctions according to the age and educational level of the subjects, and in particular: the younger and the better-educated the subjects, the greater the preference for the labels "Carinthian Slovene" and "Slovene" rather than "Austrian" and "Carinthian". This suggests a positive future for the maintenance of Slovene identity and language in this province.

Keywords: Minority, identity, ethnicity, age difference, educational difference

"IDENTITETA" MANJŠINSKIH SLOVENCEV NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM

Pripadniki slovensko govoreče manjšine na avstrijskem Koroškem imajo več "identitet" hkrati, od lokalne do nadnacionalne in drugih identitet, ki odražajo državljanstvo in jezik. Pripadnike manjšine smo vprašali, katere "identitetne oznake" so jim najbolj domače. Rezultati so bili pričakovani, saj kažejo precej razlik glede na starost in izobrazbo anketirancev. Glavna razlika: mlajši in bolj izobraženi dajejo prednost oznakama "koroški Slovenec" in "Slovenec" pred oznakama "Avstrijec" in "Korošec". To je nedvomno dobro znamenje za prihodnost ohranitve slovenske identitete in jezika v deželi.

Ključne besede: manjšina, identiteta, etničnost, starostne razlike, izobrazbene razlike

INTRODUCTION

The maintenance of a minority language depends on many factors, among them the attitudes of the speakers of the language; and one of the most important attitudes is speakers' feelings about themselves – their self-worth as minority individuals, their standing with relation to members of the majority, and so on. One large factor is their feeling of "identity" – the extent to which they identify themselves as part of, or separate from, the same community as the majority, and (in the case of Slovene-speakers in Austrian Carinthia, as of "over-the-border" minorities generally) the extent to which they identify themselves with the people who speak the same language on the other side of the border.

"Identity" is a catch-all term of our times. It is an empty vessel which can be filled with almost any content," writes the anthropologist MacClancy (1993: 84); and the term is used not only in anthropology but also, with similar unrestraint, in sociology, psychology, literary analysis, and linguistics. Although it is clear that the topic of identity is vital to the understanding of ourselves as individuals in our relationship with others around us and with our contextual environment, the definitional uncertainty shows that it is a very complex concept. Evidence for this is provided by the extensive literature encompassing various aspects of the concept of identity.

We start with Tajfel's definition of a person's overall social identity: "That part of an individual's self concept which derives from his knowledge of his membership of a social group (or groups) together with the emotional significance attached to that membership" (Tajfel 1974: 255). Clément and Noels (1992) proposed a situated approach to identity based on the idea that individuals "seek to maintain a positive self-image" across situations (Clément et al. 2001: 562), i.e., that individuals not only have multiple self-representations, but also that their feelings of belonging may vary depending on the immediate context, in other words: that the concept of identity actually incorporates a variety of social identities triggered by situational factors. Especially in multilingual regions such as the one treated here, where speakers of different languages are in constant contact, these demands can be expected to vary greatly depending on the context in which the interaction or contact occurs. As explained below, the present study was a small part of a larger investigation of several factors involved in language maintenance; and it is founded on the responses to a questionnaire about the multiple identities that the respondents may have "felt" that they had. Most of these identities involve "ethnicity", and we turn our attention to "ethnic identity" next.

Helms (1994) argues that a person's present ethnic identity is the result of the blend between their ancestral group and the requirements of the culture in which they presently reside. Different aspects have been identified as the key concepts of ethnic identity: self-identification, feelings of belonging and commitment, shared

values and attitudes toward the group, and cultural aspects of ethnic identity such as language, knowledge of history and behaviour (for a review, see Phinney 1990). Many researchers share Phinney's view of ethnic identity as a "multidimensional construct, involving ethnic feelings, attitudes, knowledge, and behaviours" (1991: 193). Yip and Fuligni (2002) propose that ethnic identity is a "dynamic and interactive self-concept", for which the situational context is extremely important; similarly McDonald (1986: 333) argues that "categories of identity are constructed and come alive, not in isolation or in nature or in the mists before time, but in specific, and changing, contexts" (on diachronic changeability, see below).

Ethnic identity, specifically, is often viewed as the essential core of social identity in general (see Macdonald 1993: 8). Giles and Johnson (1981) argued that ethnic identity becomes an important aspect of one's self-definition when the boundaries between the ethnic groups are resistant, distinctions between members and non-members are obvious, the group membership is valued and has a situational relevance. If the ethnic group has the support of various institutions (schools, churches, media, etc.), it is more likely that its ethnolinguistic vitality will be stronger. This description aptly encapsulates the situation of the Slovene-speakers in Austrian Carinthia, as of many minority language speakers. The particular situation of speakers of Slovene living among Italian- and German-speakers beyond the western and northern state borders of Slovenia reflects historical factors which have intensified and aggravated their feelings about their identity: as is well-known, for as much as two decades before World War Two they lived under fascism while their fellow-Slovene-speakers in Slovenia did not; and for half a century after the war the latter lived under communism while they did not (a distinction less important in Italy, with its stronger Communist party, than in Austria). The political differences, to different degrees, made the linguistic and "ethnic" identity concepts exceptionally acute.

An interesting study in this context is Pertot (2007), who studied the transmission of the Slovene language and identity through the paternal line among the Slovene minority in Trieste, Italy. Some of the interviewees talk about their Slovene identity as being separate and different from the present day Slovenia, and much more similar and connected to the former Yugoslavian identity. Further, their ethnic identity is presented as something detached from the Italian majority ethnicity. In conclusion, Pertot argues that belonging to a Slovene minority in the current political map of Europe has changed its significance over time; and clearly the events of the last two decades, with the final inclusion of Slovenia in the European Union, are already having their effects in this respect. The recognition that ethnic identity, in particular, may change over time is important, see MacClancy (1993: 85: "ethnicity is a mutable strategy grounded in historical circumstances"), and O'Brien (1993) on the erosion of "Catalan" identity in French Catalonia. In the study described in this report we neither investigated nor unintentionally

discovered any data concerning the influence on respondents' identity perceptions of this kind of "political" factor. We recognize the importance of chronological changes in feelings of ethnic identity; unfortunately, there are few potential comparisons between our study and previous studies of feelings of ethnic identity among Slovene-speaking Austrian Carinthians (see PREVIOUS RESEARCH below).

BACKGROUND

Many factors affect the "identity feelings" of the Slovene-speaking minority in Austrian Carinthia (for further information see, e.g., Busch (2001), Priestly (1994, 2000), Zupančič (1999)). Major factors have been: the slow but (at least until recently) apparently inevitable decline of the numbers of speakers; the many reasons, social and educational and political, for so many minority members to shift over the last 150 years from unilingual Slovene-speaking through bilingualism to unilingual German-speaking; and especially the negative attitudes of minority-members towards their own identity. The latter mainly derive, of course, from the negative attitudes of the German-speaking majority towards them, including the use of the term "Windischer" (see Barker (1984) for a good historical survey, and Moritsch (1991), Priestly (1996) for details) and the regular annual celebrations of the result of the 1920 Plebiscite, as a result of which some minority members have referred to themselves as "strangers in their own homeland". This phrase came to prominence with the 1975 screening of the TV film *Fremde in der Heimat* (see Brandstaller 1976). It has been used in politics, in academic research and in poetry, e.g., by Janez Dular ("... naslov [Tujci v domovini] izraža počutje koroških Slovencev, ko je raba njihove materinščine potisnjena v družinsko okolje, medtem ko je v javnosti ... vse nemško;"¹ by Andreas Moritsch (1997); and by the poet Janko Messner, "Ich fürchte / nichts mehr sagen zu können / über die Sehnsucht / des Chors der Elenden in Nabucco / wie ich Chopin liebe / das Trommeln des Regens auf Mallorca / nichts mehr sagen zu können / über das Heimweh / des Fremden in der Heimat" (in his poem *Schatten*, in Messner 1996).

Here we deal only with those minority members who have not lost their fluency in the Slovene language, and examine how negative or positive their own attitudes are. The research was conducted after the breakdown and the subsequent break-up of Yugoslavia; the effects on minority members' attitudes and perceptions of the conversion of Slovenia from part of a Communist country to a democracy was only just beginning to become apparent. Now that Slovenia is part

1 Source: (<http://revija.ognjisce.si/leto2001/feb2001/pdf/utrip.pdf>).

of the European Union, a repetition of this research a few years from now will in all probability produce very different results.

METHODOLOGY AND PREVIOUS RESEARCH

The methods engaged in research into "identity" are various, including survey-questionnaires, discourse analysis, and experimental and ethnographic methods. In this instance, we relied on an orally-administered questionnaire and report the results qualitatively. This study must be considered tentative in view of the drawbacks to the use of this approach; e.g., answers depend on extraneous factors such as respondents' moods, their readiness to speak frankly, and the identity of the interviewers (see MacDonald 1993: 18 on "reflexivity"; on methods, see also Rudmin (2003), Segall, Lonner and Berry (1998), and Van de Vijver and Leung (2001)). Nevertheless, it should be noted that that we checked the results with a number of prominent members of the community, who accepted the reliability of our results with only a few minor exceptions.

The fieldwork, which has been reported before (see Priestly (2003), McKinnie and Priestly (2004)), was carried out in 1999 and 2000. It had as its main goal the task of correlating language-use, language-attitudes and language-competence among members of the Slovene minority in this province: we wanted to show, and we did show, that (a) how much they used Slovene (dialect and standard) as opposed to German (dialect and standard), (b) what their attitudes to these language-varieties were, and (c) how well they spoke them, were interdependent; and we also discovered many details of the ways in which they are interdependent. Our lengthy "language attitudes" questionnaire was derived in great part from the work of Réal Allard and Rodrigue Landry in New Brunswick, Canada: see Allard and Landry (1986, 1994), Landry and Allard (1992). Among the many questions were those about "belongingness", i.e., about "identity". We carried out the research in six different locations: Dob/Aich, Šmihel/Sankt Michael, Sele/Zell, Bilčovs/Ludmannsdorf, Bistrica na Zilji/Feistritz an der Gail, and some hamlets close to Šmohor/Hermagor. 229 subjects were interviewed in 1999; of these, 192 were available and willing, and were re-interviewed, in 2000, and provide data for this analysis. All subjects were considered fluent in Slovene, given that none scored poorly in our Slovene-language competence tests. Our subjects were asked (in Slovene – mostly in their native dialect) nine questions, see Table 1. Question 6 varied according to the locality in question, and question 7 varied from "Podjunčan/ka" to "Rožan/ka" to "Ziljan/ka".

TABLE 1:

"Feelings of belonging" questions	"Čustva pripadnosti": questions
Do you feel that you are...	Ali se čutite, da ste ...
1. an Austrian?	1. Avstrijec oz. Avstrijka?
2. a Carinthian?	2. Korošec oz. Korošica?
3. a European?	3. Evropejec oz. Evropejka?
4. a Slovene?	4. Slovenec oz. Slovenka?
5. a Windischer?	5. Vindišar oz. Vindišarka?
6. [a Dob person] etc.?	6. [Dobljan oz. Dobljanka] itd.?
7. [a Zilja person] etc.?	7. [Ziljan oz. Ziljanka] itd.?
8. a Carinthian Slovene?	8. Koroški Slovenec oz. Koroška Slovenka?
9. a Slovene Carinthian?	9. Slovenski Korošec oz. Slovenska Korošica?

The results from questions 6, 7 and 9, though interesting, are difficult to assess and we do not discuss them here. Subjects had the option of five answers, as on Table 2, which also shows the scoring used for analysis.

TABLE 2:

"Čustva pripadnosti": responses with scores	"Feelings of belonging": responses with scores
seveda ja 5	yes, of course 5
lahko 4	I suppose so 4
tako-tako 3	so-so 3
lahko ne 2	not really 2
sploh ne 1	not at all 1

In the results below, therefore, a mean score of between 4.0 and 5.0 reflects a strong allegiance to a specific "identity" term, and a mean score below 2.0 shows that the term was rejected.

When this analysis was complete, we performed a follow-up study. A crucial question is whether the results from data from our 192 subjects are representative of the minority as a whole: Do they reflect the general attitudes of the Slovene-speaking Austrian Carinthians in general? We therefore sent the results, as summarized below, to a selection of potential respondents: minority members who are, for one reason or another, known in the community, especially politicians and members of the media; and scholars in Austria and Slovenia with an interest in this minority. The questions were sent to over 100; we received 39 replies of varying length and completeness. We asked, with respect to each of our conclusions, "Ali je ta izid za Vas nekaj pričakovanega? Ali velja po Vašem za večino slovenskogovorečih na dvojezičnem Koroškem? Ali imate kakršnekoli dodatne

pripombe?" We refer to the people who responded as "the panel of informed Carinthian Slovenes".

Attitudes to "ethnicity" in Carinthia have, to our knowledge, been studied previously on just three occasions, by Flaschberger and Reiterer (1980), by Fleissner (1998) and by Zupančič (1999). Although we mention some of the results of the last-named, we do not contrast them or the results of the other two studies with ours for two reasons: first, their sample populations were significantly different from ours; and second, the first two of these had a very different aim and a very different methodology from ours. Flaschberger and Reiterer sampled the whole population in one specific district, i.e., both German- and Slovene-speakers. The district selected includes the city of Velikovec/Völkermarkt, which was known in the late 1970s (two decades before our research was conducted) to have a tradition of strong right-wing German nationalism: the sample was therefore of a cross-section of the South Carinthian population that was probably more Germanophile and Slovenophobe than the average, and was certainly very different from ours, in which the interviewees were all Slovene-speakers. Both this study and Fleissner's of 1998, which deliberately replicated it to chart changes over time, used "polarity profiles" and studied (a) German-speaking Carinthians, (b) Carinthian Slovenes and (c) "Windischer" both separately and as an amalgamated group (a + b + c); thus, e.g., interviewers asked subjects in group (a) to rate people in group (b) on 14 scales such as "hardworking/lazy", "brave/cowardly" and "musical/unmusical". The results, while fascinating, cannot be contrasted with our elicitations of perceptions by individuals of their own ethnic identities; as Reiterer (2000) mentions, comparisons of mean polarity profiles by, in particular, group (b) subjects of themselves and of people in group (a) can indeed suggest inferences about ethnic identity feelings, and can certainly suggest reasons why such feelings are held – subjects may, e.g., consider themselves as more "Carinthian Slovene" than "Carinthian in general" because they are proud of their musicality and believe Carinthian Slovenes to be inherently more musical; but these speculations are as far as this approach can go. These methodological differences emphasize the need for many more studies, of several kinds, which may build up more multidimensional images of ethnic identity. Other essential facets of the picture, namely minority language use and minority language competence, were also involved in the studies named here; but as Reiterer himself writes (2000: 343), the results "sagen nichts über die Zugehörigkeit zur Minderheit aus".

Zupančič's subjects, on the other hand, were students at Slovene-language secondary schools in Austrian Carinthia, their parents, and Carinthian Slovene-speakers in Graz and Vienna (1999: 16, 223). Given that sending one's children to one of the Slovene-language secondary schools requires active commitment on the part of parents, that portion of his sample which excluded the Graz and Vienna subjects was therefore of Slovene-speakers who were more than normally ethnically

conscious. In our own study, we interviewed everyone in the six chosen localities who would agree to be interviewed. Interviews were initiated in Slovene and some of our local assistants were known to be "ethnically involved", and therefore our sample probably includes more than the usual proportion of ethnically conscious Slovene-speakers. However, many of our informants did not have family members who had attended or were attending the bilingual schools, but instead attended the local secondary school where Slovene is taught merely as an option, and there is little or no teaching in the Slovene language. Our sample is therefore somewhat closer to being representative of Carinthian Slovene-speakers as a whole than is Zupančič's. Zupančič not only investigated "subjective and objective components" of identity perceptions (1999: 180–84), but also self-assessments of identity using four of the ethnic labels that we used, namely "Slovene", "Carinthian Slovene", "Carinthian" and "Austrian" (1999: 185–189); in 4.1. and 4.2. below we mention those results which are comparable, but because of our strong reservations arising from the disparity in informant samples, draw no conclusions.

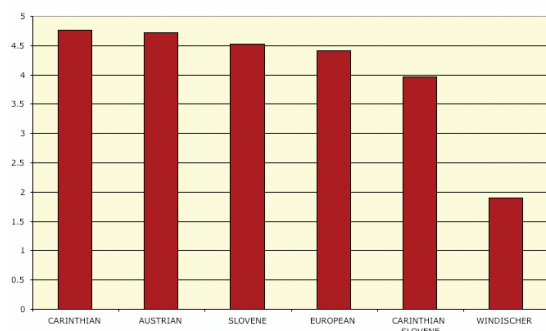
RESULTS

The responses differed according to the "identity" term in question, according to the locality, and according to the sex, the age, and the education of the informants. "Identity terms" are reported in English. We report on the more striking results only. As may be seen from Tables 3–5 in the Appendix, the between-locality differences are in some cases striking. But (with one exception, see 4.1.) are not reported for two reasons: first, the figures in the individual cells are very small; and second, and more importantly, interviews were conducted by different fieldworkers in each locality: some interviewers were well-known to respondents, others were not; some interviews were conducted in dialect, others were not. Reliable inter-locality comparisons cannot be made.

"IDENTITY"

This overall result (see Figure 1) shows that our informants feel very "Carinthian", "Austrian", "Slovene" and "European"; they identify themselves a little less with the combination label "Carinthian Slovene"; and they do not like to think of themselves as "Windischer". It is especially interesting that although they are not quite as ready to label themselves as "Carinthian Slovene", they accept each of the labels "Carinthian" and "Slovene" to a greater degree. (Significant differences are as follows: "Windischer" vs. all other categories; "Carinthian Slovene" vs. "Austrian" and "Carinthian"; "European" vs. "Carinthian".)

Figure 1: Identities: overall scores

We suggest that the greater aversion to "Carinthian Slovene" derives from the frequent use of the term "Koroški Slovenec / Koroška Slovenka – Kärntner Slowene / Kärntner Slowenin" in the media when political matters are discussed, combined with people's natural aversion to labels with political connotations. One other result of note here is that the three one-word "local" identities, "Carinthian", "Austrian" and "Slovene", score higher than the supranational identity "European" – and in one case, significantly so. It is worth recalling, perhaps, that Austria did not join the European Union until 1995.

The label "Windischer" was not considered unacceptable everywhere equally. In Bistrica na Zilji the mean score was 2.25 and in the villages near Šmohor, further up the Zilja Valley, informants on average scored 3.07 (see Table 4, Appendix); in other words, these representatives of the Ziljani were not averse to accepting this label. (This result can be taken as an indication only, for reasons given above.) It has indeed been frequently remarked that here – in the far west of the bilingual zone, the furthest removed from the provincial capital Celovec, the least open to influence from ethnically-conscious Slovenes, and where the tensions of 1919–1920 were not nearly as noticeable as in regions to the east – minority members have not been very ready to adopt the general attitude among minority members elsewhere that "Windischer" is a pejorative term; this result seems to confirm the general opinion.

Zupančič's results (1999: 185) for four of these "identity terms" are as follows (these percentages are approximations, derived from his graphs; he does not provide actual figures). Among all of his informants from Slovene-speaking families, 83% identified themselves as "Carinthian Slovene", 72% as "Austrian", 56% as "Carinthian" and 43% as "Slovene". There are clear differences between his results and ours; the unfortunate difference between the two population samples prevents any speculation as to why this should be so.

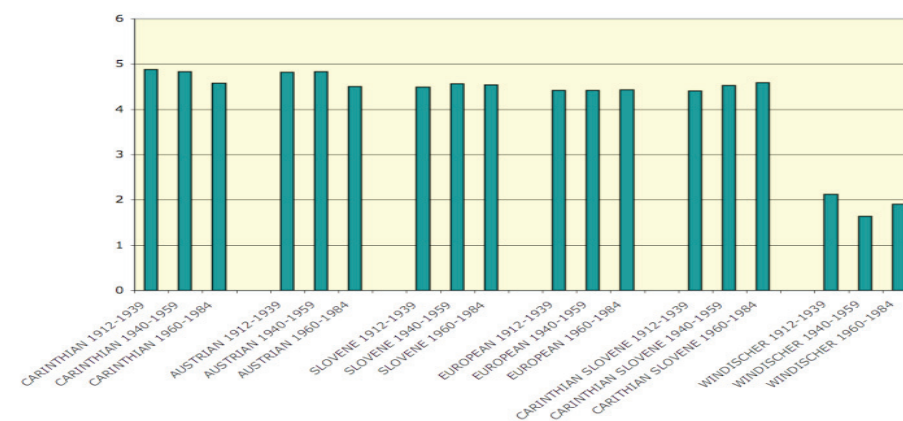
AGE

Where minority languages are concerned, differences between generations have to be examined very carefully for clues about changes in the probability of language maintenance, and indeed we did find differences of this kind in other results from our research. Our informants ranged widely in age – from those born in 1912 to those born in 1984. For this analysis we divided them into three almost-equal groups: (i) those born before 1939; (ii) those born 1940–1959; and (iii) those born 1960–1984.

As Figure 2 shows, the youngest subjects feel both "Carinthian" and "Austrian" less than those in the middle group and even less than those in the oldest age-group. (Significant differences are as follows. For "Carinthian" and "Austrian", youngest age-group vs. the others; for "Windischer", middle age-group vs. the other two.) These indications may be understood as a lessening of "provincialism" and also of what may be called "Austrian patriotism". There is also a noticeable gradual increase, from one generation to another, of approval for the term "Carinthian Slovene".

We also notice a rather baffling finding for "Windischer": the graph shows a fall and then a rise – suggesting that the oldest group is least opposed to this label, the middle age-group is more opposed, and the youngest accept it in an intermediate way. If this is the case – and the differences are not statistically significant – we do not hazard a guess why it should be so.

Figure 2: Age

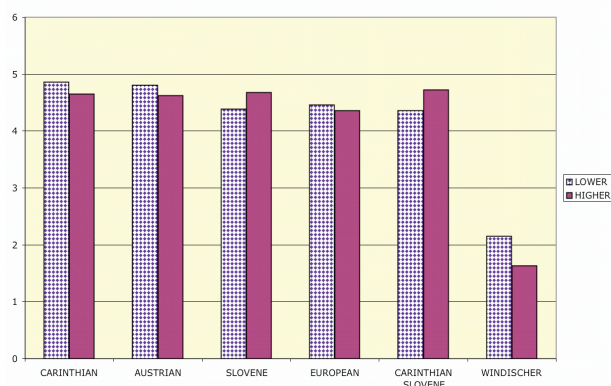

Zupančič (1999: 187) has a separate graph for "interviewed students". His results for the four "identity terms" are as follows (as before, these percentages are approximations, derived from his graphs; he does not provide actual figures). 72% of the students from Slovene-speaking families identified themselves as "Carinthian Slovene", 52% as "Austrian", 46% as "Carinthian" and 27% as "Slovene". The differences between his results and ours parallel those noted for his overall informant pool (see 4.2.); in addition, he found a lower level of ethnic identification among the younger speakers, as compared with the total population, for all four "identities" (whereas in our case we found correspondingly higher levels for both "Slovene" and "Carinthian Slovene"). This is a very interesting discrepancy, but again the difference between the two population samples prevents further comment.

EDUCATION

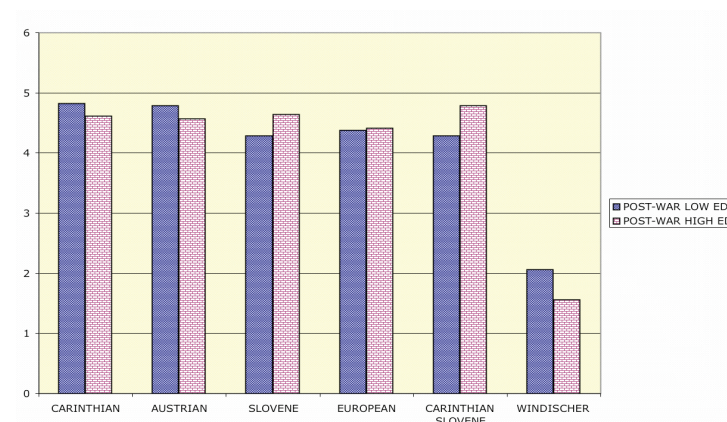
The distinction that we used in this instance was the one between those who had studied at the Slovenska gimnazija, and those who had not: we label the former, rather arbitrarily perhaps, as having "higher" education. The graph (Figure 3) shows that those with "higher" education clearly feel less "Windischer"; and, as its natural corollary, they feel rather more "Slovene" and definitely more "Carinthian Slovene", than do those with only "lower" education. (Significant differences are as follows: those with higher education feel less "Windischer" and more "Carinthian Slovene" than those with lower education. The difference between the two groups with respect to "Slovene" (those with higher education feeling more) is almost significant).

Figure 3: "Lower" vs. "higher" education

When we look at the role of education on feelings of "identity" among only those born after 1939 (see Figure 4), we find that the "education effect" is even more pronounced: graduates of the Slovenska gimnazija feel much less "Carinthian" and "Austrian" and much more "Slovene" and "Carinthian Slovene" than the others. (Significant differences are similar to those in the previous graph, but are even more marked: those with higher education feel less "Windischer" and more "Carinthian Slovene" and more "Slovene" than those with lower education.)

Figure 4: Education: Younger subjects

This result fits perfectly with the reputation of the Slovenska gimnazija of being a fertile source of ethnically-conscious Slovenes, and of what we may call a "Slovenophile intelligentsia". This has of course been frequently remarked upon in Carinthia, and is presumably what the right-wing German-nationalists feared who demonstrated in 1956-57 against the opening of what they called a "poisonous" institution. The recent 50th anniversary of the school was celebrated by minority members, and our results suggest one reason why this celebration was justified.

SEX: SOME RANDOM RESULTS

We were surprised by some of the findings when we contrasted male and female informants. Sex differences (in language-use, language-attitudes or language competence) are potentially of crucial importance in any factor that affects the maintenance of a minority language, since young children normally acquire their language habits from their mothers; we looked at these results especially closely.

Among older Carinthians, females feel more "Carinthian" than do males. Also, older females accept the label "Windischer" more readily than do older males, and also feel more "Austrian", less "Slovene" and less "Carinthian Slovene". Given the traditional roles of the labels "Austrian", "Carinthian" and "Windischer", this seems to suggest that older Slovene-speaking Carinthian women are more conservative than older Slovene-speaking Carinthian men.

Females who did not study at the Slovenska gimnazija feel more "Carinthian" than any of the other groups. But females who did study at the gimnazija feel more "Carinthian Slovene" than do the males. In other words, greater educational opportunities in Slovene have not only produced a "Slovenophile intelligentsia", but this intelligentsia has a pronounced female bias.

CONCLUSION

The average scores were in many cases not very surprising, but some of the results are indeed unexpected. Our "panel of informed Carinthian Slovenes" found, in general, that most of the results were what they would have anticipated, with the following exceptions: they were surprised that the term "Carinthian Slovene" did not score very highly; and all of the sex differences that we found surprised them, many saying that these results were impossible!

To summarize briefly: members of the minority Slovenes in the Austrian province of Carinthia do indeed admit to multiple ethnic identities: they are, generally speaking, very ready to call themselves "Austrians" and "Slovenes" and "Carinthians" and "Carinthian Slovenes" and even "Europeans"; and they reject the identity term "Windischer". There are however some differences among these terms as far as their acceptability is concerned. Most importantly for the future maintenance of some kind of separate minority status and, presumably, of the minority language, we conclude that, on this evidence, the younger and the better-educated find the labels "Austrian" and "Carinthian" less acceptable, and the labels "Carinthian Slovene" and "Slovene" more acceptable, than do older and less well-educated minority members. This result, which reinforces the reputation of the Slovenska gimnazija as a bulwark of language maintenance, appears to reflect a change in progress; further investigation into this phenomenon will be valuable.

BIBLIOGRAPHY:

- Allard, Réal and Rodrigue Landry (1986) "Subjective Ethnolinguistic Vitality Viewed as a Belief System." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 7(1): 1-12.
- Allard, Réal and Rodrigue Landry (1994) "Subjective Ethnolinguistic Vitality: A Comparison of Two Measures." *International Journal of Sociology of Language* 108: 117-44.
- Barker, Thomas M. (1984) *The Slovenes of Carinthia: A National Minority Problem*. New York: League of CSA.
- Brandstaller, Trautl (1976) *Mladje Dokumentation zum TV-Film "Fremde in der Heimat, ein Bericht über die Situation der Kärntner Slowenen"*, ORF, 18. Juni 1975. Klagenfurt: Klub Mladje.
- Busch, Brigitte (2001) "Slovenian in Carinthia." In Guus Extra and Durk Gorter (eds.) *The Other Languages of Europe*. Clevedon: Multilingual Matters: 119-136.
- Clément, Richard and Kimberly Noels (1992) "Towards a Situated Approach to Ethnolinguistic Identity: The Effects of Status on Individuals and Groups." *Journal of Language and Social Psychology* 11: 203-232.
- Clément, Richard, Kimberly Noels and Bernard Deneault (2001) "Interethnic Contact, Identity and Psychological Adjustment: The Mediating and Moderating Roles of Communication." *Journal of Social Sciences* 57: 559-577.
- Flaschberger, Ludwig and Albert F. Reiterer (1980) *Der tägliche Abwehrkampf: Erscheinungsformen und Strategien der ethnischen Assimilation bei den Kärntner Slowenen*. Vienna: Braumüller.
- Fleissner, Monika A. (1998) *Deutsch kurzsichtig Slowenisch: Empirische Analyse des Mehrheit-Minderheitenproblems*. Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magistra der Philosophie. Klagenfurt: Universität Klagenfurt, Institut für Erziehungswissenschaft und Bildungsforschung.
- Giles, Howard and Patricia Johnson (1981) "The Role of Language in Ethnic Group Relations." In J. C. Turner and H. Giles (eds.) *Intergroup Behavior*. Chicago: The University of Chicago Press: 199-243.
- Helms, Janet (1994) "The Conceptualization of Racial Identity and Other 'Racial' Constructs." In E. J. Trickett (ed.) *Human Diversity: Perspectives on People in Context*. San Francisco: Jossey-Bass: 181-198.

- Landry, Rodrigue and Réal Allard (1992) "Ethnolinguistic Vitality and Bilingual Development." In W. Fase, K. Jaspaert and S. Kroon (eds.) *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Philadelphia, PA: Benjamins: 223–251.
- MacClancy, Jeremy (1993) "At Play with Identity in the Basque Language Arena." In Sharon MacDonald (ed.) *Inside European Identities: Ethnography in Western Europe*. Providence RI: Berg: 84–97.
- MacKinnie, Meghan and Tom Priestly (2004) "Telling Tales out of School: Assessing Linguistic Competence in Minority Language Fieldwork." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 25(1): 24–40.
- Macdonald, Sharon (1993) "Identity Complexes in Western Europe: Social Anthropological Perspectives." In Sharon MacDonald (ed.) *Inside European Identities: Ethnography in Western Europe*. Providence RI: Berg: 1–26.
- McDonald, Maryon (1986) "Celtic Ethnic Kinship and the Problem of Being English." *Current Anthropology* 27 (4): 333–341.
- Messner, Janko (1996) *Gedichte. Pesmi. Canti*. Celovec: Drava.
- Moritsch, Andreas (1991) *Vom Ethnos zur Nationalität: Der nationale Differenzierungsprozess am Beispiel ausgewählter Orte in Kärnten und im Burgenland*. München: Oldenbourg.
- Moritsch, Andreas (1997) "Fremde in der Heimat? Zur Lage der Volksgruppen in Österreich." *Zeitschrift für Kultur und Politik* 88: 117–129.
- O'Brien, Oonagh (1993) "Good to be French? Conflicts of Identity in North Catalonia." In Sharon MacDonald (ed.) *Inside European Identities: Ethnography in Western Europe*. Providence RI: Berg: 98–117.
- Pertot, Susanna (2007) "In the Name of the Father: Transgenerational Transmission of Slovenian Language and Identity through the Male Line." Paper, IX International Conference on Minority Languages, Pecs, July 2007.
- Phinney, Jean (1990) "Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research." *Psychological Bulletin* 108(3): 499–514.
- Phinney, Jean (1991) "Ethnic Identity and Self-esteem: A Review and Integration." *Hispanic Journal of Behavioral Sciences* 13(2): 193–208.
- Priestly, Tom (1994) "Effects of Educational and Social Mobility on Language Maintenance, Language Attitudes and Language Structure: The Case of Sele in Carinthia." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 15(2–3): 199–217.

- Priestly, Tom (1996) "On the Development of the 'Windischentheorie'." *International Journal of the Sociology of Language* 124: 75–98.
- Priestly, Tom (2000) "Slovene in Austria." In Jan Wիրrer (ed.) *Minderheiten- und Regionalsprachen in Europa*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag: 222–234.
- Priestly, Tom (2003) "Maintenance of Slovene in Carinthia (Austria): Grounds for Guarded Optimism?" *Canadian Slavonic Papers* 45(1–2): 95–117.
- Reiterer, Albert (2000) "Lebenswelt Muttersprache." In Karl Anderwald et al. (eds.) *Kärntner Jahrbuch für Politik*. Klagenfurt: 340–362.
- Rudmin, Floyd W. (2003) "Critical History of Acculturation Psychology of Assimilation, Separation, Integration and Marginalization." *Review of General Psychology* 7(1): 3–37.
- Segall, Marshal H., Walter J. Lonner and John W. Berry (1998) "Cross-cultural Psychology as a Scholarly Discipline: On the Flowering of Culture in Behavioral Research." *American Psychologist* 53(10): 1101–1110.
- Tajfel, Henri (1974) "Social Identity and Intergroup Behavior." *Social Science Information* 13(2): 65–93.
- Van de Vijver, J. R. Fons and Kwok Leung (2001) "Personality in Cultural Context: Methodological Issues." *Journal of Personality* 69(6): 1007–1031.
- Yip, Tiffany and Andrew Fuligni (2002) "Daily Variations in Ethnic Identity, Ethnic Behavior and Psychological Well-being among American Adolescents of Chinese Descent." *Child Development* 73(5): 1557–1573.
- Zupančič, Jernej (1999) *Slovinci v Avstriji / The Slovenes in Austria*. Ljubljana: Inštitut za geografijo.

APPENDICES:

Table 3: Sex, age and education distribution by locality*

Locality	Sex		Birth group			Education	
	M	F	1912–1939	1940–1959	1960–1984	Low	High
Dob	11	12	7	6	10	16	7
Šmihel	16	13	7	6	16	7	22
Sele	26	26	16	21	15	30	22
Bilčovs	16	13	12	7	10	14	14
Bistrica	10	18	12	9	7	16	10
Šmohor	9	5	8	6	0	11	3

* Listed geographically from East to West. The label "Šmohor" refers to several small villages in the Upper Zilja Valley.

Table 4: Selected identities by locality (means and standard deviations)

Locality	"Carinthian"		"Austrian"		"Slovene"		"European"		"Carinthian Slovene"		"Windischer"	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Dob	4.70	0.63	4.61	.66	4.39	0.84	4.0	1.31	4.52	0.79	2.09	1.47
Šmihel	4.48	0.87	4.48	.83	4.76	0.51	4.24	1.27	4.97	0.19	1.14	0.58
Sele	4.83	0.43	4.85	.36	4.79	0.67	4.46	0.96	4.56	0.90	1.98	1.49
Bilčovs	4.89	0.42	4.82	.67	4.86	0.53	4.68	0.61	4.68	0.91	1.57	1.31
Bistrica	4.82	0.77	4.61	1.1	3.96	1.63	4.57	.69	3.93	1.69	2.25	1.76
Šmohor	4.93	0.27	5.00	.00	3.79	1.63	4.57	0.94	4.14	1.46	3.07	1.82

Table 5: Selected identities by age group (means and standard deviations)

Age Group	"Carinthian"		"Austrian"		"Slovene"		"European"		"Carinthian Slovene"		"Windischer"	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
1912–1939	4.89	0.55	4.82	0.74	4.49	1.14	4.43	0.96	4.41	1.16	2.13	1.61
1940–1959	4.84	0.46	4.84	0.57	4.56	1.12	4.42	1.10	4.53	1.05	1.64	1.28
1960–1984	4.59	0.75	4.52	0.73	4.54	0.80	4.43	0.96	4.60	1.00	1.97	1.53

POLOŽAJ PRISELJENCEV IN POTOMCEV PRISELJENCEV
Z OBMOČJA NEKDANJE JUGOSLAVIJE NA TRGU DELA V
SLOVENIJI

THE INTEGRATION OF IMMIGRANTS AND DESCENDANTS OF IMMIGRANTS FROM THE TERRITORY OF FORMER
YUGOSLAVIA IN THE LABOUR MARKET IN SLOVENIA

The article deals with the situation of immigrants from the former Yugoslavia and their descendants in the labour market in Slovenia. Differences between immigrants, descendants of immigrants and the majority population are highlighted through the presentation of statistical and other data, obtained by various empirical studies. In exploring the causes of the recorded differences between the studied populations, the authors focus in particular on three factors: discrimination on grounds of ethnicity, social and cultural capital. The results of their studies suggest that immigrants and their descendants experience above all the kind of discrimination on grounds of ethnicity that permeates interpersonal relations in workplaces and that is frequently the result of stereotypes and prejudices. In addition, the significant differences among ethnic groups in comparison with minor differences between immigrants and their descendants suggest that ethnicity is an important factor of social stratification in the Slovenian society.

Keywords: immigrants, descendants of immigrants, labour market, integration, discrimination on grounds of ethnicity, social capital, cultural capital

Avtorice v članku obravnavajo položaj priseljencev iz nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev na trgu dela v Sloveniji. Skozi statistične in druge podatke, pridobljene z različnimi empiričnimi raziskavami, osvetljujejo razlike med priseljenci, potomci priseljencev in večinskimi slovenskimi prebivalstvom. Pri iskanju vzrokov za evidentirane razlike med omenjenimi populacijami se osredotočajo zlasti na tri dejavnike: etnično diskriminacijo, socialni in kulturni kapital. Ugotavljajo, da priseljenci in potomci priseljencev doživljajo predvsem mehko etnično diskriminacijo, ki je v delovnem okolju vpeta v medsebojne odnose in večkrat rezultat stereotipov in predsodkov. Poleg tega evidentirane večje razlike med posameznimi etničnimi skupinami v primerjavi z manjšimi razlikami med priseljenci in potomci nakazujejo, da je v slovenski družbi etničnost pomemben dejavnik družbene stratifikacije.

Ključne besede: priseljenci, potomci priseljencev, trg dela, integracija, etnična diskriminacija, socialni kapital, kulturni kapital

UVOD

Priseljenci in potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije predstavljajo po podatkih Popisa 2002 približno 13 odstotkov prebivalstva Slovenije. Njihov položaj v slovenski družbi smo na Inštitutu za narodnostna vprašanja proučevali v vrsti empiričnih raziskav, katerih izsledki so bili že objavljeni v različnih publikacijah.¹ K pisanju prispevka, v katerem se osredotočamo na proučevanje položaja priseljencev in njihovih potomcev na trgu dela, nas je spodbudilo besedilo Valerije Korošec z naslovom *Socialni in kulturni kapital kot dejavnika razlik v uspešnosti na trgu dela med staroselci, priseljenci in potomci priseljencev* (2008),² v katerem avtorica po našem mnenju napačno ali vsaj nenatančno povzema nekatere naše ugotovitve ter brez ustrezne argumentacije zavrača nekatere zaključke, teze in razmišljanja. Trdi, da je teza o etnični diskriminaciji nekonsistentna in hkrati meni, da je mogoče razlike med proučevanimi populacijami pojasniti s konceptoma kulturnega in socialnega kapitala. Njeni zaključki se nam zdijo pomanjkljivi predvsem v dveh pogledih. Prvič, v svoji interpretaciji zavrača obstoj določenih pojavov etnične diskriminacije, ki vplivajo na zaznane razlike med proučevanimi populacijami na trgu dela in katerih obstoj naše raziskave potrjujejo. Drugič, idejo o socialnem in kulturnem kapitalu v prispevku razvija na način, ki ni prepričljiv in je po našem mnenju v izhodišču neustrezno zastavljen, zaradi česar ne nudi podlage za trditve, ki jih avtorica predstavlja v svojih zaključkih. Čeprav je njena ideja o vpeljavi konceptov kulturnega in socialnega kapitala kot pojasnjevalnih dejavnikov za omenjene razlike nedvomno zanimiva in vredna poglobljenega razmisleka ter dodatnih analiz in raziskav, ni mogoče zanemariti, da je etnična diskriminacija eden izmed pojasnjevalnih dejavnikov razlik med večinskim prebivalstvom na eni strani ter priseljenci in potomci priseljencev posameznih etničnih skupin na drugi.

Zato bomo v nadaljevanju na strnjen način povzeli ugotovitve že opravljenih raziskav, dodali nekatere novejšje, še neobjavljene izsledke, ki se večinoma nanašajo na percepcije posameznikov o njihovem vključevanju na trg dela, in tako osvetlili obstoječe razlike glede vključenosti na trg dela med priseljenci, potomci priseljencev in preostalimi prebivalci Slovenije. Pokazali bomo, da obstoječe raziskave potrjujejo tezo o obstoju etnične diskriminacije kot enega od pojasnjevalnih dejavnikov za razlike med proučevanimi populacijami na trgu dela, ki ga ni mogoče enostavno nadomestiti s kulturnim in socialnim kapitalom. Hkrati bomo opozorili na potencialne pomanjkljivosti koncepta socialnega in kulturnega kapi-

1 Večino izsledkov je mogoče najti v znanstvenih monografijah in člankih (Komac, Medvešek 2005; Bešter 2006; Komac 2007; Komac in dr. 2007; Brezigar 2007; Medvešek 2007).

2 Prispevek je izšel kot Delovni zvezek Urada RS za makroekonomske analize in razvoj, št. 12/2008, let. XVII. Dostopen je na internetnem naslovu: (http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/dz/2008/dz12-08.pdf, 23. 1. 2009).

tala pri pojasnjevanju razlik med priseljenci, potomci priseljencev in večinskim prebivalstvom ter na pomen etnične heterogenosti obravnavanih populacij pri preučevanju socialnega kapitala.

OPIS UPORABLJENIH VIROV PODATKOV

Populacije, ki so predmet proučevanja v tem prispevku, so pripadniki etničnih skupnosti, ki so se v veliki večini priselili v Slovenijo iz prostora nekdanje Jugoslavije v drugi polovici 20. stoletja. Od takrat se je poleg priseljenke populacije oblikovala številčno že enako močna populacija potomcev priseljencev. Da bi oblikovali čim bolj celovito sliko o položaju priseljencev in njihovih potomcev na trgu dela v Sloveniji, smo v prispevek vključili izsledke treh raziskav, ki vsebujejo podatke, pridobljene z različnimi metodološkimi pristopi. Najprej bomo predstavili položaj priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije na trgu dela, kot se kaže skozi popisne podatke. Iz popisnih podatkov za leto 2002 je mogoče razbrati, da je bilo v Sloveniji med prebivalstvom 146.035 priseljenih oseb.³ Med priseljenimi⁴ je bilo 134.666 oseb z območja nekdanje Jugoslavije (to predstavlja 6,9 odstotka prebivalcev Slovenije), 11.369 oseb se je priselilo iz drugih držav (kar je 0,6 odstotka prebivalcev Slovenije).⁵ Kot potomce priseljencev⁶

• • •

3 V metodoloških pojasnilih Statističnega urada Republike Slovenije ob Popisu 2002 je mogoče zaslediti naslednjo opredelitev priseljenca: "Priseljenec je prebivalec, ki je imel prvo prebivališče zunaj Slovenije in v Sloveniji prebiva najmanj eno leto." (Metodološka pojasnila, Definicije in pojasnila – Prebivalstvo, Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, 2002, (http://www.stat.si/popis2002/si/definicije_in_pojasnila_1.html, 31. 1. 2008).

4 V prispevku s terminom priseljenci pojmuje posameznike, ki so se priselili z območja nekdanje Jugoslavije in so bili ob priselitvi stari 15 let ali več. Opredelili smo jih kot: priseljence ("prve generacije") z območja nekdanje Jugoslavije, ki živijo v družinski skupnosti kot starši (zakonci, zunajzakonski partnerji), in katerih starost ob priselitvi je bila 15 let ali več; teh je 108.758 (80,7 odstotka), in priseljence ("prve generacije") z območja nekdanje Jugoslavije, ki živijo v nedružinski skupnosti ali sami in katerih starost ob priselitvi je bila 15 let ali več, in jih je 25.908 (19,2 odstotka).

5 Tako velik delež priseljencev z območja nekdanje skupne države v Sloveniji je podoben priseljenki strukturi v nekaterih drugih evropskih migracijskih državah "mlade generacije", kot so baltske države, Češka in Slovaška. To je posledica dejstva, da so bile te države še pred slabima dvema desetletjema del nekdanjih večjih državnih tvorb in da še danes prihaja največ priseljencev ravno s teh območij (Pirc 2007: 459, 461).

6 Med potomce priseljencev v tem prispevku vključujemo: 1) Potomce priseljencev iz nekdanje Jugoslavije, ki živijo v družinski skupnosti kot otroci, oba starša sta priseljenca z območja nekdanje Jugoslavije; njihovo prvo prebivališče je Slovenija (37.610); 2) Potomce priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije, ki živijo v družinski skupnosti kot otroci, eden od staršev je priseljenec iz nekdanje Jugoslavije; njihovo prvo prebivališče je Slovenija (50.280); 3) Potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije, ki živijo v družinski skupnosti kot otroci, ob priselitvi so bili stari med 0 in 14 let (11.704); 4) Potomce priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije, ki živijo v družinski skupnosti kot otroci, njihova narodnost in/ali materni jezik in/ali pogovorni jezik je neslovenski (določeni kriteriji), njihovo prvo prebivališče je Slovenija (2.907); 5) Potomce priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije, ki živijo v družinski skupnosti kot otroci, narodnost in/ali materni jezik in/ali pogovorni jezik enega od staršev je neslovenski, njihovo prvo prebivališče je Slovenija (6.973); 6) Potomce pri-

z območja nekdanje Jugoslavije lahko po izbranih kriterijih opredelimo 128.508 oseb oziroma 6,5 odstotka prebivalcev Slovenije. Na podlagi popisnih podatkov lahko sklepamo, da živi v Sloveniji vsaj 263.174 prebivalcev, ki so se priselili z območja nekdanje Jugoslavije, in njihovih potomcev, kar predstavlja 13,4 odstotka prebivalcev Slovenije. Objektivne podatke, ki smo jih pridobili iz Popisa 2002, smo dopolnili z empiričnimi podatki, zbranimi pri projektu *Percepcije slovenske integracijske politike I* (PSIP I),⁷ projektu *Percepcije slovenske integracijske politike II* (PSIP II)⁸ in s kvalitativnimi podatki, pridobljenimi pri projektu *Družbena vključenost/izključenost potomcev priseljencev v Sloveniji*.⁹

VKLJUČENOST PRISELJENCEV IN POTOMCEV PRISELJENCEV NA TRGU DELA, KOT SE KAŽE SKOZI POPISNE PODATKE

Ob besedi priseljenci se v družbi pogosto pojavlja stereotipna asociacija na populacijo, ki je slabše izobražena, opravlja nekvalificirana dela ali pa se preživlja s pomočjo socialne podpore, ne obvlada slovenskega jezika in je bolj ali manj slabše integrirana v slovensko družbo. Nekoliko drugačna je med ljudmi podoba potomcev priseljencev. Glede na to, da so večinoma rojeni v Sloveniji ali pa so se v Slovenijo priselili v zgodnji mladosti, imajo v velikem deležu slovensko državljanstvo, govorijo slovenski jezik in so (bili) vključeni v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem, imajo potomci priseljencev, sodeč po splošnem prepričanju,

seljencev z območja nekdanje Jugoslavije, ki živijo v nedružinski skupnosti ali sami; njihova starost ob priselitvi je bila med 0 in 14 let (3.595); 7) Potomce priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije, ki živijo v družinski skupnosti kot starši (zakonec, zunajzakonski partner), v nedružinski skupnosti ali sami, narodnost in/ali materni jezik in/ali pogovorni jezik je neslovenski, njihovo prvo prebivališče je Slovenija (15.439).

7 Pri projektu PSIP I je bil oblikovan vzorec, ki vključuje pripadnike vseh etničnih skupnosti iz nekdanje Jugoslavije in pokriva vse slovenske regije (Komac, Medvešek 2005). Za vzorčni okvir, potreben za izvedbo verjetnostnega vzorčenja, smo določili prebivalce Slovenije, ki so po osamosvojitvi Republike Slovenije oddali vlogo za pridobitev državljanstva. Izvedli smo enostavno slučajno vzorčenje, ki omogoča oblikovanje reprezentativnega vzorca. V vzorec smo vključili prebivalce, rojene med letoma 1933 in 1984. Po postopku identifikacije in lociranja enot smo dobili vzorec velikosti 3.094. Na podlagi stroškovne in časovne analize smo se odločili za izvedbo anketiranja po pošti. Vrnjenih smo dobili 1.163 izpolnjenih in uporabnih vprašalnikov, kar je 37,5-odstotna realizacija vzorca.

8 Pri projektu PSIP II smo poleg drugih raziskovalnih vprašanj preverjali hipotezo o obstoju etnične diskriminacije v delovnem okolju med priseljenci in njihovimi potomci. V kvalitativni študiji smo po metodi snežne kepe s poglobljenimi intervjuji raziskovali etnično diskriminacijo v treh izbranih delovnih okoljih v Republiki Sloveniji: v vojski, policiji in javni upravi. Študija je bila pozneje dopolnjena v okviru doktorske disertacije Sare Brezigar (2007), ki je v analizo vključila tudi pripadnike klasičnih manjšin in pripadnike slovenskega naroda ter preučevanje pravil in postopkov v treh izbranih organizacijah, ki bi bili lahko posredno ali neposredno diskriminatorni za pripadnike klasičnih manjšin, priseljence in njihove potomce, predvsem na področju napredovanja, nagrajevanja in dostopa do izobraževanja ter izpopolnjevanja (Brezigar 2007: 27–32).

9 Pri projektu Družbena vključenost/izključenost potomcev priseljencev v Sloveniji smo poleg analize statističnih podatkov in kvantitativne analize podatkov v letu 2007 izvedli tudi intervjuje s potomci priseljencev po metodi "snežna kepa".

pri vključevanju v družbo praktično enake možnosti kot pripadniki večinskega naroda. Pa je res tako?

Obstoječi popisni podatki, na podlagi katerih lahko opišemo položaj priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji na trgu dela, so bili večinoma že predstavljeni (Bešter 2006; Bešter 2007; Brezigar 2007; Brezigar 2007a; Komac 2007; Komac in dr. 2007; Medvešek 2007), zato jih bomo na tem mestu le na kratko povzeli in dopolnili še s primerjavami med priselenci in potomci priseljencev. Primerjava izobrazbene strukture priseljencev iz prostora nekdanje Jugoslavije, potomcev priseljencev in drugega večinskega prebivalstva Slovenije, kot jo kažejo popisni podatki, zamaje splošno razširjen stereotip o slabo izobraženih in pretežno nekvalificiranih priseljenkih v Sloveniji. Iz popisnih podatkov za leto 2002 je razvidno, da je izobrazbena struktura priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije le malo nižja od izobrazbene strukture celotnega prebivalstva (Bešter 2007; Dolenc 2005; Medvešek 2007). Izobrazbena struktura potomcev priseljencev pa je v primerjavi z izobrazbeno strukturo preostalega prebivalstva Slovenije, ki se ni priselilo. Vendar obravnavane populacije sestavljajo različne etnične skupine, med katerimi so opazne večje razlike v izobrazbeni strukturi. Najvišjo izobrazbo imajo priselenci, ki so se opredelili kot Madžari, Črnogorci in priselenci, združeni v kategoriji drugi.¹⁰ Najnižjo izobrazbeno strukturo pa imajo priselenci, ki so se opredelili kot Romi, Muslimani, Bošnjaki in Albanci. Podobne razlike v izobrazbeni strukturi med etničnimi skupinami so razvidne tudi pri potomcih priseljencev. Najvišji delež visoko izobraženih je med tistimi, ki so se ob popisu opredelili kot Italijani, med tistimi, ki so združeni v kategoriji drugo, Črnogorci in Slovenci. Opazno nižji odstotki visoko izobraženih so med Bošnjaki, Albanci in Muslimani (glej Medvešek 2007: 54–56).¹¹

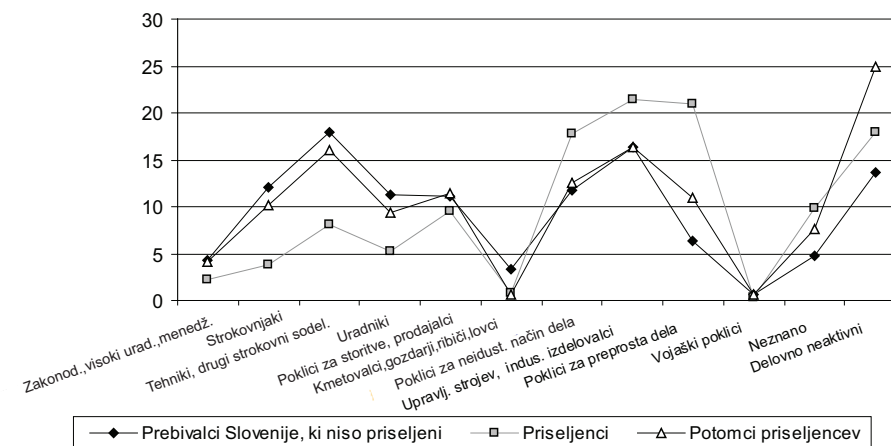
Tudi pregled strukture poklicnih skupin pokaže, da je poklicna struktura populacije potomcev priseljencev bolj primerljiva z večinsko populacijo kot s populacijo priseljencev.

• • •

10 V kategorijo drugi so vključeni priselenci, ki so se opredelili za katero drugo manjštevnično narodnost, kot na primer: Bolgari, Avstrijci, Čehi, Grki, Slovaki, Poljaki, itd.

11 Običajno kadar govorimo o etnični strukturi prebivalstva najprej pogledamo popisne podatke, čeprav ti ponujajo dokaj poenostavljeno sliko družbene realnosti, če upoštevamo dejstvo, da so posamezniki dostikrat oziroma celo vedno pogosteje nosilci multiplih identitet ali identifikacij in da se lahko čutijo pripadnike različnih etničnih, jezikovnih in kulturnih skupnosti hkrati. Navadno tovrstne pestrosti identificiranja na ravni posameznika popisi ne zajamejo in tako tudi Popis leta 2002 posameznikom ni omogočal izražanja multiplih etničnih identifikacij. V skladu s tem je treba razumeti opredelitve priseljencev in potomcev iz prostora nekdanje Jugoslavije, ki so se opredeljevali kot Madžari, Italijani, Slovenci ali kako drugače.

Graf 1: Prebivalci Slovenije, stari med 30 in 49¹² let, glede na strukturo poklicnih skupin med delovno aktivnimi; izraženo v odstotkih (vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002)

Če primerjamo poklicne skupine, ki jih lahko povezujemo z višjo izobrazbo in določeno družbeno oziroma politično močjo (zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji, strokovnjaki, tehniki in drugi strokovni sodelavci), je razvidno, da imajo potomci priseljencev primerljive deleže kot prebivalci Slovenije, ki niso priseljeni. Večje razlike se pojavijo pri poklicni skupini kmetovalci, gozdarji, ribiči in lovci ter poklicih za preprosta dela. Med potomci priseljencev in priselenci je precej majhen delež ljudi (0,7 oziroma 0,8 odstotka), ki so uvrščeni v poklicno skupino kmetovalci, gozdarji, ribiči in lovci, v primerjavi s prebivalci Slovenije, ki niso priseljeni in med katerimi je ta delež 3,4 odstotka. Razlike so vidne še pri poklicih za preprosta dela, ki predstavljajo med priselenci dokaj visok delež (21 odstotkov), med potomci priseljencev je delež skoraj polovico manjši (11 odstotkov), medtem ko je med prebivalci Slovenije, ki niso priseljeni, ta delež le še 6,4 odstotka.

Popisni podatki izkazujejo tudi večje razlike med priselenci, potomci priseljencev in preostalim prebivalstvom Slovenije glede strukture statusa aktivnosti. Te razlike so v veliki meri odraz različne starostne strukture obravnavanih populacij,

• • •

12 Da bi se izognili vplivu starostnih struktur obravnavanih populacij na strukturo poklicnih skupin med delovno aktivnim prebivalstvom, smo za primerjavo poklicnih struktur izbrali le starostno skupino od 30 do 49 let.

saj ima priseljska populacija precej mlajšo starostno strukturo od preostalega prebivalstva. Predvsem velika je razlika v starostni kategoriji med 35 in 54 let. Pri priseljencih predstavlja ta kategorija kar 60,7 odstotka celotne populacije, medtem ko pri preostalem prebivalstvu Slovenije v to kategorijo sodi le 36,2 odstotka populacije. Še mlajša je starostna struktura potomcev priseljencev. Pri njih prevladujeta dve starostni skupini: mlada generacija (od 15 do 34 let) in otroci, stari med 0 in 14 let,¹³ zaradi česar večji del te populacije sodi med neaktivno prebivalstvo. Zaradi omenjenih razlik v starostni strukturi je težko ocenjevati integracijo priseljencev in njihovih potomcev na podlagi podatkov o statusu aktivnosti za celotno populacijo. Da bi se izognili vplivu različnih starostnih struktur, bomo v prispevku predstavili podatke o statusu aktivnosti obravnavanih populacij po posameznih starostnih skupinah.

Tabela 1: Prebivalci Slovenije, stari med 15 in 29 let, glede na status aktivnosti (vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002)

Status aktivnosti	Prebivalci Slovenije, ki niso priseljeni		Priseljenci		Potomci priseljencev	
	Število	%	Število	%	Število	%
Aktivno prebivalstvo	176.452	52,3	6.016	86,5	27.334	43,7
Delovno aktivni	144.817	82,1	4.884	81,2	19.140	70,0
Brezposelni	31.635	17,9	1.132	18,8	8.194	30,0
Neaktivno prebivalstvo	160.693	47,7	942	13,5	35.235	56,3
Skupaj	337.145	100	6.958	100	62.569	100

Tabela 2: Prebivalci Slovenije, stari med 30 in 49 let, glede na status aktivnosti (vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002)

Status aktivnosti	Prebivalci Slovenije, ki niso priseljeni		Priseljenci		Potomci priseljencev	
	Število	%	Število	%	Število	%
Aktivno prebivalstvo	467.712	95,0	69.554	93,5	15.023	93,8
Delovno aktivni	425.381	91,0	60.956	87,7	12.828	85,4
Brezposelni	42.331	9,1	8.598	12,4	2.195	14,6
Neaktivno prebivalstvo	24.827	5,0	4.806	6,5	996	6,2
Skupaj	492.539	100	74.360	100	16.019	100

Tabela 3: Prebivalci Slovenije, stari med 50 in 64 let, glede na status aktivnosti (vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002)

Status aktivnosti	Prebivalci Slovenije, ki niso priseljeni		Priseljenci		Potomci priseljencev	
	Število	%	Število	%	Število	%
Aktivno prebivalstvo	127.948	43,4	19.493	52,9	1.917	50,8
Delovno aktivni	103.482	80,9	15.666	80,4	1.478	77,1
Brezposelni	24.466	19,1	3.827	19,6	439	22,9
Neaktivno prebivalstvo	167.195	56,6	17.337	47,1	1.856	49,2
Skupaj	295.143	100	36.830	100	3.773	100

V starostni skupini od 30 do 49 let se deleži aktivnega in neaktivnega prebivalstva med posameznimi obravnavanimi populacijami ne razlikujejo veliko. Nekoliko večje so razlike v starostni skupini od 50 do 64 let, kjer imajo nepriseljeni prebivalci Slovenije manjši delež aktivnega prebivalstva kot priseljenci in njihovi potomci. Velike pa so razlike v starostni skupini od 15 do 29 let. V tej skupini imajo priseljenci precej večji delež aktivnega prebivalstva kot drugi dve populaciji, potomci priseljencev pa imajo večji delež neaktivnega prebivalstva. V vseh starostnih skupinah je opaziti, da je znotraj aktivnega prebivalstva delež brezposelnih največji med potomci priseljencev, najmanjši pa med prebivalci Slovenije, ki niso priseljeni. Posebej izstopa velik delež brezposelnih med mladimi potomci priseljencev, tj. v starostni skupini od 15 do 29 let.

Iz predstavljenih podatkov je razvidno, da med populacijami priseljencev, potomcev priseljencev in nepriseljenim (večinskim) prebivalstvom obstajajo določene, čeprav ne znatne razlike glede obravnavanih dejavnikov, ki opredeljujejo njihov položaj na trgu dela. Pri tem je treba poudariti, da obstajajo razlike tako med populacijama priseljencev in potomcev priseljencev kot tudi med različnimi etničnimi skupinami znotraj omenjenih populacij. Pojasnjevanje razlik med posameznimi skupinami terja razmislek o kompleksnem naboru različnih dejavnikov, ki lahko vplivajo na položaj posameznikov in skupin na trgu dela. Na podlagi obstoječih popisnih podatkov je brez dodatnih raziskav nemogoče trditi, kateri dejavniki igrajo glavno vlogo pri ustvarjanju razlik med posameznimi skupinami. Tisto, kar na podlagi podatkov lahko trdimo, je, da izobrazba ni dejavnik, ki bi (v celoti) pojasnjevala zaznane razlike. Nekaj izmed možnih vzrokov za razlike med posameznimi skupinami smo predstavili že v publikaciji *Priseljenci* (Komac in dr. 2007) in jih na tem mestu ne bomo ponavljali. Osredotočili se bomo zgolj na tri dejavnike: etnično diskriminacijo, kulturni in socialni kapital.

ETNIČNA DISKRIMINACIJA V SLOVENIJI: MIT ALI REALNOST?

OPREDELITEV ETNIČNE DISKRIMINACIJE NA TRGU DELA

Valerija Korošec (2008: 4) je v svoji študiji o socialnem in kulturnem kapitalu kot dejavnikih razlik v uspešnosti na trgu dela med "staroselci", priseljenci in potomci priseljencev zapisala:

Na podlagi predstavljenih raziskav je slika zelo nelogična: za razlike na trgu dela (npr. poklicna struktura) v primeru enake izobrazbe bi naj bila kriva etnična diskriminacija – te npr. vsaj v okviru javne uprave ni. Po drugi strani bi naj bila etnična diskriminacija prisotna v izobraževanju, pa je v Sloveniji npr. tudi izobrazbena struktura ne pokaže.

Po drugi strani, pa se zdi, da se pri obravnavi priseljencev in njihovih potomcev v Sloveniji teza o obstoju etnične diskriminacije jemlje kot sprejeto 'dejstvo'. Tako je npr. tudi Sara Brezigar (2007, str. 294) v svoji raziskavi ugotovila, da "je veliko primerov mehke diskriminacije v delovnem okolju" in "zelo malo primerov trde diskriminacije", da pa "v nasprotju z navedenimi podatki obstaja pri strokovnjakih, ki se ukvarjajo s človekovimi pravicami in enakimi možnostmi, neko splošno privzeto prepričanje, da v delovnem okolju obstaja pojav etnične diskriminacije" [...] Mislim, da je to zato, ker so strokovnjaki uvideli problem, tj. razlike med staroselci in novoselci na trgu dela, za smiselno razlago pa jim je manjkala konsistentni pojmovni okvir.

Zavračanje obstoja etnične diskriminacije na podlagi obstoječih podatkov in posledično neupoštevanje etnične diskriminacije kot dejavnika, ki vpliva ne samo na vključenost priseljencev, temveč tudi na vključenost potomcev priseljencev na trg dela, je mogoče interpretirati in utemeljiti le s parcialnim, z omejenim ali napačnim razumevanjem, kaj etnična diskriminacija sploh je. Resda so podatki o pojavih etnične diskriminacije do priseljencev in njihovih potomcev v delovnem okolju in pri zaposlovanju v Republiki Sloveniji skopi. Študije, ki se ukvarjajo z diskriminacijo v delovnem okolju, se namreč prvenstveno osredotočajo na diskriminacijo na drugih osnovah, kot so npr. spol ali starost, ali pa obravnavajo diskriminacijo na vseh osnovah hkrati.¹⁴ Zaradi površinske obravnave ostajajo

• • •

¹⁴ Glej npr. Kanjov Mrčela (2007); Švab in dr. (2008); Žagar ur. (2007); Švab in Kuhar (2005); Dragoš (2000).

posebnosti pojavov etnične diskriminacije v delovnem okolju manj raziskane. To pa ne pomeni, da teh pojavov v družbi ni.

O etnični diskriminaciji govorimo takrat, ko z neko skupino ali s posameznikom ravnamo manj ugodno kot z drugo skupino ali posameznikom izključno zaradi njegovega drugačnega etničnega porekla (Brezigar 2007a: 259). Pravnoformalni viri boja zoper diskriminacijo na etnični podlagi praviloma ločujejo posredno in neposredno diskriminacijo.¹⁵ V strokovni literaturi pa zasledimo še številne druge kategorizacije in opredelitve pojavov etnične diskriminacije. V študiji *Migrants, Minorities and Employment* (2003: 9) avtorji tako npr. navajajo "institucionalno diskriminacijo", ko javne ustanove delujejo diskriminatorno, in "pravno diskriminacijo", tj. diskriminacijo na podlagi statusa priseljenca ali tujca. Pogosto lahko naletimo tudi na "statistično diskriminacijo" (Arrow 1973; Coate in Loury 1993; Lundberg in Startz 1983), "namerno diskriminacijo" (National Research Council 2004: 56; glej tudi Essed 1997; Feagin 1991; Dovidio in dr. 2002; Fiske 1998; Becker 1957/1971; Borjas in Bronars 1989; Bowlus in Eckstein 2002; Pettigrew 1998), "subtilno diskriminacijo" (Brewer in Brown 1998) in "strukturno diskriminacijo" (Lieberman 1998). Pojmi, ki jih različni avtorji uporabljajo za opisovanje različnih pojavov etnične diskriminacije, se večkrat prepletajo in prekrivajo. To pa povzroča nemalo zmede na področju raziskovanja etnične diskriminacije in ustvarja občutek, da gre za različno poimenovanje zelo podobnih ali celo istih pojavov.

V izogib nejasnostim smo pri izvedbi študije PSIP II in tudi v tem prispevku za razvrstitev pojavov etnične diskriminacije uporabili dva termina: trda in mehka diskriminacija. Trda diskriminacija je tista vrsta diskriminacije, ki je neposredno produkt postopkov in pravil, na podlagi katerih deluje organizacija.¹⁶ Mehka dis-

• • •

¹⁵ V skladu z drugim odstavkom 2. člena Direktive Sveta EU 2000/43/EC o enaki obravnavi oseb ne glede na rasno ali etnično poreklo prihaja do neposredne diskriminacije takrat, "ko se z eno osebo ravna manj ugodno na podlagi etničnega porekla, kot se ravna / je ravnalo / bi ravnalo z drugo v primerljivi situaciji." Prepoved neposredne diskriminacije je torej v bistvu prepoved različnega obravnavanja na podlagi etničnega porekla. Posredna diskriminacija pa je v skladu z drugim odstavkom 2. člena omenjene direktive "na videz nevtralen predpis, kriterij ali postopek, ki postavlja osebe z določenim etničnim poreklom v poseben, manj ugoden položaj v primerjavi z drugimi osebami".

¹⁶ Kaj je pravzaprav etnična diskriminacija, je najlažje ponazoriti s primerom procesa ocenjevanja storilnosti uslužbenca. V okviru tega procesa nadrejeni ocenjujejo uslužbenca na temelju različnih kriterijev ali lastnosti. Tako lahko npr. ocenjujejo doseganje določenih ciljev ali obvladanje določenih veščin in znanj. Eden izmed takšnih kriterijev ocenjevanja storilnosti je lahko npr. tudi znanje slovenskega jezika. Znanje slovenskega jezika na določenem delovnem mestu se lahko ocenjuje z ocenami nezadovoljivo, zadovoljivo, dobro in odlično. Čeprav je znanje slovenskega jezika vključeno med kriterije ocenjevanja storilnosti na določenem delovnem mestu, je lahko ta kriterij pomemben, relevanten za to določeno delovno mesto ali pa nepomemben, nerelevanten. Če je ta kriterij zanemarljivega pomena na določenem delovnem mestu, vendar se ga kljub temu uporablja pri ocenjevanju delovne uspešnosti, potem smemo zanj trditi, da je diskriminatoren do tistih posameznikov, ki imajo drug materni jezik in slovenskega obvladajo le povprečno. V tem primeru predstavlja izvajanje (takšnega) postopka ocenjevanja storilnosti diskriminacijo na etnični podlagi, ki jo poimenujemo trda diskriminacija. Za trdo diskriminacijo je torej značilno, da se pojavlja v formalnih procesih, v sistemih organizacije, kjer

kriminacija pa je povezana predvsem z vedenji posameznika, ki uhajajo nadzoru formalnih postopkov delovanja organizacije in njenih uslužbencev. Zato je pojave takšne vrste etnične diskriminacije težje zaznati in jih opredeliti, označujeta pa jih subtilnost in prikritost.¹⁷ Mehka diskriminacija se pojavlja, ker sistemi, pravila, navodila in postopki, na katerih temelji organizacija, praviloma ne zmorejo urejati do potankosti ravnanja uslužbencev organizacije. Ob tem je pomembno poudariti, da je etnična diskriminacija protizakonita, predsodki, negativen odnos do etničnih manjšin in stereotipno razmišljanje pa ne. Težava se pojavi, ko se stereotipi in predsodki prelevijo v subtilne pojave diskriminacije, ki so sicer subjekt pravnih postopkov, vendar se tovrstnega obnašanja pogosto ne kaznuje zaradi težav pri merjenju in dokazovanju obstoja diskriminacije. Vsi tovrstni subtilni pojavi etnične diskriminacije sodijo v mehko diskriminacijo in so prav tako protizakoniti kot eksplicitnejši primeri trde diskriminacije.

Številni raziskovalci so v preteklosti ugotavljali, kateri so izvori mehke diskriminacije in kakšne posredne učinke ustvarja: v mehko diskriminacijo lahko sodi npr. besedni antagonizem, ki skupaj z nebesednimi oblikami sovraštva ustvarja sovražno vzdušje v delovnem okolju (Allport 1954; Essed 1997; Feagin 1991), to pa lahko negativno vpliva na učinkovitost in uspešnost pripadnika etnične manjšine v delovnem okolju. Besednim in nebesednim oblikam sovraštva lahko sledijo tudi druge oblike škodljivega ravnanja, kot so npr. oviranje pri zaposlitvi ali onemogočanje pridobivanja zaposlitve (Dovidio in dr. 2002; Fiske 1998) ter oviranje pri napredovanju v organizaciji. Tudi takšno oviranje sodi v mehko diskriminacijo, v kolikor je dovolj prikrito, da navidezno ne krši pravil delovanja organizacije. Druga podvrsta mehke diskriminacije lahko izvira iz t. i. čuta za diskriminacijo (Becker 1971). Tudi negativna nastrojenost do stikov z ljudmi drugega rasnega ali etničnega porekla lahko namreč vpliva na trg dela in na višino plač pripadnikov etničnih manjšin (Becker 1971; Borjas in Bronars 1989; Bowlus in Eckstein 2002). Izogibanje socialnim stikom je na prvi pogled zelo nedolžno ravnanje (Pettigrew 1998). Če pa se pojavlja na več življenjskih področjih, se množi in lahko privede do dolgoročne segregacije. To lahko postane še posebej problematično v okoliščinah, kjer je mreženje zelo pomembno, kot npr. pri napredovanju na delovnem mestu (National Research Council 2004: 57).

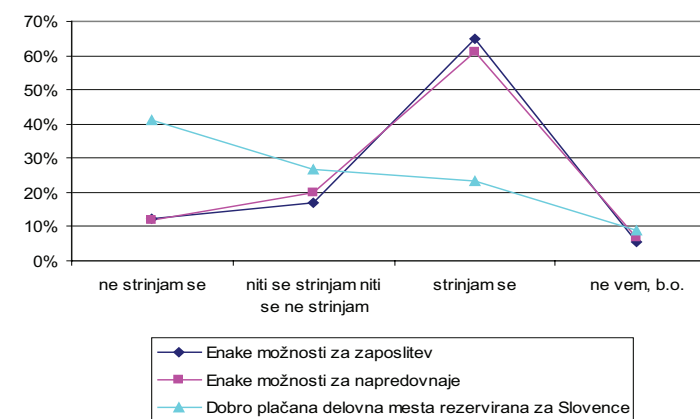
ponavadi obstaja zapisano pravilo ali uveljavljen red o tem, kako naj uslužbenci ravnajo v določenem primeru (Brezigar 2007: 81; Brezigar 2007a: 263).

17 V procesu ocenjevanja storilnosti se diskriminacija lahko pojavi tudi drugače, in sicer kot mehka diskriminacija. To se lahko zgodi tudi v primeru, da je kriterij "znanje slovenščine" relevanten in torej nediskriminatoren za pripadnika etnične manjšine. Nadrejeni, ki ocenjuje delovno uspešnost pripadnika etnične manjšine, se npr. diskriminatorno obnaša do njega in ga oceni slabše, kot bi ga, če bi pripadal večinskemu narodu. To počne zaradi lastnega prepričanja, percepcije, stereotipa, predsodka, da pripadnik etnične manjšine enostavno ne obvlada jezika v tolikšni meri, kot ga "Slovenec" (Brezigar 2007: 84; Brezigar 2007a: 264).

ZAZNAVANJE ETNIČNE DISKRIMINACIJE MED PRISELJENCI IN POTOMCI PRISELJENCEV

Kaj lahko o etnični diskriminaciji zapišemo na podlagi izsledkov naših empiričnih raziskovanj? V raziskavi PSIP I so bili zbrani podatki o percepcijah priseljencev in njihovih potomcev o tem, ali imajo glede zaposlitve, napredovanja na delovnem mestu in dostopa do dobro plačanih delovnih mest enake možnosti kot večinsko slovensko prebivalstvo. Analize podatkov so pokazale, da približno 12 odstotkov proučevane populacije meni, da nimajo enakih možnosti glede zaposlovanja in napredovanja na delovnem mestu, čeprav večina (več kot 60 odstotkov) ne zaznava razlik. Kljub temu pa jih kar 40 odstotkov meni, da so dobro plačana delovna mesta rezervirana za Slovence.

Graf 2: Mnenja priseljencev in njihovih potomcev iz nekdanje Jugoslavije o tem, ali imajo v Sloveniji enake možnosti kot večinsko slovensko prebivalstvo glede zaposlitve, napredovanja na delovnem mestu in dostopa do dobro plačanih delovnih mest (PSIP I 2003)

Z največ diskriminacije se po njihovem lastnem mnenju soočajo Bošnjaki in Muslimani ter Srbi. Ti namreč najpogosteje občutijo, da nimajo enakih možnosti v primerjavi s Slovenci. Nasprotno pa najmanj neenakosti občutijo tisti priseljenci in njihovi potomci, ki so se opredelili kot Slovenci ali Hrvati (Bešter 2007: 249). Videti je, da priseljenci svoje možnosti glede zaposlovanja, napredovanja na delovnem mestu in posedovanja dobro plačanih delovnih mest ocenjujejo nekoliko slabše kot potomci priseljencev.

V raziskavi PSIP I smo ugotavljali tudi, kako anketiranci ocenjujejo odnose na delovnem mestu. Odgovori anketirancev na vprašanje, ali so se v Sloveniji zaradi svoje etnične pripadnosti kdaj soočili z neenako obravnavo s strani sodelavcev

ali nadrejenih na delovnem mestu, so pokazali, da se 11,1 odstotka anketirancev pogosto srečuje z neenako obravnavo na delovnem mestu, 33,6 odstotka anketiranim se to dogodi poredko, samo 55,3 odstotka anketiranih pa je menilo, da se jim nikoli ni zgodila neenaka obravnava s strani sodelavcev ali nadrejenih na delovnem mestu zaradi njihove etnične pripadnosti. Glede na odgovore anketiranih niso razvidne statistično značilne razlike med odgovori priseljencev in potomcev priseljencev, kar pomeni, da se oboji v enakih deležih soočajo z neenako obravnavo.

Z vidika ocenjevanja enakih možnosti priseljencev in njihovih potomcev so relevantne tudi percepcije o tem, kako visoko se lahko priseljenci in njihovi potomci povzpnejo na družbeni lestvici. Analiza odgovorov je pokazala, da pripadniki vseh etničnih skupin zelo podobno zaznavajo razlike v možnostih vzpona na družbeni lestvici med Slovenci in osebami iz prostora nekdanje Jugoslavije. Te razlike so kar velike, saj so anketiranci v povprečju menili, da se osebe iz prostora nekdanje Jugoslavije in njihovi potomci lahko povzpnejo le nekje do dveh tretjin družbene lestvice, medtem ko Slovenci lahko sežejo (skoraj) do vrha. Na podlagi teh rezultatov lahko trdimo, da priseljenci in njihovi potomci svojega položaja v slovenski družbi ne zaznavajo kot enakopravnega. Pri tem lahko dodamo, da potomci priseljencev nekoliko bolj optimistično kot priseljenci ocenjujejo možnosti za vzpon oseb iz prostora nekdanje Jugoslavije po družbeni lestvici (Bešter 2007: 250).

Iz izsledkov raziskave PSIP I je mogoče razbrati še, da je po mnenju anketirancev nestrpnosti med ljudmi v Sloveniji več, kot jo je bilo pred osamosvojitvijo (Medvešek in Vrečer 2005: 271–7). V odgovorih na vprašanja o pojavih etnične nestrpnosti so potomci priseljencev celo v nekoliko večjem deležu menili, da nestrpnost v Sloveniji obstaja. Ali to morda pomeni, da tudi potomci priseljencev, ki tu živijo praktično od rojstva, v enaki meri doživljajo pojave etnične nestrpnosti, kot jih doživljajo priseljenci? Gre tu za osebne izkušnje anketirancev s pojavi etnične nestrpnosti ali za medgeneracijski prenos vedenja o tem, da nestrpnost obstaja? Na ta vprašanja je težko odgovoriti na podlagi obstoječih podatkov, lahko pa predstavimo nekaj mnenj in izkušenj posameznih priseljencev in njihovih potomcev o obstoju etnične nestrpnosti in diskriminacije v Sloveniji. Priseljenci so v raziskavi PSIP I zapisali, da *[...] /d/elavci drugih narodov počasno napredujejo v službi ali ne dobijo službe v Sloveniji*, in da *[...] kljub temu, da že obstaja prepoved diskriminacije, neprimerni odnosi tudi danes obstajajo, čeprav to ne bi smelo vplivati na zaposlitve in osebni razvoj nas priseljencev in naših otrok, ki so konec koncev rojeni prav tu*. Nič manj etnične distance ne občutijo potomci priseljencev, ki ugotavljajo, da je na primer *[...] odnos prebivalcev slovenske narodnosti do priseljencev iz drugih zahodnih držav oziroma razvitih držav precej bolj naklonjen kot do priseljencev, ki pripadajo eni od narodnosti bivše skupne države*. Nekateri so, kljub temu da so rojeni v Sloveniji, deležni oznak kot sta

“Bosanec” ali *“Čefur”*. Tisti, ki po videzu ne “odstopajo” od prevladujoče percepcije večine o tem, kako po fizionomiji “izgleda” Slovenec, ali pa dobro govorijo slovenski jezik, imajo manj težav – o tem sta nam potomki priseljencev povedali:

Mogoče se vam bo zdelo, na podlagi mojih odgovorov, da nimam težav glede moje etnične pripadnosti in zdelo se vam bo prav. Niti moje ime, niti priimek ne izdajata mojega porekla, za povrhu pa je tudi moj izgled čisto evropski, zato se ljudem zdi samoumevno da sem Slovenka. Po eni strani imajo prav, tu sem se rodila, živim in se šolam. Vendar pa moram opozoriti na mnoge druge, ki jim ta “sreča” ni bila naklonjena. Če bi vsak imel priložnost najprej pokazati ljudem kakšna oseba je, bi mogoče spremenili mnenje. Hvala, ker ste nam dali to možnost, da izrazimo svoje mnenje.¹⁸

Intervjuvanka 5 (1985, srednja šola)

Opaziš pojave etnične nestrpnosti v Sloveniji?

Jezi me pa to, ko kdo reče, poglej koliko Bosancev je v Sloveniji. Kdo pa hmelj obira? V bistvu oni ko pridejo sem za vsak denar delati, onim je pa izpod časti, da bi šli hmelj obirat. To me pa jezi. Pejdi ti, pa ne bo prišel noben iz druge. Res pa je, da to potem izkoristijo in ostanejo čim dlje.

Drugače ne vem. Ko sem prišla v Ljubljano, se s sošolci mogoče začne zafrkancija ... drugače pa. Mene so vsi zelo lepo sprejeli. V srednji šoli do tretjega letnika niso vedli, da sem od dol. Razredničarka pa je poznala očeta in me je spraševala, če gremo kam dol ... kaj a niste vedli, da je [...] od tam ... so rekli, da se mi sploh ... da sploh nebi ugotovili, ker tako govorim slovensko. [...] Noben od mojih znancev ni imel probleme. Me pa jezi, ker se nekateri tako grdo obnašajo. Če si tu, če si se preselil, potem sprejmi kulturo, ki je tukaj ...¹⁹

V pogovorih s potomci priseljencev o obstoju etnične nestrpnosti v Sloveniji so nam intervjuvanci v raziskavi *Družbena vključenost/izključenost potomcev priseljencev v Sloveniji* povedali še:

18 Citat je iz raziskave PSIP I 2003.

19 Citat je iz raziskave *Družbena vključenost/izključenost potomcev priseljencev v Sloveniji* 2007.

Intervjuvanec 2 (1981, magisterij)

Kaj pa misliš o pojavih etnične diskriminacije, ki so zabeleženi v družbi?

Mislim, da je to naslednja faza. Ljudje, ki so prišli, ali pa recimo moja generacija, je prišla v nekem času, ko je bilo čisto normalno, če je imel nekdo srbski ali hrvaški priimek od tam dol, potem pa se je zamenjala generacija, prišlo je še toliko teh ljudi – to je moja teorija zdaj – ko so prihajali v Slovenijo so se začele te skupnosti malo bolj etnično formirati, zato ker oni v bistvu, pa ne mislim tega v negativnem smislu, ker podpiram različnost – hočejo promovirati svojo kulturo in jo vzgajati sredi te slovenskosti, če lahko temu tako rečem, da se tudi oni sami počutijo drugačni, tudi sicer, ne samo v šoli, to pa se reflektira na vsakega drugega, tudi če si popolnoma neobremenjen s stereotipi začutiš nekoga, ki se plasira drugače od preostale skupine, če pa si še sam malo nagnjen k temu potem pa sploh, se mularija iz te neke skupine počuti diskriminirane. To je po mojem čisto logično. Zdaj imamo več ljudi, ki doma govorijo svoj jezik, ki živijo svojo kulturo zato ker se ta razlika med njihovo in našo kulturo v zadnjih dvajsetih letih blazno povečala. Vse kar ni Janez in nageljni, ni več to to, nismo več tako zagreti. V tem smislu. Jaz mislim, da je v tem nekaj. Te skupine ljudi, ki so tako začeli svojo kulturo pri nas razvijati in so tudi že tako številčni, se tudi vedno bolj zavedajo svoje kulture, vedo, da imajo pravico do tega, tako oni že sami po sebi mislijo, da so drugačni, saj tudi so, ampak v tem smislu bolj reagirajo. Se mi zdi. Recimo moj brat je 10 let mlajši, on je zdaj končal drugi letnik gimnazije. Ko on začne govoriti, "ta čefur, pa un čefur ..." ni to zato, ker bi on slabo mislil, ampak zato, ker se oni sami sebe identificirajo kot take. V glavi nekoga, ki pa je 30 let starejši, pa to mogoče pomeni nekaj negativnega, jasno, da se bo obnašal tako do njega. Je pa to postal tudi stil, tudi če nisi v Ljubljani iz Fužin, te na podlagi stila tudi zelo hitro diskriminirajo, če si ali nisi, saj vseeno o kateri etnični skupini govoriva.

Jaz pravzaprav ne vidim razloga zakaj bi se oni dobro počutili v naši družbi.

Intervjuvanka 7 (1978, srednja šola)

Ali so v Sloveniji pojavi etnične nestrpnosti? *"Ja, to bi rekla za Rome, ko to potem tako obešajo po medijih. Drugače se mi pa zdi, da ne, vsaj jaz je ne občutim. Moraš se prilagoditi tukajšnjem načinu življenja in je vse v redu. Meni se zdi, da moraš sam pri sebi v glavi razčistiti ... Brezzvezni so mi vici o Bosancih, Slovenci, Hrvatih, ... ne vem zakaj bi bili tarča posmeha."*

Intervjuvanka 6 (1983, srednja šola)

Se ti zdi, da je bilo pred osamosvojitvijo več ali manj etnične nestrpnosti, kot jo je danes? *"V bistvu ne vem. Pred osamosvojitvijo sem bila še zelo majhna. Stara sem bila 7 let. Glede na to, kar govorijo moji starši, je bilo prej drugače. Bilo je lažje, ni bilo te opredeljenosti. Zdaj je še huje: Evropa in Jugoslavija."*

Intervjuvanka 1 (1981, visoka izobrazba)

Se ti zdi, da v Sloveniji obstaja etnična nestrpnost?

Kaj vem. Mislim, da gre za vsako vzgojo otrok, ki potem vpliva na samo dozorevanje. Če rečem, da je srednja šola tisto glavno obdobje, ko se bistveno oblikuje identiteto mladostnika, ko gre stran od družine. In gre v drugo skupnost, ki je drugačna od tiste lokalne v vasi, ali pa tudi v mestu, ko si v zelo ozkem območju, si bolj izpostavljen drugim vplivom. Pred osamosvojitvijo je bilo tisto drugo okolje približno enako, tista ideologija, tudi če si prišel v drugo okolje, so drugi isto ponavljali, ne čisto dobesedno, nek družben krog vrednot je bil podoben. Zdaj se zna zgoditi, da pridemo v zelo različna okolja. Okolje, kamor se preselimo, gremo v šolo ima mnogo drugih, različnih vplivov. Mogoče se je samoumevno zdelo, da bodo Hrvati lahko ohranili hrvaški jezik v Jugoslaviji, ker je bila Jugoslavija pač Jugoslavija, čeprav je bila Slovenija republika, medtem ko zdaj to ni samoumevno. In se je nekako percepcija potrebe po združevanju, ohranjanju običajev, jezika, kulture spremenila. Zdi se mi, da kadar skupina ljudi to začne instrumentalno ohranjanje potem ja, je nestrpnost spodbujena. Se mi zdi, da noben posameznik, ki živi normalno v okolju s sosedi, ne glede na nacionalno pripadnost, ker zdaj se omejujemo samo na to balkansko okolje, imamo še ljudi, ki so od ne vem kje vse, nimajo nobenih posebnih idej, da so ti ljudje grozni, čudni, drugačni ali nevarni celo, če pa si v neki skupini, ki začne to instrumentalno uporabljati ali celo zahtevati, da je to pričakovano obnašanje, obrambno ali v tem smislu napadalno, pa ja bi pa rekla, da zna biti dost nestrpnosti. Se mi zdi, da mogoče celo med samimi skupinami, ker ne opažam, da bi se Srbi, Bošnjaki in Hrvati oblikovali v enotno skupino imenoval napram Slovencem. Nasprotno prav med seboj se mi zdi, da se še bolj zaradi zgodovine ali vzgoje ločujejo, tako da smo tukaj potem Slovenci ena izmed množine skupin. Sicer prevladujoča skupina s katero živijo ampak, na tak način bi ja razumela možno nestrpnost. Bi pa ločila ne toliko obdobje /pred ali po osamosvojitvi/ ampak starost ljudi, kdaj so živeli, kdaj so bili vzgojeni. Recimo, moj oče je sicer Slovenc, ima slovensko državljanstvo, nima nobenega drugega državljanstva, ni optiral za bosansko državljanstvo, ampak on je po duši Jugoslovan, on ima te vrednote, ti ljudje

so mu blizu, takrat je bil mlad, takrat je odrasel, on verjame v solidarnost, v družbeno dobro, kapitalizem mu je zelo šibka točka in pomaga ljudem, pa ga okrog prinesejo, on še kar to verjame to tudi velja pri nacionalnih pripadnosti. Mlajši pa niso vezani nato, za njih je to zgodovina skoraj tako kot bi rekla prva svetovna vojna, tako da je drug kontekst te nacionalisti, ne post jugoslovanski, ampak čist nov nič post, čisto nekaj novega?

Iz zapisanega je razvidno, da priseljenci in potomci priseljencev zaznavajo obstoj neenake obravnave s strani večinskega prebivalstva, ne samo zaradi njihove drugačne etnične pripadnosti, ampak predvsem zato, ker jim je pripisana točno določena etnična pripadnost – z območja nekdanje Jugoslavije. Po njihovem mnenju se takšna neenaka obravnava pripadnikom drugih etničnih skupnosti z območja Zahodne Evrope ne dogaja. Kaže se, da priseljenci in potomci priseljencev doživljajo marsikdaj stereotipno obravnavo s strani pripadnikov večinskega, dominantnega naroda, ki je utemeljena na podlagi njihovega videza, priimka in ne nujno njihovega delovanja. Pokazalo se je tudi, da se del priseljencev in potomcev priseljencev zateka k prikrievanju etnične pripadnosti kot "strategiji preživetja". Posamezniki se skušajo etnični odbojnosti/nestrpnosti izogniti na različne načine; nekateri si pozitivno obravnavo večinske populacije želijo zagotoviti tudi z zakrivanjem etničnih znakov, kot je na primer sprememba imena v bolj slovensko zvonečega.

V nasprotju s trditvijo Valerije Korošec (2008: 1), da naše raziskave o etnični diskriminaciji na delovnem mestu teze o tovrstni diskriminaciji ne podpirajo, sami trdimo, da so opravljene raziskave, zlasti pa PSIP II, v kateri se še posebej osredotočamo na preučevanje etnične diskriminacije v delovnem okolju, pokazale, da se v delovnih okoljih v Republiki Sloveniji etnična diskriminacija dejansko pojavlja.²⁰ Slednja raziskava je namreč pokazala, da je primerov trde diskriminacije v delovnem okolju resda manj, čeprav so nekateri zelo zaskrbljujoči, primerov mehke diskriminacije pa je veliko, predvsem v tistih delovnih okoljih, kjer so medosebni odnosi manj formalni, medosebni stiki bolj pogosti in sproščeni, hierarhična lestvica pa manj toga. Zanimanje obstoja mehke etnične diskriminacije in upošte-

• • •

20 Domneve o obstoju etnične diskriminacije v delovnem okolju podpirajo tudi rezultati raziskave *Človeški dejavnik v Slovenski vojski (Ciljni raziskovalni projekt Znanost za varnost in mir*, vodja projekta: prof. dr. Ljubica Jelušič), ki posebej opozarja na pojav steklenega stropa v slovenski vojski (Brezigar 2007: 144–147). Iz rezultatov te raziskave je razvidno, da pojav steklenega stropa zaznavajo tako Slovenci kot tudi pripadniki drugih etničnih skupnosti, ki so zaposleni v slovenski vojski (Brezigar 2007: 145–147). Poleg tega raziskave slovenskega javnega mnenja podpirajo domnevo o negativnem odnosu (slovenske) družbe do priseljencev (Toš 1999, 1999a 2000, 2000a, v Brezigar 2007: 220–232), ki je pomemben predhodnik mehke diskriminacije v delovnem okolju.

vanje le "trde diskriminacije" kot "prave" etnične diskriminacije v delovnem okolju ni le pavšalno, temveč popolnoma netočno.²¹

Raziskovanje etnične diskriminacije v delovnem okolju v vojski, policiji in javni upravi je pokazalo številne primere mehke etnične diskriminacije (Brezigar 2007a). Pojavlja se v obliki "čudnih" vprašanj, katerih namen je diskreditirati ali spraviti v položaj manjvrednosti priseljenca ali položaj "Slovenca z napako", ki je z napako zato, ker se je v Slovenijo preselil in ker kot "priseljenec" ne bo nikoli enakovreden "pravemu", "čistokrvnemu" Slovincu, pa čeprav je v Sloveniji že več kot dvajset let, ima slovensko državljanstvo (in se je svojemu prvotnemu državljanstvu odpovedal), plačuje davke, se udeležuje volitev in njegovi otroci obiskujejo slovensko šolo. Pomemben odraz mehke diskriminacije je obstoj "nepisanih pravil" o neizpostavljanju drugačnega oziroma neslovenskega porekla. "V kolikor tega ne omenjaš, to skrivaš ali zmanjšuješ pomen svoje etnične različnosti, potem le-ta ni problematična," pravi priseljenec, ki je zaposlen v javni upravi. Težave se torej pojavijo takrat, ko se opredeljuješ za Neslovenca in to počneš javno. Intervjuvanec je to začutil na lastni koži. Drugi primer mehke etnične diskriminacije predstavlja načrtno oviranje pri izobraževanju delavke v javni upravi: "... Če se pojavi možnost za izobraževanje, pošljejo raje nekoga drugega," pravi delavkina sodelavka. V mehko diskriminacijo sodi tudi ravnanje na podlagi dvojnih meril. Primer takšne diskriminacije je povedala intervjuvanka v javni upravi: v sosednjem oddelku dela Zahodnoevropejec in vsi cenijo to, da se trudi, da govori slovensko. Pri njih [priseljencih iz nekdanje Jugoslavije] pa obstaja neka alergičnost, da ne govorijo perfektno, saj so tu že "20 let". Nenazadnje se diskriminacija kaže celo z različno obravnavo strank, ki so priseljenci ali imajo južno registracijo na avtomobilu, ali celo z vprašanjem uslužbenki, ali se strinja, da se njen priimek piše s trdim č-jem. Na vprašanje zakaj, je prejela odgovor "zato, ker zveni bolje".

Položaj, s katerim se srečujejo priseljenci in njihovi potomci v Republiki Sloveniji, je v marsičem povzet v življenjski zgodbi verne muslimanke, rojene v Sloveniji v manjšem mestu.²² Na vprašanje, kaj pomeni, da je verna muslimanka,

• • •

21 Če je zanemarjanje mehke etnične diskriminacije ena skrajna nevarnost, ki izvira iz kompleksnosti merjenja in ugotavljanja etnične diskriminacije, obstaja tu še druga, na katero je smiselno opozoriti: obstaja namreč nevarnost, da se vsako negativno percepcijo posameznika označi kot diskriminacijo. Da bi se temu izognili, smo v raziskavi PSIP II trditve o domnevni etnični diskriminaciji preverjali s preverjanjem materialnih dokazov (dokumentov, dopisov o morebitnih pritožbah, odločbah), v kolikor so ti obstajali, so bili dostopni ali so bili v lasti intervjuvanca; drugi mehanizem preverjanja obstoja etnične diskriminacije pa je bilo ugotavljanje, zakaj je po mnenju intervjuvanca mogoče pripisati domnevno diskriminatorni dogodek prav etnični pripadnosti in ne kaki drugi osebnostni značilnosti ali kakemu drugemu vzroku. Veliko pozornosti smo torej posvetili vprašanju, zakaj intervjuvanec sklepa, da gre za etnično diskriminacijo in ne za težave v komunikaciji z nadrejenim, za nesporazum, njegovo pretirano občutljivost. Kot primere diskriminacije smo tako klasificirali le tiste, pri katerih nas je preverjanje po teh parametrih zadovoljilo.

22 Za podrobnosti te življenjske zgodbe glej Brezigar (2007a: 270–272).

intervjuvanka odgovori, da ne pije alkohola in ne je svinjine. Vsa družina moli doma, praznujejo pa katoliške in muslimanske praznike.

Intervjuvanka je končala ekonomsko poslovno fakulteto in kot absolventka višje šole dobila pripravništvo na občini v kraju, kjer se je rodila. V Sloveniji se je poročila, njen mož je rojen v Bosni, v Slovenijo pa se je njegova družina preselila, ko je bil star sedem let. Mož je končal srednjo rudarsko šolo, potem pa še fakulteto. Zakonca imata dva majhna otroka. Z izjemo staršev je njihovo širše sorodstvo ostalo v Bosni in Hercegovini, zato se petkrat letno odpeljejo k njim na obisk. Doma uporabljajo bosanski jezik, v drugih okoljih pa se pogovarjajo v slovenskem jeziku. Intervjuvanka se v slovenščini izraža brezhrebno, njuna otroka ravno tako obvladata oba jezika.

O odnosu do lastne skupnosti, predvsem v delovnem okolju, pravi naslednje: *“Vsak Slovenec sliši raje katerokoli ime kot muslimansko. Na višjih položajih v javni upravi je zelo malo Bošnjakov, za Hrvate in Srbe je nekoliko lažje. [...] Več se moram dokazovati, kot če bi bila Slovenka.”* Pogovor nanese na otroštvo intervjuvanke, ki je bila v šoli med najboljšimi učenici, kljub temu pa je doživljala veliko subtilne diskriminacije. Kriteriji, ki jih je pri različnih predmetih morala dosegati za iste ocene kot njeni vrstniki slovenskega porekla, so bili zanje postavljeni višje. Kot otrok je bila deležna številnih žalitev, vedno se ji je bilo treba posebej dokazovati. Sošolcem so npr. oceno dvignili s štiri na pet, njej pa znižali s pet na štiri. Situacija je postala tako pereča, da se je začela sramovati svojega porekla.

V delovno okolje je kot muslimanka prišla z negativnim predznakom in v začetnem obdobju se je soočala s težavami. Intervjuvanka pravi, da so ji *“metali polena pod noge”*, spodkopavali njeno delo in jo *“špecali”* nadrejenemu. Vse to so počele tudi sodelavke srbskega porekla. Na vprašanje, kako sploh ve, da se je to dogajalo, intervjuvanka pravi: *“To ti nihče ne reče. To čutiš.”* Celotno izkušnjo iz začetnih let delovne dobe je strnila v zadnjo pripombo: *“Si drugačen, nisi nikoli sprejet. [...] Ko se pojaviš v delovnem okolju, te v prvem trenutku ne sprejmejo. Imaš nek negativen predznak.”* Če vsak Slovenec npr. pride v delovno okolje na točki *“nula”* in si potem pridobiva zaupanje in spoštovanje, potem je položaj muslimana *“minus ena”*. V to okolje torej stopi oseba neslovenskega porekla z nekim negativnim predznakom. *“Potem pa se s svojim delom in značajem uveljaviš,”* pravi intervjuvanka. Pogovor nanese na izkušnje njenega očeta, ki je uspešen podjetnik in poslovnež. Tudi intervjuvankin oče je zaradi svojega porekla izhajal iz položaja *“minus ena”* pri pridobivanju potencialnih strank. Moral si je torej šele pridobiti enak izhodiščni položaj kot konkurenti, ki so bili slovenskega porekla.

O svojih začetnih težavah pri delu na občini pravi, da je imela najprej težave s podrejenimi, pozneje z nadrejenimi, saj so podrejeni poskušali vplivati na mnenje nadrejenih do nje in jo prikazati v negativni luči. Tovrstna dejanja so bila po mnenju intervjuvanke rezultat skupka dejavnikov. Na občino je prišla neposredno s

fakultete v okolje, kjer so bili sodelavci praviloma manj izobraženi in starejši, kot je bila sama. Težave so se po mnenju intervjuvanke pojavljale predvsem zato, ker je bila prva mlada in izobražena ženska, poleg tega pa še Neslovenka. Pozneje so prihajale tudi druge, ravno tako mlade in izobražene (vendar Slovenke, op. avtorjev), in njim je šlo lažje. Morda zato, ker niso več predstavljale prve izjeme, ali pa zato, ker niso bile Neslovenke. Intervjuvanka dopušča obe možnosti ali kombinacijo obeh. Vsa njena dejanja in napake so se za skoraj tri leta v delovnem okolju izjemno potencirali. Dokler se je šele učila in je bila zaposlena kot pripravnica, so jo sicer sodelavke sprejele, ko pa je pridobila funkcijo, so jo želele očrniti. To je vplivalo na njene odnose z nadrejenimi, ki se je začela do nje obnašati zelo formalno.

Kljub omenjenim začetnim težavam intervjuvanka ugotavlja, da so se po določenem času razmere v delovnem okolju nekoliko umirile. Nikoli ni imela občutka, da je zaradi svoje veroizpovedi ali etnične pripadnosti doživljala kakršnokoli diskriminacijo. Razgledanost posameznika je po njenem mnenju pomemben dejavnik, ki oblikuje odnos do pripadnikov manjšinskega etničnega porekla. Odnos sodelavcev do nje je npr. drugačen, bolj pozitiven, če so bili ti kdaj v Bosni in Hercegovini in poznajo tamkajšnjo kulturo. Zaradi siceršnjega nepoznavanja bošnjaške kulture se je v delovnem okolju sčasoma pojavilo tudi neko zanimanje, npr. za kuharske recepte. Z nadrejenimi pa so se odnosi otoplili in normalizirali potem, ko je dobila otroka. Ta sprememba je ustvarila neko skupno točko, ki ju je zbližala. Podobno jo je materinstvo zbližalo tudi s sodelavkami, saj jih je takrat povabila na obisk k sebi domov. Prišle so pogledat dojenčka, zanje je pripravila burek, tako da so se dejansko od blizu prepričale, kakšno je njeno življenje. Zdaj se intervjuvanka v delovnem okolju z vsemi zelo dobro razume.

Intervjuvankina zgodba je v marsičem zvest povzetek mnogih življenjskih zgodb priseljencev v Sloveniji. V njej naletimo na anomalije v odnosu do pripadnikov etničnih manjšin v delovnem okolju in na dojetjo gradacijo zaželenosti med različnimi etničnimi porekli. Intervjuvanka priznava, da je težko določiti, kaj se je pravzaprav dogajalo zato, ker ni slovenskega porekla, in kaj se je dogajalo zaradi kakšnega drugega vzroka – kot sta npr. izobrazba, starost ali posebna situacija v delovnem okolju. Ugotavlja torej, da so jo večkrat obravnavali drugače, vendar tega drugačnega obravnavanja ne zmore povezati izključno s svojo etnično pripadnostjo ali veroizpovedjo, saj je vzrokov za takšno ravnanje lahko več. Njeno življenjsko zgodbo pa preveva venomer prisoten občutek, da pripadnik etnične manjšine stopa v delovno okolje z negativnim predznakom, da se mora zaradi svoje različnosti in zaradi predsodkov ter občutka ogroženosti sodelavcev bolj dokazovati, kot bi to bilo treba, če bi bil slovenskega porekla. Da torej stopa pripadnik etnične manjšine v delovno okolje na položaj *“minus ena”*. Valerija Korošec (2008: 5) pojasnjuje položaj *“minus ena”* s pomanjkanjem socialnega in kulturnega kapitala priseljencev. Odgovor intervjuvanke iz javne uprave, ki se opredeljuje kot Dalmatinka, pa ponuja drugačen pogled na to, kaj je pravzaprav

položaj "minus ena": "*V hiši imamo gospoda, ki je zelo len [...] Res ničesar ne naredi, med službenim časom izgine, nikjer se ga ne da najti, in vsi očitki, da je len, so res upravičeni. Zanimivo pa je, da sodelavci vse povprek razlagajo, da je len, tako kot so leni vsi Črnogorci.*" Intervjuvanki se to zdi sporno in pojasnjuje: "*On je res len, vendar takih je vsaj četrť v hiši, pa niso vsi Črnogorci ...*". Intervjuvanka torej opozarja, da se v delovnem okolju poudarjajo povezave med neslovenskimi etničnimi porekli in nezaželenimi lastnostmi posameznikov. Pri tem pa ostaja neopaženo dejstvo, da ima to nezaželeno lastnost tudi veliko ljudi, ki so slovenskega porekla. Priseljenci se tako v delovnem okolju znajdejo opremljeni z vsemi slabimi lastnostmi, ki se pripisujejo njihovi etnični skupini, in se morajo teh lastnosti otresti, zato da pridejo do položaja "nula", ki predstavlja štartni položaj kolegov Slovencev. Vendar tu se pojavi nova težava, ki jo je mogoče najboljše pojasniti s primerom intervjuvanke v javni upravi, ki je opozorila na konstantno zbijanje šal o Mujotu in Hasotu, ki omogoča perpetuacijo stereotipa neumnega Bosanca. Ob tem ji seveda sodelavke neutrudno razlagajo, da "*ti nisi taka*". Intervjuvanka pa si postavlja retorično vprašanje: "*Kakšna pa je razlika?*" Če namreč primer "*ti nisi taka*" primerjamo s prejšnjim o "*lenem Črnogorcu*", lahko ugotovimo, da je priseljenec v neljubem položaju: ko je z njim nekaj narobe, ko ima kakšno nezaželeno lastnost ali navado, je to zato, ker je Neslovenec. Če pa je z njim vse v redu, če ga v delovnem okolju cenijo, če ima vse zaželene lastnosti in navade, potem jih ima, kljub temu da je Neslovenec oziroma predstavlja med Neslovenci izjemo.

Na ta pojav, katerega neposredni rezultat je položaj "minus ena", sta naletela tudi Elias in Scotson (1994). Pri raziskovanju skupnosti Winston Parma sta namreč ugotovila, da dominantna skupina teži k temu, da prisodi skupini priseljencev slabe lastnosti najslabšega dela skupine. V nasprotju s tem pa se samopodoba uveljavljene skupine oblikuje na podlagi njenega najboljšega dela, na podlagi manjšine njenih najboljših članov (Elias in Scotson 1994: xix). Ugotovitve raziskave v skupnosti Winston Parma in drugih podobnih raziskav²³ se v veliki meri skladajo z rezultati raziskave PSIP II. Skladnost ugotovitev nakazuje, da se v delovnem okolju v Sloveniji do priseljencev odvijajo isti družbeni procesi kot v omenjenih raziskovanih okoljih. To so procesi, ki izvirajo iz predsodkov, stereotipov, "čuta za diskriminacijo" in jih pojasnjujeta socialna identifikacija in socialna kategorizacija posameznika. Po našem mnenju lahko na podlagi zbranih podatkov v opravljenih empiričnih raziskavah položaj "minus ena" pojasnjujemo tudi z obstojem etnične

23 Podoben pojav opisujeta npr. tudi Cox in Fitzgerald (1992: 140) v študiji o odnosih med policisti in temnopoltimi državljani, v kateri ugotavljata, da obstajajo trdoživi negativni stereotipi. Zanimivo je predvsem to, da se člani obeh skupin – torej policisti in temnopolti državljani – zavedajo, da so te posplošitve nenatančne. To je razvidno iz komentarjev pripadnikov obeh skupin, ki govorijo o primerih, ki ne potrjujejo stereotipov o drugi skupini. Vendar se zdi, da pripadniki skupin težijo k zanemarjanju razlik med posamezniki in uporabljajo negativne stereotipe o drugi skupini, s tem pa ob srečanjih in pri medosebnih odnosih utrpijo škodo.

diskriminacije, torej z različnim in s praviloma manj ugodnim obravnavanjem priseljencev in njihovih potomcev.

LAHKO S SOCIALNIM IN KULTURNIM KAPITALOM V CELOTI POJASNIMO RAZLIKE MED POLOŽAJEM PRISELJENCEV, POTOMCEV PRISELJENCEV IN VEČINSKE POPULACIJE NA TRGU DELA?

Valerija Korošec (2008: 1) je v svoji študiji zapisala: "V tem prispevku dokazujem, da je razlika v uspešnosti na trgu dela med staroselci in novoselci v Sloveniji mogoče konsistentno razložiti s pomočjo konceptov, kot sta kulturni in socialni kapital." Trditvi sledi predstavitev teoretičnih izhodišč, operacionalizacija konceptov socialnega in kulturnega kapitala, metodologija ter analiza podatkov, ki pa je v celoti omejena na pregled popisnih podatkov. Po našem mnenju tako zasnovana študija ne prinaša odgovora oziroma ne omogoča predhodno napovedane razlage razlik v uspešnosti na trgu dela med t. i. "staroselci" in "novoselci". Merjenje socialnega kapitala s kazalnikoma "državljanstvo" in "izobrazba" ter kulturnega kapitala s kazalniki "materni jezik", "pogovorni jezik" in "izobrazba", ob tem da se za podatke posameznega kazalnika uporabi zgolj popisne podatke, ni in ne more biti zadostno. Čeprav, kot že sama ugotavlja, obstajajo "[...] različni pristopi h konceptualizaciji in merjenju socialnega kapitala" (Korošec 2008: 2), predstavlja njena raba in operacionalizacija obeh konceptov poenostavitev, ki nima zadostne pojasnjevalne vrednosti. V nadaljevanju predstavljamo pomanjkljivosti tovrstne rabe konceptov socialnega in kulturnega (človeškega) kapitala za pojasnjevanje razlik pri vključenosti priseljencev in potomcev priseljencev na trg dela. Kot ugotavlja že Valerija Korošec (2008), pojem socialni kapital nima enotne in splošno sprejete opredelitve, sama se v študiji naslanja na Bourdieujevo (Bourdieu 1986) opredelitev, ki dejansko govori o treh temeljnih pojavnih oblikah kapitala. Bourdieu (1986) obravnava ekonomski kapital, ki ga je mogoče hitro spremeniti v denarno obliko oziroma lastniško pravico, kulturni kapital, ki ga je pod določenimi pogoji mogoče pretvoriti v ekonomski kapital in se lahko izkazuje v obliki izobrazbenih kvalifikacij, in nenazadnje socialni kapital, ki vključuje "družbene vezi, stike in odnose" ter se ga ravno tako lahko pod določenimi pogoji pretvori v ekonomski kapital. Socialni kapital Bourdieu opredeli kot skupek dejanskih ali potencialnih virov, ki so združeni v mrežo bolj ali manj institucionaliziranih odnosov, poznanstev ali z drugimi besedami s članstvom v skupinah. Posameznikov socialni kapital se lahko opredeljuje z velikostjo socialnega omrežja, z vsoto kumuliranih virov (kulturnih in ekonomskih) in s tem, kako uspešno lahko posameznik z njimi upravlja (Bourdieu 1986). Z drugimi besedami Bourdieu socialni kapital opredeli kot količino (številčnost) in pomembnost stikov, s katerimi si posameznik lahko izboljša svoj družbeni položaj. Teoretika, katerih opredelitvi socialnega kapitala sta med bolj razširjenimi v slovenskem prostoru, sta še Putnam (1995), ki

opredeljuje socialni kapital v organizaciji kot mrežo, stopnjo zaupanja in norme, ki pospešujejo koordinacijo in sodelovanje zaradi obojestranskih koristi, ter Coleman (1988, 1990), ki socialni kapital razume nekoliko manj zamejeno, in sicer kot socialni strukturni resurs, ki za posameznika pomeni neko dodano vrednost, in ob tem identificira šest oblik socialnega kapitala: obveznosti in pričakovanja, potencial informacij, norme in sankcije, povezavo z avtoriteto, družbene organizacije in organiziranost z namenom. Coleman opredeljuje socialni kapital predvsem z njegovimi funkcijami. Če povzamemo zgoraj povedano, socialni kapital ni značilnost posameznika (na tak način kot na primer človeški kapital), temveč se navezuje na odnose in omrežja med družbenimi akterji in je kot tak neločljiv del strukture ter kakovosti socialnega omrežja. Pojavlja se v različnih oblikah, vse pa imajo dva skupna elementa: 1) socialni kapital se odraža kot aspekt socialnih (družbenih) struktur in 2) akterji uporabljajo socialni kapital kot sredstvo za doseg svojih ciljev. Poleg socialnega kapitala sta za preučevanje družbene vključenosti/izključenosti posameznika relevantna še koncepta človeški in kulturni kapital, katerih vsebini se pri posameznih opredelitvah prepletata. Človeški kapital večinoma vključuje demografske značilnosti in zdravje posameznika, kulturni kapital pa se nanaša na posedovanje znanja, veščin, poznavanje norm in vrednot ter stopnjo motivacije posameznika. Bourdieu (1986: 47–51) kulturni kapital obravnava v treh pojavnih oblikah, prvo imenuje 'utelešena' (*embodied*) oblika kulturnega kapitala in jo razume kot vse vrednote, tradicije, vzgojo in omiko, ki jih posameznik ponotranji v procesu socializacije, in sicer večinoma v krogu družine. Sem vključuje tudi jezikovni kapital v smislu znanja jezika. Drugo pojavno obliko imenuje materializirana oblika kulturnega kapitala, s čimer razume skupek vseh kulturnih dobrin, na primer umetniška dela, dragocene zbirke, itd., ki jih posameznik poseduje. Tretja, institucionalizirana oblika kulturnega kapitala, pa se izraža z doseženo stopnjo izobrazbe. V raziskavah je kulturni kapital običajno merjen s kazalniki, kot so izobrazba, izkušnje na trgu dela oziroma posedovanje veščin. Pri tem je treba določena znanja in veščine posameznika vezati na konkretno okolje oziroma družbeni kontekst, v katerem so bile pridobljene, saj, kot ugotavljata Kanas in Tubergen (2006: 7), te niso vedno neposredno premakljive čez meje etničnega, nacionalnega konteksta. Na podlagi povedanega je očitno, da sta v primerjavi s finančnim in tudi človeškim kapitalom zlasti socialni in kulturni kapital težje "otipljiva" in tudi težje merljiva. Raziskave, ki operirajo s tako kompleksnimi koncepti, bi morale, če se le da, uporabiti kombinirane metode zbiranja empiričnih podatkov, kot so: zbiranje podatkov z opazovanjem oziroma neposredno udeležbo, intervjuji in anketiranje.

Valerija Korošec je za kazalnika kulturnega kapitala uporabila "obvladovanje jezika ciljne države", za kar je povzela popisne podatke o maternem in pogovornem jeziku in "pridobljeno izobrazbo v ciljni državi", ki jo enači s popisnimi podatki o izobrazbeni strukturi. Pri tem je, če se naslonimo na Bourdieujev kon-

cept kulturnega kapitala, izpustila pomemben del pojavnih oblik "utelešenega" kulturnega kapitala, ki ga posameznik pridobi v procesu socializacije in je delno odvisen tudi od njegovih značajskih lastnosti. Za kazalnika socialnega kapitala pa je opredelila državljanstvo in izobrazbo, za katera je ponovno povzela popisne statistike. Naši pomisleki gredo v smeri, da je za preverjanje vloge socialnega in kulturnega kapitala posameznikov ali skupin treba obravnavati večje število kazalnikov, za katere je treba pridobiti originalne empirične podatke. V tem kontekstu se tudi zdi preveč poenostavljeno avtomatično sklepanje o znanju jezika posameznikov ali skupnosti na podlagi popisnih podatkov o maternem oziroma pogovornem jeziku prebivalcev. Da je znanje jezika države sprejemnice (slovenščine) potrebno za uspešno integracijo priseljencev v družbo, meni tako večinsko prebivalstvo v Sloveniji, kar je mogoče razbrati iz raziskave Slovensko javno mnenje, izpeljane leta 2002,²⁴ kot tudi sami priseljenci ter potomci priseljencev, ki so v raziskavi PSIP I znanje slovenščine opredelili kot najpomembnejši dejavnik za vključevanje v slovensko družbo.²⁵ Po pričakovanjih je iz izsledkov raziskave PSIP I razviden obstoj statistično značilne razlike tudi med ocenami znanja slovenščine potomcev priseljencev in priseljencev. Potomci priseljencev so svoje znanje slovenskega jezika ocenili precej boljše kot priseljenci. Vendar pa je treba kot kulturni kapital upoštevati tudi znanje maternega jezika priseljencev in tudi potomcev priseljencev. V tem primeru so priseljenci znanje maternega jezika, če ta ni slovenščina, ocenili boljše kot potomci priseljencev. Obojim pa to predstavlja kulturni kapital, ki v sodobni družbi (ekonomiji) pomeni prednost v odnosu do večinskega prebivalstva.

Še manj povedna pa se zdi raba državljanstva kot kazalnika socialnega kapitala. Pri ugotavljanju velikosti posameznikovega socialnega kapitala kompleksne stvarnosti ne moremo poenostaviti in enostavno predvidevati, da posameznik z državljanstvom države sprejema avtomatično razpolaga z večjim socialnim kapitalom kot posameznik, ki tega državljanstva nima.²⁶ Državljanstvo samo po sebi

• • •

24 Anketiranci so glede na odgovore v raziskavi Slovenskega javnega mnenja leta 2002 na vprašanje "Povejte prosim, kako pomembna bi morala biti vsaka od naslednjih stvari pri odločanju o tem, ali se lahko nekdo, ki je bil rojen in je odraščal drugje, priseli v Slovenijo" (N = 1.519) med dejavniki, ki naj bi jih priseljenci izpolnjevali za priselitev v Slovenijo, znanje slovenskega jezika uvrstili po pomembnosti na drugo mesto (Toš in dr. 2002).

25 Odgovori anketirancev na vprašanje "V kolikšni meri so po vašem mnenju pomembni naslednji dejavniki (znanje slovenskega jezika, zaposlitev, pridobitev slovenskega državljanstva, prijatelji slovenske narodnosti, poroka s Slovencem/Slovenko, politična aktivnost, pripadnost katoliški veroizpovedi) za vključevanje v slovensko družbo?" kažejo, da priseljenci in potomci priseljencev na enak način razvrstijo posamezne dejavnike. Obema populacijama – priseljencem in potomcem priseljencev – so trije najpomembnejši dejavniki za vključevanje v slovensko družbo: znanje slovenskega jezika, zaposlitev in pridobitev slovenskega državljanstva. Najmanj pomembni dejavniki pa se jim zdijo: poroka s Slovencem/Slovenko, politična aktivnost in pripadnost katoliški veroizpovedi.

26 Državljanstvo, res vsaj formalno, omogoča priseljencem in njihovim potomcem v celoti enake politične, družbene in socialne pravice v primerjavi z večinskim/dominantnim prebivalstvom. Vendar se ob tem dogajata

ne zagotavlja široke, številčne in vplivne socialne mreže. Poleg tega priseljence z območja nekdanje Jugoslavije, ki jih obravnavamo v tej študiji, ob priselitvi ne moremo postaviti na izhodišče "nič", ne moremo trditi, da posameznik ob priselitvi ne "pozna nikogar v ciljni državi, niti nikogar, ki pozna koga v ciljni državi, nima nobenega odnosa, razmerja, poznanstva ali identifikacije, tj. nima socialnega kapitala v tej državi" (Korošec 2008: 8). S tem zanikamo celoten (zgodovinski, ekonomski in politični) kontekst priseljevanja iz prostora nekdanje Jugoslavije. Obravnavana populacija priseljencev se je v veliki večini v Slovenijo priselila "prostovoljno" v drugi polovici 20. stoletja, ko je bila Slovenija del skupne države. Mnogi med njimi živijo v Sloveniji že dlje časa in imajo tu razporedene sorodstvene in prijateljske vezi, kar je razvidno tudi iz pogovorov s potomci priseljencev,²⁷ ko opisujejo okoliščine svoje priselitve v Slovenijo oziroma priselitve njihovih staršev.

Intervjuvanec 4 (1982, visoka izobrazba)

Oče je iz hribovske vasice v Dalmaciji. Uro od morja. ... Tam je ostal samo najmlajši očetov brat, torej moj stric, ki pa je že umrl. Torej so tam samo sestrčne in teta. Večinoma so vsi šli v Slovenijo. Trije očetovi bratje so v Sloveniji, dve sestri pa sta v Nemčiji v samostanu. Bilo jih je šest. [...] Starša imata samo osnovno šolo. Moj oče je imel možnost tukaj uspeti. V urbanem okolju je lažje uspel in to mu je bilo zelo všeč. Ljubljana je imela sloves, da je prijazna in bogatejša, to mu je bilo všeč in zato je prišel sem. In tukaj je zadovoljen. Mi smo to potem tudi tako občutili. Bili smo zadovoljni.

Intervjuvanec 5 (1985, srednja šola) *"Leta 1991 se je ati odločil, ker je njegova stran, stara mama, brata in sestra v Sloveniji, da gremo sem. Dobil je možnost.*

dva paradoksa, prvi je ta, da določeno število priseljencev in njihovih potomcev ne more pridobiti državljanstva države, v kateri živijo (zaradi določenih pogojev naturalizacije), drugi pa je ta, da prebivalci, ki državljanstvo imajo, dejansko ne morejo uresničevati vseh pravic, ki jih ta prinaša. Drugi paradoks se nanaša na univerzalno dimenzijo državljanstva, ki naj bi zagotavljala enake pravice vsem državljanom, hkrati pa se v mnogih državah oblikujejo t. i. "drugorazredni državljani". V tem smislu ne gre za to, da ne bi imeli vsi državljani enakih pravic, ampak gre bolj za to, da nimajo vsi enakih možnosti. Priseljenci s pridobitvijo državljanstva izgubijo status tujca vsaj kar se tiče njihovih pravic, še vedno pa so lahko s strani dela večinskega prebivalstva percipirani kot tujci. – Na to se navezuje določilo o nediskriminaciji, ki je zapisano tudi v 5. členu Evropske konvencije o državljanstvu in določa, da "1. Pravila držav podpisnic o državljanstvu ne smejo vsebovati razlikovanj, ki bi imela za posledico diskriminacijo na podlagi spola, religije, rase, barve nacionalnega ali etničnega izvora. in 2. Vsaka država pogodbenica se bo ravnala po načelu nediskriminacije med svojimi državljani, ne glede na to, ali so državljani po rojstvu ali so pozneje pridobili državljanstvo." (European Convention on Nationality / Evropska konvencija o državljanstvu, Strasbourg, 6. november 1997; v veljavi od 1. marca 2000. Slovenija ni podpisnica konvencije, (<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/166.htm>, 20. 12. 2008)).

27 Raziskava *Družbena vključenost/izključenost potomcev priseljencev v Sloveniji*.

Najprej je šel on, tako, da je dobil službo, ... po enem letu pa je najprej prišla sem mama in obe sestri, potem pa še jaz. Tam sem še končala prvi in drugi razred osnovne šole."

Velik del priseljencev je ob priselitvi v Slovenijo vstopil v že dokaj dobro razvejano socialno omrežje, ki v državi sprejema igrata pomembno vlogo tudi kot motiv za priseljevanje. Posamezniki se pogosteje preselijo v novo okolje, če so to pred njim že naredili mnogi prijatelji, sosedje ali sorodniki in sčasoma se splete močna samovzdržujoča se transnacionalna mreža (Suárez-Orozco in Suárez-Orozco 2001: 21). Slovenija se tudi razlikuje od večine drugih evropskih držav v tem, da je večji del priseljencev in njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije slovenskih državljanov, kar je posledica oblikovanja političnega telesa in s tem opredelitve državljanstva ob osamosvojitvi Slovenije (Medved 2007). Namesto državljanstva bi kot kazalnik socialnega kapitala morali obravnavati strukturo (tudi etnično) in velikost socialnega omrežja posameznika ter vlogo socialnega omrežja – vzpostavljanja stikov/odnosov. Koroščeva predpostavlja, da imajo potomci priseljencev več socialnega kapitala v primerjavi s priseljenci in zato tudi boljši dostop do trga dela. Vnaprejšnje posploševanje tovrstnih predpostavk na celotno populacijo brez empiričnega preverjanja je lahko problematično. Vsak posameznik je namreč vpet v kompleksno mrežo odnosov, v katero so vključeni raznovrstni ljudje, ki pripadajo različnim družbenim razredom, imajo različne družbene značilnosti, so moškega ali ženskega spola, različnih etničnosti, itd. Posledično so osebne mreže zelo raznolike, hkrati pa tudi zelo urejene. Urejene v tem smislu, da so nam ljudje, ki so nam bližji, tudi bolj podobni, in sicer glede na različne dimenzije. Glede tega pogosto drži ljudska modrost, ki pravi, da "ptiči istega perja skup letajo". Ljudje, s katerimi vstopamo v odnose, so nam ponavadi "podobni" glede določenih karakteristik, pa naj so to izobrazba, družbeni razred, etnična pripadnost, religija ali katera druga okoliščina (Bottero 2005: 166–67). Med različnimi oblikami družbenih odnosov se zdi, da je prijateljevanje še najbolj prostovoljen odnos, neobremenjen z zunanjimi družbenimi pritiski, pa vendar so tudi te izbire družbeno oblikovane. Eden od razlogov je že ta, da prijateljska vez ali na primer partnerska zveza nastane v okviru neke organizacijske strukture ali aktivnosti (sosesčina, delovno mesto, družina, šola, klub), kjer se že v principu združujejo ljudje, ki so si v določenih značilnostih podobni. Družbena okolja, v katerih živimo in delujemo, so socialno strukturirana, zato je izbor možnih prijateljev že v temelju podoben nam samim (Bottero 2005). Omenjeno pestrost, "globino" in tudi pogojenost stikov/odnosov je težko zajeti v raziskovalnem modelu, saj interakcije med posamezniki vključujejo kvantitativno raven, ki zadeva prostor, namen in trajanje interakcij, ter

kvalitativno raven, ki vključuje vsebino in kakovost interakcij.²⁸ V raziskavi PSIP I smo zbrali nekaj podatkov o stikih/odnosih med pripadniki različnih etničnih skupnosti v Sloveniji, ki bi bili bolj primeren, pa vendar ne zadosten kazalnik socialnega kapitala, kot je državljanstvo. Anketirance smo v raziskavi povprašali, ali vzpostavljajo stike/odnose razpršeno, torej delno znotraj etnične skupnosti, ki ji pripadajo oziroma ji pripadajo njihovi starši, in delno med večinskim prebivalstvom, ali interakcije v večji meri potekajo le znotraj etnične skupnosti, ki ji pripadajo oziroma znotraj etnične skupnosti njihovih staršev, ali pa anketiranci interakcije v večjem deležu vzpostavljajo z večinsko populacijo. Preverili smo, ali obstajajo razlike med priseljenci in potomci priseljencev glede etnične strukture njihovih prijateljev in ali ta vpliva na njihovo vključevanje na trg dela.

Analiza ocen anketirancev glede etnične strukture njihovih prijateljev (prijateljskih vezi) kaže, da ima dokaj majhen delež (7,2 odstotka) anketiranih večino svojih prijateljev iste etnične pripadnosti, kot so sami, oziroma drugih etničnih pripadnosti, vendar ne Slovencev. Iz podatkov je mogoče razbrati, da je delež takih, ki imajo večino prijateljev Neslovencev, med potomci priseljencev celo nekoliko višji (12,9 odstotka), kot je med priseljenci (8,9 odstotka). Na drugi strani je med priseljenci delež anketirancev, ki imajo v krogu svojih prijateljev enak delež Slovencev in pripadnikov drugih etničnih skupnosti oziroma imajo med prijatelji več Slovencev, nekoliko večji (91,1 odstotka), kot je delež med potomci priseljencev (87 odstotkov). Pokažejo se še razlike glede opredelitev etnične strukture prijateljev med anketiranci posameznih etničnih pripadnosti. Še v največji meri se družijo izključno v krogu svoje etnične skupnosti ali v krogu drugih priseljskih skupnosti Bošnjaki in Muslimani (25 odstotkov) ter Srbi (14,6 odstotka), najmanjši delež pa je takih med Hrvati (6,6 odstotka). Izsledki raziskave niso pokazali močne statistično značilne razlike med priseljenci in potomci priseljencev glede etnične strukture prijateljev, zaradi česar moramo biti pri sprejemanju zaključkov previdni. Pa vendar so postavili pod vprašaj obče prepričanje o tem, da imajo potomci priseljencev bolj razširjeno mrežo prijateljev med večinskim prebivalstvom v primerjavi s priseljenci. Na podlagi teh podatkov bi lahko celo sklepali o nastajanju obratnega pojava: delež Neslovencev, ki sklepa prijateljstva znotraj svoje lastne skupnosti oziroma s pripadniki drugih neslovenskih skupnosti, se pri potomcih priseljencev povečuje. Trditev je postavljena kot raziskovalna hipoteza, ki bi jo bilo vredno preučiti.

• • •

28 Zavedamo se, da zaradi kompleksnosti pojava, dejanskih stikov/odnosov med posamezniki oziroma posameznimi etničnimi skupnostmi ne moremo izmeriti zgolj s pomočjo anketiranja s strukturiranim vprašalnikom, lahko pa dobimo oceno, v katerih skupnostih posamezniki večinoma uresničujejo svojo potrebo po druženju oziroma s katerimi skupnostmi najbolj razvijajo stike (Komac in dr. 2007: 166).

Pri preučevanju stikov/odnosov nas je zanimalo, ali se pri anketirancih kaže povezava med statusom aktivnosti posameznika in etnično strukturo njegovih prijateljev. Izsledki kažejo, da imajo zaposleni in brezposelni priseljenci ter zaposleni potomci priseljencev, glede na njihove percepcije, podobno etnično strukturo prijateljev, kar pomeni, da v večinskih deležih opredeljujejo etnično strukturo prijateljev kot uravnoteženo – imajo enak delež Slovencev in pripadnikov drugih narodnosti oziroma menijo, da je večina njihovih prijateljev Slovencev. Nekoliko izstopajo le brezposelni potomci priseljencev, ki v primerjavi z zaposlenimi in brezposelnimi priseljenci ter zaposlenimi potomci priseljencev v nekaj večjem deležu menijo, da med njihovimi prijatelji prevladujejo Neslovinci.

Pomembno je tudi, na kakšen način si priseljenci in njihovi potomci najdejo zaposlitev. Načini iskanja zaposlitve se nanašajo na obravnavo družbenih kanalov, ki jih posameznik uporabi za vstop na trg dela.²⁹ Anketiranim smo zastavili vprašanje, na kakšen način so našli svojo trenutno zaposlitev. Med anketiranci je bilo 37 odstotkov nezaposlenih (bodisi ker so že upokojeni, gospodinje, študentje oziroma dijaki ali pa so dejansko brezposelni), 5,2 odstotka pa jih ni odgovorilo na vprašanje. Med anketiranci, ki so imeli zaposlitev in so odgovorili na vprašanje, je največji delež (38,7 odstotka) dobilo zaposlitev s pomočjo javnega razpisa, 25,7 odstotka s pomočjo prijateljev, 14,1 odstotka s pomočjo Zavoda za zaposlovanje, 11,6 odstotka pa jih je samozaposlenih. Iz raziskave PSIP I je razvidno, da anketiranci pri iskanju zaposlitve nekoliko bolj uporabijo formalne vire (javni razpisi in Zavod za zaposlovanje) kot pa neformalne (samozaposlovanje, prijatelji znotraj lastne etnične skupnosti, sorodniki). Večjih razlik med priseljenci in potomci priseljencev glede rabe formalnih in neformalnih kanalov, kot smo jih opredelili, ni zaznali, so pa vidne razlike med deleži vsakega posameznega načina iskanja zaposlitve. Med potomci priseljencev je v primerjavi s priseljenci večji delež posameznikov, ki so zaposlitev našli bodisi preko študentskega servisa, s

• • •

29 Pomoč neformalnih virov, na primer prijateljev oziroma znancev v okviru lastne etnične skupnosti in družine, pri iskanju zaposlitve bi lahko pomenila njegovo usmerjenost predvsem v kroge etnične skupnosti, ki ji pripada, in s tem morda tudi možnost pridobitve zaposlitve, ki pripadnikom drugih etničnih skupnosti ni dostopna pod enakimi pogoji (Portes in Manning 1986). Pomoč formalnih virov (Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, javni razpisi, oglasi, itd.) pri iskanju zaposlitve pa lahko pomeni zaposlovanje pod pogoji, ki so enaki za vse, ne glede na etnično pripadnost. Upoštevati je treba tudi, da se v sodobni ekonomiji vse pogostejše dogaja, da delovne organizacije prostih delovnih mest ne oglašujejo več javno, kar pomeni, da je objavljen le manjši delež prostih delovnih mest. Menedžerji se pogostejše kot za javne razpise (oglasbe v medijih) odločajo za drugačne – za neformalne načine iskanja novih kadrov. Pazljivi moramo biti tudi pri interpretaciji rabe pretežno formalnih virov oziroma neformalnih virov pri iskanju zaposlitve. Uporaba pretežno formalnih virov posamezne priseljske (etnične) skupnosti lahko pomeni, da imamo opraviti z marginalizacijo skupin priseljencev na trgu dela, saj s pomočjo neformalnih virov (prijateljev, znancev) ne morejo dobiti zaposlitve. Na drugi strani lahko raba formalnih virov kaže na uspešno integracijo etnične skupnosti v širšo družbo, če to pomeni, da njeni pripadniki ne potrebujejo neformalnih kanalov in se lahko tudi s pomočjo formalnih virov uspešno vključijo na trg dela (Reinsch 2001).

pomočjo štipendije, ki so jo imeli v nekem podjetju, na podlagi povabila podjetja ali s pomočjo prijateljev, ki niso pripadniki njihove etnične skupnosti. Večji delež potomcev priseljencev si je tudi našel zaposlitev s pomočjo prijateljev znotraj lastne etnične skupnosti ali sorodnikov, manjši delež potomcev priseljencev pa je samozaposlen, še manj si jih je našlo zaposlitev s pomočjo Zavoda in javnega razpisa. Upoštevati moramo, da je v realnem življenju težko ločiti med formalnimi in neformalnimi kanali iskanja zaposlitve. Pogosto obstaja določeno "prekrivanje" formalnega vira, kot je na primer javni razpis, z neformalnim, kot so na primer prijateljske zveze. Na razpis za delovno mesto se seveda lahko prijavi kdorkoli, ki meni, da ustreza zahtevanim pogojem. Pogosto se zgodi, da imajo med prijavljenimi kandidati prednost posamezniki z neformalnimi poznanstvi v podjetju, ki jim lahko posredujejo koristne informacije, s katerimi si zagotovijo prednost pred drugimi kandidati ali pa kar neposredna priporočila ter dobre reference. Ali je v tem primeru posameznik dobil delo s pomočjo prijateljskih vezi ali s pomočjo javnega razpisa? Kateri dejavnik je pretehtal v odgovoru posameznega anketiranca, je bilo odvisno od njegove subjektivne presoje.

Izsledki raziskave PSIP I samo na primeru stikov/odnosov priseljencev in potomcev priseljencev nakazujejo, da obravnavanih populacij ne moremo obravnavati kot homogene skupine, znotraj katerih je socialni oziroma kulturni kapital enakomerno porazdeljen. Napačen je vnaprejšnji pripis količine socialnega oziroma kulturnega kapitala posamezni populaciji, v smislu: večinsko prebivalstvo razpolaga z največjo količino socialnega in kulturnega kapitala, z nekaj manj socialnega oziroma kulturnega kapitala razpolagajo potomci priseljencev, še manj socialnega in kulturnega kapitala pa imajo priseljenci. Na količino socialnega oziroma kulturnega kapitala, ki ga posameznik poseduje, vplivajo še mnogi drugi dejavniki in ne samo dejstvo, ali gre za priseljenca, potomca priseljencev ali pripadnika večinskega naroda. Če bi želeli ustrezno raziskati vpliv socialnega in kulturnega (človeškega) kapitala na vključevanje priseljencev in njihovih potomcev na trg dela, bi bilo treba izpeljati posebno raziskavo, v kateri bi morali zelo premišljeno operacionalizirati oba koncepta socialnega in kulturnega kapitala, zasnovati ustrezne teoretične modele, jih preveriti s pomočjo empiričnih podatkov, zbranih na ustrezno oblikovanem vzorcu, ugotovitve pa dopolniti z vzporedno zbranimi kvalitativnimi podatki.

SKLEP

Opravljenе raziskave o položaju priseljencev in njihovih potomcev na trgu dela v Republiki Sloveniji kažejo naslednjo sliko: na podlagi analize kvantitativnih podatkov iz raziskave PSIP I in Popisa prebivalstva 2002 lahko potrdimo, da so potomci priseljencev glede izobrazbene in poklicne strukture uspešnejši v primerjavi s priseljenci. Ugotovili smo tudi, da se po izobrazbeni in poklicni strukturi

potomci priseljencev približujejo večinski populaciji. Edino tehtno izjemo predstavlja kazalnik statusa aktivnosti, ki kaže na večji delež brezposelnih med potomci priseljencev v primerjavi s slovensko populacijo, pa tudi v primerjavi s priseljenci. Na drugi strani pa nam kvalitativni podatki o etnični diskriminaciji in stališča ter percepcije potomcev priseljencev kažejo, da priseljenci in njihovi potomci zaznavajo pojave etnične nestrpnosti in neenakih možnosti na marsikaterem področju vsakdanjega življenja – vključno z vključevanjem na trg dela. Ti podatki potrjujejo tudi domnevo o obstoju etnične diskriminacije v delovnem okolju. Zaznani pojavi etnične diskriminacije v delovnem okolju v Republiki Sloveniji pa so, sodeč po opravljenih raziskavah, najpogostejše subtilni, izmuzljivi in težko merljivi. Takšna vrsta diskriminacije pa se praviloma ne odraža skozi rezultate kvantitativnih raziskav, ki niso metodološko posebej usmerjene v odkrivanje etnične diskriminacije na trgu dela in v delovnem okolju. Za pridobivanje kvantitativnih podatkov, ki bi eksplicitneje podprli rezultate kvalitativnih raziskav o obstoju etnične diskriminacije, bi bilo torej treba zasnovati posebno študijo.

Na obstoj etnične diskriminacije kažejo tudi nezanemarljive razlike med posameznimi etničnimi skupinami glede njihove vključenosti v slovensko družbo. Te razlike, ki odražajo gradacijo zaželenosti posameznih etničnih porekel v slovenski družbi, so namreč praviloma večje od razlik med priseljenci in njihovimi potomci v isti etnični skupini. Tako je npr. razlika med položajem Bošnjaka in Hrvata pogosto bistveno večja kot razlika med položajem priseljenca in potomca priseljencev iz iste etnične skupnosti. Ta ugotovitev naših raziskav pa spodkopava domnevo o izključni vlogi, ki naj bi jo imela socialni in kulturni kapital pri pojasnjevanju razlik med Slovenci in priseljenci ter njihovimi potomci na trgu dela in v delovnem okolju. Kaže se, da dolžina časa, ki ga posameznik (priseljenec ali potomec priseljencev) preživi v slovenskem okolju, in intenzivnost interakcij s slovenskim okoljem nimata tolikšne vloge pri položaju posameznika v slovenski družbi kot etnično poreklo, ki ga označuje. Evidentirane večje razlike med posameznimi etničnimi skupinami v primerjavi z manjšimi razlikami med priseljenci in potomci nakazujejo, da je v slovenski družbi etničnost pomemben dejavnik družbene stratifikacije. Takšen sklep namreč podpirajo obstoječi empirični podatki. Ne glede na to pa bi bilo smiselno v prihodnosti z ustreznim metodološkim instrumentarijem preveriti, kakšno vlogo igrajo pri pojasnjevanju omenjenih razlik socialni, kulturni in človeški kapital.

VIRI IN LITERATURA:

(2003) Migrants, Minorities and Employment: exclusion, discrimination and anti-discrimination in 15 Member States of the European Union: EUMC Comparative Study. V: *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia* (EUMC), Publications, List, Comparative Report on Migrants, Minorities and Employment (http://www.eumc.eu.int/eumc/index.php?fuseaction=content.dsp_cat_content&catid=3fb38ad3e22bb&contentid=3fbe028279e2d, 25. 8. 2005).

Allport, Gordon (1954) *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison Wesley.

Arrow, Kenneth J. (1973) "The Theory of Discrimination." V Orley Ashenfelter in Albert Rees (ur.) *Discrimination in Labor Markets*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Becker, Gary S. (1957/1971) *The Economics of Discrimination*. Chicago: University of Chicago Press.

Bešter, Romana (2006) *Integracijska politika – politika integracije imigrantov: teoretični model in študija primera Republike Slovenije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: FDV.

Bešter, Romana (2007) "Socialnoekonomska integracija priseljencev iz prostora nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji." V Miran Komac (ur.) *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 219–55.

Borjas, George J. in Stephen G. Bronars (1989) "Consumer Discrimination and Self-employment." *Journal of Political Economy* 97(3): 581–606.

Bottero, Wendy (2005) *Stratification: Social division and inequality*. London in New York: Routledge.

Bourdieu, Pierre (1986) "The Forms of Capital." V John G. Richardson (ur.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press: 241–58.

Bowlus, A. J. in Z. Eckstein (2002) "Discrimination and Skill Differences in an Equilibrium Search Model." *International Economic Review* 43(4): 1309–1345.

Brewer, Marilynn B. in R. Brown (1998) "Intergroup relations." V Daniel T. Gilbert, Susan Fiske in Lindsey Gardner (ur.) *The Handbook of Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.

Brezigar, Sara (2007) *Pojavi etnične diskriminacije v delovnem okolju: primer javne uprave, vojske in policije v Republiki Sloveniji*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Brezigar, Sara (2007a) "Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji v Republiki Sloveniji." V Miran Komac (ur.) *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 258–99.

Coate, Stephen in Glenn C. Loury (1993) "Will Affirmative Action Policies Eliminate Negative Stereotype?" *American Economic Review* 83(5): 1220–1240.

Coleman, James (1988) "Social Capital in the Creation of Human Capital." *American Journal of Sociology* 94/priloga: 95–120.

Coleman, James (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Mass. Belknap Press of Harvard University Press.

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the Principle of Equal Treatment between Persons Irrespective of Racial and Ethnic Origin, Official Journal L 180, 19/07/2000, 0022-0026.

Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a General Framework for Equal Treatment in Employment and Occupation, Official Journal L303, 2/12/2000, 0012-0023.

Cox, S. M. in J. D. Fitzgerald (1992) *Police in Community Relations*. Critical Issues, 2nd Edition. Dubuque: Wm. C. Brown Publishers.

Dolenc, Danilo (2005) "Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po II. svetovni vojni." V Miran Komac in Mojca Medvešek (ur.) *Percepcije slovenske integracijske politike*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 37–87.

Dovidio, John F., Kerry Kawakami in Samuel L. Gaertner (2002) "Implicit and Explicit Prejudice and Interracial Interaction." *Journal of Personality and Social Psychology* 82: 62–68.

Dragoš, Srečo (2000) "Socialne mreže in starost." *Socialno delo* 4–5: 293–314.

Elias, Norbert in John L. Scotson (1994) *The Established and the Outsiders*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Essed, P. (1997) "Racial Intimidation: Sociopolitical Implication of the Usage of Racist Slurs." V S. Riggins in E. Harold (ur.): *The Language and Politics of Exclusion: Others in Discourse*. Thousand Oaks, Ca: Sage Publications.

Feagin, Joe R. (1991) "The Continuing Significance of Race: Antiracial Discrimination in Public Places." *American Sociological Review* 56: 101–106.

Fiske, Susan T. (1998) "Stereotyping, Prejudice and Discrimination." V Daniel T. Gilbert, Susan Fiske in Lindsey Gardner (ur.): *The Handbook of Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.

- Kanas, Agnieszka in Frank van Tubergen (2006) "The Impact of Human and Social Capital on Immigrants' Employment and Occupational Status." Department of Sociology, Utrecht University (<http://www.ercomer.eu/downloads/kanasvantubergen06.doc>).
- Kanjuo-Mrčela Aleksandra (2007) *Spol in organizacijska moč: ženske in moški v menedžmentu*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstvenoraziskovalno središče, Založba Annales in Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Kuhar, Roman in Alenka Švab (2005). *Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni Inštitut.
- Komac, Miran in Mojca Medvešek (ur.) (2005) *Percepcije slovenske integracijske politike*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Komac, Miran, (ur.) (2007) *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Komac, Miran, Mojca Medvešek in Petra Roter (2007) *Pa mi vi povejte, kaj sem!!!? Študija o etnični raznolikosti v Mestni občini Ljubljana*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Korošec, Valerija (2008) "Socialni in kulturni kapital kot dejavnika razlik uspešnosti na trgu dela med staroselci, priseljenci in potomci priseljen-
cev." [Elektronski vir] Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj (Zbirka Delovni zvezki UMAR; letn. 17, št. 12) (http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/dz/2008/dz12-08.pdf).
- Lieberman, Robert C. (1998) *Shifting the Color Line: Race and the American Welfare State*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lundberg, Shelly J. in Richard Startz (1983) "Private Discrimination and Social Intervention in Competitive Labor Markets." *American Economic Review* 73 (3): 340–347.
- Medved, Felicita (2007) "Državljeni nove države v letu 1991 – inicialna opredelitev in korekcijske dopolnitve slovenskega državljanstva" V Miran Komac (ur.) *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 136–152.
- Medvešek, Mojca (2007) "Kdo so potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije?" *Razprave in gradivo* (53/54): 28–67.
- Medvešek, Mojca in Natalija Vrečer (2005) "Percepcije sociokulturne integracije in nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji." V Miran Komac in Mojca Medvešek (ur.), *Percepcije slovenske integracijske politike: zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 271–378.

- National Research Council (2004) *Measuring Racial Discrimination*. Washington, D.C.: The National Academies Press.
- Pettigrew, Thomas F. (1998) "Reactions toward the New Minorities of Western Europe." *Annual Review of Sociology* 24: 77–103.
- Pirc, Janez (2007) "Slovenija v sodobnem migracijskem kontekstu EU." V Miran Komac (ur.) *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 450–475.
- Portes, Alejandro in Robert D. Manning (1986) "The Immigrant Enclave: Theory and Empirical Examples." V Susan Olzak in Joane Nagel (ur.) *Competitive Ethnic Relations*. Orlando, FL: Academic Press: 47–68.
- Putnam, Robert D. (1995) "Bowling Alone: America's Declining Social Capital." *The Journal of Democracy* 6/1: 65–78.
- Reinsch, Peter (2001) *Measuring Immigrant Integration: Diversity in a European city*. Aldershot, Brookfield, Singapore in Sydney: Ashgate.
- Suárez-Orozco, Carola in Marcelo M. Suárez-Orozco (2001) *Children of Immigration*. Cambridge, Massachusetts in London: Harvard University Press.
- Švab, Alenka, Tjaša Žakelj, Roman Kuhar, Veronika Bajt, Mateja Sedmak, Ana Kralj, Živa Humer in Ružica Boškič (2008) "Posledice diskriminacije na družbeno, politično in socialno vključenost mladih v Sloveniji: analiza glede na spol, spolno usmerjenost ter etnično pripadnost." *Zaključno poročilo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede in Mirovni inštitut; Koper: Univerza na Primorskem in Znanstvenoraziskovalno središče, 1. sept. 2008.
- Toš, Niko in dr. (2002) *Slovensko javno mnenje 2002/2: evropska družboslovna anketa*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov.
- Žagar, Nada, ur. (2007) *Sprejemanje različnosti – korak do pravične družbe*. Črnomelj: Zavod za izobraževanje in kulturo Črnomelj.

POGOVORI IN POGAJANJA AVSTRIJSKIH TER NEMŠKIH NACIONALSOCIALISTOV S KOROŠKIMI SLOVENCMI IN DR. JULIJEM FELAHERJEM V LETIH 1933/1934

CONVERSATION AND NEGOTIATIONS OF AUSTRIAN AND GERMAN NATIONAL SOCIALISTS WITH CARINTHIAN SLOVENES AND WITH DR. JURIJ FELAHER IN 1933 AND 1934

The following article treats conversations and negotiations of Austrian and German National socialists with Carinthian Slovenes and with Dr. Jurij Felaher in 1933 and 1934. It was written on basis of yet unpublished archival documents, newspaper articles and literature. It represents the part of Slovene national defence organisations and individuals in conversations and negotiations with Nazis. These conversations became known because of inconspicuity and especially the Austrian press took advantage of it. The article presents activities of the Austrian consulate in Ljubljana, which reported the situation in Slovenia and Yugoslavia to Vienna regularly. It also proves the surmise that Felaher was allowed (by Yugoslav/Slovene authorities) to negotiate with Nazis, but it remains unknown, how far Felaher's connections with Slovene and Yugoslav authorities extended, and also after what and whose instructions he took part in negotiations. The conversations and negotiations failed. It is also clear that Felaher's participation in these conversations and negotiations with Nazis was nothing but pure patriotism of Carinthian Slovene. In supposed willingness of Nazis to resign the plebiscite area in Carinthia he saw an opportunity to correct the unjust border in Carinthia. Unfortunately, there are almost no preserved documents about such conversations. The conversations between Slovene representatives and national socialists continued also even after 1934, but there is no prove about their success.

Keywords: Carinthian Slovenes, Austria, Yugoslavia, Carinthian Slovenes Club in Ljubljana, Julij Felaher, Slovenian History 1933–34

Prispevek obravnava pogovore ter pogajanja avstrijskih in nemških nacionalsocialistov s koroškimi Slovenci in z dr. Julijem Felaherjem v letih 1933–1934, in sicer o odstopitvi plebiscitnega glasovalnega ozemlja Jugoslaviji v primeru, da ta "privoli" v priključitev Avstrije k Nemčiji. Nastal je predvsem na podlagi neobjavljenih arhivskih virov, časopisnih člankov in literature. Prikazuje vlogo slovenskih narodnoobrambnih organizacij in posameznikov pri pogajanjih in pogovorih z nacisti. Zaradi nekonzpirativnosti so pogovori prišli v javnost, kar je še posebno izkoriščal avstrijski tisk. Predstavljena je dejavnost avstrijskega konzulata v Ljubljani, ki je na Dunaj redno poročal o dogajanju v Sloveniji in Jugoslaviji. Članek potrjuje domnevo, da je imel Felaher mandat jugoslovanskih/slovenskih oblasti za pogajanje z nacisti, nepojasnjeno pa ostaja vprašanje, kako visoko in do koga so segale Felaherjeve povezave s slovenskimi in z jugoslovanskimi oblastniki in po kakšnih navodilih je sodeloval pri pogovorih. Pogovori in pogajanja niso obrodili sadov. Povsem jasno je tudi, da je bila Felaherjeva udeležba pri pogovorih in pogajanjih z nacisti stvar domoljubja koroškega Slovenca, ki je v domnevni pripravljenosti nacistov za odstop plebiscitnega glasovalnega ozemlja na Koroškem videl priložnost za popravilo krivične meje. Žal se po pravilu o takih pogovorih ne hrani veliko dokumentacije. Pogovori nekaterih slovenskih predstavnikov z nacionalsocialisti so se nadaljevali tudi po letu 1934, vendar nimamo nikakršnih dokazov o njihovem uspehu.

Ključne besede: koroški Slovenci, Avstrija, Jugoslavija, Klub koroških Slovencev v Ljubljani, Julij Felaher, slovenska zgodovina 1933–34

UVOD

Namen pričujočega članka je doprinesti nov kamenček v mozaik vedenja o pogajanjih ljubljanskega državnega tožilca, koroškega Slovenca dr. Julija Felaherja (Grafenauer 2008: 157–178), ki jih je imel z nacisti v letih 1933–34, in podati sliko takratnih prizadevanj koroških Slovencev – emigrantov za priključitev slovenskih delov Koroške k Jugoslaviji. Koroški Slovenci so se že takoj po prihodu v matično Slovenijo začeli zbirati v društvih in tako na različne načine pomagali beguncem iz Koroške in rojakom na Koroškem. Leta 1928 so v ta namen v Celju ustanovili Klub koroških Slovencev, ki je imel še posebno do začetka napada na Jugoslavijo leta 1941 pomembno vlogo pri stikih in pomoči slovenski manjšini na Koroškem (Stergar 2003: 29–82). Klub koroških Slovencev (dalje KKS) je s svojimi pododbiri neprenehoma opozarjal na kratenje temeljnih manjšinskih pravic slovenski narodni skupnosti na Koroškem in na različne načine finančno in materialno pomagal koroškimi Slovencem, več vodilnih članov pa je ob raznih priložnostih opozarjalo na "krivično" mejo na Koroškem in zahtevalo vrnitev slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem v državni okvir Jugoslavije.

AVSTRIJSKA VLADA OPOZARJA JUGOSLAVIJO NA IREDENTISTIČNO DELOVANJE SLOVENSКИH NARODNOOBRAMBNIH DRUŠTEV

Predlogi in ideje o priključitvi Avstrije k Nemčiji in hkrati slovenskega dela Koroške h Kraljevini SHS so zgodovinarjem znani že iz časa po plebiscitu 10. oktobra 1920. Idej za rešitev vprašanja koroških Slovencev, kot so ga dojemali Slovenci v Kraljevini SHS in Slovenci na Koroškem,¹ je bilo po prej omenjenem datumu v časopisju mnogo. V knjižicah so jih zapisali tudi ugledni slovenski politiki, pravniki (Brejc 1925/26: 1–25) in publicisti (Rožič 1925: 1–168).² Emilijan Lilek, ugledni šolnik, zgodovinar, narodopisec in publicist, je leta 1934 izdal brošuro, kjer je v primeru priključitve Avstrije k Nemčiji zahteval ozemeljske korekture meje (Lilek 1934).

1 Omeniti je treba, da koroški Slovenci v okviru svojih organizacijskih struktur v času od plebiscita do začetka druge svetovne vojne niso izoblikovali nikakršne pobude za korekturo državne meje. Ob tem pa je treba dodati, da so v tem času imeli svoje predstave in želje glede priključitve slovenskih etničnih delov na Koroškem. Temu pritrjujejo dokumenti in gradivo v Avstrijskem državnem arhivu (npr. Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936), osebna korespondenca in drugo gradivo v Arhivu Slovenije (AS 1384 Felaherjev arhiv in AS 653, fond Kluba koroških Slovencev v Ljubljani) ter gradivo in dokumenti v Felaherjevem arhivu v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika na Ravnah na Koroškem.

2 Z vprašanjem združitve Avstrije z Nemčijo se na str. 9–12 ukvarja pravnik in rektor Univerze v Ljubljani, dr. Rado Kušej, sicer koroški Slovenec, ki je opozoril, da bi se s priključitvijo popolnoma spremenil pravni položaj, ustvarjen s senžermensko mirovno pogodbo, saj bi ta izgubila svojo podlago in bi države, med katerimi je bila sklenjena, bile proste vseh pravnih posledic. Valentin Rožič na str. 105–110 predstavlja mnenja uglednih politikov in profesorjev iz Avstrije in Nemčije o ideji priključitve Avstrije k Nemčiji.

Vsi trije omenjeni avtorji publikacij so bili neposredno povezani s Klubom koroških Slovencev v Ljubljani; Rožič je bil podpredsednik, Brejc in Lilek pa častna člana. Ob tem je treba dodati, da je bil Lilek s svojimi prispevki, z oporoko in darili mecen Klubu koroških Slovencev. Ves čas je spremljal njihov položaj in opozarjal na krivice, ki so se jim godile. O nerešenem vprašanju koroških Slovencev je izdal tudi več publikacij. Njegovo delo in publicistično dejavnost je opazil tudi grof dr. Felix Orsini-Rosenberg, med letoma 1931–1935 avstrijski konzul v Ljubljani, ki je na Dunaj ob raznih priložnostih poročal o Lilekovih publikacijah in govorih. Njegovo brošuro iz leta 1934 je označil kot manj posrečeno sestavljanko iz različnih časopisov in revij.³

Že ob sklenitvi carinske unije med Avstrijo in Nemčijo v začetku tridesetih let 20. stoletja je avstrijski konzul v Ljubljani poročal o pisanju slovenskega tiska. Tisk v Sloveniji se je občasno že ukvarjal s problemom zbližanja oziroma anšlusa Avstrije in Nemčije. Konzul ni zaznal nobenih odklonilnih člankov in obnašanja, opozoril je le na zahteve glede koroških Slovencev, ki so bile po njegovem mnenju bolj ali manj obsežne. Časniki naj bi zavzeli sprejemljivo stališče ob sklenitvi carinske unije, konzul pa je opazil tudi zahteve po pravočasni uveljavitvi koncesij oziroma mejnih korektur na Koroškem v primeru politične združitve med državama.⁴

V tem času beležimo v Sloveniji zelo veliko skupnih prireditev narodnoobrambnih društev; pri večini je bil KKS pobudnik ali soorganizator (Stergar 2003: 43–44), predsednik KKS Felaher pa mnogokrat govornik. Pri vodstvih narodnoobrambnih društev je pogosto prihajalo do osebne prepletenosti. Na zborovanjih, manifestacijah in demonstracijah je Felaher opozarjal na vsa vprašanja, ki so bila bistvenega pomena za obstoj in razvoj koroških Slovencev, opozarjal pa je tudi na krivice, ki so se godile slovenski narodni skupnosti na Koroškem (Bahovec 1995: 207–212).⁵ Seveda je tako govorjenje pritegnilo pozornost avstrijskega konzula v Ljubljani, dr. Orsini-Rosenberga, ki je v svojih poročilih na Dunaj poročal o “radikalizmu” dr. Julija Felaherja nasproti Avstriji in Italiji. Avstrijski konzul v Ljubljani je pozorno spremljal revizionistično dejavnost dr. Felaherja in opozarjal Dunaj na njegove ostre protiavstrijske govore, v katerih se je zavzemal tudi za uvedbo reciprocitete proti nemški manjšini v Jugoslaviji (Suppan 1996: 954, 957–958, 981–1001). Tako je v enem od svojih poročil avstrijski konzul v Ljubljani poročal zveznemu kanclerju o občnem zboru KKS v Ljubljani. Glede na zagotovila

• • •

3 Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA), Archiv der Republik (= AdR), Neues Politisches Archiv (= NPA), Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 194, Poročilo avstrijskega konzulata v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 28/Pol. z dne 11. 5. 1934.

4 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 332–333, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 15/Pol. s temo Die Aufnahme des Projektes einer österr.-deutschen Zollvereinigung in der slovenischen Öffentlichkeit z dne 31. 3. 1931.

5 Razmere na Koroškem je budno spremljala tudi Družba sv. Cirila in Metoda (prim: Vovko 1980: 78–89).

dr. Felaherja, da je KKS narodnoobrambna organizacija, je konzul zapisal: “Die Versicherung, nicht irredentistisch eingestellt zu sein, ist allerdings im Munde der chauvinistischen Führer nicht ganz glaubwürdig /.../.”⁶ Glede na pritožbe koroških Slovencev in slovenskega tiska zaradi pritiskov in posledic, ki so jih doživeli nekateri udeleženci uspešne pevske turnee koroških Slovencev v matični Sloveniji v začetku leta 1931, je avstrijski konzul svetoval Uradu zveznega kanclerja naslednje: “Die Lage der Karntner Slovenen einwandfrei zu gestalten (falls und insoweit sie überhaupt in irgend einem Punkte von diesen Zustände abweichen sollte /.../.” Dodal je, da mir, spokojnost in čas delajo v smeri asimilacije koroških Slovencev. Takšno stanje naj bi izkoristili s spretno propagando in z izpostavljanjem položaja nemške manjšine v Sloveniji.⁷

Avstrijska vlada je po naročilu kanclerja Dollfußa preko svojega poslanika v Beogradu po proslavi 15-letnice ustanovitve jugoslovanske države 1. decembra 1933, kjer so govorili tudi o “svobodni” Koroški, intervenirala pri jugoslovanskem zunanjem ministru Jevtiću in ga opozorila, da oblasti v Jugoslaviji ne ukrepajo proti očitnim napadom na integriteto in celovitost Avstrije. Avstrija je obenem zagrozila Jugoslaviji, da se bo pritožila velikim silam oziroma Društvu narodov. O protestih zoper irredentistično delovanje so se avstrijski politiki dogovarjali tudi z italijanskimi predstavniki.⁸ Avstrijska diplomacija je na intervencijo dobila jugoslovansko zagotovilo, da bo vlada energično in odločno posegla ter preprečila nadaljnje tiskovne in druge irredentistične napade. Pomembno poročilo, iz katerega lahko sklepamo na zunanjepolitično usmerjenost jugoslovanske diplomacije, kaže naslednje poročilo avstrijskega poslanika v Beogradu, Hermann Ploennies, dunajski vladi: “[...] Insbesondere in der slowenischen Presse kehrt das Moto: ‘Österreich gehört zu Deutschland, Kärnten gehört zu Jugoslawien’ in den verschiedenen Variationen immer wieder, wobei eine gemeinsame jugoslawisch-deutsche Grenze als sicherste Garantie der jugoslawischen Grenze bezeichnet wird” (Suppan 1996: 987). Avstrijski konzulat v Ljubljani je ves čas spremljal dejavnost Kluba koroških Slovencev in o tem pošiljal izčrpna poročila na Dunaj.⁹ Beograd je zaradi mnenja Avstrije, da Ljubljana obravnava vprašanje koroških Slovencev preveč emocionalno, pošiljal na jugoslovanski konzulat v Celovcu pra-

• • •

6 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 326–329, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 13/Pol. s temo Vereinstätigkeit der Kärntner Emigranten in Slovenien z dne 29. 3. 1931.

7 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 359, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 25/Pol. s temo Slovenische Klagen über angebliche Unterdrückung der Kärntner Slovenen z dne 16. 5. 1931.

8 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 1–3.

9 Prim. npr. ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 785–787, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 46/Pol. z dne 10. novembra 1933. Poročilo predstavlja dejavnost KKS ob 13. obletnici koroškega plebiscita.

viloma Srbe, saj naj bi bilo z njimi poslovanje lažje (Stumfohl 2005: 93–95). Avstrijo je prav tako motilo dejstvo, da je Ljubljana, ki je finančno pomagala koroškimi Slovincem že od leta 1921, denar “prenašala” preko jugoslovanskega konzulata v Celovcu, na katerem so kot uslužbenci delovali mnogi Slovenci.¹⁰ Ti uslužbenci naj bi bili po poročilih koroške deželne vlade pod vplivom Ljubljane, sam konzulat pa naj bi imel v več krajih južne Koroške organizirano obveščevalno službo za določene namene.¹¹ Zaradi želje Beograda, da bi imel z Avstrijo nevtralne in dobre odnose, je pogosto prihajalo do odpoklicev slovenskih uslužbencev in njihovih premestitev na druga delovna mesta (Stumfohl 2005: 94–95).

Še posebno so avstrijske oblasti opazile, da se je poleti 1933 med Slovenci na Koroškem obudila misel na priključitev k Jugoslaviji. Potrditev take domneve so videli tudi v dejstvu, da je opazno poraslo število pevskih društev, ki naj bi imela nalogo vzbujati nacionalno občutje in vzdrževati “jugoslovansko” idejo (Suppan 1996: 981–988).

Avstrijski konzulat v Ljubljani je imel nalogo spremljati slovenske in jugoslovanske časopise in s pomočjo informatorjev in obveščevalcev ugotavljati javno mnenje in odnos uradne politike do bilateralnih vprašanj, ki so zadevale Avstrijo in Slovenijo. Prav tako je spremljal delovanje slovenskih narodnoobrambnih društev.¹² Velikokrat so poročilom konzula na Dunaj dodali prevedene časopisne članke, ki govorijo o odnosih med državama, pa tudi poročila obveščevalcev, ki jih avstrijskemu konzulu v Ljubljani v tridesetih letih ni manjkalo. Po poročilih lahko sklepamo, da so bili informatorji avstrijskega konzula dobro seznanjeni z odprtimi vprašanji med Ljubljano in Dunajem/Celovcem, nekateri pa so bili celo blizu ljudem v vrhovih slovenske politike.¹³

10 Julij Felaher, *Nekaj podatkov o podporah, ki so jih v dobi od 1921 do 1940 dobivali koroški Slovenci od Jugoslavije*. Tipkopisno poročilo z dne 22. 6. 1962, dokumentacija INV, SO 1941.

11 O svojih potovanjih na Koroško so nekateri člani KKS pisali poročila za potrebe kluba in Manjšinskega inštituta v Ljubljani. Ponavadi ni šlo samo za turistični potopis, ampak za sistematične analize gospodarsko-socialnega, političnega, jezikovnega, šolskega in cerkvenega stanja koroških Slovencev (prim: Stergar 2006, 2008: 67–81); Nekaj poročil s potovanj po Koroškem najdemo tudi v arhivskem fondu AS 1384, Felaherjev arhiv, škatla 20, mapa 68, npr. Zapis potovanja po Koroškem z naslovom Položaj na Koroškem (5.–17. julija 1938), nepodpisano, 10 strani, itd.

12 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 683–693, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 14/Pol. z dne 7. 4. 1933.

13 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 476–478, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 6/Pol. z dne 8. 2. 1932.

AVSTRIJSKI NACISTI PONUDIJO KOROŠKIM SLOVENCEM DOLOČENE KONCESIJE

Prva resnejša dogovarjanja o ozemelskih koncesijah Jugoslaviji so se zgodila šele leta 1933. Povod za dogovarjanja oziroma pogajanja med avstrijskimi nacionalsocialisti in koroškimi Slovenci je bila namera o ukinitvi dveh poslanskih mandatov nacionalsocialističnih deželnih poslancev ter odstranitev nacistov tudi iz drugih predstavniških teles (gospodarske zbornice, občinskih in mestnih svetov, kmetijske zbornice, okrajnih in krajevnih šolskih svetov) (Zorn 1976: 486). Ker je bila ta namera preostalih koroških strank mogoča samo z dvotretjinsko večino in potemtakem s sodelovanjem dveh slovenskih poslancev (Ivana-Janeza Starca in dr. Franca Petka), so koroški Slovenci naenkrat postali jeziček na tehtnici pri napovedani izključitvi nacističnih deželnih poslancev (Zorn 1978: 237–241). Na nacistično pobudo je prišlo v začetku julija 1933 do pogovorov s Francem Aichholzerjem na njegovem domu v Spodnjem Dobju pri Baškem jezeru/Unteraichwald. Pogovore je v imenu NSDAP vodil beljaški okrajni nacistični vodja in nacistični deželni poslanec Moritz Czeitschner v dogovoru z vodjem Kärntner Heimatbunda Maier-Kaibitschem. Nacisti so kot koncesijo ponujali kulturno avtonomijo in “dravsko mejo”, če bi deželna poslanca Petek in Starc glasovala proti anuliranju nacionalsocialističnih mandatov. To bi bilo mogoče udejaniti v primeru nacističnega prevzema oblasti ali priključitve Avstrije k Nemčiji. Temu sta sledila še dva pogovora, na katerih je nacistični deželni poslanec Moritz Czeitschner kot protiuslugo za “prijateljsko” glasovanje v deželnem zboru in v primeru nacističnega prevzema oblasti ponujal odpoved t. i. vindišarjem ter korekcijo državne meje (Steinböck 1968: 533–538; Steinböck 1983: 819 sl.).

Zaradi nekonspirativnosti predvsem slovenskih koroških predstavnikov je zadeva prišla v medije, ki so jo, predvsem avstrijski, izkoristili za napad na naciste. Aichholzer je pozneje na pritisk nacionalsocialistov podpisal izjavo (Petek 1979: 171–172),¹⁴ da je sicer res prišlo do pogovorov med njim in dvema predstavnikoma NSDAP, na katerih pa niso govorili o kakršnihkoli koncesijah koroškimi Slovincem, kaj šele o tem, da bi slednjim odstopili dele južne Koroške.¹⁵ Kampanja in gonja sta se nadaljevali v časopisju, predvsem med krščanskosocialnim *Kärntner Tagblatt* in *Freie Stimmen*, ki je branil stališča nacionalsocialistov s tem, da je poskušal zanikati in zmanjšati pomen omenjenih pogovorov.¹⁶ Verjetno zaradi tega, ker so koroški Slovenci poznali manjšinsko politiko nacionalsocialistov, zaradi medijskega pritiska in končno dejstva, da niso sklenili nobenega dogovora, sta Petek in

14 Prim. še opombe na str. 270–277 (Janko Pleterški in Tone Zorn); opombe vključujejo obsežen Felaherjev zapis o Aichholzerjevi izpovedi glede teh pogovorov z nacisti.

15 (1933) “Unfaire Kampfmittel.” *Freie Stimmen* (24. avgust): 1–2.

16 (1933) “Heraus mit der Wahrheit.” *Freie Stimmen* (31. avgust): 1–2.

Starč 5. julija 1933 glasovala za odvzem nacionalsocialističnih mandatov. Koroški Slovenci so sicer pričakovali od uveljavitve diktature leta 1933/34 določene koncepcije v smislu izboljšave manjšinskega položaja (Stuhlpfarrer 1991: 144, 150).

Kot kaže, je približno v istem času prišlo v Trbižu do pogovorov tedanjega koroškega nacističnega gauleiterja Hansa von Kothena s slovenskim zastopnikom¹⁷ oziroma s predstavniki "kranjskih" Slovencev, ki naj bi jih vodil ljubljanski državni tožilec dr. Julij Felaher. Do teh pogovorov je prišlo zaradi tega, ker pogovori s koroškimi Slovenci nacistom niso prinesli želenih rezultatov. Ti pogovori so bili daljnosežnejši od pogovorov nacistov s koroškimi Slovenci (Veiter 1936: 110–112; Veiter 1980: 95–96).¹⁸ Felaher je v pogovoru leta 1968 zgodovinarju Steinböcku povedal, da je sicer vedel za te pogovore, vendar na njih ni sodeloval.¹⁹ O nacističnem emisarju von Kothenu, ki so ga avstrijske oblasti izgnale, je konec septembra 1933 avstrijski konzulat v Ljubljani poročal na Dunaj, da naj bi se zadrževal na Jesenicah. Sledila naj bi mu policija, vendar konzulat njegovega bivanja na Jesenicah ni mogel potrditi. Poročilo domneva, da je odpotoval naprej v Celje, kjer naj bi se sestal z dobro znanim zaupnikom NSDAP, lastnikom tovarne emajlirane posode v Celju in podjetnikom Augustom Westnom.²⁰

O zahtevah slovenskega tiska konec leta 1933 po priključitvi slovenskih delov Koroške k Jugoslaviji v primeru anšlusa Avstrije k Nemčiji je poročal tudi *Reichspost* in pri tem poudarjal dejavnost koroških nacionalsocialistov. Pisec je spomnil na zgodbo o dveh nacionalsocialističnih mandatih iz julija 1933 in ponujeni "dravski meji", ki je bila s strani koroških Slovencev zavrnjena, ker naj bi bila sedaj združitev s strani koroških Slovencev z Jugoslavijo zaželena še manj, kot pa je bila ob plebiscitu.²¹ Po pogovoru z zunanjepolitičnim urednikom časnika *Slovenec*²² je avstrijski konzul sporočil na Dunaj, da naj bi pisanje časnika *Reichspost* o nacionalsocialistični agitaciji v Jugoslaviji s ciljem oslabiti francosko politiko na jugovzhodu in o državnih neuradnih pogovorih o priključitvi koroškega glasovalnega ozemlja Sloveniji začudilo zunanje ministrstvo v Beogradu. Urednik *Slovenca* je izrazil bojazen, da bo vprašanje priključitve Koroške pomenilo za Beograd neva-

• • •

17 (1933) "Kothen von Tarvis nach Venedig abgereist." *Kärntner Tagblatt* (2. julij): 3; (1933) "Kothen schon wieder in Tarvis." *Kärntner Tagblatt* (18. julij): 1; (1933) "Kothen verläßt endgültig Tarvis." *Kärntner Tagblatt* (10. avgust): 3; itd.

18 Hansa von Kothena naj bi spremljali še princ Sachsen-Meiningen, dr. Dominik, dr. Fresacher in dr. Prachnek.

19 Arhiv INV, dok. SO 1328, Zapis pogovora dr. Julija Felaherja z dr. Erwinom Steinböckom, 2. 3. 1968.

20 ÖStA/AdR, NPA, Karton 714, Fol. 335, Poročilo avstrijskega konzulata v Ljubljani Uradu zveznega kanclerja ZL 37/Pol. z dne 27. 9. 1933.

21 (1933) "Nationalsozialistischer Verrat am Grenzlanddeutschum." *Reichspost* (22. december): 1; (1933) "Kärnten als Tauschobjekt für den Anschluß." *Reichspost* (24. december): 5.

22 Verjetno z dr. Alojzijem Kuharjem.

ren "prejudic", ker bi s tem sprožili revizijska vprašanja sosednjih držav, kot sta bili Madžarska in Bolgarija. Zato se urednik ni čudil, da so beograjske oblasti te vesti hitro znikale. Uradno stališče Beograda je bilo, da je Jugoslavija vedno spoštovala mirovne pogodbe. V tem primeru naj bi šlo za samostojne iredentistične poskuse in spodbude določenih krogov v Ljubljani, ki jih je uradna Ljubljana trpela in deloma celo spodbujala. Kot take naj bi jih smatrala tudi dunajska vlada.²³

Ob tem velja opozoriti na opažanja avstrijskega konzula v Ljubljani, ki je večkrat v svojih poročilih ugotavljal, da se Srbi ne zavzemajo pretirano za rešitev vprašanja jugoslovanskih manjšin v tujini. Iz političnih razlogov je jugoslovansko zunanje ministrstvo občasno posvečalo pozornost tudi vprašanju o skupnem iredentističnem gibanju Hrvatov in Slovencev. Konzul je v taki politiki videl povezovanje in krepitev države. Beograd naj bi stal na antirevizionističnem stališču, še posebno proti revizionističnim poskusom Italije. Vprašanje Koroške pa je bila dobrodošla tema Beogradu, ki je poznal strateško vlogo Koroške in se je lahko pod pretvezo manjšinske zaščite vmešaval v notranje zadeve Avstrije. Stališče Beograda naj bi bilo, da si ne prizadeva za resnično rešitev manjšinskega problema, saj mu tovrstno nezadovoljstvo v državi pride prav in ga lahko uporabi v politične namene.²⁴

Dejstvo je, da je bila za del koroških nacionalsocialistov prepustitev južne Koroške Jugoslaviji kot povračilo za njeno podporo pri združitvi Avstrije z Nemčijo aktualna ponudba. "Domovini zvesto" glasilo *Heimatschützer* je v začetku februarja 1934 poročalo o izdajstvu nacionalsocialistov, ki bi moralo biti kaznovano s smrtjo. Nacionalsocialisti naj se ne bi zadrževali v odprtih lokalih, temveč v nacističnem lokalu Cafe Schiberth v Celovcu. Tam naj bi se pogovarjali o prodaji Koroške jugoslovanski soldateski z namenom, da bi zavladali Avstriji. Pisec članka navaja, da je slišal s strani "rjavih" intelektualcev, da morajo v Avstriji za vsako ceno zmagati nacionalsocialisti. Izguba nekaj tisoč Korošcev, ki bi jih "posrkala" Jugoslavija, naj bi pri tem ne igrala večje vloge. Najpomembnejše naj bi bilo, da bi v Avstriji prišel na oblast Hitler.²⁵

POGOVORI IN POGAJANJA DR. JULIJA FELAHERJA Z AVSTRIJSKIMI IN NEMŠKIMI NACISTI

Posebno poglavje predstavljajo pogajanja dr. Julija Felaherja, da bi z nacističnimi oblastmi v Nemčiji dosegel nekaj dogovor, po katerem naj bi v primeru

• • •

23 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 43–45, Pismo avstrijskega konzulata v Ljubljani zveznemu kanclerju Dollfussu z dne 16. 1. 1934.

24 ÖStA/AdR, NPA, Karton 39, Fol. 1–4, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani ministru za zunanje zadeve ZL 1/Pol. z dne 18. 1. 1935.

25 (1934) "Nazi-Intelligenz verrät Kärnten." *Der Heimatschützer* (3. februar): 5.

nemške zasedbe Avstrije oziroma priključitve – anšlusa Avstrije k nacističnemu rajhu južno Koroško prepustili Jugoslaviji. Treba je dodati, da so se take in podobne zahteve pojavljale tudi v slovenskem in jugoslovanskem časopisu (Suppan 1996: 986–1011). Do Felaherjevih pogovorov je prišlo po socialdemokratski vstaji v Avstriji februarja 1934 (Steinböck 1968: 533–538). O Felaherjevem domnevnem sestanku s predstavniki nacionalsocialistov v Münchnu, na katerem naj bi govorili o odstopitvi “plebiscitne glasovalne cone” na Koroškem Jugoslaviji v zameno za njeno privoljenje za priključitev Avstrije k Nemčiji, so poročali številni časniki. Zapisali so, da se je predsednik ljubljanskega Kluba koroških Slovencev in dobro znani vodja proti Koroški naperjene slovenske iredente dr. Julij Felaher proti koncu marca sestal v Münchnu z vodilnimi nacionalsocialisti in se pogajal o privolitvi Jugoslavije v anšlus in s tem za “nakup” plebiscitnega glasovalnega območja na Koroškem.²⁶

O njegovi poti v München je že pred poročili v medijih poročal Uradu zveznega kanclerja na Dunaj tudi beljaški policijski komisariat, ki je zapisal, da je bil Felaher 22. marca opažen na vlaku, ki je iz Bavarske preko Salzburga in Podrožce/Rosenbach peljal v Ljubljano. Kdaj in zakaj je Felaher potoval v Nemčijo, beljaškim policistom ni bilo znano. Zapisali pa so domnevo, da je bil, glede na Felaherjev sloves enega izmed vodilnih proti Koroški naperjenih iredentistov, zaradi koroškega vprašanja verjetno v stiku z vodstvom avstrijskega nacionalsocialističnega gibanja v Münchnu oziroma z nemško vlado. Vendar tega niso mogli potrditi. So pa še zapisali, da je znano, da Felaher nima v Nemčiji nobenih sorodnikov.²⁷ *Wiener Zeitung* je ugotavljal, da se nacionalsocialisti očitno niso odpovedali izdajalskim planom, in poudaril, da s tem sovpadajo aspiracije določenih slovenskih krogov po plebiscitnem ozemlju Koroške, ki je bilo pridobljeno v “zmagovitem boju”.²⁸

O tem sestanku z nacionalsocialisti je po poročilih v časopisju poročal zveznemu avstrijskemu kanclerju dr. Dollfušu tudi avstrijski konzul v Ljubljani, dr. Orsini-Rosenberg. Ta je imel še posebno dobre odnose s predsednikom Kluba koroških Slovencev v Ljubljani. Pojasnil je, da ga je obiskal sam Felaher in mu zatrdil, da so

• • •

26 Prim. npr. (1934) “Slowenenführer in München.” *Freie Stimmen* (12. april): 1; (1934) “Alle Wege führen nach München.” *Wiener Zeitung* (11. april): 1; (1934) “Slowenenführer in München.” *Neue Freie Presse* (11. april): 4; (1934) “Die braunen Machenschaften gegen Kärnten.” *Reichspost* (11. april): 3. Vest so objavili tudi nekateri drugi tuji časopisi, npr. (1934) “La collusion des hitlériens et des Slovénes irrédentistes des Carinthie.” *Le Temps* (12. april): 2. – prepis je shranjen kot dokument v Arhivu INV, SO 1286 in (1934) “Amtliches Oesterreich schädigt das Deutschtum.” *Münchener Zeitung* (13. april) – članek je priložen poročilu avstrijskega konzula v Ljubljani na Dunaj aprila 1934. ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 78–80.

27 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 75–77, Dopis policijskega komisariata v Beljaku Uradu zveznega kanclerja Z. I 585/8/33 z dne 24. 3. 1934.

28 (1934) “Alle Wege führen nach München.” *Wiener Zeitung* (11. april): 1.

novice v časnikih popolna izmišljotina. Res je bil Felaher odsoten iz Ljubljane, vendar je bil samo v Šmohorju/Hermagor zaradi urejanja zapuščine po februarja istega leta umrlem očetu. Konzul je dodal, da sam ne verjame, da bi Felaher kot “mali uradnik” imel mandat za pogajanje z nacisti. Podvomil je v resničnost časopisnih poročil.²⁹ Kot dokaz neresničnosti obtožb v časnikih je Felaher v naslednjih dneh avstrijskemu konzulu prinesel potni list, notarski poziv na zapuščinsko razpravo po umrlem očetu in zapisnik obravnave državnega tožilstva v Ljubljani. Konzul je v posebni obrazložitvi strnil pojasnilo, da je Felaher 17. marca odpotoval iz Ljubljane proti Melvičam/Mellweg pri Šmohorju/Hermagor in se 21. marca ob 17. uri popoldne vračal s hitrim vlakom iz Beljaka proti Ljubljani. V potnem listu sta bila vidna samo žiga policijske postaje Podrožca/Rosenbach. Kot pričo je Felaher navedel občinskega sekretarja občine Brdo/Egg, ki ga je obiskal 19. marca. Že 21. marca zjutraj je odpotoval iz Gorič/Görtschach-Borelj/Förolach skupaj z županom Dol/Dellach Ludwigom Pipom in njegovim sorodnikom, posestnikom Antonom Warmuthom iz Limarč/Fritzendorf. Na koncu je Felaher dodal, da informacije o njegovem potovanju v München izvirajo verjetno s strani njegovih nasprotnikov v Ljubljani, z namenom, da bi mu škodili.³⁰

Ker so govorice o pogovorih prišle v javnost in je novico po avstrijskih listih povzel tudi *Koroški Slovenec*, je jugoslovanski konzulat v Celovcu zavrnil pisanja in vesti o pogovorih dr. Julija Felaherja z nacionalnimi socialisti v avstrijskem časopisju, češ da so za meddržavna pogajanja v Jugoslaviji pristojna edino uradna mesta. Konzulat je dodal, da se s tem ustvarja sovraštvo in nerazpoloženje proti Jugoslaviji. Od pogovorov in novice se je v imenu slovenske manjšine distanciral tudi *Koroški Slovenec* in poudaril, da so koroški Slovenci že večkrat dokazali svojo lojalnost do avstrijske države (prim. Zorn 1978: 237–241; Petek 1979: 270–277).³¹ Po vseh naštetih zanikanjih Felaherjevega potovanja v München je tudi beljaški policijski komisariat v svojem poročilu Uradu zveznega kanclerja izrazil dvom o pravilnosti opažanja svojega kriminalista; ta naj bi Felaherja na vlaku prepoznal. Na kriminalistovo vprašanje, od kod prihaja, naj bi mu Felaher odgovoril, da iz Münchna. Kriminalist naj bi takrat tudi videl izhodni nemški žig v njegovem potnem listu, o čemer pa je komisariat v ponovnem poročilu podvomil in pojasnil, da je najverjetneje šlo za pomoto. Dopustili so tudi možnost, da je bila njihova domneva o Felaherjevem bivanju v Münchnu zmota, saj je ta kar sam dejal, da prihaja iz Münchna oziroma Nemčije. Glede Felaherjevega pojasnila kriminalistu,

• • •

29 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Fol. 880–881, Poročilo avstrijskega konzula Orsini-Rosenberga zveznemu kanclerju Dollfušu Zl. 19/Pol. z dne 12. 4. 1934.

30 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Fol. 893–896, Poročilo avstrijskega konzula Orsini-Rosenberga zveznemu kanclerju Dollfušu Zl. 21/Pol. z dne 16. 4. 1934.

31 (1934) “Pogajanja slovenskih voditeljev z narodnimi socialisti v Monakovem.” *Koroški Slovenec* (18. april): 1.

da prihaja iz Münchna, pa so še zapisali, da ne morejo oceniti, ali se je Felaher s to izjavo pošalil ali pa je hotel le zмести kriminalista.³² Ob rob temu lahko zapišemo, da je sicer Felaher avstrijskemu konzulu dokazoval neresničnost navedb v časnikih glede njegove poti v München, nič pa mu ni omenil poti v Salzburg in na Dunaj. Njegova pot na pogovore in pogajanje v München je glede na omenjeno manj verjetna, vendar še vedno mogoča.

Res pa je, da se je Felaher na isti poti marca 1934 sestal v gostilni "Petruskeller" v Salzburgu z avstrijskimi in nemškimi nacionalsocialističnimi funkcionarji, kjer so se pogovarjali o morebitnem pristanku Jugoslavije na priključitev Avstrije k Nemčiji in morebitnem izstopu Jugoslavije iz zavezništva male antante. Za povezavo med Felaherjem in nacionalsocialisti je poskrbel ljubljanski odvetnik dr. Viktor Moro, ki je bil zastopnik nacionalsocialističnih prebežnikov v Ljubljani. Pogovori v Salzburgu so bili uvod v pogovore na višji ravni, ki so potekali pozneje v Münchnu, vendar verjetno brez Felaherja, ki za pogovore na tej ravni ni bil pooblaščen. Felaher je sicer iz Salzburga zasebno potoval še na Dunaj.³³ Na pogovorih v Salzburgu in Münchnu naj bi govorili tudi o morebitni priključitvi nekdanje plebiscitne cone A ter Reke k Jugoslaviji v zameno za jugoslovanski pristanek na priključitev Avstrije k Nemčiji. Nemčija naj bi v zameno dobila dostop do Jadranskega morja v obliki nekakšnega koridorja. Sestanku v Münchnu naj bi prisostvoval celo Rudolf Hess, Hitlerjev namestnik. Sestanki niso dali rezultatov v obliki kakih pisnih dogovorov (Steinböck 1968: 535; Zorn 1978: 237–241; Jagschitz 1976: 150–151).

Na podlagi časopisnih člankov, ki so poročali o Felaherjevem sestanku z nacionalsocialisti v Münchnu, naj bi bili nadaljnji pogovori še konec aprila, ko je s Felaherjem v ljubljanski restavraciji Bellevue in kavarni ljubljanskega nebotičnika stopil v stik urednik časopisa *Völkischen Beobachter* iz Berlina. Na drugem sestanku naj bi prisostvoval tudi dr. Vladimir Šenk, novinar in član KKS. Tema pogovorov je bila enaka: priključitev Avstrije k Nemčiji, mala antanta in koroški Slovenci. Nemški urednik je Felaherju dejal, da nacionalsocialisti zagovarjajo rasno čistost in da si v primeru anšlusa ne želijo dobiti niti koroških Slovencev niti nemčurjev (vindišarjev). Takšno naj bi bilo tudi stališče dr. Hansa Steinacherja, ustanovitelja Kärntner Heimatdiensta in vodje VDA (Verband für das Deutschtum im Ausland), ki naj bi dal pobudo za srečanje. O rezultatih sestanka je Felaher poročal jugoslovanskemu notranjemu ministrstvu.³⁴ Sestanki so bili neuspešni. Na sledečih pogovorih naj bi bil ob dr. Felaherju prisoten tudi dr. Lambert Ehrlich.

● ● ●

32 ÖStA/ADR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 209–211, Dopis policijskega komisariata v Beljaku Uradu zveznega kanclerja Zl. 54.228-13/34 z dne 11. 5. 1934.

33 Arhiv INV, dok. SO 1328, Zapis pogovora dr. Julija Felaherja z dr. Erwinom Steinböckom, 2. 3. 1968.

34 Arhiv INV, dok. SO 1328, Zapis pogovora dr. Julija Felaherja z dr. Erwinom Steinböckom, 2. 3. 1968.

O tem naj bi poročal vojaškemu poveljstvu dravske divizije eden izmed članov KKS, vendar brez vednosti dr. Felaherja (Steinböck 1968: 536). Omeniti je treba, da omenjeni pogovori niso bili edini³⁵ ter da stiki med nacističnimi funkcionarji in jugoslovanskimi "eksponenti" niso prenehali niti po spodletelem nacističnem puču julija 1934. Po drugi strani pa je Hermann Göring 6. julija 1946 kot priča na procesu proti veleizdajce obtoženemu zadnjemu zunanjemu ministru prve avstrijske republike zanikal trditve o dogovarjanju oziroma ponudbi Jugoslaviji, da bi ji v primeru njenega "pristanka" na združitev Nemčije in Avstrije prepustili del Koroške.³⁶

Poleg omenjene nemške ponudbe, da bi del Koroške prepustila Jugoslaviji, povezane z nemškimi načrti priključitve Avstrije, se je sredi tridesetih let, v času abesinske krize, govorilo tudi o domnevni nemški obljubi o priključitvi Istre Jugoslaviji. Italijanski zunanji minister Suvich je že konec leta 1935 dobil informacije, po katerih naj bi Nemčija v primeru vojne med Italijo in Veliko Britanijo stopila na stran Velike Britanije, Hitler pa naj bi v tem primeru istrski polotok že obljubil jugoslovanskemu regentu, knezu Pavlu Karadjordjeviću (Vinaver 1985: 304; prim. Kristen 2000: 67).

Uredništvo *Reichsposta* je imelo v tem času odlične odnose z avstrijsko vlado. Na podlagi nekaterih knjižic slovenskih avtorjev o koroškem vprašanju, ki jih je uredništvo dobilo od vladnih ministrstev,³⁷ je list maja 1934 objavil članek o slovenskem nacionalizmu in nacionalsocialistični propagandi proti Avstriji ter pripravljenosti tretjega rajha, da v primeru uspešno izvedenega anšlusa odstopi plebiscitno ozemlje na Koroškem Jugoslaviji. Članek spomni na pogovore med nacionalsocialisti in koroškimi Slovenci ob priliki ukinitve nacionalsocialističnih mandatov v koroškem deželnem zboru poleti leta 1933 in podrobneje razlaga zahteve slovenskih revizionistov na Primorskem in Koroškem. Pisec govori tudi o pogajanjih nacionalsocialističnih emisarjev s slovenskimi politiki.³⁸ Emisarji naj bi se mesece potegovali za naklonjenost Beograda. Omenja se tudi delovanje *Narodne odbrane* in poudarja zblíževanje Jugoslavije in Nemčije na račun Avstrije s tem, da bi v primeru anšlusa deli Avstrije pripadli Jugoslaviji.³⁹

● ● ●

35 Predstavniki zamejskega urada NSDAP so stopili v stik z jugoslovansko berlinsko ambasado februarja 1934 in predstavili pobudo o prepustitvi posameznih delov Koroške Jugoslaviji (Zorn 1978: 239).

36 (1947) "Der Hochverratsprozess gegen Dr. Guido Schmidt vor dem Wiener Volksgericht. Die gerichtliche Protokolle mit den Zeugenaussagen, unveröffentlichten Dokumenten sämtlichen Geheimbriefen und Geheimakten." Wien: Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei: 301.

37 ÖStA/ADR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 216, Pismo uredništva časnika Reichspost ministru avstrijske vlade z dne 25. 5. 1934.

38 Mišljen je dr. Julij Felaher.

39 (1934) "Kärnten und die deutsch-jugoslawische Freundschaft." *Reichspost* (25. maj): 1–2.

Uredništvo *Reichsposta* na Dunaju je po Felaherjevih pogovorih z nacisti poročalo Uradu zveznega predsednika, da na podlagi informacij ni ugotovilo le tega, da so res potekala pogajanja med nacionalsocialisti in Slovenci o koroškem vprašanju, temveč da taka pogajanja še potekajo. Pogajalski partner na nacionalsocialistični strani naj ne bi bili rajhovski Nemci, temveč pripadniki avstrijske legije na Bavarskem. Posebno vlogo naj bi igral neki avstrijski nacionalsocialist jugoslovanskega rodu. Pogovori naj se ne bi vrteli samo okoli anšlusa, temveč tudi sodelovanja v primeru nemirov v Avstriji. Legija naj bi zanesla vstajo v Zgornjo Avstrijo, na Tirolsko in Salzburško, medtem ko naj bi bila vloga Slovencev zanetiti vstajo na Koroškem ter tako vezati vladne oborožene sile.⁴⁰

Da informacije o pogovorih med Slovenci in nacionalsocialisti v naslednjih tednih in mesecih niso potihnile, priča poročilo tajnega obveščevalca avstrijskega konzulata v Ljubljani, da hočejo mala antanta pa tudi nacionalsocialisti v Nemčiji vreči Dollfussov režim in s tem spreobrniti politiko Avstrije in njeno naslonitev na Italijo ter jo približati mali antanti. To naj bi bil zaključek pogajanj med nacisti in Slovenci v Ljubljani. Sedež teh prizadevanj na slovenski strani naj bi bil pri narodnoobrambni organizaciji *Narodni odbrani*. Obveščevalec poroča tudi o Klubih koroških Slovencev v Ljubljani, Mariboru in Celju, ki naj bi za ta skupni cilj delali z roko v roki z drugimi. V ta namen naj bi bila v Trbovljah ustanovljena tudi Legija koroških borcev, ki naj bi vključevala tudi brezposelne komuniste in zaradi takratnih februarjskih dogodkov vzbujala njihovo sovraštvo do Dollfussa. V Sloveniji naj bi se začele združevati vse vrste protiavtstrijskih organizacij.⁴¹ Tudi po neuspelem puču julija 1934 naj bi se pripravljali "nov napad" na Avstrijo iz Jugoslavije in Bavarske.⁴²

Avstrijske oblasti so imele že pred neuspelim nacističnim pučem 25. julija 1934 podatke o tem, da naj bi bili Jugoslovani, še posebno Slovenci, naklonjeni nacionalsocialistom. Njihovi obveščevalci so poročali o nacističnih propagandnih središčih na slovenskih tleh in zelo popustljivem obnašanju jugoslovanskih oblasti do njih ter celo podpori s strani uradnih in poluradnih mest. Poročali so, da obstajajo med Združenjem koroških Slovencev oziroma Koroškim klubom v Mariboru⁴³ in med nacističnimi krogi v mestu številne vezi. Vodja slovenskih koroških emigrantov v Ljubljani dr. Julij Felaher in dr. Vladimir Ravnihar sta imela tajne veze s številno nacistično skupnostjo v Sloveniji.⁴⁴ Mesec pred julijskim pučem leta 1934 v

40 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715, Fol. 19–20. Pismo neznanega avtorja redakcije časnika *Reichspost* Uradu zveznega avstrijskega predsednika z dne 29. 5. 1934.

41 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715, Fol. 117–119, Poročilo informanta Martina No. 166 z dne 8. 6. 1934.

42 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715, Fol. 231–232, Poročilo informanta Floriana No. 4 z dne 26. 9. 1934.

43 Mišljen je seveda mariborski pododbor Kluba koroških Slovencev.

44 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715, Fol. 7–9, Zl. 54.455-13/34, Abschrift eines Berichtes des Sicherheitsdirektors

Avstriji sta avstrijska diplomacija in policija Jugoslavijo oziroma Slovenijo označili kot Avstriji sovražno in nacistični Nemčiji naklonjeno deželo. Beograjske oblasti so se mnogo bolj bale restavracije habsburške države in so videle v morebitni nacistični priključitvi Avstrije Nemčiji "konec" nevarnosti teh in podobnih teženj ter tako zagotovilo ozemeljske nedotakljivosti Jugoslavije (Nečak 1995: 51–66).

Beljaški policijski komisariat je s strogo zaupnim poročilom 12. aprila 1934 obvestil urad avstrijskega zveznega kanclerja, da so ob velikonočnih počitnicah štirje jugoslovanski državljani (Jakob Špicar, dr. Josip Hebein, Franc Uršič in profesor Franc Grafenauer, vsi člani KKS v Ljubljani) obiskali Koroško in se po policijskem mnenju "intenzivno ukvarjali s slovansko-nacionalno propagando na Koroškem in odcepitvijo delov Koroške."⁴⁵ Približno v istem času je avstrijski obveščevalec pisno poročal o povečanem številu gostovanj koroških slovenskih zborov v Jugoslaviji in njihovem demonstrativnem sprejemu.

Stiki med koroškimi slovenskimi društvi in ljubljansko centralo so v zadnjem času res živahni; tako kot pogosta potovanja predsednika "Kluba koroških Slovencev" v Ljubljani dr. Julija Felaherja in njegovega brata Rada brez dvoma služijo agitacijskim namenom. Slovensko gibanje na Koroškem organizirajo in denarno podpirajo iz Ljubljane /.../ Pod temi pogoji napreduje iredentično gibanje na južnem Koroškem vedno bolj in to tem bolj kot je podpihovano preko velikega števila jugoslovanskih emisarjev.⁴⁶

Glede pomoči manjšini se avstrijski obveščevalec seveda ni motil, saj je bilo veliko že takrat znane javnosti. Finančne podpore koroškim Slovencem iz Ljubljane so celovške oblasti dojemale kot vmešavanje v notranje zadeve Avstrije (Stumfohl 2005: 92–93). Zaradi tega je pomoč prihajala prikrita javnosti. Pri tem je pomembno vlogo odigral Klub koroških Slovencev. Zanimiva so nekatera avstrijska obveščevalna poročila o iredenti med koroškimi Slovenci nekaj mesecev pred neuspelim nacističnim pučem leta 1934, ki so vedela za dogovarjanja med nacisti in nekaterimi "liberalnimi srbofilnimi" slovenskimi krogi, vendar so ocenjevala, da iz Ljubljane vodena projugoslovanska iredenta na Koroškem ne predstavlja

für das Bundesland Kärnten in Klagenfurt, ddo 8. Mai 1934 DD XIII-12/4/1934 an das Bundeskanzleramt (Staatspolizeiliches Büro).

45 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 90–92, Dopis policijskega komisariata v Beljaku Uradu zveznega kanclerja Z. I 65/80/32 z dne 12. 4. 1934 (prim. Suppan 1996: 991).

46 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 96–99, Poročilo informatorja o iredenti v Sloveniji z dne 23. 4. 1934. V nekaterih slovenskih časnikih naj bi bilo jasno poudarjeno, da bo treba Karavanke še enkrat napasti in da naj bi bila priključitev Koroške samo še vprašanje časa (prim. tudi Suppan 1996: 992).

več nevarnosti za Avstrijo, kot jo je v letih 1925–1932. Z napredovanjem notranje krepitve Avstrije naj bi ta nevarnost popolnoma prenehala.⁴⁷

Po februarški vstaji leta 1934 v Avstriji je Felaher skupaj s pomočjo KKS poskrbel za oskrbo več kot 100 socialdemokratskih beguncev. Med njimi so bili tudi nacionalsocialisti.⁴⁸ Tudi sam naj bi po neuspelem nacističnem puču julija 1934 domnevno nudil prenočišče oziroma zatočišče v Ljubljani nekemu pobeglemu SA-jevskega vodji.⁴⁹ Julijskemu puču naj bi po nekaterih podatkih sledila večja akcija nacionalsocialistov v dogovoru s komunisti. V tej smeri so delovala tudi slovenska narodnoobrambna društva v Jugoslaviji. V narodnoobrambnih krogih v Sloveniji je bilo samoumevno, da bo v primeru anšlusa Avstrije vprašanje koroške meje rešeno v slovenskonacionalnem smislu.⁵⁰ Vse to pa tudi ni odvrčalo Felaherja in članov KKS, da hkrati ne bi iskali stikov in pomoči pri reševanju "koroškega vprašanja" tudi pri sovjetskih komunistih, na kar kažejo opozorila akademika prof. dr. Jožeta Pirjevca. KKS naj bi leta 1934 v Moskvi protestiral, ker sporazum med italijanskimi in slovenskimi oziroma jugoslovanskimi komunisti ni upošteval Koroške (Stergar 2003: 54).

Poročila avstrijskih obveščevalcev so govorila o slovenskem prebivalstvu, tudi uradnih in srbofilskih krogih, ki so menili, da obstaja samo ena rešitev avstrijskega vprašanja – anšlus in s tem priključitev velikega dela Koroške Jugoslaviji. V začetku julija 1934 je varnostni direktor za Koroško poročal na Dunaj, da se je po obisku nemškega ministra Hermanna Göringa v Beogradu okrepila dejavnost za priključitev plebiscitnih glasovalnih con A in B k Jugoslaviji.⁵¹ Iz "zanesljivih" virov je poročal, da je ta dejavnost prisotna med uradnimi srbsko orientiranimi slovenskimi krogi in še posebno med "koroškimi borci", ki so se v letih 1918–1919 borili za osvoboditev Koroške od Avstrije.⁵² Avstrijski obveščevalci in konzul v Ljubljani so pozorno spremljali delovanje slovenskih emigrantskih organizacij, med njimi tudi Legije koroških borcev.⁵³ Med drugim je omenjen tudi eden izmed govorov

• • •

47 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 100–117, Obveščevalno poročilo beljaškega policijskega komisariata o iredenti na Koroškem z dne 3. 5. 1934.

48 Arhiv INV, dok. SO 1328, Zapis pogovora dr. Julija Felaherja z dr. Erwinom Steinböckom, 2. 3. 1968.

49 *Volkszeitung*, 18. 3. 1967. Felaher se je ob poskusu nacističnega prevrata o možnostih odstopitve južne Koroške Jugoslaviji pogovarjal tudi s člani vodstva KKS (prim. Stergar 2003: 46).

50 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715, Fol. 156–157, Poročilo zveznega policijskega komisariata Uradu zveznega kanclerja Zl. 57.026-13/34.

51 O resničnosti nemške ponudbe, da Jugoslaviji v primeru, da ta "privoli" v priključitev Avstrije k Nemčiji, prepusti južno Koroško, še v času po nacističnem puču julija 1934 pričajo tudi nekateri dokumenti v beograjskih arhivih, na katere me je opozoril dr. Samo Kristen, ki se mu za dragoceno informacijo lepo zahvaljujem.

52 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 251–253, Poročilo Varnostnega direktorja za Koroško Uradu zveznega kanclerja – Staatspoliz. Büro-Wien z dne 4. 7. 1934.

53 Prim. npr. ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 898 in ÖStA/ADR, NPA, Karton 39, Laibach 1934–1938, Fol. 106–111, 386–388, itd.

njenega voditelja Franca Štaudekerja na ljubljanskem radiu 30. junija 1934 ob sedmi uri zvečer. Zadnje besede v govoru naj bi Štaudeker izrekel v srbohrvaščini: *"Mi zahtevamo vojvodski prestol – knežji kamen, na katerem sedi samo slovanski voditelj in ta se imenuje Aleksander Karadjordjevič. Ne bomo mirovali, dokler ne bo Gosposvetsko polje zopet naše /.../."*⁵⁴

Vseeno pa velja poudariti, da so se ob nacističnem puču julija 1934 koroški Slovenci izkazali lojalni do avstrijske države (Stuhlpfarrer 1991: 140–159). Tudi varnostni direktor za Koroško je v letu 1934 ugotavljal, da so se koroški Slovenci julija 1934 obnašali "popolnoma lojalno" in s pučisti niso "v nobenem oziru simpatizirali" (Bahovec 2001/2001: 170). Po drugi strani pa imamo poročila, ki govorijo, da je velik del jugoslovansko usmerjenega prebivalstva, predvsem v južnih delih Koroške, simpatiziral z NSDAP, ker je ta v primeru zmage nacionalsocialistov zagotavljala priključitev plebiscitne glasovalne cone k Jugoslaviji.⁵⁵

V kontekstu možnosti za revizijo jugoslovansko/slovensko-avstrijske meje je treba omeniti še prizadevanja dr. Antona Novačana, jugoslovanskega konzula v Celovcu, prvega Slovenca na tem položaju, ki je konzulsko mesto zasedel leta 1934. Po avstrijskih obveščevalnih podatkih je sodeloval z nacisti, s katerimi naj bi se srečeval po zakotnih točilnicah. Avstrijski obveščevalec je v svojem poročilu zapisal, da naj bi Novačan pripovedoval, da mu je v Berlinu minister Göbbels potisnil v roke svinčnik in od njega terjal, naj v številkah napiše svoje zahteve v zvezi s Koroško. Željo naj bi Nemčija uresničila takoj, ko bi izpeljala anšlus (Nečak 1995: 51–52, 147). Z *Narodno odbrano* naj bi imel posebej dobre odnose.⁵⁶ Novačana naj bi imel posebno rad kralj Aleksander, z zvezami na dvoru pa se je rad hvalil tudi sam (Vodušek Starič 2002: 196). V primeru študijskega potovanja "patriotskega" nemškokoroškega pisatelja Josefa Friedricha Perkoniga po Jugoslaviji leta 1934 (Druškovič 1970: 441) je Felaherju konzul Novačan pisal zaupno pismo, da Perkonig namerava potovati po Jugoslaviji, ker o njej piše roman in da je zaprosil Pressbiro v Beogradu za brezplačno železniško karto. Novačan ga opiše kot poleg Maier-Kaibitscha za enega izmed "najintenzivnejših" članov koroškega Heimatbunda. Pojasnjuje, da mu vize ne more odreči, je pa o nameri obvestil Ministrstvo za zunanje zadeve in ob tem upal, da to vize ne bo odobrilo. Konzul je izrazil upanje, da mu bo KKS organiziral "lep sprejem". Felaherju je pojasnil, da ga

• • •

54 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 260–266, Poročilo iz Jugoslavije Uradu zveznega kanclerja – Staatspoliz. Büro-Wien z dne 6. 7. 1934 (prim. Suppan 1996: 994).

55 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 351–353, Pismo varnostnega direktorja za Koroško iz Celovca Zl. 36.436-13 Uradu zveznega kanclerja, Državnemu policijskemu uradu z dne 10. 7. 1935.

56 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 875–876, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 14/Pol. o imenovanju dr. Antona Novačana za novega jugoslovanskega konzula v Celovcu z dne 20. 3. 1934.

bosta o Perkonigovem prehodu meje obvestila obmejna komisariata na Jesenicah ali Prevaljah-Dravogradu.⁵⁷

Tudi po omenjenih dogodkih leta 1934 je avstrijski konzulat v Ljubljani redno spremljal delovanje dr. Julija Felaherja. Tako je ob predstavitvi koroških narodnih pesmi na ljubljanskem radiu 10. februarja 1935 poročal o Felaherjevem govoru. Felaher naj bi poudaril, da sta usoda koroških Slovencev in njihov položaj danes težja kot kdajkoli prej. Slovenski jezik na Koroškem naj bi bil izgnan iz cerkva in s prižnic in je iskal pribežališče v koroški pesmi. Podoben govor naj bi imel Felaher 20. januarja 1935 v Sokolskem domu v Trbovljah, kjer je poudaril, da je sveta narodna dolžnost vsakega Slovenca, da se zanima za ubogo "rajo" na Koroškem. Na koncu je dodal, da bo tok časa tudi to pereče vprašanje uredil: "*Nemci naj obdrže, kaj je nemškega, kar je pa našega, naj pa pride k nam.*" Konzul je opozoril še na dejavnost Legije koroških borcev s sedežem v Trbovljah, ki naj bi poživila svojo dejavnost s tiskanjem letakov in pozivi k pravičnemu ravnanju s slovensko manjšino na Koroškem.⁵⁸

Avstrijski diplomatski predstavniki v Jugoslaviji so videli glavne iredentistične elemente v narodnoobrambnih organizacijah, kot je bila *Narodna odbrana*, ki je sodelovala z Jugoslovansko matico oziroma namesto nje z leta 1933 ustanovljenim Bran-i-borjem. Ta je bila tesno povezana s Klubom koroških Slovencev. Felaher je bil odbornik *Narodne odbrane*⁵⁹ oziroma je imel vodilne funkcije v vseh naštetih organizacijah. Poročanje o "iredentističnih" stikih med predstavniki KKS in "fanatičnimi jugoslovanskimi pripadniki" na Koroškem ter nacionalsocialisti se ni končalo, saj mu lahko sledimo še v naslednjih letih.⁶⁰ Tako so spomladi 1936 avstrijske oblasti vznemirjala poročila o delovanju organizacije Maistrovih borcev za severno mejo oziroma Legije koroških borcev, ki so imeli za cilj "osvoboditev neodrešenih slovenskih bratov na Koroškem". Varnostni direktor za Koroško je v istem času ukazal nadzorovanje kanonika dr. Janka Arnejca, podpredsednika KKS, ker naj bi mesečno prihajal na Koroško spodbujat "fanatične jugoslovanske pripadnike", ki naj bi z nacisti pripravljali priključitev "dvojezičnih delov Koroške k Jugoslaviji" (Stergar 2003: 48). Koroški emigranti so si tudi še v naslednjih letih prizadevali za priključitev slovenskega dela Koroške k Jugoslaviji (Biber 1966: 137, 357–359).

● ● ●

57 Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem, Felaherjev arhiv, Pismo konzula Kraljevine Jugoslavije v Celovcu dr. Juliju Felaherju z dne 25. 9. 1934.

58 ÖStA/AdR, NPA, Karton 39, Fol. 58–62, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani ministru za zunanje zadeve Zl. 6/Pol. z dne 11. 2. 1935. Poročilo povzema in prevaja članek v *Slovenskem narodu* "Branimo slovenski Korotan" z dne 23. 1. 1935.

59 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715 – Nationalsozialistischebewegung Juni 1934–1938, Fol. 510–512, Poročilo avstrijskega poslanika Zunanjemu ministrstvu na Dunaju Zl. 10/pol. z dne 28. 2. 1935.

60 Prim. npr. ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 638.

SKLEP

Dejstvo je, da sta beograjska zunanja politika in kralj Aleksander še posebej v tridesetih letih 20. stoletja videla večjo nevarnost za Jugoslavijo v neodvisni in samostojni Avstriji, v kateri bi lahko po spletu okoliščin ponovno prišlo do restavracije Habsburžanov kot pa v "Veliki Nemčiji" na njenih severnih mejah. Anšlus Avstrije k Nemčiji bi namreč te bojazni srbskega dvora razblinil. Glede mejnih popravkov na koroškem ozemlju, ki naj bi ga Nemčija odstopila Jugoslaviji, je mogoče reči, da nasprotujejo revizionističnim stremljenjem Hitlerja in nacistov. Zato je povsem umestno vprašanje, koliko so bili ti razgovori in pogajanja resnično sad zunanje politike obeh elit? Ali pa je šlo predvsem za sondiranje političnih odgovorov za morebitno priključitev Avstrije k Nemčiji? Res je, da so v nekaterih slovenskih in jugoslovanskih krogih že nekaj let po plebiscitu videli rešitev vprašanja koroških Slovencev v anšlusu Avstrije k Nemčiji ter sočasni priključitvi "slovenskega" ozemlja na Koroškem k Jugoslaviji. Kolikšen del Koroške naj bi pripadel Jugoslaviji, je bila vsakokrat stvar interpretacije sogovornikov, ki so o tej tematiki pisali ali govorili. Res pa je tudi, da leti 1933 in 1934 pomenita začetek eksponentne rasti moči zunanje politike Nemčije in gre potemtakem vse pripisati začetnemu navdušenju nacistov po hitri združitvi vsega "nemškega" naroda.

Jasno je, da pričujoči pregled pogovorov in pogajanj avstrijskih ter nemških nacionalsocialistov s koroškimi Slovenci in z dr. Julijem Felaherjem v letih 1933–34 ni in ne more biti končni rezultat raziskovanja omenjene teme, temveč le poskus poglobitve naslovne tematike. Ob opozorilu o resnosti in dejanski izvedenosti pogovorov in pogajanj, ki sodijo v okvir slovenske zgodovine tridesetih let 20. stoletja, je treba dodati, da bi bilo za celovitost raziskave treba pregledati še arhivske vire zunaj Avstrije in Slovenije: npr. v Beogradu, Bonnu, Moskvi in Londonu.

Ob tem se mi poraja vprašanje, kako to, da Felaher med drugo svetovno vojno ni doživel resnejših posledic svojega predvojnega narodnostnega delovanja in "strupenih" govorov ter pozivov proti Avstriji in Italiji med obema vojnama, ki so bili dobro znani avstrijskim in verjetno tudi nemškim nacistom? Dokazano in potrjeno je, da je Felaher o svojih pogovorih obveščal jugoslovansko notranje ministristvo in da je pogovore spremljalo in zanje vedelo tudi vojaško poveljstvo dravske divizije. Na tej podlagi lahko sklepamo, da je šlo za uradne oziroma poluradne pogovore in pogajanja. Nepojasnjeno ostaja vprašanje, kako visoko in do koga so segale Felaherjeve povezave s slovenskimi in z jugoslovanskimi oblastniki in po kakšnih ter čigavih navodilih je sodeloval pri pogovorih. Da se o takih pogovorih ne hrani veliko dokumentacije, je prej pravilo kot izjema. Da v svojih izjavah po drugi svetovni vojni Felaher ni imel interesa obujati predvojnih stikov z nacisti in medvojnega odnosa nacistov do njega, je jasno in prav tako razumljivo. Povsem jasno je tudi, da je bila Felaherjeva udeležba pri pogovorih in pogajanjih z nacisti stvar domoljubja koroškega Slovenca, ki je v domnevni pripravljenosti nacistov

po odstopu plebiscitnega glasovalnega ozemlja na Koroškem videl priložnost za popravo krivične meje. Po anšlusu in začetku druge svetovne vojne je Felaher uspel organizirati nastanitev in zaposlitev za koroške slovenske prebežnike, ki so se tako izognili služenju v nacističnih vojaških formacijah. Konec tridesetih let 20. stoletja in med drugo svetovno vojno je sodeloval s prozahodnimi obveščevalci in OF, kar priča, da je v usodnem času druge svetovne vojne zavzel pravilno odločitev. Pogajalsko in obveščevalno delo pač terja veliko sprenevedanja, zanižanja (tudi resnice), zamolčevanja, zavajanja, pa tudi drznosti, poguma in hitrih odločitev.

VIRI IN LITERATURA:

- Bahovec, Tina (2000/2001) "Koroški Slovenci 1930–1941." V Tina Bahovec (ur.) *Koroški Slovenci 1900–2000* (Unbegrenzte Geschichte; Bd./zv. 8). Celovec, Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva založba: 155–177.
- Bahovec, Tina (1995) *Das Bild der Kärntner Slovenen in der Presse des Draubanats 1930–1941*. Magistrsko delo. Dunaj: Univerza na Dunaju.
- Biber, Dušan (1966) *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Brejč, Janko (1925/26) "Avstrijski problem." *Čas* XX(1–2): 1–25.
- Druškovič, Drago (1970) "Različnost dveh pisateljskih sporočil." V Janko Pleterški, Lojze Ude in Tone Zorn (ur.) *Koroški plebiscit*. Ljubljana: Slovenska matica: 437–506.
- Grafenauer, Danijel (2008) "Julij Felaher, pozabljeni koroški Slovenec." *Koroški koledar 2009*. Celovec: Slovenska prosvetna zveza: 157–178.
- Jagschitz, Gerhard (1976) *Der Putsch: Die nationalsozialisten 1934 in Österreich*. Graz, Wien in Köln: Verlag Styria.
- Kristen, Samo (2000) *Proces jugoslovanske razmejitve z Italijo v luči diplomatske korespondence jugoslovanskih ambasad v Londonu, Washingtonu, Rimu, Parizu in Moskvi: Medvojna zavezniška ozemeljska zagotovila Jugoslaviji in problem njihove recepcije in percepcije na jugoslovanski strani*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Lilek, Emilijan (1934) *Vorschläge zur Lösung der deutsch-österreichischen Anschlußfrage und zur Befriedigung der Deutschen und Slaven*. Celje: Selbstverlag.
- Nečak, Dušan (1995) *Avstrijska legija II*. Maribor: Založba Obzorja.
- Petek, Franc (1979) *Iz mojih spominov*. Ljubljana in Borovlje: Slovenska matica in Drava.
- Rožič, Valentin. ur. (1925) *Boj za Koroško: spominska knjižica ob 5-letnici koroškega plebiscita*. Ljubljana: Zadružna tiskarna, Tiskarna "Jug".
- Schafranek, Hans (2006) *Sommerfest mit Preisschießen: Die unbekannte Geschichte des NS-Putsches im Juli 1934*. Wien: Verlag Czernin.
- Stergar, Janez (2003) "Klub koroških Slovencev v Ljubljani." V Tina Bahovec (ur.) *Eliten und Nationwerdung: Die Rolle der Eliten bei der Nationalisierung der Kärntner Slovenen / Elite in narodovanje: Vloga elit pri narodovanju*

- koroških Slovencev* (Unbegrenzte Geschichte; Bd./zv. 10). Klagenfurt/Celovec, Ljubljana/Laibach in Wien/Dunaj: Mohorjeva založba: 29–82.
- Stergar, Janez (2006, 2008) "Neobjavljeno Zwittrovo poročilo o poti po Koroškem poleti 1930." V Peter Štih (ur.) *Zwittrov zbornik* (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 31). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije: 67–81.
- Steinböck, Erwin (1968) "Die Verhandlungen zwischen Nationalsozialisten und jugoslawischen Stellen vor dem Juliputsch 1934." *Österreich in Geschichte und Literatur* 10. Graz: Institut für Österreichkunde: 533–538.
- Steinböck, Erwin (1983) "Kärnten." V Erika Weinzierl in Kurt Skaln timer (izd.) *Österreich 1918–1938, 2. Band*. Graz, Wien in Köln: 819 sl.
- Stuhlpfarrer, Karl (1991) "Die Slowenen im 'autoritären Ständestaat' 1933/34–1938." V Valentin Inzko in Ernst Waldstein (izd.) *Volksgruppenproblematik 1848–1990: Das gemeinsame Kärnten/Skupna Koroška* (Dokumentation des deutsch-slowenischen Koordinationsausschusses der Diözese Gurk; Band 11). Klagenfurt: Deutsch-slowenischer Koordinationsausschuß des Diözesanrates: 140–150.
- Stumfohl, Rotraud (2005) "Die Rolle und Tätigkeit der Konsulate in Klagenfurt und Ljubljana." V Stefan Karner (ur.) *Kärnten und die nationale Frage. Bd. 5*, = Stefan Karner in Janez Stergar (izd.) *Kärnten und Slowenien – "Dickicht und Pfade"*. Klagenfurt, Laibach in Wien: Mohorjeva založba, Verlag Johannes Heyn: 91–102.
- Suppan, Arnold (1996) *Jugoslawien und Österreich 1918–1938: Bilaterale Aussenpolitik im europäischen Umfeld*. Wien in München: Verlag für Geschichte und Politik Wien.
- Veiter, Theodor (1936) *Die slowenische Volksgruppe in Kärnten: Geschichte, Rechtslage, Problemstellung*. Wien in Leipzig: Reinhold Verlag.
- Veiter, Theodor (1980) *Verfassungsrechtslage und Rechtswirklichkeit der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich 1918–1938* (Ethnos; 21). Wien: W. Braumüller.
- Vinaver, Vuk (1985) *Jugoslavija i Francuska između dva rata: da li je Jugoslavija bila francuski "satelit"*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Vodušek Starič, Jerca (2002) *Slovenski špijoni in SOE 1938–1942*. Ljubljana: samozaložba.
- Vovko, Andrej (1980) "Koroško vprašanje med obema vojnama v luči letnih skupščin 'Družbe sv. Cirila in Metoda'" *Koroški koledar 1981*. Celovec: Slovenska prosvetna zveza: 78–89.

- Zorn, Tone (1976) "Koroški nacistični tisk o slovenskih vprašanjih v letih 1932–1933." *Borec* XXVIII(8–9): 483–486.
- Zorn, Tone (1978) "Nacistična pogajanja s koroškimi Slovenci in Jugoslovani v letih 1933–1934." *Borec* XXX(4): 237–241.

ČASOPISI:

- (1934) "Nazi-Intelligenz verrätet Kärnten." *Der Heimatschützer* (3. februar): 5.
- (1934) "Slowenenführer in München." *Freie Stimmen* (12. april): 1.
- (1933) "Unfaire Kampfmittel." *Freie Stimmen* (24. avgust): 1–2.
- (1933) "Heraus mit der Wahrheit." *Freie Stimmen* (31. avgust): 1–2.
- (1933) "Kothlen von Tarvis nach Venedig abgereist." *Kärntner Tagblatt* (2. julij): 3.
- (1933) "Kothlen schon wieder in Tarvis." *Kärntner Tagblatt* (18. julij): 1.
- (1933) "Kothlen verläßt endgültig Tarvis." *Kärntner Tagblatt* (10. avgust): 3.
- (1934) "Pogajanja slovenskih voditeljev z narodnimi socialisti v Monakovem." *Koroški Slovenec* (18. april): 1.
- (1934) "La collusion des hitlériens et des Slovènes irrédentistes des Carinthie." *Le Temps* (12. april): 2.
- (1934) "Amtliches Oesterreich schädigt das Deutschtum." *Münchner Zeitung* (13. april).
- (1934) "Slowenenführer in München." *Neue Freie Presse* (11. april): 4.
- (1933) "Nationalsozialistischer Verrat am Grenzlanddeutschtum." *Reichspost* (22. december): 1.
- (1933) "Kärnten als Tauschobjekt für den Anschluß." *Reichspost* (24. december): 5.
- (1934) "Die braunen Machenschaften gegen Kärnten." *Reichspost* (11. april): 3.
- (1934) "Kärnten und die deutsch-jugoslawische Freundschaft." *Reichspost* (25. maj): 1–2.
- (1934) "Alle Wege führen nach München." *Wiener Zeitung* (11. april): 1.

VIRI:

(1947) "Der Hochverratsprozess gegen Dr. Guido Schmidt vor dem Wiener Volksgericht. Die gerichtliche Protokolle mit den Zeugenaussagen, unveröffentlichten Dokumenten sämtlichen Geheimbriefen und Geheimakten." Wien: Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei: 301.

Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani (Arhiv INV), Severni Oddelek (SO).

Arhiv Slovenije (AS), 1384, Felaherjev arhiv.

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Archiv der Republik (AdR), Neues Politisches Archiv (NPA): Karton 38, Karton 39, Karton 710, Karton 714, Karton 715.

Felaherjev arhiv v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem.

RAZVOJ MANJŠINSKE ZAŠČITE V OZN SKOZI DELO PODKOMISIJE ZN ZA PROMOCIJO IN ZAŠČITO ČLOVEKOVIH PRAVIC PO LETU 1979¹

MINORITY PROTECTION DEVELOPMENT WITHIN THE UN THROUGH THE WORK OF THE SUB-COMMISSION
ON THE PROMOTION AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS SINCE 1979

The author analyses the work of the UN Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights between 1979 and 2006, when the Sub-Commission ceased to exist. The Sub-Commission has played an important role in the international community regarding minority protection, initiation of expert debates on minorities and development of the contentual spheres of minority protection as well as in giving an important impetus to the education on minority issues and the ratification of relevant international documents. We have identified three main spheres of its work: (i) standard setting, (ii) declaratory appeals and (iii) academic research, which can in the long-term lead to the (co)creating of minority protection standards. We also found that minority protection in the analyzed period became a settled norm, using Mervyn Frost's terminology, and the UN system has not (yet) created a coherent system for the protection of minorities. That is in part the goal of the reforms after 2006, when the Sub-Commission held its last session, and which gave us the cue for the analysis of its work from the publication of the Capotorti report until 2006.

Keywords: minorities, UNO, protection, Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, settled norm

V članku s pomočjo analize primarnih virov obravnavamo delovanje Podkomisije za promocijo in zaščito človekovih pravic od leta 1979 do leta 2006, ko podkomisija preneha delovati. Podkomisija, ki je bila del sistema OZN, je igrala pomembno vlogo v mednarodni skupnosti na področju zaščite manjšin, predvsem pri postavljanju te tematike na agendo mednarodne skupnosti, pri spodbujanju strokovne razprave o manjšinah in razdelave vsebinskih polj njihove zaščite, pri spodbujanju izobraževanja o manjšinah na najširši ravni in spodbujanju držav k ratifikaciji relevantnih mednarodnih dokumentov. V delovanju podkomisije smo prepoznali tri temeljne smeri delovanja: (i) oblikovanje standardov, (ii) deklaratorne pozive in (iii) akademsko raziskovanje, ki dolgoročno lahko vodi v (so)oblikovanje standardov manjšinske zaščite. Ugotavljamo tudi, da se je v proučevanem obdobju zaščita manjšin uveljavila kot ustaljena norma, če uporabimo termin Mervyna Frosta, sistem OZN pa (še) ni izoblikoval celovito opredeljenega sistema, ki bi ga uporabljali za zagotavljanje zaščite manjšin. Temu so namenjene tudi nadaljnje institucionalne reforme po letu 2006, v katerem je podkomisija zadnjič zasedala in ki so iztočnica za pregled njenega dela od leta izida Capotortijevega poročila do tedaj.

Ključne besede: manjšine, OZN, zaščita, Podkomisija za zaščito in promocijo človekovih pravic, ustaljena norma

UVOD

Manjšine² in odnos do njih so vse pomembnejši deli političnega in družbenega diskurza ne le na lokalni, regionalni ali državni, ampak tudi na meddržavni ravni, kjer se oblikujejo splošne (pravne) norme, k spoštovanju katerih so države obvezane in se jih v konkretnih situacijah poziva k njihovem spoštovanju. Pri tem ima v svetu najvidnejšo in tako tudi najodgovornejšo vlogo Organizacija združenih narodov (OZN), v okviru katere je bila na tem področju še posebno dejavna Podkomisija za promocijo in zaščito človekovih pravic.³ V članku bomo prek analize primarnih virov, ki presega dosedanje napore na tem področju v Sloveniji, in interpretacije izsledkov analize, ki zajema obdobje med letoma 1979 in 2006, proučili razvoj manjšinske zaščite, kot se kaže skozi delo podkomisije Komisije za človekove pravice, ki jo je ustanovil Ekonomski in socialni svet OZN.

Podkomisijo, izrecno strokovno telo, so sestavljali neodvisni mednarodno priznani strokovnjaki, ki so s svojim delom pomembno prispevali k oblikovanju mednarodno priznanega in legitimnega korpusa norm, ki se tičejo tudi zaščite manjšin. Naše proučevanje temelji na analizi letnih poročil podkomisije in poročil, priporočil ter ugotovitev posebne Delovne skupine o manjšinah, ki jo je osnovala podkomisija, je poskus razumevanja vsebinskega delovanja podkomisije v zadnjih skoraj tridesetih letih in daje popotnico ob sklenitvi delovanja podkomisije in njene delovne skupine, ki jo je decembra 2008 s svojim prvim zasedanjem nadomestil *Forum za manjšinske zadeve*. Pomembne reforme teles, ki so se znotraj OZN ukvarjala z manjšinskimi pravicami, so iztočnica oblikovanja ocene dela in pomena podkomisije in njene delovne skupine, ki temelji na ekstenzivni analizi dokumentov, obenem pa bomo v članku skušali obravnavanje manjšin v podkomisiji predstaviti vsebinsko celovito, tako da si lahko bralec ustvari sliko o vsakem proučevanem zasedanju.

1 Članek je nadgradnja in razširitev analize, opravljene za diplomsko delo avtorice članka z naslovom Nove normative teorije mednarodnih odnosov in razvijanje manjšinske zaščite v OZN skozi delo Podkomisije za promocijo in zaščito človekovih pravic, ki je nastalo pod mentorstvom dr. Mirana Komaca in somentorstvom dr. Milana Brgleza.

2 Za potrebe pričujočega članka naša opredelitev manjšine sovпада z opredelitvijo Francesca Capotortija, pripravljeno za namen izvajanja 27. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, po kateri je manjšina "skupina, ki je številčno manjša kot preostali del populacije države, se nahaja v nedominantnem položaju in katere pripadniki – ki so državljani te države – imajo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, ki se razlikujejo od preostale populacije in kažejo – čeprav samo implicitno – občutek solidarnosti, ki je usmerjen k ohranitvi njihove kulture, običajev, vere ali jezika" (citirano po Komac 2002: 97). Pri tem se dodatno zavestno omejujemo na koncept t. i. klasičnih nacionalnih manjšin, pričujoče delo in njegovi zaključki se ne nanašajo na zaščito domorodnih skupnosti, razpršenih narodnostnih skupnosti in novodobnih narodnostnih skupnosti. Držimo se terminologije, kot jo je razvil Komac (2002: 17–18).

3 V nadaljnjem besedilu podkomisija. Do leta 1999 je podkomisija delovala pod imenom Podkomisija za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin.

Za časovno izhodišče proučevanja smo izbrali leto 1979, ki ga je, kar se tiče proučevanja manjšin, zaznamoval izid Capotortijeve študije.⁴ Gre za študijo posebne- ga poročevalca OZN Francesca Capotortija, v kateri je avtor med drugim ponudil opredelitev pojma manjšina, ki je predstavljala izhodišče in bila pogosto razumljena kot pomemben *impetus* oživitve razprave o manjšinah znotraj OZN in širše. Z zgodovinskorazvojno analizo skušamo v članku osvetliti dogajanja na področju zaščite manjšin od leta 1979 do 2006. Menimo, da je izbrani časovni okvir dovolj širok, da lahko govorimo o opaženih trendih, kar tudi omogoča izpeljavo zaključkov o razvoju diskurza varstva manjšin znotraj proučevane podkomisije.

Nadaljevanje članka je namenjeno analizi dela podkomisije in njene delovne skupine. Prvi del predvsem kratki predstavitvi podkomisije in problematike, s katero se ukvarja. Članek se nadaljuje s podrobno analizo letnih poročil podkomisije in poročil njene delovne skupine.

PODKOMISIJA ZA PROMOCIJO IN ZAŠČITO ČLOVEKOVIH PRAVIC

Leta 1947 so kot posebno telo Komisije Združenih narodov za človekove pravice⁵ oblikovali Podkomisijo za preprečevanje diskriminacije in zaščito manjšin, ki je tedaj štela 12 članov. Že ob ustanovitvi je bilo jasno določeno, da jo sestavljajo neodvisni strokovnjaki s področja človekovih pravic, imenovanja pa so morala poleg kriterija strokovnosti upoštevati še kriterij enakomerne geografske porazdelitve. Leta 1999 so jo preimenovali v Podkomisijo za promocijo in zaščito človekovih pravic, pod tem imenom pa je delovala vse do leta 2006. Sestavljalo jo je 26 mednarodno priznanih strokovnjakov s štiriletnim mandatom.

Mary Robinson, nekdanja Visoka komisarka Združenih narodov za človekove pravice, je o podkomisiji zapisala, da je ta vse od ustanovitve igrala pomembno vlogo pri promociji in zaščiti človekovih pravic predvsem prek "razdelave medna-

● ● ●

4 Gre za dokument UN Study E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1.

5 Komisija, ki je kot funkcionalna komisija ECOSOC-a delovala pod okriljem Visokega komisariata ZN za človekove pravice, je svoje zadnje zasedanje sklenila 27. marca 2006, na podlagi resolucije Generalne skupščine A/RES/60/251 (15. 3. 2006) pa jo je nasledil Svet za človekove pravice, ki je bil ustanovljen kot pomožno telo Generalne skupščine. Komisijo je Ecosoc ustanovil 16. februarja 1946 z resolucijo 5 (I). V resoluciji, ki so ji nekaj amandmajev dodali še z resolucijo 9 (II) z 21. junija 1946, so komisijo usmerili v prvi vrsti k podajanju predlogov, priporočil in poročil glede mednarodne listine pravic, mednarodnih deklaracij ali konvencij o državljskih svoboščinah, preprečevanju diskriminacije na podlagi rase, spola, jezika ali veroizpovedi. Prav tako pa je komisija dobila mandat za proučevanje katerekoli druge zadeve, povezane s človekovimi pravicami. Ecosoc je formalno delovni okvir komisije spremenil le še 10. maja 1979 z resolucijo 1979/36, ko je delovnemu okviru komisije dodal še pomoč Ecosocu pri koordinaciji dejavnosti v sistemu Združenih narodov, povezanih s človekovimi pravicami.

rodnih standardov, razvoja razumevanja koncepta človekovih pravic s proučevanjem novih tem in preprečevanja kršitev človekovih pravic po vsem svetu".⁶

Med glavne naloge podkomisije je sodila priprava študij o vprašanjih, ki se tičejo človekovih pravic, priprava priporočil komisiji glede preprečevanja vsakršne diskriminacije, ki se tiče človekovih pravic, temeljnih svoboščin in zaščite rasnih, nacionalnih, verskih ali jezikovnih manjšin ter izvajanje kakršnihkoli drugih funkcij, ki sta ji jih naložila komisija ali Ekonomski in socialni svet OZN. Nekatere glavne teme, ki se jih je v svojem delu lotevala podkomisija, so (povzeto po: The Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights):⁷

- preprečevanje diskriminacije (rasizem, rasna diskriminacija, ksenofobija, zaščita domorodnih populacij, zaščita manjšin);
- izvajanje zaščite pravic (npr.: diskriminacija pri izvajanju pravic, človekove pravice ob razglasitvi izrednih razmer, smrtna kazen pri mladoletnih prestopnikih ipd.);
- druge teme s področja človekovih pravic (pravice žensk in človekove pravice, sodobne oblike suženjstva, pravica do azila, do vrnitve, tihotapljenje in trgovina z belim blagom).

Podkomisija se je sestajala na rednih letnih zasedanjih; na tritedenskem zasedanju v Ženevi je poleg članov podkomisije sodelovalo še prek tisoč opazovalcev, predstavnikov držav, specializiranih agencij OZN ter medvladnih in nevladnih organizacij, ki imajo posvetovalni status pri Ekonomskem in socialnem svetu OZN. Ob koncu zasedanja je podkomisija sprejela poročilo.

ANALIZA POROČIL PODKOMISIJE 1979–2006

Analizo začnemo s poročilom 32. zasedanja, zajema pa poročila do vključno 58. zasedanja. Poročila so bila vedno sprejeta brez glasovanja, enako velja tudi za resolucije in odločitve, ki so jih sprejeli na posameznem zasedanju. To je po eni strani odražalo dejstvo, da se je delo podkomisije odvijalo na strokovni ravni in so bili njeni sklepi univerzalno sprejemljivi, po drugi strani pa so člani vselej imeli v mislih tudi komisijo, ki so ji bili poročila, resolucije in odločitve v prvi vrsti namenjeni. Kot bomo videli, so se včasih politično občutljivim temam tudi izognili in delovali nekoliko bolj diplomatsko.

● ● ●

6 Povzeto po (2002) The Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights.

7 Vir: www.unhchr.ch/html/menu2/2/Sub.doc, 29. 4. 2006.

Poročila podkomisije smo razdelili na tri obdobja, v katerih se kažejo različne značilnosti. Delitev na obdobja je smiselna ne le zaradi lažje obvladljivosti podatkov in primerjanja značilnosti poročil po obdobjih, temveč izbrana časovna obdobja odražajo tudi velike politične spremembe, ki so se zgodile v mednarodni skupnosti:

- 1979–1989: to obdobje zunanjepolitično zaznamujeta konec hladne vojne in padec berlinskega zidu;
- 1990–1995: v tem obdobju so se dogajale politične spremembe, povezane s prilagajanjem na politične razmere po letu 1989, lahko ga razumemo kot čas prilagajanja in oblikovanja nastavkov za nadaljnje delo;
- 1995–2006: to obdobje je na področju manjšinskega varstva zaznamovalo predvsem oblikovanje Delovne skupine o manjšinah, ki je v diskurz o zaščiti manjšin prinesla novo svežino in je po našem mnenju pomembno prispevala k vrnitvi vprašanj manjšinske problematike na dnevni red podkomisije in komisije.

Predstavljena delitev upošteva časovno zamejitev obdobj, ki jo uporablja tudi Pentassuglia (2002: 42–43), le da obdobje od leta 1989 delimo na dva dela, ločnica med njima pa je oblikovanje delovne skupine.

DELO PODKOMISIJE MED LETOMA 1979 IN 1989

V prvem proučevanem poročilu, poročilu 32. zasedanja, je manjšinski problematiki odrejeno posebno poglavje, naslovljeno Pravice oseb, ki pripadajo nacionalnim, etničnim, verskim in jezikovnim manjšinam. Poleg v tem so manjšine v poročilu omenjene tudi v drugih poglavjih. Tako je v 19. odstavku poročila podkomisija izrazila zadovoljstvo z delom Mednarodne organizacije dela in Organizacije Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo na področju preprečevanja diskriminacije in zaščite manjšin. V 26. odstavku podkomisija poudarja, da je treba države spodbujati k podpisu mednarodnih instrumentov s področja človekovih pravic.⁸ Dve zanimivosti, ki ju je treba razumeti tudi z upoštevanjem časa nastanka poročila, sta, da je vsakršno obravnavanje rasizma in rasne diskriminacije ločeno od obravnave, ki se tiče manjšin, ter da je razprava o novi mednarodni ekonomski ureditvi predstavljena v obsežnem poglavju.

Na področju manjšin je imela podkomisija pred seboj osnutek deklaracije, ki ga je predlagala Jugoslavija.⁹ Kot pobudo za sestavo deklaracije o pravicah članov

• • •

⁸ To priporočilo so soglasno sprejeli tudi z resolucijo E/CN.4/SUB.2/L.716, objavljeno v poročilu (3. 10. 1979).

⁹ Osnutek so označili z E/CN.4/L.1367/Rev.1.

manjšinskih skupnosti so nedvoumno označili predlog za njeno oblikovanje, ki je del Capotortijeve študije.¹⁰ Iz poročila je razvidno, da so razpravljali o pobudah za sestavo deklaracije o pravicah članov manjšinskih skupnosti in deklaracije o pravicah pripadnikov manjšin znotraj okvira načel, kot so zapisana v 27. členu Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah.

Podkomisija bi morala oblikovati mnenje o jugoslovanskem osnutku deklaracije, v razpravi pa je bilo med drugim zastavljeno tudi vprašanje, ali je taka deklaracija sploh potrebna, saj naj bi obstajalo že več drugih instrumentov, prek katerih bi lahko urejali tudi manjšinske zadeve.

Poročilo 33. zasedanja dokazuje, da je podkomisija manjšinsko problematiko obravnavala kot posebno poglavje. Širše se manjšin tiče tudi resolucija številka 3, ki so jo sprejeli na zasedanju in poziva k temu, da bi se od članic OZN zahtevalo, da prevedejo pomembne konvencije, deklaracije in načela Združenih narodov, ki se nanašajo na človekove pravice, v svoje jezike, in tudi, če je le mogoče, v jezike manjšin in drugih etničnih, kulturnih in jezikovnih skupnosti.¹¹ Podkomisija je od generalnega sekretarja organizacije zahtevala še pripravo in čim širšo distribucijo kratkih pamfletov v različnih jezikih, ki bi popularizirali ugotovitve študij, ki jih je podkomisija pripravila na temo rasne diskriminacije in zaščite manjšin. To kaže na nadaljevanje politike, ki so jo začrtali že na prejšnjem zasedanju s spodbujanjem podpisa mednarodnih instrumentov s področja človekovih pravic.

Na zasedanju so nadaljevali razpravo o besedilu deklaracije o pravicah oseb, ki pripadajo nacionalnim, etničnim, verskim ali jezikovnim manjšinam. Popravljen besedilo osnutka deklaracije je za zasedanje pripravil Ivan Toševski, član delegacije opazovalcev iz Jugoslavije. Za proučitev novega besedila osnutka so med zasedanjem ustanovili tudi delovno skupino, pred katero je nastopil tudi Ivan Toševski. Ta je pojasnil vsebinske spremembe med osnutkom ter poudaril, da se besedilo deklaracije v zvezi z manjšinskimi pravicami ne razlikuje od sistematičnega pristopa, temelječega na načelih, ki so se v instrumentih Združenih narodov že uveljavila. V novem osnutku je v preambulo vključenih več mednarodnih zaščito manjšin pomembnih instrumentov, Toševski pa je opozoril tudi na poudarek, ki je bil na funkcionalni povezavi med državami in družbeno ter politično stabilnostjo na eni in krepitev prijateljstva med državami ter družbeno in politično stabilnostjo posameznih držav na drugi strani.

Pri oblikovanju deklaracije so prepoznali tri glavne težave. Pri vprašanju, ali v prihodnjo deklaracijo vključiti besedo "nacionalno", sta proti govorila argumenta, da te besede v 27. členu Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih

• • •

¹⁰ Predlog je v 59. členu dokumenta E/CN.4/SUB.2/384/Add.5.

¹¹ Resolucija, označena le kot 3 (XI), je v poročilu na strani 59.

pravicah ni in da v nekaterih državah beseda nacionalno označuje državljanstvo. Nasprotno se je ta beseda do tedaj že pojavila v dokumentih Združenih narodov, v nekaterih državah pa se beseda "nacionalno" že uporablja za določene manjšinske skupine. Glede verskih manjšin člani podkomisije niso bili prepričani, ali jih vključiti tudi v to deklaracijo, saj je komisija že tedaj pripravljala posebno deklaracijo o eliminaciji vseh oblik verske nestrpnosti. Toševski je še posebej opozoril na problem opredelitve manjšine in dejal, da to delo presega njegov mandat, kot mu ga je naložila podkomisija. To jasno kaže, da tedaj Capotortijeva opredelitev še ni bila sprejeta kot opredelitev, ki bi jo uporabljali tudi širše. V poročilu sta jasno izražena potreba po definiciji termina manjšina in poziv k njenemu čimprejšnjemu oblikovanju.

Podkomisija je ob koncu obravnave poudarila, da mora končno besedilo deklaracije ščititi posameznike, ki pripadajo manjšinam, in ne le manjšinske skupine same. Bistveni del manjšinske zaščite je namreč tako zaščita celotne manjšinske skupnosti kot tudi zaščita in omogočanje življenja v skladu s kulturno identiteto vsakega člana manjšinske skupnosti posebej. V tem kontekstu so na zasedanju poudarili predvsem vprašanje dolžnosti manjšinskih skupin in poudarili stališče, da se separatizma ne sme dovoliti.

34. zasedanje označuje dejanski začetek ponovnega ovrednotenja dela podkomisije in začetek debate o njenem položaju, delu, učinkovitosti in povezavami z drugimi telesi Združenih narodov, saj so od 35. zasedanja na dnevni red uvrščali poglavje Pregled statusa in dejavnosti podkomisije in njenega odnosa s komisijo in z drugimi telesi Združenih narodov.

To je tudi prvo poročilo, v katerem manjšine nimajo svojega posebnega poglavja. To lahko delno pripišemo vse bolj napetim razmeram v mednarodni skupnosti, kjer so razprave o položaju manjšin vse pogostejše interpretirali kot posege v notranje zadeve posamezne države. Beseda manjšina se v poročilu ne pojavi niti enkrat, lahko pa bi rekli, da se na manjšine posredno nanaša resolucija 3 (III) o ukrepih proti rasizmu in rasni diskriminaciji ter vlogi podkomisije, kjer so omenjane rasne, etnične, verske ali jezikovne *skupine*. V poročilu lahko še preberemo, da je nujno odpraviti vse oblike diskriminacije, opozarja pa tudi na velik pomen izobraževanja in zakonodaje pri njeni odpravi.

V poročilu je tudi poziv k čim hitrejšemu oblikovanju Urada visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice in Meddržavnega sodišča za človekove pravice, na dnevni red naslednjega zasedanja pa so postavili tudi točko Učinki hudih kršitev človekovih pravic na mednarodni mir in varnost.

Tudi v poročilu 35. zasedanja podkomisije manjšinska problematika nima svojega poglavja. V poročilu je med drugim izraženo mnenje podkomisije, da število in razsežnost kršitev človekovih pravic kažeta na nujnost razvoja učinkovitih nači-

nov in sredstev (znotraj OZN) kot odgovor na te kršitve. Po mnenju podkomisije bi lahko veliko izboljšavo prineslo oblikovanje Urada visokega komisarja za človekove pravice. Takoj v naslednjem odstavku pa je izražen strah, da ne bi bil to korak na poti k vmešavanju v zadeve, ki sodijo v notranjo pristojnost držav. Po našem mnenju nudita ta odstavka primeren vpogled v ozračje, v kakršnem je delovala podkomisija, in dodatno krepita argumente, ki smo jih predstavili ob razlagi dejstva, da v poročilu 34. zasedanja ni posebnega poglavja o manjšinah.

V najširšem smislu lahko vsebino, ki bi se nanašala na manjšine, iščemo v zapisu, v katerem je poudarjen pomen izobraževanja o človekovih pravicah, kot pomembno orodje v boju proti rasizmu pa so ugotovljeni še raziskovanje, izobraževanje, zakonodaja, politični, gospodarski in družbeni ukrepi ter implementacija mednarodnih instrumentov varovanja človekovih pravic. V razpravi o učinkih hudih kršitev človekovih pravic na mednarodni mir in varnost, ki je bila prvič na dnevnem redu komisije, je več govornikov opozorilo, da lahko nespoštovanje kolektivnih pravic vodi do situacij, ki vplivajo na mednarodni mir in varnost. Vendar pa tudi tukaj takoj sledi odstavek, v katerem je opozorilo pred rabo "dikcije o zaščiti človekovih pravic kot izgovora za tuje vmešavanje ali intervencijo".

Tudi v poročilu 36. zasedanja manjšinska problematika ni imela posebnega poglavja. V poročilu lahko kljub temu najdemo po dve omembi koncepta manjšin in opozorili glede kršenja pravic manjšine. Podkomisija tako v poročilu predlaga komisiji, naj pozove države, da v šolski učni načrt (še posebno v osnovne šole) vključijo koncepta univerzalne potrebe po samoidentiteti in potrebi vseh skupin, vključno z majhnimi in velikimi nacionalnimi in etničnimi skupinami, da razvijajo občutek kulturne identitete.¹² V poglavju Odprava rasne diskriminacije so člani podkomisije poudarili pomen zagotavljanja primerne pomoči manjšinskim skupinam in pristopa k ratifikaciji mednarodnih pravnih instrumentov s tega področja. Podkomisija je izrazila tudi zaskrbljenost nad tem, da so verske manjšine v določenih državah še vedno uradno diskriminirane in preganjane.

Leta 1984 so na 37. zasedanju podkomisije manjšinsko problematiko znova uvrstili na dnevni red, vendar ne kot posebno poglavje, temveč kot podpoglavje poglavja Promocija, zaščita in ponovna vzpostavitev človekovih pravic na nacionalni, regionalni in mednarodni ravni. Ta odločitev se je izkazala za trajnejšo, saj se je manjšinska problematika reševala v okviru tega poglavja vse do 44. zasedanja. Manjšinsko problematiko so tako na 37. zasedanje uvrstili kot zadnjo točko omenjenega poglavja. – Drugo: preprečevanje diskriminacije in zaščita manjšin.

• • •

12 Vse od prvega proučevanega poročila lahko opazimo trend poudarjanja pomena izobraževanja o človekovih pravicah, ki je razumljeno kot eden ključnih elementov manjšinske zaščite.

Podkomisija je Julesu Deschenesu iz Kanade naročila študijo Preprečevanje diskriminacije in zaščita manjšin: poskusna definicija. Člani podkomisije so obravnavali tudi končno poročilo o problemu diskriminacije domorodnih populacij in ob tem poudarili potrebo po jasni ločnici med terminoma manjšina in domorodna populacija.

Komisija je od podkomisije zahtevala pripravo definicije termina manjšina v zvezi s 27. členom Mednarodnega pakta o političnih in državljanskih pravicah. Tudi to kaže, da kljub temu, da je Capotortijevo poročilo tedaj obstajalo že pet let, še vedno niso dosegli konsenza glede opredelitve pojma manjšina. Po današnjem konsenzu Capotortijeva opredelitev ni popolna, vendar je sprejeta kot "delovna" definicija, v njenem okviru pa se lahko proučuje manjšinsko problematiko.

Na 37. zasedanju so se tako pogovarjali o oblikovanju "lastne" opredelitve pojma manjšina. Tako je Deschenes na primer predlagal, da se iz koncepta manjšina izbrišejo domorodne populacije, nedržavljeni in vse, kar se tiče odnosa med posameznikom in skupino, ki ji ta pripada. Podkomisija je predlagala definicijo manjšine, ki pravi, da je manjšina "skupina, številčno manjša od preostalih državljanov, ki je v nedominantnem položaju, in člani katere – ti so državljani te države – imajo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, po katerih se razlikujejo od preostalih državljanov, in kažejo, pa čeprav samo implicitno, občutek solidarnosti, usmerjen k ohranjanju lastne kulture, tradicij, jezika ali vere".

Na 38. zasedanju je podkomisija sprejela odločitev 1985/106, s katero so razpravo o novi mednarodni ekonomski ureditvi določili za bienalno, kar pomeni, da je na 39. zasedanju ni bilo. Nadaljevali so razpravo o opredelitvi termina manjšina in o tem, ali je za pripravo osnutkov standardov za zaščito manjšin definicija manjšine nujna. Več govornikov je poudarilo, da se od podkomisije ne pričakuje oblikovanja popolne definicije, pričakuje pa se, da bo oblikovala delovno definicijo, na podlagi katere se lahko elaborirajo norme za zaščito pravic manjšin.

Člani podkomisije so se strinjali, da mednarodni standardi za zaščito človekovih pravic veljajo za vsakega posameznika in da je pri obravnavi definicije manjšine treba imeti v mislih, da se nanaša (tudi) na vsakega pripadnika manjšine. Pri razpravi o zaščiti manjšin pa mora podkomisija upoštevati tudi specifične potrebe manjšin za zaščito njihovih pravic. To je pripeljalo do vprašanja, ali naj se problema lotijo s stališča pravic posameznikov, ki pripadajo manjšinam, ali s stališča pravic manjšin kot skupin.

V nadaljnji razpravi so govorniki podali komentarje na predlagano definicijo, med drugim so kritizirali zamisel, da se definicija omejuje le na državljane. Opozorili so, da je manjšina številčno lahko tudi večinski del prebivalstva, in pre-

dlagali, da bi se lahko pri določanju manjšine upoštevalo tudi druge skupinske značilnosti, ki niso nujno etnične, verske ali jezikovne.¹³

Končna odločitev podkomisije je bila, da bodo komisiji posredovali predlagano definicijo termina manjšina. 39. zasedanje je tako prineslo nadaljnje razprave glede definicije manjšine. Tudi na tem zasedanju manjšine niso imele lastnega poglavja, znova so bile na dnevnem redu kot podpoglavje. Na koncu so sprejeli definicijo, ki jo je v svoji študiji izoblikoval posebni poročevalec OZN Capotorti. Ta vsebuje mnogo elementov, ki so skupni prvi predlagani definiciji s 37. zasedanja in popravljeni definiciji z 38. zasedanja, tako da je bila za razpravljavce sprejemljiva. Po besedah Fione Blyth Kubota je bila obrnitev h Capotortijevi opredelitvi edini logični in konstruktivni korak, ki ga je podkomisija lahko sprejela.¹⁴ Tudi na podlagi te opredelitve so na zasedanjih vse do danes člani podkomisije oblikovali norme in standarde, ki zagotavljajo zaščito in promocijo tako opredeljene manjšine.

Iz poročila 40. zasedanja podkomisije, ki ga je pripravil predstavnik Jugoslavije Danilo Türk, je jasno razvidno, da o preprečevanju diskriminacije in zaščiti manjšin v sklopu poglavja Promocija, zaščita in ponovna vzpostavitev človekovih pravic na nacionalni, regionalni in mednarodni ravni niso razpravljali.

Razpravo o manjšinah in tudi sprejem resolucije 1988/36, ki se tiče manjšin, najdemo pod poglavjem Pregled nadaljnjega razvoja na področjih, ki se tičejo dela podkomisije. Sprejeta resolucija je poudarila predvsem "dvojni mandat" podkomisije, saj gre za preprečevanje diskriminacije in zaščito manjšin, kar pomeni, da ta mandat zahteva razločevanje med enako obravnavo oseb, ki pripadajo manjšini, in njihovo zaščito pred neželeno asimilacijo. V operativnih členih resolucije je ta naložila Claire Palley pripravo delovnega dokumenta o možnih načinih in sredstvih, ki bi omogočili ali olajšali mirno in konstruktivno reševanje situacij, ki vključujejo rasne, nacionalne, verske ali jezikovne manjšine.

Na 41. zasedanju podkomisija manjšinske problematike ni obravnavala podrobneje. V celoti gledano je poročilo 41. zasedanja najmanj obsežno, saj so se tedaj člani podkomisije zaradi napetih razmer izogibali resnejšim razpravam in se omejili na splošna priporočila.

13 Člani podkomisije so imeli pred seboj popravljeno definicijo iz prejšnjega zasedanja, ki je sedaj opredelila manjšino kot: "skupino državljanov neke države, ki predstavljajo številčno manjšino in so v tej državi v nedominantnem položaju, imajo skupne etnične, verske ali jezikovne značilnosti, ki se razlikujejo od tistih večine prebivalcev, imajo občutek solidarnosti, ki ga, četudi le implicitno, motivira kolektivna volja po preživetju in čigar cilj je doseganje dejanske in zakonske enakosti z večino" (odstavek 403).

14 Intervju s predstavnico Visokega komisariata ZN za človekove pravice Fiono Blyth Kubota, april 2004.

DELO PODKOMISIJE MED LETOMA 1990 IN 1995

Novo proučevano obdobje se začne z 42. zasedanjem podkomisije leta 1990. V tem obdobju je bilo zaradi velikih sprememb, ki so se dogajale v mednarodni skupnosti, delo podkomisije močno oteženo. Podkomisija se je tako predvsem v poročilih o delu 42. in 43. zasedanja izražala predvsem diplomatsko.

43. in 44. zasedanje sta prinesla razmeroma malo novega na področju manjšinske problematike. Člani podkomisije so opozorili na kršitve človekovih pravic v nekaterih državah, posebne resolucije, ki bi zadevala manjšine, pa niso sprejeli. Tako so na 44. zasedanju sprejeli le resolucijo 1992/37, ki so jo naslovili Možni načini in sredstva zagotavljanja mirnih in konstruktivnih rešitev situacij, v katere so vpletene manjšine. Razprava o manjšinah je bila sicer na dnevnem redu predvidena kot samostojna točka dnevnega reda, a so člani podkomisije v njej le brez glasovanja sprejeli omenjeno resolucijo, ki je pohvalila delo posebnega poročevalca Eideja in mu naložila, naj nadaljuje svoje delo na področju oblikovanja smernic mirnega in konstruktivnega reševanja situacij, v katere so vpletene manjšine.

Na 45. zasedanju je bilo posebno poglavje namenjeno manjšinski problematiki. Podkomisija je razpravljala o Poročilu o možnih načinih in sredstvih, ki bi omogočili ali olajšali mirno in konstruktivno reševanje problemov, ki se tičejo manjšin.¹⁵ Na zasedanju so sprejeli dve resoluciji: V prvi, resoluciji 1993/42, so pozdravili sprejem Deklaracije Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin, v nadaljevanju pa med drugim izraža tudi zaskrbljenost nad razmerami, v katerih živijo manjšine na območjih z oboroženimi spopadi.¹⁶ V operativnih določilih resolucija 1993/42 poziva države k sprejetju potrebnih zakonskih, upravnih in drugih ukrepov, ki bi promovirali in udeležili omenjeno deklaracijo, ter še posebno k upoštevanju določil o zaščiti manjšin med oboroženimi spopadi.

Resolucija 1993/43 pa poudarja, da je zaščita različnih etničnih in verskih skupin osrednji del mandata podkomisije. Resolucija zadeva Eidejevo poročilo, njeni glavni poudarki pa so priporočilo, da se poročilo čim širše distribuira, sprejetje poročila v celoti, in odločitev, naj Eide do naslednjega zasedanja pripravi poročilo o posledicah, ki jih je sprožilo to poročilo in o možnosti ter uporabnosti priprave obsežnejšega programa za preprečevanje diskriminacije in zaščito manjšin.

Eidejevo poročilo o manjšinskih težavah v času tranzicije dobro ponazarja obdobje med letoma 1990 in 1995 na področju manjšinske problematike in tudi širše. Mnogo trpljenja in kršitev človekovih pravic bi se lahko preprečilo, če bi

• • •

¹⁵ Gre za dokument E/CN.4/Sub.2/1993/34.

¹⁶ Deklaracijo Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin je Generalna skupščina OZN sprejela 18. decembra 1992 (Komac 2002: 237).

mednarodna skupnost dovolj zgodaj sprejela preventivne ukrepe, je eden zaključkov poročila.

Tudi na 46. zasedanju podkomisije je manjšinska problematika obravnavana pod posebnim poglavjem. Delo tega zasedanja, povezano z manjšinami, se je v glavnem osredotočilo na poziv k oblikovanju Delovne skupine o manjšinah, ki bi se sestajala v času, ko ni zasedanj. V resoluciji 1994/4 so še predlagali, da bi to telo sestavljalo pet strokovnjakov, ki so lahko tudi sami pripadniki manjšinskih skupin, kot glavne naloge te skupine so opredelili (povzeto po resoluciji 1994/4, oblikovanje skupine pa obravnava tudi odločitev 1994/115):

- pregled praktičnega udejanjanja načel Deklaracije Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin;
- priprava priporočil o nadaljnjih ukrepih za zaščito manjšin;
- promocija dialoga med manjšinskimi skupinami in družbo ter med manjšinskimi skupinami in vladami posameznih držav.

Manjšine so omenili še ob razpravi o otrocih in pravici do primerne nastanitve, razpravljali pa so tudi o razmerah, v katerih živi grška etnična manjšina v Albaniji.

DELO PODKOMISIJE OD LETA 1995 DO 2006

47. zasedanje je minilo pretežno pod vplivom dogajanj v nekdanji Jugoslaviji in Ruski federaciji. To zasedanje je še posebno pomembno zato, ker je potekalo tistega leta, ko so ustanovili Delovno skupino o manjšinah, tako da so večji del zasedanja posvetili izbiri članov te skupine.¹⁷

Na zasedanju so sprejeli tudi odločitev 1995/199, ki določa sestavo delovnih skupin podkomisije. Podkomisija je oblikovala štiri posebne delovne skupine - o komunikacijah, domorodnih populacijah, manjšinah in sodobnih oblikah suženjstva.

Manjšine so bile v poročilu sicer omenjene le še v poglavju Splošno proučevanje tematskih sklopov, ki se tičejo rasizma, ksenofobije, manjšin in migrantskih delavcev. V razpravah, ki so potekale pod tem poglavjem, so prav tako spregovorili o Eidejevem poročilu. Podkomisija je zahtevala, da Eide do 48. zasedanja podkomisije pripravi drugi delovni dokument, v katerem bodo predlogi za poglo-

• • •

¹⁷ Delovna skupina o manjšinah Podkomisije za promocijo in zaščito človekovih pravic bo v nadaljevanju besedila delovna skupina.

bljeno proučevanje tem, ki se tičejo rasizma, ksenofobije, manjšin in migrantskih delavcev.

Tako kot na 47. je podkomisija tudi na 48. zasedanju o manjšinah razpravljala tako v okviru posebnega poglavja kot tudi pod poglavjem Splošno proučevanje tematskih sklopov, ki se tičejo rasizma, ksenofobije, manjšin in migrantskih delavcev. Z oblikovanjem delovne skupine sta se precej spremenila delo in razprava podkomisije na tem področju. Tako se je delo podkomisije iz razpravljanja o manjšinski tematiki, ki bi jo načenjali sami člani podkomisije, v večini primerov spremenila v oblikovanje stališča podkomisije o poročilu delovne skupine, le v izjemnih primerih pa so člani podkomisije sami odpirali nova tematska področja.

Podkomisija je v razpravi označila delovno skupino kot osrednji forum za razmislek o težavah med manjšinami in vladami ter manjšinami samimi, in telo, ki je zaradi svoje strokovnosti še posebno pristojno za predlaganje možnih rešitev problemov, ki se tičejo manjšin. Podkomisija je delovno skupino povabila k elaboriranju vsebine in obsega pravic, ki jih vsebuje Deklaracija Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin, ter izdelavi konkretnih priporočil za njihovo implementacijo. Podkomisija se je zavzela tudi za povečanje sodelovanja z Visokim komisariatom ZN za človekove pravice, ki bi bilo usmerjeno predvsem h krepitvi njegove preventivne dejavnosti in k izboljšanju odzivov komisariata na situacije, ki zahtevajo takojšnjo reakcijo in so povezane z manjšinami.

Medtem ko so manjšinsko problematiko od 46. do 48. zasedanja obravnavali pod poglavjem Zaščita manjšin, jo na 49. zasedanju najdemo pod poglavjem Preprečevanje diskriminacije manjšin in njihova zaščita.¹⁸ Tudi na tem zasedanju so obravnavali poročilo delovne skupine in med drugim sprejeli resolucijo 1997/23. V tej resoluciji je podkomisija med drugim povabila delovno skupino k organizaciji seminarjev, ki bi spodbujali varstvo človekovih pravic, in ji priporočila nadaljevanje obravnave državljanstva in nacionalnosti v kontekstu manjšinskih pravic. Poleg tega je podkomisija izdala priporočilo, naj problematika manjšinskih pravic in programi medkulturnega izobraževanja postanejo osrednji del načrtovanih dejavnosti ob Desetletju izobraževanja o človekovih pravicah. Podkomisija je v resoluciji še priporočila, naj pristojni organi in telesa OZN, medvladne in nevladne organizacije povečajo delovanje na področju diseminacije informacij o Deklaraciji Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin ter tesno sodelujejo z delovno skupino.

18 Oziroma v izvirniku Prevention of discrimination against and the protection of minorities.

50. zasedanje manjšine obravnava v istem poglavju kot 49. – manjšinska problematika ostaja pod tem poglavjem vse do 53. zasedanja – glavni poudarki poročila pa so bili tudi tokrat na delu delovne skupine. Podkomisija je pozdravila napredek, ki ga je pri svojem delu naredila delovna skupina, in v resoluciji 1998/24 omenila eno bolj specifičnih področij zaščite manjšin – posledice trgovine s sužnji pri temnopoltih ameriških prebivalcih.

Poleg tega je podkomisija komisiji na 50. zasedanju predlagala še oblikovanje prostovoljnega sklada, ki bi pripadnikom manjšin omogočal sodelovanje na zasedanjih delovne skupine. Ta sklad je bil zamišljen v prvi vrsti kot finančni sklad, ki bi predstavnikom manjšin omogočil sodelovanje na sejah delovne skupine predvsem tako, da bi jim kril stroške oziroma vsaj njihov del. Vse od leta 1995 tako lahko spremljamo dva trenda – da se konkretno delo, povezano z manjšinami, strokovne razprave in oblikovanje ter predstavitev poročil v vse večji meri prenašajo na delovno skupino, in *da se v razprave dejavno vključuje predstavnike manjšin*.

Podkomisija je na področju manjšin vse bolj postajala telo, ki skrbi za nemoteno delovanje delovne skupine in se ukvarja bolj z vprašanji, povezanimi s stroški, z upravo in s podobnim, vse manj pa se dejansko ukvarja z vsebinsko tematiko področja manjšin in njihove zaščite.

Na 51. zasedanju podkomisije so manjšine omenjene pod poglavjem Vprašanje kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin v vseh državah, kjer je podkomisija pozvala države k povečanju naporov, usmerjenih k iskanju mirnih rešitev humanitarnih problemov. Poročilo vsebuje tudi priporočilo, naj se Svetovna konferenca proti rasizmu, rasni diskriminaciji, ksenofobiji in sorodnemu razlikovanju posveti tudi proučevanju implikacij, ki izhajajo iz več identitet posameznika (rasa, rod, manjšinska pripadnost, spol, ipd.).

V okviru razprave o manjšinah so pod lastnim poglavjem sprejeli resolucijo 1999/23, v kateri so člani podkomisije poudarili potrebo po učinkovitem in večjem sodelovanju znotraj sistema OZN. V tretjem operativnem členu je podkomisija pozdravila priporočilo delovne skupine, ki je predlagala oblikovanje baze podatkov o manjšinah in načrtovala pripravo priročnika, ki bi vseboval pregled postopkov in mehanizmov regionalnih in medvladnih organizacij na tem področju, ter komentar k Deklaraciji Združenih narodov o pravicah pripadnikov nacionalnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin. Redno se na dnevnem redu pojavlja tudi opredelitev razlik med manjšinami in domorodnimi populacijami. Poleg tega so na zasedanju sprejeli še odločitev 1999/109, ki nalaga pripravo delovnega dokumenta o zaščiti romske populacije in težavah, s katerimi se soočajo na področju človekovih pravic.

Podkomisija se je na svojem 52. zasedanju dotaknila problematike romske populacije, obravnavala poročilo delovne skupine in dokument, ki ga je delovna skupina pripravila na temo Odnosi in razlike med pravicami oseb, ki pripadajo manjšinski ali domorodni populaciji.

Tokrat smo lahko v poročilu opazili omembe manjšin tudi v okviru drugih poglavij. Tako je podkomisija v resoluciji 2000/1, ki obravnava človekove pravice in humanitarne posledice sankcij, zapisala, da je zaskrbljena zaradi poročil različnih organizacij, ki opozarjajo na resne posledice sankcij in embarga za t. i. ranljive skupine, ki jih sestavljajo otroci, starejši, ženske, pripadniki manjšin in domorodnih populacij. V resoluciji 2000/3 je podkomisija Svetovni konferenci proti rasizmu, rasni diskriminaciji, ksenofobiji in sorodnemu razlikovanju predlagala, naj se osredotoči tudi na proučevanje sodobnih oblik suženjstva, ki temeljijo na rasi, barvi kože, družbenem statusu, manjšinskem položaju, poreklu, nacionalnem ali etničnem izvoru in spolu. V zvezi s tem pa še posebno na ravnanje s pripadniki manjšin, z migranti, žrtvami trgovine z belim blagom, begunci, s prosilci za azil, ipd.

V razpravi, ki je bila na zasedanju izrecno namenjena manjšinam, so oblikovali resolucijo 2000/16. V njej je podkomisija med drugim zapisala, da je na tokratnem zasedanju delovna skupina opravila posebno pomembno delo s tem, da je pregledala opombe, ki so jih na dokument, poimenovan Komentar ob Deklaraciji Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin, poslale države, specializirane agencije OZN in nevladne organizacije. Opombe so vključili v načrtovano publikacijo, ki bi vsebovala proučevano deklaracijo in pregled najpomembnejših procesov ter mehanizmov regionalnih in meddržavnih organizacij, povezanih z manjšinami. Pomembnejši del resolucije je le še operativni člen 9, v katerem je podkomisija predlagala, naj komisija pozove vlade, medvladne in nevladne organizacije k oblikovanju stališča o morebitni pripravi konvencije o pravicah oseb, ki pripadajo manjšinam in bi upoštevala obstoječe regionalne konvencije.

Na 53. zasedanju so manjšinsko zaščito na dnevni red uvrstili kot podpoglavje poglavja Preprečevanje diskriminacije. Na zasedanju so sprejeli resolucijo 2001/9, ki med drugim poudarja (operativni člen 3) načrt komisije o oblikovanju Vodiča ZN za področje manjšin.¹⁹ Ta je bil takrat še v pripravi, izšel pa je leta 2003.

Za oris dela podkomisije, ki se vedno navezuje na predhodno zasedanje delovne skupine oziroma iz njega izhaja, je zanimiv še operativni člen 7. Ta Visokemu komisarju ZN za človekove pravice priporoča, naj ob tem, ko države poziva k podajanju izjav o tem, kako bi lahko najboljše zagotovile manjšinsko zaščito, od

držav zahteva tudi stališča o oblikovanju konvencije, ki bi vključevala standarde regionalne manjšinske zaščite in možnosti vzpostavitve regionalnih institucij za preprečevanje in reševanje konfliktov po zgledu Visokega komisariata za manjšine pri Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi. Opazimo lahko, da je podkomisija k sodelovanju vse bolj intenzivno pozivala ne le manjšine, temveč tudi same države, kar naj bi delovalo kot zagotovilo, da bodo sprejete rešitve čim bolj sprejemljive za vse in tako tudi hitro implementirane. Manjšine so omenjene še v resoluciji 2001/11, ki govori o Svetovni konferenci proti rasizmu, rasnemu razlikovanju, ksenofobiji in sorodnemu razlikovanju, sicer pa so v razpravi podkomisije, ki je zadevala manjšine, člani delovne skupine predstavili napredek pri oblikovanju različnih delovnih dokumentov.

54. zasedanje podkomisije je manjšinsko problematiko pustilo na isti točki dnevnega reda kot predhodno zasedanje (podpoglavje poglavja Preprečevanje diskriminacije). V zvezi z manjšinami je omenjen Socialni forum, ki so ga pozvali k proučevanju, kako novi svetovni trendi vplivajo na položaj pripadnikov manjšin. Na omenjenem zasedanju so o manjšinah sprejeli tudi resolucijo 2002/16, v kateri je podkomisija med drugim opozorila, da leta 2002 mineva deset let od sprejetja Deklaracije Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin. Ob tej priložnosti so pozvali k prevajanju deklaracije v manjšinske jezike in razglasitvi mednarodnega leta manjšin, znova pa so omenili oblikovanje prostovoljnega finančnega sklada (operativni člen 4). Poleg tega so v operativnem členu 11 komisiji predlagali razmislek o oblikovanju posebnega mehanizma za manjšinske zadeve. V drugih delih resolucije so v glavnem pohvalili delo delovne skupine in države, medvladne in nevladne organizacije pa pozvali k nadaljevanju sodelovanja z njo. Tak poziv je od oblikovanja delovne skupine najti v vseh resolucijah po letu 1995.

Na 55. zasedanju podkomisije so manjšine znova obravnavane kot podpoglavje poglavja Preprečevanje diskriminacije. Pod omenjenim poglavjem so sprejeli resolucijo 2003/23, v kateri so glavni poudarki na ponovni potrditvi kakovosti dela delovne skupine, pomembnosti sodelovanja znotraj sistema OZN in poudarku na pravočasnem prepoznavanju težav in stanja na področju človekovih pravic, ki zadevajo etnične, verske ali jezikovne manjšine.

Drugi operativni člen resolucije je poudaril pomen delovne skupine in opozoril na njen edinstveni značaj kot edinega foruma OZN, ki se ukvarja izključno z manjšinsko problematiko. Pokazalo se je, da je delovna skupina vse bolj dejavna na področju prirejanja strokovnih seminarjev in delavnic (operativna člena 5 in 6), 10. člen pa predvideva dopolnitev Vodiča ZN za področje manjšin z opisom delovanja organizacije na področju razvoja mehanizmov za preprečevanje konfliktov.

Naslednji operativni člen vsebuje priporočilo Visokemu komisarju, naj ta povabi vlade tudi k obrazložitvi lastnih pogledov na učinkovite načine manjšinske zaščite. Novo temo proučevanja je nakazal 12. operativni člen, ki je komisiji naložil pridobitev informacij o tem, ali je v državah, v katerih so priznane nacionalne ali etnične, verske in jezikovne manjšine, pravno pripoznano načelo ali praksa samoidentifikacije. Poleg tega morajo države komisiji predložiti tudi ukrepe, ki so jih sprejele za zaščito identitete manjšin. V operativnem členu 15 je podkomisija ponovno pozvala k oblikovanju prostovoljnega sklada, ki bi lajšal sodelovanje pri delu delovne skupine, o pozivu k njegovemu oblikovanju pa govori odločitev 2003/111.

V drugih poglavjih so manjšine v poročilu omenjene v več kontekstih. Tako so na primer pri debati o poročilu Delovne skupine o sodobnih oblikah suženstva opozorili, da so žrtve teh in podobnih praks pogosto pripadniki manjšin. Podkomisija je izrazila tudi zaskrbljenost nad možnostjo, da lahko zgodovinsko diskriminatorne prakse vodijo do neporocionalnega števila revnih ali pripadnikov manjšin v sistemu kazenskega prava, kot temo za razpravo na Socialnem forumu pa je med drugim predlagala analizo posledic mednarodne trgovine, financ in gospodarske politike na pripadnike manjšin.

Naslednje leto, na 56. zasedanju, so manjšine obravnavali v enakem podpoglavju kot na prejšnjem zasedanju. Odprla se je razprava o posebnem predstavniku generalnega sekretarja OZN za manjšinske zadeve, podkomisija je predlagala oblikovanje te pozicije, ki bi vsebinsko poudarila preventivno diplomacijo in iskanje dejstev, predstavnik na tem položaju pa bi tesno sodeloval z delovno skupino. Brez obsežnejše razprave je podkomisija sprejela resolucijo 2004/13, ki je med drugim potrdila delo delovne skupine in jo poudarila kot pomemben povezovalni člen in telo, ki promovira konstruktivni dialog med manjšinami in vladami (operativni členi 1–3). V operativnih členih 7 in 8 je pozdravila njene načrtovane dejavnosti pri pripravi regionalnih ter tematskih seminarjev, znova se je (12. operativni člen) dotaknila dopolnjevanja Vodiča ZN za področje manjšin, priporočila posredovanje imen strokovnjakov s področja manjšin, ki bi lahko sodelovali na regionalnih in mednarodnih sestankih ter delovali kot svetovalci (13. člen), pozdravila napredek pri oblikovanju prostovoljnega sklada (operativni člen 15) in v operativnem členu 17 priporočila oblikovanje položaja posebnega predstavnika generalnega sekretarja OZN za manjšinske zadeve. Manjšine so v poročilu sicer omenjene edino še v zvezi s skupinami, ki so zaradi zgodovinskih dejavnikov nadporocionalno "ujete" v kazenske sisteme.

Tudi na zadnjih dveh zasedanjih je proučevanje manjšin ostalo na istem delu dnevnega reda. Na 57. zasedanju se je izredno malo govorilo o manjšinah. Člani podkomisije so sprejeli resolucijo 2005/18, ki ima le dva operativna člena. Prvi zahteva od Komisije za človekove pravice, da od ECOSOC-a zahteva dovoljenje, da

se delovna skupina sestane pet delovnih dni pred naslednjim zasedanjem podkomisije; drugi pa delovni skupini nalaga, naj še naprej ugotavlja, proučuje in analizira težave, s katerimi se soočajo manjšine, in spodbuja dialog na tem področju. V uvodnih določilih resolucije lahko še preberemo, da je delovna skupina edini forum, ki omogoča dialog z manjšinami.

Zadnje, 58. zasedanje podkomisije je potekalo med 7. in 25. avgustom 2006; v resoluciji 2006/11 so pozdravili naraščajoče sodelovanje predstavnikov manjšinskih skupin v razpravi delovne skupine. V operativnih členih se je podkomisija soočala predvsem z reformo Komisije za človekove pravice in v osmih operativnih členih poudarila pomen nadaljnjega dela na področju manjšinske zaščite. Prvi člen poudarja potrebo po razpravi o manjšinskih pravicah v Svetu za človekove pravice in poziva k zagotovitvi obstoja delovne skupine ali oblikovanju sorodnega telesa, ki bo svetu zagotavljalo strokovno svetovanje na področju manjšinskih pravic. Drugi člen priporoča, da se omenjeno telo sestaja pet delovnih dni med zasedanjem sveta, na zasedanjih pa naj bo omogočeno tudi sodelovanje predstavnikov manjšinskih skupnosti. Tretji in četrti člen opozarjata na priložnost, ki jo nudi oblikovanje mandata neodvisnega strokovnjaka za manjšinske zadeve, in pozdravlja predlog dejavnosti neodvisnega strokovnjaka. V členih 5–8 pa je podkomisija med drugim podprla zahtevo delovne skupine po dvehletnem delovnem programu (5.) in napredek pri oblikovanju prostovoljnega sklada (6.), poziva pa k implementaciji ciljev in načel Deklaracije Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin.

Manjšine so omenjene še pri razpravi o pravici do hrane, predstavljeni v prilogi k resoluciji 2006/9, ki govori o implementaciji norm in standardov človekovih pravic v kontekstu boja proti skrajni revščini kot pomembnem elementu razprave v Socialnem forumu in enem osrednjih elementov pregleda dela podkomisije.

DELOVNA SKUPINA O MANJŠINAH

Od leta 1995 so skoraj vsa strokovna proučevanja in razprave o manjšinah potekala na zasedanjih delovne skupine, ki jo je kot svoj pomožni organ ustanovila podkomisija. Delovno skupino je sestavljalo pet priznanih strokovnjakov, ki so po našem mnenju v veliki meri zaslužni za ponovno odprtje strokovne in politične razprave o manjšinah. Pot do oblikovanja delovne skupine je imela tri glavne postaje – priporočilo podkomisije o oblikovanju delovne skupine (resolucija 1994/4, sprejeta 19. 8. 1994), komisija je priporočila podkomisije podprla v resoluciji 1995/24 (3. 3. 1995), ustanovitev pa je odobril ECOSOC z resolucijo 1995/31 (25. 6. 1995). Za stalnega predsednika – poročevalca so izbrali Asbjørna Eideja, kot pri analizi dela podkomisije pa bomo tudi tu zasedanja imenovali po njihovih zaporednih številkah.

Slovenija je že na prvo zasedanje delovne skupine poslala opazovalce, kar je bila stalna praksa države na vseh zasedanjih, razen na šestem (leta 2000), osmem (leta 2002) in desetem (2004). Vse večji (strokovni) pomen dela delovne skupine pa odraža tudi sodelovanje strokovnjakov na njenih zasedanjih. Na prvem zasedanju so se odločili, da bodo možnost sodelovanja pri razpravah in pripravi delovnih dokumentov ponudili tudi strokovnjakom z obravnavanega področja. Tako se je drugega zasedanja udeležilo deset strokovnjakov, na četrtem jih je bilo 15, na šestem 21, osmega zasedanja delovne skupine pa se je udeležilo že 41 strokovnjakov.²⁰

Delovna skupina je bila ustanovljena prav zaradi tega, ker so člani podkomisije ocenili, da je vprašanje manjšin tako pomembno, da mu je treba zagotoviti primerno obravnavo. Delovna skupina je tako pred rednim letnim zasedanjem podkomisije poglobljeno obravnavala vprašanja, ki se tičejo manjšin, ter podkomisiji pripravljala kakovostne študije, predloge in priporočila.

Na začetku se je delovna skupina ukvarjala predvsem s pripravo komentarja k Deklaraciji Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin, ki so ga končno sprejeli leta 2001 in še danes pomeni velik prispevek k interpretaciji in tudi aplikaciji nekaterih njenih bolj splošnih formulacij.²¹ Pozneje pa so pod okriljem delovne skupine nastale študije, ki so manjšinsko problematiko proučevale v zvezi s politično participacijo, z razvojem, avtonomijo in integracijo, organiziranih je bilo več strokovnih seminarjev na mednarodni in regionalni ravni, v poročilih delovne skupine pa je mogoče pogosto zaslediti opozarjanje na pomembnost takih seminarjev in pozive k njihovem organiziranju.

Delovna skupina je postala žarišče dogajanj na področju, ki se tiče manjšin. Sestavljali so jo strokovnjaki, ki so veljali za t. i. *think-tank* na področju manjšin in manjšinske zaščite, njen mandat pa je obsegal pripravo predlogov, poročil in priporočil, ki se tičejo manjšin in so usmerjeni k izboljšanju njihovega položaja.

RAZPRAVE DELOVNE SKUPINE

Na prvem zasedanju leta 1995 so na dnevni red uvrstili pregled promocije in realizacije Deklaracije Združenih narodov o pravicah pripadnikov nacionalnih

20 Kot zanimivost lahko omenimo tudi, da je bila Slovenija v razpravah omenjena dvakrat, na tretjem zasedanju jo je v kontekstu predstavitve pravic, ki jih Avstrija zagotavlja manjšinam, ki živijo na njenem območju, omenil predstavnik te države, na sedmem zasedanju pa je član mednarodne nevladne organizacije Greek Helsinki Monitor Slovenijo naštel med državami, ki ne priznavajo vseh manjšin, ki živijo na njihovem ozemlju.

21 Končni komentar ima oznako E/CN.4/SUB.2/AC.5/2001/2.

ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin, pregled možnih rešitev problemov, ki zadevajo manjšine, in priporočila za nadaljnje ukrepe za zaščito manjšin. Te točke so bile na dnevnem redu vsakega zasedanja, z izjemo drugega, na katerem so člani delovne skupine razpravljali le o pregledu promocije in realizacije omenjene deklaracije.

Razprava o nadaljnji vlogi delovne skupine je na dnevni red prišla na tretjem zasedanju, leta 1997, in je od tedaj tudi redni del razprave. Sodelujoči na razpravi so se strinjali, da je delovna skupina kot forum za dialog in izmenjavo idej, informacij in izkušenj, ki (lahko) vodijo k oblikovanju konstruktivnih rešitev za promocijo in zaščito manjšin ter njihovih pripadnikov in promocijo t. i. multikulture, nepogrešljiva znotraj sistema OZN. To je potrdil tudi ECOSOC, ki je z odločitvijo 1998/246 30. junija 1998 podaljšal mandat delovne skupine za nedoločen čas, kar je v praksi pomenilo do leta 2006.²²

Že na prvem zasedanju so opozorili na promocijo konstruktivnega dialoga med manjšinami in med manjšinami ter državami, ukrepe izgrajevanja zaupanja in oblikovanja novih pristopov k manjšinskim vprašanjem, ki naj vključujejo kulturno raznolikost in prispevajo k njenemu ohranjanju. Prevladalo je mnenje, da definicija termina manjšina ne sme biti *sine qua non* nadaljevanja razprave o manjšinski problematiki. Priznali so, da univerzalno sprejemljiva definicija manjšine ne obstaja, a so tudi poudarili, da to ne sme biti razlog za nedejavnost in posledično toleriranje kršitev pravic manjšin in njihovih pripadnikov.

Razpravljavci so na vseh zasedanjih poudarili pomen analize nacionalnih zakonodaj s področja zaščite manjšin, veliko vlogo izobraževanja na nacionalni, mednarodni in skupnostni ravni ter pomen medijev tako pri oblikovanju odnosov med manjšinskimi in večinskimi skupnostmi kot tudi pri predstavljanju dela delovne skupine. Svoje dosežke so želeli predstavljati javnosti, da bi tudi tako vplivali nanjo in jo izobraževali.

Od začetka delovanja je imela delovna skupina dve poglavitni vlogi – vlogo *forum*, na katerem predstavniki manjšin lahko vzpostavijo dialog z državami, v katerih živijo in na mednarodnem odru opozorijo na perečo manjšinsko problematiko, ter vlogo *pomoči pri razvoju standardov in opozarjanju na učinkovite prakse*. Največkrat omenjeni predlogi oblikovanja trajnih rešitev zaščite pravic manjšin in njenih pripadnikov so med drugim zajemali sodelovanje z regionalnimi organizacijami, oblikovanje t. i. mehanizma za zgodnje opozarjanje in sistema hitrega odziva na kršitve, ustanovitev baze podatkov o dobrih praksah,

22 Delovno skupino je na podlagi resolucije 6/15 šestega zasedanja Sveta za človekove pravice, sprejete 28. septembra 2007, dostopne v poročilu A/HRC/6/22, nadomestil Forum za manjšinske zadeve, ki je imel prvo zasedanje 15. in 16. decembra 2008.

oblikovanih v skladu z določili Deklaracije Združenih narodov o pravicah pripadnikov nacionalnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin in nacionalnih, regionalnih in mednarodnih instrumentih zaščite manjšin.

ZAŠČITA MANJŠIN KOT USTALJENA NORMA²³

Zaščito oziroma varstvo manjšin so v okviru OZN obravnavali skoraj izključno kot sestavni del sklopa, ki ga predstavljata pojma človekovih pravic in njihove zaščite. Medtem ko lahko upravičeno trdimo, da je sama norma zaščite manjšin v mednarodni skupnosti sprejeta kot obče veljavna, pa *način* njihove zaščite to vsekakor ni. Dela podkomisije in njenih rezultatov tudi ne moremo razumeti kot ekstrapolat, ki se je začel v neki točki in se nato premočrtno razvijal naprej. Gre za nihanja, včasih celo manjše obrate – pri izbiri tem in ekstenzivnosti njihove obravnave.

Sklepamo lahko še, da OZN še ni izoblikovala natančno opredeljenega sistema, ki bi ga uporabljali za zagotavljanje zaščite manjšin. Potrebna so bila več kot tri desetletja, da so oblikovali sprejemljivo opredelitev pojma manjšina, še dalje pa bo obdobje, potrebno za oblikovanje učinkovitega sistema zaščite manjšin in njegove implementacije v vsakdanji praksi, saj je strokovno delo delovne skupine in podkomisije vse prepogosto naletelo na politične čeri komisije in posameznih držav ter se razvodenelo v iz leta v leto ponavljajoče se deklaratorne pozive.

V proučevanih poročilih se od devetdesetih let in 42. zasedanja opazno vse bolj stopnjuje konkretno vpletanje držav v postopke, delo in razprave podkomisije. Medtem ko so bila zasedanja najprej predvsem v znamenju razprave strokovnjakov in ugotavljanja pomena izobraževanja, pomena zagotavljanja pomoči manjšinskim skupinam in oblikovanja smernic mirnega reševanja situacij, ki vključujejo manjšine, s posebnim poudarkom na nedotakljivosti suverenosti držav, sodobnejša zasedanja v postopek oblikovanja rešitev vključujejo države in predstavnike manjšin. Podkomisija je tako države v zadnjih proučevanih zasedanjih pozivala k oblikovanju in podajanju cele vrste stališč, odgovorov, komentarjev. Ta je nato podkomisija upoštevala pri nadaljnjem delu, s tem pa dobila tudi argumente v prid zagotavljanju tega, da se bodo države tako oblikovanih pravil tudi držale, saj so dejavno sodelovale pri njihovem oblikovanju.

Naslednji v nizu elementov, ki zavirajo udejanjanje prvega in za nas najpomembnejšega osnovnega načela zaščite manjšin, je nasprotje med njim in načelom nevmešavanja v notranje zadeve držav. Lahko ugotovimo, da se je od leta 1979 do danes tehnična pomembno nagnila v smeri prepovedi (sistematičnega)

• • •

23 Termin ustaljena norma uporabljamo po Frostu (1996).

kršenja človekovih pravic in temeljnih svoboščin tudi ko bi intervencija mednarodne skupnosti posegla v drugo državo, vendar norma neintervencije še vedno ostaja močna.

Med tematskimi sklopi, ki se v dokumentih podkomisije pojavljajo tolikokrat, da lahko govorimo o trendu njihove zaščite, so predvsem določila o izobraževanju pripadnikov manjšine (diseminacija dokumentov v manjšinskih jezikih, spremembe učnih načrtov, mednarodne delavnice in seminarji za pripadnike manjšin, izobraževanje o človekovih pravicah), potrebne spremembe zakonodaje, oblikovanje smernic mirnega reševanja sporov v situacijah, v katere so vpletene manjšine, in krepitev obstoječih organizacij ter mehanizmov manjšinske zaščite in preventivno delovanje nasploh.

SKLEP

V proučevanju dela Podkomisije za promocijo in zaščito človekovih pravic od leta 1979 smo v analizi prepoznali več *trendov*, ki se po svojem bistvu neposredno tičejo oblikovanja standardov, so deklaratorni pozivi ali pa akademsko raziskovanje, ki dolgoročno lahko vodi v (so)oblikovanje standardov manjšinske zaščite. Kar se tiče neposrednega oblikovanja standardov, so vanj vključeni strokovnjaki (iz sistema OZN ali zunaj njega), države in predstavniki manjšin, namen tega procesa pa je oblikovanje maksimalno sprejemljivih in učinkovitih ukrepov varstva manjšin. Proces, ki je pripeljal do tega in se nadaljuje v smeri, ki bi države od pasivne tolerance spodbudila k dejavni promociji manjšin, je bil sicer dolgotrajen, vendar je po našem mnenju dosegel izredno pomemben miselni preskok.²⁴ Tako se od držav vse bolj zahteva dejavna zaščita manjšin, zaradi nedejavnosti na tem področju pa so države lahko klicane na zagovor.

Želeli smo pokazati, kaj lahko zgodovinskoanalitično izvedemo iz ravnanj in diskurzov na področju manjšinske zaščite, kar je ob prenehanju dela podkomisije in delovne skupine leta 2006 po našem mnenju pomemben razmislek o njihovem prispevku k razvoju zaščite manjšin na mednarodni ravni ter prvi celovit pregled njunega delovanja z analizo primarnih virov v našem prostoru. Sklenemo lahko, da je podkomisija v (predvsem politično) težkih razmerah opravila pomembno delo, še pomembnejše pa je, da se to delo ne konča s prenehanjem njenega obstoja, ampak da bodo Svet za človekove pravice, Svetovalni odbor Sveta za človekove pravice, neodvisna strokovnjakinja za področje manjšin (trenutno je to Gay

• • •

24 Kot piše Eide (2001) v komentarju k Deklaraciji Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin, so države v preteklosti vzpostavljale pet različnih odnosov do manjšin: (i) eliminacija, (ii) asimilacija, (iii) toleranca, (iv) zaščita in (v) promocija. Od teh je prva danes nezakonita, druga v mednarodni skupnosti velja za nesprejemljivo, tretja pa za nezadostno.

McDougall iz ZDA) in Forum o manjšinah to delo nadgradili ter dosegli to, za kar se je podkomisija zavzemala od začetka svojega obstoja – dejansko zaščito manjšin in njihovih pripadnikov kot učinkovito globalno (implementirano) normo.

VIRI IN LITERATURA:

PRIMARNI VIRI:

Capotorti, Francesco (1977) Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and linguistic minorities. UN Study E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1.

Deklaracija Združenih narodov o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin – res. GS 135 (XXXXVII).

Eide, Asbjørn (1993) Possible ways and means of facilitating the peaceful and constructive solution of problems involving minorities, dokument E/CN.4/SUB.2/1993/34.

Eide, Asbjørn (2001) Final text of the Commentary to the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, dokument E/CN.4/SUB.2/AC.5/2001/2.

Intervju s Fionom Blyth Kubota, uslužbenko Urada visokega komisariata ZN za človekove pravice, Ženeva, april 2003.

Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah – sprejet z res. GS. 2200A (XXI) z dne 16. decembra 1966.

Poročila Podkomisije za promocijo in zaščito človekovih pravic:

32. seja: E/CN.4/1350; E/CN.4/SUB.2/435.
33. seja: E/CN.4/1413; E/CN.4/SUB.2/459.
34. seja: E/CN.4/1512; E/CN.4/SUB.2/495.
35. seja: E/CN.4/1883/4; E/CN.4/SUB.2/1982/43.
36. seja: E/CN.4/1984/3; E/CN.4/SUB.2/1983/43.
37. seja: E/CN.4/1985/3; E/CN.4/SUB.2/1984/43.
38. seja: E/CN.4/1986/5; E/CN.4/SUB.2/1985/57.
39. seja: E/CN.4/1988/37; E/CN.4/SUB.2/1987/42.
40. seja: E/CN.4/1989/43; E/CN.4/SUB.2/1988/45.
41. seja: E/CN.4/1990/2; E/CN.4/SUB.2/1989/50.
42. seja: E/CN.4/1991/2; E/CN.4/SUB.2/1990/59.
43. seja: E/CN.4/1992/2; E/CN.4/SUB.2/1991/65.
44. seja: E/CN.4/1993/2; E/CN.4/SUB.2/1992/58.
45. seja: E/CN.4/1994/2; E/CN.4/SUB.2/1993/45.
46. seja: E/CN.4/1995/2; E/CN.4/SUB.2/1994/56.
47. seja: E/CN.4/1996/2; E/CN.4/SUB.2/1995/51.
48. seja: E/CN.4/1997/2; E/CN.4/SUB.2/1996/41.
49. seja: E/CN.4/1998/2; E/CN.4/SUB.2/1997/50.
50. seja: E/CN.4/1999/4; E/CN.4/SUB.2/1998/45.
51. seja: E/CN.4/2000/2; E/CN.4/SUB.2/1999/54.
52. seja: E/CN.4/2001/2; E/CN.4/SUB.2/2000/46.

- 53. seja: E/CN.4/2002/2; E/CN.4/SUB.2/2001/40.
- 54. seja: E/CN.4/2003/2; E/CN.4/SUB.2/2002/46.
- 55. seja: E/CN.4/2004/2; E/CN.4/SUB.2/2003/43.
- 56. seja: E/CN.4/2005/2; E/CN.4/Sub.2/2004/48.
- 57. seja: E/CN.4/2006/2; E/CN.4/Sub.2/2005/44.
- 57. seja: A/HRC/2/2; A/HRC/Sub.1/58/36.

DRUGI DOKUMENTI PODKOMISIJE:

Resolucija o oblikovanju delovne skupine: resolucija komisije E/CN.4/1994/4 (19. 8. 1994).

Resolucija podkomisije o študiji o miroljubnih in konstruktivnih pristopih k situacijam, ki zadevajo manjšine: E/CN.4/SUB.2/RES/2002/16.

Osnutek deklaracije o manjšinah, ki ga je pripravila Jugoslavija: E/CN.4/L.1367/Rev.1.

Poročila Delovne skupine o manjšinah:

- 1. seja: E/CN.4/SUB.2/1996/2.
- 2. seja: E/CN.4/SUB.2/1996/28.
- 3. seja: E/CN.4/SUB.2/1997/18.
- 4. seja: E/CN.4/SUB.2/1998/18.
- 5. seja: E/CN.4/SUB.2/1999/21.
- 6. seja: E/CN.4/SUB.2/2000/27.
- 7. seja: E/CN.4/SUB.2/2001/22.
- 8. seja: E/CN.4/SUB.2/2002/19.
- 9. seja: E/CN.4/SUB.2/2003/19.
- 10. seja: E/CN.4/SUB.2/2004/29.
- 11. seja: E/CN.4/SUB.2/2005/27.
- 12. seja: A/HRC/Sub.1/58/19.

Poročilo šestega zasedanja Sveta za človekove pravice: A/HRC/6/22 (14. 4. 2008).

Priporočilo Komisije OZN za človekove pravice: E/CN.4/res. 1995/24 (3. 3. 1995).

Odobritev ustanovitve delovne skupine: ECOSOC res. 1995/31 (25. 6. 1995).

Podaljšanje mandata delovne skupine: ECOSOC res. 1998/246 (30. 6. 1998).

Resolucija Generalne skupščine o ustanovitvi Sveta za človekove pravice: res. GS. 60/251 (15. 3. 2006).

SEKUNDARNI VIRI:

(2001) United Nations Guidebook for Minorities. Geneva: Office of the High Commissioner for Human Rights.

Benko, Vlado (2000) *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Frost, Mervyn (1996) *Ethics in International Relations: A Constitutive Theory*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.

Komac, Miran (2002) Uvodna pojasnila. V Miran Komac in Dean Zagorac (ur.) *Varstvo manjšin: uvodna pojasnila & dokumenti*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije in Inštitut za narodnostna vprašanja: 11–137.

Pentassuglia, Gaetano (2002) *Minorities in international Law: An introductory study*. Council of Europe Publishing.

SPLETNI VIRI:

Independent Expert on minority issues
(<http://www2.ohchr.org/english/issues/minorities/expert/index.htm>, 8. 1. 2008).

The Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights
(www.unhcr.ch/html/menu2/2/Sub.doc, 29. 4. 2006).

The Commission on Human Rights
(www.ohchr.org/english/bodies/chr/index.htm, 12. 3. 2006).

UN Commission on Human Rights, Introduction
(www.ohchr.org/english/bodies/chr/intro.htm, 7. 3. 2006).

UN ECOSOC subsidiary bodies
(http://www.un.org/esa/coordination/ecosoc/sub_bodies.htm, 24. 10. 2006).

NAČELO ENAKOSTI IN POZITIVNA DISKRIMINACIJA V PRAVNEM UREJANJU POLOŽAJA MANJŠIN

THE CONCEPT OF EQUALITY AND POSITIVE DISCRIMINATION WITHIN THE FRAME OF PROTECTION OF NATIONAL OR ETHNIC MINORITIES

Author elaborates on the hypothesis that the concept of equality and positive discrimination within the frame of protection of national or ethnic minorities has a specific connotation. It is reflected in the fact that the territorial principle prevails within the concept of guarantees; because of the historical background minority rights were originally established as an independent system and only recently incorporated within the wider frame of the international human rights protection. In the article some cases from the case law from the European Court of Human Rights and cases from the Slovenia are quoted which prove that the evolution in the field of protection of minorities at international level is still not adequately represented in the internal regulation of obligations of States to adopt positive measures for improvement of the position of vulnerable groups in individual states. Quoted cases from Slovenia prove its determination to continue with measures of "positive discrimination" in the line of the guarantees stated in the Constitution of the Republic of Slovenia for two constitutionally recognized national minorities and Roma community in Slovenia, on the basis of territorial principle. The Framework Convention for the Protection of National Minorities also opens a door for the development of the protection of other minority groups in Slovenia and for application of a more flexible approach to the adoption of special measures for their participation in public life, as well as for maintenance of their identity, culture and language.

Keywords: principle, minority rights, positive discrimination, human rights

Avtorica izhaja iz podmene, da ima koncept enakosti in pozitivne diskriminacije v sklopu varstva narodnih ali etničnih manjšin svoje posebnosti, ki se izražajo zlasti v tem, da v zasnovi modela varstva pri zagotavljanju pravic prevladuje teritorialno načelo, ter v zgodovinski vlogi manjšinskega varstva, ki se je najprej izoblikovalo kot samostojna celota in šele v novem času vključilo v sistem mednarodnopravnega varstva človekovih pravic. V članku so citirani primeri iz sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice in sodne prakse v Sloveniji, ki potrjujejo, da je na mednarodni ravni prišlo do evolucije na področju varstva narodnih manjšin, ki pa se zaenkrat še ne zrcali v celoti tudi v obveznosti držav do sprejema pozitivnih ukrepov za izboljšanje položaja posameznih skupin. Citirani primeri iz Slovenije potrjujejo dosledno zavezanost k striktnemu uresničevanju ukrepov "pozitivne diskriminacije" na podlagi ustavnih pooblastil za urejanje položaja ustavno priznanih narodnih skupnosti in za romsko skupnost na podlagi teritorialnega načela manjšinskega varstva. Za poglobitev varstva drugih manjšinskih skupnosti v Sloveniji pa se v prihodnosti odpira prostor na področju sprejemanja pozitivnih ukrepov v smislu posebnih ukrepov, ki jih v fleksibilni obliki predvideva Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin za omogočanje participacije v javnem življenju ter za ohranjanje identitete, jezika in kulture.

Ključne besede: teritorialno načelo, varstvo manjšin, pozitivna diskriminacija, človekove pravice

UVOD

Nova kvaliteta v sistemu mednarodnopravnega varstva človekovih pravic na univerzalni in regionalni ravni po drugi svetovni vojni je v tem, da se je z oblikovanjem možnosti nadzora mednarodne skupnosti postopoma spreminjala vloga države, ki je do tedaj edina presojala raven uresničevanja človekovih pravic. V okviru Organizacije združenih narodov se je prvič v zgodovini izoblikoval univerzalni sistem varstva človekovih pravic. Na simbolni ravni ga predstavlja Splošna deklaracija o človekovih pravicah, ki je bila sprejeta v letu 1948 in je še danes temeljni dokument na področju varstva človekovih pravic in podlaga drugim pravno obvezujočim pravnim instrumentom. V zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja so bili sprejeti mednarodni dokumenti, ki so pravno varstvo manjšin nedvoumno umestili v sklop mednarodnopravnega varstva človekovih pravic.

Sočasno so okrepili pravne podlage za socialno vključevanje, odpravo diskriminacije, odpravo rasnega nasilja in nestrpnosti. V normativni dejavnosti je Evropska unija opredelila načela na področju temeljnih pravic, ki so skupna dolgoletni pravni tradiciji držav članic, in izoblikovala pravni okvir za uresničevanje načel o enaki obravnavi in nediskriminaciji. V letu 2000 je sprejela *Direktivo o uresničevanju načel enakopravne obravnave oseb ne glede na rasno ali etnično poreklo / Direktiva 2000/43* (Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000, Implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, Official Journal of the European Communities, 19. 7. 2000)

V 5. členu Direktiva 2000/43 opredeljuje sprejem pozitivnih ukrepov za doseganje dejanske enakosti in izboljšanje položaja posameznih skupin. Direktiva obravnava sprejete "pozitivne ukrepe" kot dopustne, ne pa kot obvezne za države članice EU.¹

1 Posebno poročilo Eurobarometra iz leta 2006 o diskriminaciji v Evropski uniji (Special Eurobarometer 263 (2006) "Discrimination in the European Union"

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_263_en.pdf, 17. 4. 2009) je bilo namenjeno prikazu rezultatov tematske raziskave o stališčih državljanov držav članic EU do razširjenosti diskriminacije na podlagi različnih osebnih okoliščin, njihovem poznavanju antidiskriminacijske zakonodaje na evropski in nacionalni ravni ter oceni uspešnosti sprejetih ukrepov za ozaveščanje in predlogih za izboljšanje. Raziskava je zajela državljane 25 držav članic EU (dalje v besedilu EU 25), v dodatku pa tudi Bolgarijo in Romunijo, ki sta bili tedaj kandidatki za vstop v EU. Pri intervjuvancih v Sloveniji odraža določeno protislovje, ki spremlja izražanje različnosti v javnem življenju v Sloveniji v primerjavi s podatki iz drugih evropskih držav. Tako na primer v Sloveniji pozitivno izstopa strpnost do pripadnikov različnih etničnih in tudi verskih skupin, saj so anketiranci v Sloveniji pripravljeni vzdrževati stike, druženja in prijateljstva z osebami drugega etničnega porekla na zasebni ravni, manj od povprečja v EU 25 pa so naklonjeni izražanju kulturne raznolikosti v javnem življenju. Odstotek pozitivnih odgovorov o sprejemanju multikulturalnosti in pritrdilnih mnenj o tem, da ljudje različnega etničnega izvora bogatijo družbo, je v Sloveniji kar za 17 odstotkov nižji od povprečja v EU 25. Intervjuvanci so zadržani tudi glede možnosti okrepitve politične participacije pripadnikov drugih manjšinskih skupnosti v javnem življenju. V Sloveniji je odstotek vprašanih, ki podpira več poslanskih mest iz vrst drugih etničnih skupin v

Antidiskriminacijska zakonodaja in zagotavljanje enakih možnosti vsem skupinam, ki se zaradi navedenih okoliščin znajdejo v neugodnem položaju, je spodbudila številne dejavnosti na področju socialnega vključevanja.² Na evropski ravni so bili cilji socialnega vključevanja še posebno izpostavljeni v Evropskem letu enakih možnosti v letu 2007, ko so mednarodne institucije z dodatnimi posebnimi programi in ukrepi spodbujale države k sprejemanju inovativnih načinov za čim širšo integracijo. Vendar pa so bile v omenjenih dejavnostih narodne manjšine kot ciljna skupina oziroma žrtve diskriminacije le sporadično zastopane, tako v okviru Evropskega leta enakih možnosti kot tudi v Evropskem letu medkulturnega dialoga v letu 2008. V ospredju zanimanja so bile druge, marginalizirane skupine. Potrdilo se je dejstvo, da kljub skupnim prozadevanjem za ohranjanje kulturne raznolikosti države članice EU v sklopu temeljnih človekovih pravic v notranji zakonodaji vztrajno ohranjajo zelo različne poglede na zagotavljanje manjšinskih pravic.³

V prispevku izhajam iz predpostavke, da je uresničevanje enakih možnosti za vse pripadnike ogroženih skupin v praksi odvisno od interpretacije temeljnih konceptov nediskriminacije, pozitivne diskriminacije in enakosti, kakor tudi od konkretnih okoliščin vsakega primera.⁴ V pravni teoriji obstajajo različna tolmačenja pojma "pozitivna diskriminacija", ki odsevajo njegovo širše in ožje razumevanje ter segajo od načelnega zavračanja kot zavore za uresničevanje načela enakosti in zanikanja pomena uveljavljanja tega koncepta na ustavni ravni do absolutnih zahtev po posebni prednostni obravnavi ne glede na konkretne okoliščine, ki tako obravnavo opravičujejo ali ne. V knjigi *Pozitivna diskriminacija* Benjamin Flander med drugim navaja, da "na splošno z izrazom pozitivna diskriminacija označujemo z zakonom določeno začasno različno oziroma prednostno pravno obravnavanje določenih kategorij oseb pri uresničevanju pravic, ki so pravnim

Sloveniji (33 odstotkov) za 11 odstotkov nižji od povprečja EU 25 (44 odstotkov).

2 Številni mednarodni programi v zadnjem času so namenjeni ozaveščanju strokovne in širše javnosti o pomenu nediskriminatornih določb za uresničevanje človekovih pravic v praksi ter spodbujanju proaktivnega pristopa držav za sprejem posebnih ukrepov za zagotovitev *de facto* enakosti in socialnega vključevanja vseh prebivalcev, ne glede na rasno in etnično poreklo. Tudi v Sloveniji se o teh vprašanjih veliko razpravlja, zlasti na pobudo nevladnih organizacij, ki opozarjajo na nezadovoljiv položaj posameznih skupin.

3 Priporočilo Parlamentarne skupščine Sveta Evrope št. 1492 iz leta 2000/1 o pravicah manjšin (Parliamentary Assembly (2001) "Recommendation 1492 – Rights of national minorities" <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1492.htm>, 17. 4. 2009) v točki 6 ugotavlja: "V državah Andora, Belgija, Francija in Turčija živijo pomembne manjšine, ki bi morale biti zavarovane in katerih pravice niso uradno priznane".

4 Enakost pred zakonom in prepoved diskriminacije upoštevajo vsi sodobni mednarodni instrumenti. 26. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah se glasi: "Vsi so pred zakonom enaki in imajo brez kakršnekoli diskriminacije pravico do enakega zakonskega varstva"; Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije v členu 5/1 določa: "Države pogodbenice se obvežejo ... zajamčiti vsakomur pravico do enakosti pred zakonom."

naslovljencem praviloma zagotovljene v enakem obsegu in pod enakimi pogoji" (Flander 2004: 99).

Ne glede na omenjene različne pristope pa lahko ugotovimo, da ima koncept enakosti in pozitivne diskriminacije v sklopu varstva narodnih ali etničnih manjšin svoje posebnosti, ki se izražajo zlasti v tem, da v zasnovi modela varstva pri zagotavljanju pravic prevladuje teritorialno načelo ter v zgodovinski vlogi manjšinskega varstva, ki se je najprej izoblikovalo kot samostojna celota in šele v novejšem času v celoti vključilo v mednarodnopravno varstvo človekovih pravic.

V prevladujočem klasičnem konceptu slovenske doktrine, stroke in politike pojem "narodna manjšina" označuje predvsem tiste dele nekega naroda, ki so avtohtono prebivalstvo držav zunaj meja svoje države (Petrič 1977: 24). Zaradi zgodovinskih okoliščin so Slovenci v vseh sosednjih državah "tipična narodna manjšina". Slovenija si je na mednarodni ravni vedno prizadevala za priznanje in varstvo teh teritorialnih pravic in je tudi na notranji ravni dosledno vztrajala pri tem konceptu. Varstvo avtohtonih narodnih skupnosti v Sloveniji temelji na točno določenem poselitvenem območju kot pogoju za polno aplikacijo sistema manjšinskega varstva.

V besedilu obravnavam nekatere najznačilnejše dimenzije sodobnega manjšinskega varstva in navajam nekatere primere iz mednarodne sodne prakse in iz judikature Ustavnega in Ustavnega sodišča RS, ki ponazarjajo glavne dileme in zadrege pri uresničevanju načel enakosti in pozitivne diskriminacije v pravnem varstvu narodnih manjšin.

SPLOŠNO

Razvoj mednarodnopravnega varstva narodnih manjšin je od vsega začetka neločljivo povezan z vprašanji političnih interesov posameznih držav, mednarodnih ustanov in organizacij, skupin in manjšin samih. Zaradi te politične dimenzije pomeni proces oblikovanja pravnega varstva narodnih manjšin tudi soočanje strokovnih dognanj s političnimi interesi ter prizorišče uveljavljanja različnih konceptov in ideološko obarvanih pojmov "države", "nacije", "identitete" in tudi samega pojma "narodne" manjšine. Vse to je povzročilo izredno previdnost držav in mednarodnih organizacij do sprejema obvezujočih določb, kar se zrcali v dejstvu, da vse do sprejema 27. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah v letu 1966 ni bilo posebne določbe v splošnem obvezujočem dokumentu OZN o varstvu pripadnikov manjšin.⁵ Od tedaj je bil storjen velik premik

5 Treba je bilo čakati še deset let od sprejema, da je oba Pakta OZN o človekovih pravicah ratificiralo zadostno število držav in sta začela veljati.

v študijski dejavnosti, ki se je v letu 1978 izrazil v študiji posebnega poročevalca Podkomisije za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin F. Capotortija o pravicah oseb, ki pripadajo narodnim ali etničnim, verskim in jezikovnim manjšinam. Pravno urejanje na mednarodni ravni je le postopoma presegalo tolmačenje, da ta člen zahteva od držav le "dopuščanje" in toleriranje izražanja identitete posameznikov – pripadnikov različnih narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih skupin. Preteklo je več kot 15 let od Capotortijeve študije do sprejema Deklaracije o pravicah oseb, ki pripadajo narodnim ali etničnim, verskim in jezikovnim manjšinam (1992), katere namen je oblikovati skupno podlago za razlago obsega 27. člena. V preambuli Deklaracija med drugim izraža prepričanje, "... da pospeševanje in zaščita pravic oseb, ki pripadajo narodnim ali etničnim, verskim ali jezikovnim manjšinam, prispevata k politični in socialni stabilnosti držav, v katerih živijo." Prvi člen Deklaracije določa pomen varstva obstoja in identitete manjšin kot kolektivno pravico manjšin.

Kljub politični občutljivosti, zaradi katere so države še posebno nerade izpustile iz izključne notranje pristojnosti celoten sklop pravnega varstva manjšin, se smer razvoja na področju izgrajevanja pravnega varstva narodnih manjšin nakazuje v omejevanju arbitrarne presoje države o tem, ali bo neko skupino priznala kot manjšino ali ne, ter ali ji bo priznala možnosti za obstoj, ohranjanje in razvoj identitete.

Prvi korak k priznanju obveznosti držav za zagotovitev ustrezne posebne pravice za doseg dejanske enakopravnosti tako etničnih, narodnih ali rasnih skupin kot posameznikov, pripadnikov teh skupin v pravno obvezujočem dokumentu je bil storjen s sprejemom Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije.⁶ Poudariti pa velja, da se v tem sklopu varstva "posebni ukrepi" ne določajo ali izvajajo kontinuirano na podlagi teritorialnega načela, temveč le pogojno, *dokler in kjer so potrebni* za doseg dejanske enakopravnosti.

EVROPSKI PRISTOP K VARSTVU NARODNIH MANJŠIN

Sodobna ureditev v Evropi izhaja iz pozitivne vloge manjšin in poudarja pomen urejanja varstva narodnih manjšin za mir in stabilnost v Evropi, ter kulturno raznolikost, ki vključuje vse narode in manjšine v Evropi, označuje kot skupno vrednoto in bogastvo cele Evrope. V tem duhu so v normativni dejavnosti evrop-

⁶ Na tem področju je bila sprejeta tudi vrsta deklaracij, med njimi Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih iz leta 1978 (UNESCO), ki med drugim poudarja pomen pravice do različnosti, tako posameznikov kot skupin (2. odstavek 1. člena). V sklopu mednarodnega sodelovanja so in še potekajo številne dejavnosti na mednarodni ravni za odpravo diskriminacije, za kar je bila poleg normativne dejavnosti sprožena tudi vrsta konkretnih akcij pomoči, svetovanj in izmenjav v sodelovanju UNESCO, OZN, EU, Sveta Evrope in OVSE.

skih mednarodnih ustanov in sodni praksi Evropskega sodišča in notranjih ureditvah evropskih držav nastajali pravni standardi skupnega razumevanja človekovih pravic, ki vključuje tudi obvezujoči značaj načel o spoštovanju človekovih pravic in nediskriminacije ter sprejeti mednarodni konsenz o varstvu narodnih manjšin. V zadnjem desetletju prejšnjega stoletja so v evropskem prostoru v dogovoru med evropskimi mednarodnimi organizacijami v Svetu Evrope pripravili dokumente za pravno varstvo manjšin. Izhodiščni pristop, ki označuje prispevek Sveta Evrope k oblikovanju evropskih standardov manjšinskega varstva, navaja Poročilo parlamentarne skupščine o pravicah manjšin iz leta 1993, ko ugotavlja: "Toda mi moramo storiti več kot zgolj zagotoviti nediskriminacijo – zagotoviti moramo pozitivne pravice za osebe, ki pripadajo narodnim manjšinam" (Worms (1993) "Assembly debate on 1 February 1993 (22nd Sitting)" V Doc. 6742, Report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights (<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta93/erec1201.htm>, 17. 4. 2009)). Okvirna konvencija povzema ta pristop v Preambuli (sedma alineja), ki določa, da mora pluralistična demokratična družba ne samo spoštovati etnično, kulturno, jezikovno ali versko identiteto vsake osebe, ki pripada narodni manjšini, temveč mora obenem ustvarjati ustrezne pogoje, ki ji omogočajo izražanje, ohranjanje in razvoj identitete.

Zgodovinska vrednost Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin je v tem, da je uspela združiti teritorialni in personalni princip varstva narodnih manjšin. S tem fleksibilnim pristopom je Okvirna konvencija okrepila vseevropski značaj mednarodnega konsenza o pomenu varstva manjšin v sklopu varstva človekovih pravic. Ugotovitve o pomenu obstoja, razvoja manjšin in posebnih pravic manjšin kot dodatnega sklopa k varstvu splošnih človekovih pravic so kot del celote umeščene v mednarodnopravno varstvo človekovih pravic (1. člen Okvirne konvencije).

Zato velja ocena, da so novi evropski dokumenti, še posebno Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin, pomembno prispevali k dograjevanju manjšinskega varstva, s tem ko so potrdili kompatibilnost določb o posebnem varstvu za določene skupine s splošnim razvojem mednarodnopravnega varstva človekovih pravic. S sprejemom novih evropskih dokumentov in obetavno dinamiko v njihovem izvajanju si je manjšinsko varstvo zagotovilo svoje mesto v načrtovanju pravnih dokumentov na mednarodni in notranji ravni tudi *de lege ferenda*. Zato je še toliko pomembnejše, da Okvirna konvencija Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin, ki jo danes vrednotijo kot minimalni skupni standard manjšinskega varstva v Evropi, v 4. členu vsebuje posebno določbo "Enakost pred zakonom in sprejem ukrepov, ki zagotavljajo dejansko enakopravnost".

NAČELO ENAKOSTI IN POZITIVNA DISKRIMINACIJA

V pripravi instrumentov, ki lahko vsebujejo iztožljive pravice, so se pogosto izrazila nasprotujoča stališča držav glede posameznih elementov manjšinskega varstva in glede dejanske pripravljenosti sprejeti zavezujoče mednarodnopravne določbe o pozitivnih obveznostih ter neodvisen nadzor nad uresničevanjem sprejetih obveznosti. V različnih pravnih razpravah še vedno večkrat zasledimo misel, da varstvo obstoja in razvoja posameznih skupin, ki so *de facto* v neugodnem položaju, ni del filozofije Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin /EKČP/ ter sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice /ESČP/.

Načelo enakosti in prepoved diskriminacije je splošno sprejeto načelo, "po katerem so vse osebe enake pred zakonom in upravičene do enake zaščite z zakonom".⁷ Glede obveznosti sprejemanja pozitivnih ukrepov pa je prevladujoča ocena držav članic Sveta Evrope, da so določbe o pozitivnih obveznostih do varstva manjšin v nekaterih primerih sicer potrebne, vendar imajo na mednarodni ravni zgolj naravo "programskih določb", ker niso izražene na dovolj podroben način, da bi bile iztožljive. Tak pristop povzema tudi komentar k določbam 12. Protokola k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin o tretji alineji Preambule o "ukrepih za doseg spodbujanja polne in učinkovite enakosti", ki določa:

"Dejstvo, da so nekatere skupine ali kategorije oseb v neugodnem položaju ali da obstajajo *de facto* neenakosti, lahko pomeni upravičenost do sprejema posebnih ukrepov, ki pospešujejo enakost ob zagotovitvi, da je spoštovano načelo sorazmernosti. Dejansko nekateri mednarodni instrumenti obvezujejo ali spodbujajo države, da sprejmejo pozitivne ukrepe. Vsekakor pa Protokol ne nalaga nobenih obveznosti za sprejem takih ukrepov. Taka programska določba ne bi ustrezala celotni naravi EKČP in kontrolnemu mehanizmu, ki temelji na kolektivnem varstvu individualnih pravic, ki so izražene na dovolj podroben način, da so iztožljive."⁸

7 Preambula 12. Protokola k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin v prvi alineji opredeli to načelo kot temeljno načelo "Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic z dodatnim Protokolom in Protokoli št. 4, 6, 7, 12 in 13" (<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/200393FD-EAD3-434F-BD46-41BE147A18E9/0/SlovenianSlov%C3%A8ne.pdf>, 17. 4. 2009).

8 Komentar k določbam 12. Protokola k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, točka 16, "Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic z dodatnim Protokolom in Protokoli št. 4, 6, 7, 12 in 13" (<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/200393FD-EAD3-434F-BD46-41BE147A18E9/0/SlovenianSlov%C3%A8ne.pdf>, 17. 4. 2009).

Iz tega pristopa je razvidno, da taka razlaga določb 12. Protokola glede možnih pozitivnih premikov na področju varstva posebnih pravic narodnih manjšin ne presega že obstoječe interpretacije v sodni praksi Evropskega sodišča.⁹

BELGIJSKI JEZIKOVNI PRIMER, SODBA A/6 Z DNE 23. JULIJA 1968¹⁰

Primer je izredno zanimiv in večplasten ter omogoča obravnavo z različnih zornih kotov pravne analize posameznih obveznosti držav. Sodišče, pritožniki, Vlada Belgije in Komisija v predhodnem postopku so natančno preučili in analizirali razne vidike obveznosti držav na področju zagotavljanja enakosti in enake obravnave skupin, ki so v določenem okolju dejansko v različnem položaju. Pravna teorija in sodna praksa Evropskega sodišča za človekove pravice kakor tudi novejši instrumenti na področju varstva pravic manjšin in nediskriminacije se sklicujejo na belgijski jezikovni primer predvsem v delu besedila: "14. člen EKČP ne prepoveduje vsake razlike v obravnavi in izvajanju priznanih pravic in svoboščin ... Pristojne državne oblasti se pogosto srečujejo s situacijami in problemi, ki ravnajo zaradi različnosti, ki jih označujejo, zahtevajo različne pravne rešitve; še več, nekatere pravne neenakosti imajo samo namen popraviti dejanske neenakosti ... Sodišče na podlagi načel, ki jih lahko izlušči iz pravne prakse velikega števila demokratičnih držav, meni, da je načelo enake obravnave kršeno, če za razlikovanje ne obstaja objektivno in razumno opravičilo."¹¹

Na podlagi teritorialnega načela je bila Belgija razdeljena na jezikovne enote.¹² Problem se pojavlja tudi na drugih področjih in v vsakdanjem življenju francosko

9 Iz sodne prakse ESČP sem izbrala dva primera, ki ponazarjata pristop k obravnavi načel enakosti in pozitivne diskriminacije v daljšem časovnem obdobju. To sta primera: Belgijski jezikovni primer, Sodba A/6, z dne 23. julija 1968 in primer Chapman v. U. K., 2001.

10 V sodbi A/6 z dne 23. julija 1968 je Evropsko sodišče ugotovilo, da v obravnavanem primeru ne gre za neupravičeno diskriminacijo oziroma kršitev določb Evropske konvencije za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin glede možnosti za izobraževanje otrok francosko govorečih prebivalcev na območjih, ki so v skladu z zakonom določena kot področja s flamskim jezikom, niti ne za kršitev pravice do zasebnosti in spoštovanja družinskega življenja. Menilo je, da izraženi namen oblasti po poenotenju in uporabi le enega jezika (to je flamskega) na tem območju ni v nasprotju z Evropsko konvencijo za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Kršitev je ugotovilo le na območju šestih občin na periferiji Bruslja, kjer je ugotovilo dejansko nesorazmerje med možnostmi za izobraževanje obeh jezikovnih skupin (Case "Relating to Certain Aspects of Laws on the Use of Languages in Education in Belgium" (merits), 1968: Judgment of 23rd July 1968, Strasbourg: Publications of the European Court of Human Rights).

11 Na to obrazložitev v belgijskem jezikovnem primeru se sklicujejo številni instrumenti. Npr: Obrazložitev k Protokolu 12 k EKČP, para 15.

12 V zgodovini je francoski jezik prevladoval na vseh področjih, zato mnogi podatki o tem primeru kažejo znake načrtovanja državne jezikovne politike v prid prevlade flamskega jezika.

in flamsko govorečega prebivalstva.¹³ Neposreden vzrok za pritožbo na Evropsko sodišče je bila sprejeta belgijska zakonodaja iz leta 1963, ki je Belgijo razdelila na jezikovno ločeni valonski, flamski in nemški del ter dvojezično mesto Bruselj.¹⁴ Francosko govoreči prebivalci so se pritožili zaradi tega, ker niso imeli ustreznih možnosti izobraževanja za svoje otroke v lastnem jeziku. Na območjih, kjer je bil prevladujoči jezik flamski, je bilo zaradi načela "ali flamski ali valonski jezik" izobraževanje le v flamskem jeziku,¹⁵ zato so morali otroci obiskovati pouk zunaj tega območja, če so jim starši želeli zagotoviti izobraževanje v francoskem jeziku.¹⁶

Sodišče v tem primeru, ki se nanaša na položaj francosko govorečega prebivalstva na celotnem območju pod prevladujočim flamskim vplivom, ni ugotovilo diskriminacije v duhu kršitev 8. in 14. člena Evropske konvencije za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin in 2. člena Protokola, v nasprotju s presojo položaja v dvojezičnih občinah na periferiji mesta Bruselj. Občine na periferiji Bruslja: Alsemberg, Beersel, Antwerp, Ghent, Louvian in Vilvorde, kjer živi pet izmed šestih pritožnikov, po zakonski ureditvi spadajo v flamsko jezikovno enoto, občina Kraainen, kjer živi eden od pritožnikov, pa v del območja s posebnim statusom in možnostjo pouka v francoskem jeziku, vendar pa po mnenju pritožnika z neustrezno ureditvijo.¹⁷

13 Še trideset let po sodbi je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope sprejela priporočilo o položaju francosko govorečega prebivalstva v šestih občinah na periferiji Bruslja po obravnavi poročila o dejanskem stanju, ki ga je poročevalec pripravil na podlagi študijskega obiska v Belgiji.

14 Že iz podatkov glasovanja o sprejemu Zakona je razvidno, da je bilo veliko odprtih vprašanj in pomislekov. Zakon so v Predstavniškem domu izglasovali z 81 glasovi za, 12 proti in s 63 vzdržanimi glasovi. V Senatu pa je bilo razmerje 82 glasov za, 25 proti in 13 vzdržanih (Case "Relating to Certain Aspects of Laws on the Use of Languages in Education in Belgium" (merits), 1968: Judgment of 23rd July 1968, Strasbourg: Publications of the European Court of Human Rights: 14).

15 Njihove pritožbe so se v naslednjih letih nanašale tudi na izključenost iz drugih oblik družbenega življenja, npr. volitev na lokalni in regionalni ravni.

16 Starši so to poimenovali za prisilno "šolsko emigracijo".

17 Skupni elementi pritožbe vseh šestih pritožnikov se nanašajo na to, da Belgija kot država ni zagotovila ustreznih možnosti za izobraževanje v francoskem jeziku (v naštetih občinah) oziroma je na območju občine Kraainen zagotovila neustrezno obliko tega izobraževanja, umaknila sofinanciranje ustanov, ki izstopajo iz sheme teritorialne jezikovne razdelitve, in ni verificirala spričeval, ki jih te ustanove izdajajo, ni dovolila francoskim otrokom obiskovati francoskih oddelkov, ki obstajajo v določenih krajih, in jih morajo zato pošiljati v šole ali v "širše območje Bruslja" ali v valonski del (Case "Relating to Certain Aspects of Laws on the Use of Languages in Education in Belgium" (merits), 1968: Judgment of 23rd July 1968, Strasbourg: Publications of the European Court of Human Rights: 7).

PRIMER CHAPMAN V. ZDRUŽENO KRALJESTVO¹⁸

Več kot trideset let pozneje je Evropsko sodišče utemeljilo zadržanost do uvajanja pozitivnih ukrepov v primeru Chapman v. U. K., ko je med drugim ugotovilo: "Kljub naraščajočemu mednarodnemu konsenzu o pomenu varstva posebnih pravic manjšin, Sodišče ni prepričano, da je ta konsenz dovolj konkreten za vodilo ali napotek o standardih, za katere je zaželeno, da jih države pogodbenice spoštujejo v določenem konkretnem primeru."¹⁹

Pritožnica Sally Chapman je v vlogi z dne 31. maja 1994 navajala, da pomeni sprejeto načrtovanje okolja ter ukrepi zoper njo glede nastanitve v vozilu karavan na njenem zemljišču kršitev pravice do spoštovanja doma, družine in zasebnega življenja v smislu 8. člena EKČP. Pritožila se je tudi zaradi posega v mirno uživanje lastnine v nasprotju s 1. členom Protokola št. 1 k EKČP ter ker v nasprotju s 6. členom EKČP ni imela učinkovitega dostopa do sodišča za preverbo odločitve okoljevarstvenih oblasti. Nadalje se pritožuje, da je bila kot ciganka žrtev diskriminacije v nasprotju s 14. členom EKČP.²⁰

Sodišče je ugotovilo, da v obravnavanem primeru ni bilo kršitev EKČP.²¹ Med drugim je ugotovilo, da je bil poseg v pravice pritožnice sorazmeren z zakonitim ciljem ohranjanja okolja: "Do diskriminacije lahko pride, če država brez objektivne ali razumne obrazložitve opusti različno obravnavo oseb, katerih položaj je bistveno različen. V okoliščinah danega primera Sodišče ni ugotovilo pomanjkanja objektivnih ali razumnih obrazložitev za ukrepe zoper pritožnico."

18 Chapman v. Združeno kraljestvo, sodba z dne 18. januarja 2001, (2001) "Chapman v. United Kingdom." V Application No. 27238/95 (<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=22429860&skin=hudoc-in-en&action=request>, 17. 4. 2009).

19 Sodišče ni prepričano, da kljub nedvomni evoluciji, ki se je zgodila v mednarodnem pravu in jo odseva Okvirna konvencija, kakor tudi notranja zakonodaja glede varstva manjšin, da se lahko 8. člen EKČP tolmači kot da nalaga tako daljnosežno pozitivno obveznost državam glede socialne politike, kot je zagotavljanje zadostnega števila mest za parkiranje oziroma mest za potujoče cigane. Sodišče ob tem opozarja, da 8. člen EKČP ne pomeni pravice do zagotavljanja doma. Ali država zagotavlja sredstva za zagotovitev doma za vsakogar, je stvar politične in ne pravne odločitve (para 95 sodbe).

20 V gradivu je izpisana beseda *gypsies* z malo začetnico (opomba V. K.).

21 Sodniki in sodnici: g. Pastor Ridruejo, g. Bonello, ga. Tulkens, ga. Strážnická, g. Lorenzen, g. Fischbach in g. Casadevall so podali skupno nasprotujoče mnenje glede ugotovitve, da v tem primeru ni bilo kršitev 8. člena EKČP, sodnik Bonello pa še posebno nasprotujoče ločeno mnenje. V skupnem nasprotujočem mnenju sedmih sodnikov in sodnic med drugim ugotavlja, da je šlo za kršitev 8. člena EKČP "da mora Sodišče pri presoji upoštevati vse spremembe v državah pogodbenicah in upoštevati vsak nastajajoči konsenz v Evropi glede standardov, ki jih je treba doseči".

MANJŠINSKO VARSTVO V REPUBLIKI SLOVENIJI

Ustava RS vsakomur zagotavlja spoštovanje človekovih pravic, prepoveduje diskriminacijo in zburjanje narodnostnega, rasnega ali verskega sovraštva, razdora ali nestrpnosti. Dodatno k temu Ustava RS na podlagi teritorialnega načela zagotavlja posebne pravice italijanski in madžarski ter romski skupnosti kot ukrepe pozitivne diskriminacije.²² Protiustavno je vsakršno vzpodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti (čl. 63. Ustave RS). Kršitev enakopravnosti in diskriminacijo prepoveduje 14. člen Ustave RS, ki določa, da so v Sloveniji vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in svoboščine. Glede na to, da je v primeru kršitve možna ustavna pritožba na Ustavno sodišče RS, ima ta določba značaj splošne protidiskriminacijske klavzule v pravnem redu RS. V sklopu relativne zaščite pripadnikov manjšinskih skupnosti, to je varstva individualnih pravic in nediskriminacije ter uresničevanja varstva občin človekovih pravic kot tudi na področju dejavnosti za odpravo predsodkov, je v pravnem urejanju zagotovljena enakost in prepoved diskriminacije, kakor tudi možnosti za izražanje kulture in identitete.²³

Glede na zgodovinske in politične okoliščine je varstvo italijanske in madžarske narodne skupnosti ter romske skupnosti urejeno že v Ustavi RS v členih 5, 64 in 65. Posebne pravice manjšin so zagotovljene kot posebno /dodatno/ varstvo ne glede na število pripadnikov narodnih skupnosti, finančna sredstva za uresničevanje teh pravic pa mora zagotavljati širša družba.²⁴ Pri pripravi novih zakonskih in drugih pravnih aktov se upošteva dosežena raven pridobljenih kolektivnih pravic

22 O tem obstaja obsežna literatura (glej npr: Komac 1999). V sklopu tega prispevka sem se omejila na prikaz glavnih značilnosti varstva, ki izhajajo iz aplikacije teritorialnega pristopa.

23 Več o potrebi po dograjevanju pravnega varstva "novih" manjšin v Sloveniji glej v prispevku Vere Kržišnik-Bukić 2006.

24 V obrazložitvi odločbe (št. odločbe: U-I-416/98-38 z dne 22. 3. 2001, B-II, točka 7) Ustavno sodišče RS med drugim navaja, da ustavna določba v členu 65. Ustave RS "pomeni pooblastilo zakonodajalcu, da romski skupnosti, ki živi v Sloveniji, kot posebni etnični skupnosti z zakonom zagotovi poleg splošnih pravic, ki grejo vsakomur, še posebne pravice. Pri urejanju posebnega položaja in posebnih pravic romske skupnosti zakonodajalec ni omejen z načelom enakosti, ki mu pri urejanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin prepoveduje vsako diskriminacijo, ki bi temeljila na narodnosti ali rasi ali na drugih okoliščinah, določenih v prvem odstavku 14. člena Ustave. Ustavno pooblastilo iz 65. člena dovoljuje zakonodajalcu, da romski skupnosti in njenim pripadnikom zagotovi posebno (dodatno) varstvo, ki je v teoriji prava znano kot t. i. pozitivna diskriminacija ali pozitivno varstvo." U-I-416/98 22-3-2001, Ur. l. RS, št. 28/01. – Zakon o lokalni samoupravi (Ur. l. RS, št. 72/93, 57/94, 14/95, 26/97, 70/97, 74/98 in 70/2000) (ZLS) Statut Mestne občine Novo mesto (Ur. l. RS, št. 47/99) Zakon o ustanovitvi občin in določitvi njihovih območij (Ur. l. RS, št. 60/94, 69/94, 56/98 in 75/98) (ZUODNO), 8. tč. 3. čl. – Odločitve Ustavno sodišče RS ([http://odlocitve.us-rs.si/usrs/usodl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+\(\[VODL\]=1\)+AND+\(\[JEZIK\]=1\)+AND+\(\[REPUB\]=5\)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25](http://odlocitve.us-rs.si/usrs/usodl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+([VODL]=1)+AND+([JEZIK]=1)+AND+([REPUB]=5)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25), 29. 4. 2009).

manjšin kakor tudi navedena ustavna izhodišča.²⁵ Na področju pravnega urejanja se pripravlja poseben zakon o narodnih skupnostih, ki bo povezal vse določbe o pravem varstvu narodnih manjšin v Sloveniji, ki so zaenkrat zajete v posameznih določbah sprejete zakonodaje. Na ta način se nadaljuje kodifikacija določb o varstvu posameznih manjšinskih skupnosti, ki sledi sprejemu Zakona o romski skupnosti, sprejetega leta 2007.²⁶

Raven posebnih pravic narodnih skupnosti je bila po letu 1991 predmet različnih pobud presoje ustavnosti pred Ustavnim sodiščem RS. Ustavno sodišče RS je v judikaturi potrdilo koncept pozitivne manjšinske zaščite. To so bile pobude za presojo skladnosti določb o obveznem dvojezičnem šolstvu z Ustavo,²⁷ rabi simbolov narodnih skupnosti, dvojni volilni pravici pripadnikov narodnih skupnosti²⁸ in politični participaciji romske skupnosti na lokalni ravni.²⁹ V vseh primerih je Ustavno sodišče potrdilo ustavnost posebnih ukrepov in kolektivnih pravic manjšin.

Iz sodne prakse Vrhovnega in Ustavnega sodišča RS sem izbrala dva primera iz novejšega obdobja, ki ponazarjata nekatere vidike implementacije teritorialnega pristopa k varstvu narodnih manjšin v Sloveniji. Pritožbi se v obeh primerih posredno sklicujeta na kršitev načela enake obravnave in spodbijata ukrepe pozitivne

25 Pravno podlago za urejanje položaja italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji tvorijo ratificirani mednarodni dokumenti, Ustava R Slovenije in sprejeti notranji zakonski in pravni akti.

26 Sprejeti ukrepi za izboljšanje položaja romske skupnosti se le delno nanašajo na varstvo pravic do ohranjanja identitete in uresničevanja drugih manjšinskih pravic, v večji meri pa so usmerjeni k preprečevanju socialne izključenosti. Dejavnosti za izboljšanje njihovega položaja v okviru vladnih programov in strategij za integracijo na različnih področjih družbenega življenja za pomoč Romom se izvajajo zlasti z različnimi ukrepi socialne politike.

27 Na pobudo Jožeta Gjuranca in Valerije Perger iz Lendave in Marjana Žerdina iz Čentibe je Ustavno sodišče odločilo, da 3. odstavek 3. člena Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja ni v neskladju z Ustavo RS. U-I-94/96 22-10-1998 / Ur. l. RS, št. 77/98; Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI), 3. odst. 3. čl. – Odločitve Ustavno sodišče RS ([http://odlocitve.us-rs.si/usrs/usodl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+\(\[VODL\]=1\)+AND+\(\[JEZIK\]=1\)+AND+\(\[REPUB\]=5\)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25](http://odlocitve.us-rs.si/usrs/usodl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+([VODL]=1)+AND+([JEZIK]=1)+AND+([REPUB]=5)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25), 29. 4. 2009).

28 U-I-283/94 - 12-2-1998 / Ur. l. RS, št. 20/98 – Zakon o volitvah v Državni zbor (Ur. l. RS, št. 44/92) (ZVDZ) Zakon o lokalnih volitvah (Ur. l. RS, št. 72/93, 7/94, 33/94 in 70/95) (ZLV) Zakon o evidenci volilne pravice (Ur. l. RS, št. 46/92) (ZEV), 22. čl. Statut Mestne občine Koper (Uradne objave Koper/Capodistria, št. 9/95), 4. odst. 53. čl., 134. čl., 2. odst. 140. čl. Zakon o poslancih (Ur. l. RS, št. 48/92) (ZPos) Poslovnik Državnega zbora (Ur. l. RS, št. 40/93, 28/96 in 26/97) Odločitve Ustavno sodišče RS ([http://odlocitve.us-rs.si/usrs/usodl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+\(\[VODL\]=1\)+AND+\(\[JEZIK\]=1\)+AND+\(\[REPUB\]=5\)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25](http://odlocitve.us-rs.si/usrs/usodl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+([VODL]=1)+AND+([JEZIK]=1)+AND+([REPUB]=5)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25), 29. 4. 2009).

29 U-I-416/98 22-3-2001 / Ur. l. RS, št. 28/01. Zakon o lokalni samoupravi (Ur. l. RS, št. 72/93, 57/94, 14/95, 26/97, 70/97, 74/98 in 70/2000) (ZLS) Statut Mestne občine Novo mesto (Ur. l. RS, št. 47/99) Zakon o ustanovitvi občin in določitvi njihovih območij (Ur. l. RS, št. 60/94, 69/94, 56/98 in 75/98) (ZUODNO), 8. tč. 3. čl. – Odločitve Ustavno sodišče RS ([http://odlocitve.us-rs.si/usrs/usodl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+\(\[VODL\]=1\)+AND+\(\[JEZIK\]=1\)+AND+\(\[REPUB\]=5\)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=252](http://odlocitve.us-rs.si/usrs/usodl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+([VODL]=1)+AND+([JEZIK]=1)+AND+([REPUB]=5)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=252), 9. 4. 2009).

diskriminacije oziroma izvajanja obvezne dvojezičnosti na narodnostno mešanem območju. Rezoniranje najvišjih sodnih instanc temelji na uveljavljanju in interpretaciji teritorialnega varstva manjšin kot vzorčnega modela dodatnega varstva.

VLOGA ZA IZDAJO POTNEGA LISTA V SLOVENSKEM, ANGLEŠKEM IN FRANCOŠKEM JEZIKU

V tem primeru je Vrhovno sodišče RS zavrnilo tožničino pritožbo zoper odločbo Upravne enote L. z dne 6. 3. 2002 in potrdilo prvostopno odločbo.³⁰ Z navedeno prvostopno odločbo je bilo odločeno, da se ne ugotovi tožničini vloži za izdajo potnega lista v slovenskem, angleškem in francoskem jeziku, ker se po 13. v zvezi s 6. členom Zakona o potnih listinah državljanov Republike Slovenije (ZPLD-1, Ur. l. RS, št. 65/00) na območjih, določenih z zakonom, kjer avtohtono skupaj s pripadniki slovenskega naroda živijo tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, potni listi izdajajo tudi v italijanščini ali madžarščini.³¹

ZAKON O VARSTVU POTROŠNIKOV

Ustavno sodišče RS je odločilo, da Zakon o varstvu potrošnikov ni v neskladju z Ustavo.³² Pobudniki spodbijajo prvi odstavek 2. člena Zakona o varstvu

• • •

30 Judikati Vrhovnega sodišča RS, dokument VS16707, Oddelek: Upravni, 23. 3. 2005, Sodba I Up 553/2004 (http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/vrhovno_sodisce_rs/?department%5B%5D=4&boolAdder=AND&typeAdder=task_code&wayAdder=contains&valueAdder=&d-f-year-selector-gizmo=d-f-y-g-2005&d-f-month-selector-gizmo=d-f-m-g-3&submit=prika%C5%BEi, 29. 4. 2009).

31 Pritožnica, ki živi na narodnostno mešanem območju, ni želela dvojezičnega potnega lista. Med drugim je navajala, da je potni list osebni dokument in ne obrazec, to pa pomeni, da je to njen dokument, pripada samo njej, zanj pa je tudi plačala ustrezno upravno takso. Zato meni, da so ji bile kršene ustavne pravice oziroma so ji bile nezakonito omejene, saj morajo biti zakoni oziroma drugi akti v skladu z ustavo. Ker dobi katerikoli drugi upravni akt v slovenskem jeziku, bi ji tudi potni list, kot tudi drugim državljanom Republike Slovenije, pripadal v taki obliki, kot drugim v Republiki Sloveniji, razen da so v njem dvojezično napisani naslovi. V nasprotnem primeru nima enakih pravic kot drugi državljani Republike Slovenije. Pritožbeno sodišče je pritožbo zavrnilo in med drugim zapisalo: "V 6. členu ZPLD-1 je predpisano teritorialno načelo pri izdajanju potnih listin. To pa pomeni, da potni list izda upravna enota, na območju katere ima prosilec stalno prebivališče. Potni listi se izdajajo na obrazcih, ki so predpisani s pravilnikom. Navedeni obrazci se po določbi 13. člena ZPLD-1 tiskajo v slovenščini, angleščini in francoščini, na območjih, določenih z zakonom, kjer avtohtono živijo skupaj s pripadniki slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, pa tudi v italijanščini ali madžarščini. Teritorialno načelo pri izdajanju potnih listin zavezuje tako stranke kot upravni organ."

32 Ustavno sodišče je v postopku za preizkus pobude družbe Petrol, Slovenska naftna družba, d. d., Ljubljana, ter Tiborja Feherja, s. p., Lendava, in drugih, ki jih zastopa Mitja Ulčar, odvetnik v Kranju, na seji dne 13. oktobra 2004 in družbe Poslovni sistem Mercator odločilo: Zakon o varstvu potrošnikov (Ur. l. RS, št. 20/98, 25/98 – popr., 110/02, 14/03 – ur. p. b., 51/04 in 98/04 – ur. p. b.) (ZVPot), 1. odst. 2. čl. Izrek: Prvi odstavek 2. člena Zakona o varstvu potrošnikov (Ur. l. RS, št. 20/98, 25/98 – popr., 110/02, 14/03 – ur. p. b., 51/04 in 98/04 – ur. p. b.) ni v neskladju z Ustavo. U-I-218/04-20-4-2006 / Ur. l. RS, št. 117/2004 Ur. l. RS, št. 46/2006 Zakon o varstvu potrošnikov (Ur. l. RS, št. 20/98, 25/98 – popr., 110/02, 14/03 – ur. p. b., 51/04 in 98/04 – ur. p. b.) (ZVPot), 1. odst. 2. čl. – Odločitve Ustavno sodišče RS (<http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/Search?SearchView&Query=disk>

potrošnikov (v nadaljevanju ZVPot) [1] v delu, *ki zavezuje podjetja, da poslujejo s potrošniki na območjih, kjer avtohtono živita italijanska in madžarska narodna skupnost, tudi v jeziku narodne skupnosti*. Menijo, da navedena določba na ustavno nedopusten način omejuje pravico do svobodne gospodarske pobude in konkurenco na trgu in je zato v neskladju s 74. členom Ustave (podjetništvo).

Določba naj bi bila v neskladju tudi s prvim odstavkom 14. člena Ustave. Pobudniki trdijo, da navedena določba postavlja podjetja, ki poslujejo na območjih, kjer živita avtohtoni narodni skupnosti, v neenakopraven položaj v primerjavi s podjetji, ki na teh trgih ne poslujejo. Prva morajo namreč na teh omejenih trgih poslovati dvojezično.

V obrazložitvi odločitve Ustavno sodišče med drugim navaja, da je "Vprašanje uporabe jezika pri poslovanju s potrošniki povezano z ustavnopravnimi vprašanji, ki se nanašajo na varstvo avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti. Pri urejanju posebnega položaja in posebnih pravic avtohtonih narodnih skupnosti zakonodajalec ni omejen z načelom enakosti, ki mu pri urejanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin prepoveduje vsako diskriminacijo, ki bi temeljila na narodnosti ali na drugih okoliščinah, določenih v prvem odstavku 14. člena. Ustava dovoljuje zakonodajalcu, da avtohtonima narodnima skupnostma in njunim pripadnikom zagotovi posebno (dodatno) varstvo. Takšno posebno varstvo je zakonodajalec zagotovil pripadnikom narodnih skupnosti tudi s spodbijano določbo. Da bi pripadniki manjšin lahko učinkovito uveljavljali svoje pravice, ki jih imajo kot potrošniki, morajo namreč imeti možnost uporabljati tisti jezik, ki ga najbolje znajo in razumejo. Pri tem ni odločilno dejstvo, da pravica, ki jo pripadnikom manjšin daje spodbijana določba, ni izrecno predvidena v 64. členu Ustave. Ta pravica je utemeljena z zavezo države v 5. členu Ustave, da na svojem ozemlju varuje in zagotavlja pravice narodnih manjšin."³³ Sodišče ugotavlja:

Prav tako je imel zakonodajalec razumen razlog, da je uveljavil obveznost poslovanja v obeh jezikih le za podjetja, ki poslujejo s potrošniki, ne pa tudi za druga podjetja. Takšen razlog za ureditev izhaja iz namena ZVPot. Namen tega zakona je varstvo potrošnikov. Ker so potrošniki na območjih, kjer živita narodni skupnosti, tudi pripadniki narodnih manjšin, lahko ti

riminacija+AND+([VODL]=1)+AND+([JEZIK]=1)+AND+([REPUB]=5)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25, 29. 4. 2009).

33 Po mnenju sodišča je "Zakonodajalec s tem, ko je določil, da morajo podjetja na območjih, kjer živita avtohtoni narodni skupnosti, s potrošniki poslovati tudi v jeziku narodne skupnosti, ravnal v skladu s pooblastilom iz drugega odstavka 15. člena Ustave. Zato ne gre za poseg v pravico do svobodne gospodarske pobude iz prvega odstavka 74. člena Ustave, ki bi ga moralo Ustavno sodišče presoati po strogem testu sorazmernosti, in tudi ne za neskladje z navedeno ustavno določbo".

učinkovito uveljavljajo svoje pravice le v primeru, če pri tem lahko uporabljajo tisti jezik, ki ga najbolje znajo in razumejo.

SKLEPNE MISLI

V prispevku sem predstavila temeljna izhodišča sodobnega pristopa k pravnemu varstvu narodnih manjšin kot podlago za opredelitev elementov za vsebinsko interpretacijo pojmov "pozitivne diskriminacije in enakosti" na tem področju. Manjšinsko varstvo kot celota je kompleksno področje, ki ga spremljajo številna protislovna tolmačenja, tako da na področju normativnega urejanja na mednarodni ravni še ni prišlo do konsenza niti glede definicije pojma "narodna manjšina" niti do enotnega stališča držav o pomenu in potrebi po sprejemu posebnih ukrepov za doseg dejanske enakopravnosti manjšinskih skupnosti v notranjem urejanju.

Ravno v tem se potrjuje zgodovinski pomen Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin, ki je na podlagi že sprejetega političnega konsenza uspela izoblikovati minimum manjšinskih pravic. S tem da je umestila manjšinske pravice v sklop mednarodnopravnega varstva človekovih pravic je presegla statično pojmovanje vloge manjšin kot objekta političnih kompromisov in zagotovila nadaljni interes teorije in stroke tudi v sklopu razmišljanj o bistvu človekovih pravic kot atributu razvoja demokracije in identitete posameznika in skupine. Tudi iz citiranih primerov sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice, ki ju loči obdobje več kot trideset let, izhaja spoznanje, da je na mednarodni ravni prišlo do evolucije na področju varstva narodnih manjšin, ki pa se zaenkrat še ne zrcali v celoti tudi v obveznosti držav do sprejema pozitivnih ukrepov za izboljšanje položaja posameznih skupin.

Navedeni primeri iz sodne prakse v Sloveniji potrjujejo dosledno zavezanost k striktnemu uresničevanju ukrepov "pozitivne diskriminacije" na podlagi ustavnih pooblastil za urejanje položaja ustavno priznanih narodnih skupnosti in za romsko skupnost na podlagi teritorialnega načela manjšinskega varstva. Za poglobitev varstva drugih manjšinskih skupnosti v Sloveniji pa se v prihodnosti odpira prostor na področju sprejemanja pozitivnih ukrepov v smislu posebnih ukrepov, ki jih v fleksibilni obliki predvideva Okvirna konvencija za omogočanje participacije v javnem življenju ter za ohranjanje identitete, jezika in kulture.

VIRI IN LITERATURA:

- Capotorti, Francesco (1991) *Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations.
- (1968) Case "Relating to Certain Aspects of Laws on the Use of Languages in Education in Belgium." (merits): Judgment of 23rd July 1968. Strasbourg: Publications of the European Court of Human Rights.
- (2000) Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000, "Implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin." *Official Journal of the European Communities*, 19. 7. 2000.
- (1988) "Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih." V *Človekove pravice*. Zbirka temeljnih mednarodnih dokumentov. Ljubljana: Društvo za Združene narode za Slovenijo: 85–94.
- Flander, Benjamin (2004) *Pozitivna diskriminacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Komac, Miran (1999) *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Klopčič, Vera (2006) *Mednarodnopravne razsežnosti pravnega varstva manjšin v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kržišnik-Bukić, Vera (2006) "Ali je narodnomanjšinsko dostojanstvo univerzalna vrednota v Republiki Sloveniji." V Vera Klopčič *Mednarodnopravne razsežnosti pravnega varstva manjšin v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 9–23.
- (1988) "Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije." V *Človekove pravice: zbirka temeljnih mednarodnih dokumentov*. Ljubljana: Društvo za Združene narode za Slovenijo: 65–83.
- (1988) "Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah." V *Človekove pravice: zbirka temeljnih mednarodnih dokumentov*. Ljubljana: Društvo za Združene narode za Slovenijo: 27–45.
- (1998) "Okvirna konvencija Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin." V *Ur. l. RS – Mednarodne pogodbe* št. 4 z dne 12. 3. 1998.
- Petrič, Ernest (1977) *Mednarodno pravno varstvo narodnih manjšin*. Maribor: Založba Obzorja.

INTERNETNI VIRI:

(2001) Chapman v. United Kingdom. V Application No.27238/95 (<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=22429860&skin=hudoc-in-en&action=request>, 17. 4. 2009).

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic z dodatnim Protokolom in Protokoli št. 4, 6, 7, 12 in 13 (<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/200393FD-EAD3-434F-BD46-41BE147A18E9/0/SlovenianSlov%C3%A8ne.pdf>, 17. 4. 2009).

Judikati Vrhovnega sodišča RS. Dokument VS16707, Oddelek: Upravni, 23. 3. 2005, Sodba I Up 553/2004 (http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/vrhovno_sodisce_rs/?department%5B%5D=4&boolAdder=AND&typeAdder=task_code&wayAdder=contains&valueAdder=&d-f-year-selector-gizmo=d-f-y-g-2005&d-f-month-selector-gizmo=d-f-m-g-3&submit=prika%C5%BEi, 29. 4. 2009).

Parliamentary Assembly (2001) Recommendation 1492 Rights of national minorities (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1492.htm>, 17. 4. 2009).

Special Eurobarometer 263 (2006) Discrimination in the European Union (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_263_en.pdf, 17. 4. 2009).

U-I-283/94 - 12-2-1998 / Ur. l. RS, št. 20/98

Zakon o volitvah v Državni zbor (Ur. l. RS, št. 44/92) (ZVDZ); Zakon o lokalnih volitvah (Ur. l. RS, št. 72/93, 7/94, 33/94 in 70/95) (ZLV) Zakon o evidenci volilne pravice (Ur. l. RS, št. 46/92) (ZEVP), 22. čl. Statut Mestne občine Koper (Uradne objave Koper/Capodistria, št. 9/95), 4. odst. 53. čl., 134. čl., 2. odst. 140. čl. Zakon o poslancih (Ur. l. RS, št. 48/92) (ZPos) Poslovnik Državnega zbora (Ur. l. RS, št. 40/93, 28/96 in 26/97) Odločitve Ustavno sodišče RS ([http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+\(\[VODL\]=1\)+AND+\(\[JEZIK\]=1\)+AND+\(\[REPUB\]=5\)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25](http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+([VODL]=1)+AND+([JEZIK]=1)+AND+([REPUB]=5)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25), 29. 4. 2009).

U-I-416/98 22-3-2001 / Ur. l. RS, št. 28/01

Zakon o lokalni samoupravi (Ur. l. RS, št. 72/93, 57/94, 14/95, 26/97, 70/97, 74/98 in 70/2000) (ZLS) Statut Mestne občine Novo mesto (Ur. l. RS, št. 47/99) Zakon o ustanovitvi občin in določitvi njihovih območij (Ur. l. RS, št. 60/94, 69/94, 56/98 in 75/98) (ZUODNO), 8. tč. 3. čl. Odločitve Ustavno sodišče RS ([http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+\(\[VODL\]=1\)+AND+\(\[JE](http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+([VODL]=1)+AND+([JE)

ZIK]=1)+AND+([REPUB]=5)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=252, 9. 4. 2009).

U-I-94/96 22-10-1998 / Ur. l. RS, št. 77/98

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanje (ZOFVI), 3. odst. 3. čl.

Odločitve Ustavno sodišče RS ([http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+\(\[VODL\]=1\)+AND+\(\[JEZIK\]=1\)+AND+\(\[REPUB\]=5\)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25](http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+([VODL]=1)+AND+([JEZIK]=1)+AND+([REPUB]=5)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25), 29. 4. 2009).

U-I-218/04 20-4-2006 / Ur. l. RS, št. 117/2004 Ur. l. RS, št. 46/2006

Zakon o varstvu potrošnikov (Ur. l. RS, št. 20/98, 25/98 – popr., 110/02, 14/03 – ur. p. b., 51/04 in 98/04 – ur. p. b.) (ZVPot), 1. odst. 2. čl.

Odločitve Ustavno sodišče RS ([http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+\(\[VODL\]=1\)+AND+\(\[JEZIK\]=1\)+AND+\(\[REPUB\]=5\)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25](http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/Search?SearchView&Query=diskriminacija+AND+([VODL]=1)+AND+([JEZIK]=1)+AND+([REPUB]=5)&iskanje=diskriminacija&SearchOrder=1&SearchFuzzy=0&start=1&count=25), 29. 4. 2009).

Worms (1993) Assembly debate on 1 February 1993 (22nd Sitting). V Doc. 6742, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights (<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta93/erec1201.htm>, 17. 4. 2009).

This study reviews István Bibó, one of the greatest thinkers in the field of political science in Hungary during the 20th century, and his ideas on self-determination and self-governance. Although Bibó did not use the term “(ethnic) minority autonomy”, he placed it into the perspective of self-governance. The author focuses on three important issues raised by István Bibó: firstly, he analyses the theoretical-historic emergence of the principle of self-governance, then he studies the character of and the problems attached to this principle, and finally, he presents an institutional option linked to the principle of self-governance: political arbitration.

Keywords: Bibó, István; self-governance; constitutional, legal aspects of ethnic conflict; minority autonomy; minority rights/human rights; political arbitration

ISTVÁN BIBÓ O SAMOUPRAVI

Študija predstavlja pregled dela Istvána Biba, enega največjih madžarskih mislecev 20. stoletja na področju političnih ved, in njegove ideje o samoodločbi in samoupravi. Čeprav ni uporabljal izraza “(etnična) manjšinska avtonomija”, jo je postavil v okvir samouprave. Avtor se osredotoči na tri pomembne probleme, ki jih je zastavil István Bibó: najprej analizira teoretičnozgodovinski pojav principa samouprave, nato raziše značilnosti in probleme, ki so povezani s tem principom, končno pa predstavi institucionalno možnost, povezano s principom samouprave: politično arbitražo.

Ključne besede: István Bibó, samouprava, ustavni, pravni vidiki etničnih konfliktov, manjšinska avtonomija, manjšinske pravice/človekove pravice, politična arbitraž

INTRODUCTION

Historians usually say that it is dangerous to learn history from Bibó¹ but it is compulsory to study his historic *approach*.² We do not have much space here to introduce Bibó's colorful historic approach; we would like to focus on one of its components. In one of his extensively quoted works, Bibó wrote that – occasionally – history produces “great fluid moments”, when the direction of the given periods could be turned away. “These are the moments – quoted by Bibó – when relatively not much or nothing is necessary, when both everything and its opposite seems to be possible” (Bibó 1990(a) : 332). If this change takes place, the following events will be directed into a common direction for a while. We can claim that Bibó was aware of the historic role of “supernatural structures”,³ but unlike his numerous contemporaries, he was not a bigoted determinist, he did not participate in the choir singing the false song of “irresistible necessity”.⁴ We can see

1 Bibó, István, Junior (Budapest, 7 August, 1911–Budapest, 10 May, 1979.) He graduated in legal studies from the Szeged University, where he obtained his doctorate. He studied in Vienna, Geneva and The Hague on state scholarships during the 1930s. Later he worked at the Ministry of Justice, and simultaneously he gave lectures at the Szeged and the Kolozsvár (today: Cluj-Napoca) Universities, too. After the German occupation (March 19, 1944), until his arrest on 16 October, 1944, he worked as an officer in the Ministry, issued free-passes for Jews. – From 1946 on, he worked as the professor of political science at the Faculty of Law of the Szeged University. In the same year he was elected as corresponding member of the Hungarian Academy of Sciences. – After the Communist take-over in 1948 he was dismissed from his membership in the Academy and his professorship also came to an end by the end of 1950. He was working as a librarian from 1951 onwards. – During the 1956 revolution he became minister of state on 3 November, 1956. On 4 November he held talks with the Soviet troops occupying the Parliament and he only left the building on 6 November. On 9 November, still functioning as minister of state, he worked out a draft “for the compromising solution of the Hungarian case”. In 1957, he forwarded a note titled “Hungary's position and the world” to the West. He was arrested on 23 May, 1957 and was sentenced to life imprisonment and confiscation of property for illegal organizing activity against the political system on 2 August 1958. He received amnesty on 27 March 1963 and worked as a librarian until his retirement in 1971. He died of a heart attack in 1979. His intellectual work focused on issues of legal philosophy, international law, administration science, political science and history of politics. – His attitude and his moral courage during dictatorships became exemplary. Due to his scientific work, we respect him as one of the greatest Hungarian thinkers. His most important works: *Az európai egyensúlyról és békéről (On European Balance and Peace, 1943–44)*; *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága (The Distress of the Eastern European Small States, 1946)*; *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után (The Jewish Question in Hungary After 1944, 1948)*; *Az európai társadalomfejlődés értelme (The Meaning of the Social Development of Europe, 1971–72)*; *A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai (The Paralysis of International Institutions and the Remedies, 1965–1974)*. – His collected works were published only after his death; many of his important works were published only in these volumes.

2 The best known (and maybe the sharpest) debate is between the consensual stance of the historians and Bibó's position regarding the compromise in 1867. Bibó thought that the compromise hurt Hungarian sovereignty in the fields of independent foreign policy and the independent military, with other words in those areas, where independence can fail in critical moments (for “the dead-end of the Compromise” see: Bibó 1986 (c): 582–596).

3 I borrowed the term “supernatural structures” from J. C. Alexander (J. C. Alexander 1996: 18).

4 I. Berlin – who in 1961 sent a telegram to Ferenc Münnich, the then Hungarian prime minister, requesting Bibó's release (Dénes 2004: 63) – writes in connection with the idea of “irresistible necessity”: “This is one of

he thought that sometimes history can offer special opportunities, in which the acting option of the actors in history, as well as their responsibility, would grow at a highly increased rate. The realization of these historic, but fleeting moments itself is the function of the “human factor”, the turning of history into a “good” perspective is even more. Bibó did not deny the role of a “human factor” in non-“fluid moments” of history, on the contrary. Even at the time of darkest dictatorships he considered the acting courage important, which was verified “action talk”⁵ and exemplary of his own course of life.

When we examine Bibó’s statements from the perspective of this historic approach, then we can think of his thoughts on self-governance firsthand. This line of topics can be found in his great work *The Paralysis of the International Institutions and the Remedies* (hereinafter: *Paralysis*), written between 1965 and 1974, which was given a subtitle including the conceptual triplet of *Self-Governance, Great-power Agreement, Political Arbitration*. The source of this, as well as other writings by Bibó, was the one written in 1944, *On European Balance and Peace*⁶ (Bibó 1986(a): 295–635). Bibó returned to its problem-raising statements, occasionally to its text variants, in later periods of his intellectual career. Half or actually two-thirds of the *Paralysis* was published abroad in English during Bibó’s lifetime.⁷

Reading the mentioned work, we can see that there is no coherent, lengthy text devoted to *minority autonomy*. However, the chain of ideas in *Paralysis*⁸

the great alibis, that can be good for those who are unable or do not want to face the fact of human responsibility, the existence of the limited, but still existing real space of human liberty” (I. Berlin 1990: 332). To support his way of thinking, he quotes a statement by Brandeis: “Irresistible is often the thing which we cannot resist” (ibid). But Bibó himself criticizes the concepts referring to the development of politics – including Marxism as well – that define themselves as “science”. “Nothing is more dangerous in politics, theory and practice – states Bibó – than if ... such a concept simply declares itself as scientific and deludes its believers with false and misleading certainties, for which there is no place in that field. Anyone living in such misleading certainties lives necessarily in a false position” (Bibó 1986(e): 8).

5 A term by Endre Nagy (Nagy 2004: 33).

6 The most important part of this grand-scale work – which Bibó dedicated to the memory of G. Ferrero, who is to be mentioned later – was published as a separate work: *A német politikai hisztéria okai és története / The Political Hysteria in Germany* (Bibó 1986(a): 365–482).

7 *The Paralysis of International Institutions and the Remedies*. 1976. Harvester (Bibó, Jr. 1990: 793–794). A letter sent to his friend, András Révai in London, informs us about the circumstances of the birth of this work, Bibó’s stance at that time, his planned projects (Bibó 1990(b): 241–263).

8 Gábor Kardos reviewed the work from the perspective of international law. In his work Kardos pointed out that Bibó was aware of the extent to which “Cold War” prevented the settlement of international disputes, but he did not treat the notion of “Cold War” as a reason for failure. In Kardos’ opinion, Bibó was right, as “... the issues pertinent to national development have not been resolved, could not be solved simply with the end of Cold War” (Kardos 2004: 47).

forming a central element from the perspective of *self-governance*⁹ and the issue of minority autonomy¹⁰ occurs, this accounts for the topic of my presentation. Such as in his numerous, other writings, Bibó examined the principle of self-governance in a wider perspective in *Paralysis*, not forgetting the adaptation of this perspective to the institutional reality.

Consequently, our study focuses on *three topics*:

Firstly, I examine the theoretic-historic occurrence of the self-governance principle, *then* I analyze the nature and the problem of realization of the principle of self-governance, and *finally* I intend to introduce political arbitration, an institutional option related to the principle of self-governance.

THE OCCURENCE OF THE PRINCIPLE OF SELF-GOVERNANCE

Turning to the *first issue*, we start with Bibó’s *concept of legitimacy*. He distinguished two types: *contextual* and *formal* legitimacy. Constitution and international law forms, for the relation between states, the *formal* type of legitimacy, while the base of *contextual* legitimacy is provided by the ‘basic organizational principles’ based on natural law.

The principles themselves are not independent of time and space, but change *historically*. At this point, Bibó turns for help to the already mentioned Italian historian, Guglielmo Ferrero and his famous argument on the different historic types of legitimacy.¹¹ According to Ferrero¹² four principles of legitimacy¹³ prevailed during the course of history: “electoral, hereditary, aristocratic-monarchic, and democratic principles” (Ferrero 2001: 51). These principles were fighting,

9 Gábor Kovács examined Bibó’s concept of “self-determination” in the context of “nation” and “nationalism” (Kovács 2004(a): 53–55).

10 In the already cited letter, sent from Bibó to András Révai (Bibó 1990 (b): 244), it turns out that the former was interested in “disputed territorial issues” from his childhood, in which memories related to the fall of the “historic Hungary” played a vital role. (By “historic Hungary” the pre-1918 Hungary was meant, both in the public discourse and Bibó’s use.)

11 Ferrero applies the concept of “legitimacy” in its consensual sense. “All in all, legitimacy principles are the justifications of power, that is the right for control” (Ferrero 2001: 51).

12 Ferrero had a great influence on Bibó, Bibó was even his student in Geneva in 1934–35, then in 1938, they met again at the time of the Munich accord (Ferenczi 1993: 48–49). Bibó’s “Ferrero-reconstruct” – with legitimacy as a core concept – was reviewed by Gábor Kovács (Kovács 2004(b): 14–15).

13 Ferrero interpreted the category of “principles” in his quoted work. “What are these principles? They are characterized by being transcendence-free, just and rational, though under certain conditions, and may become absurd if these conditions are absent, and they are unable to force themselves to human spirit immediately and irresistibly” (Ferrero 2001: 52).

but mixing as well, with each other. Bibó, modifying Ferrero's principles, set two principles of legitimacy:

- a.) the "old" organizing principle of *monarchic-feudal legitimacy*, providing a base for the legitimacy of the rule of the monarchs ruling by the grace of God, and
- b.) the "new" democratic organizing principle replacing the old one, *the principle of self-governance of the nations*.¹⁴

There should be no doubt which principle Bibó felt sympathy for, but this sympathy did not prevent him from admitting objectively: although the First World War overthrew the "old" principle, the peace system of Versailles, "compared to its own principles, was significantly more disharmonic than the old monarchic-feudal system of legitimacy in its heyday" (Bibó 1990(a): 331). The "new" principle turned more disharmonic,¹⁵ because it was never applied *consistently*. Mainly due to this deficiency, unproductive debates/conflicts took place between advocates of the full status quo and of permanent border revision during the interwar-period.

The principle of self-governance was not applied by the political regime based on the "old" – type legitimacy. After a lost battle, a monarch ruling by the grace of God, such as Francis Joseph, handed over/exchanged/transferred etc. the disputed area with the population living on it, let them be "minorities" or "majorities". With this act he transferred the loyalty of his ex-subjects to the new ruler. Although this type of legitimacy worked for so long,¹⁶ it was valid as long as the residents of the disputed area were "subjects", not "citizens". This change in their status took place when the "general democratic idea of liberty" became general, of which the principles of *national sovereignty* and *self-governance* can be derived. With the "new" type of legitimacy being general, the system of "transferring areas without asking nations" could not be applied, as this would have contradicted to the forming democratic values.

14 Bibó gives an illustration for the first, "old" type of legitimacy quoting Francis-Joseph's aphoristic saying that he allegedly said after the lost Solferino battle: "I have lost the battle, I will hand down the province" (Bibó 1990 (a): 314–315).

15 Bibó – on Ferrero's track – considered the Congress of Vienna the most successful application of monarchic-feudal legitimacy principle in the modern age, as "it applied the conciliatory method of territorial changes and transactions" (Bibó: 1990 (a): 318). That was exactly why he regarded the "real" weakness of the Congress of Vienna that there were "some points, where *it did not apply its own principle consequently*" (ibid).

16 However, Bibó discussed not only this dual legitimacy, but transitional forms as well, such as "the compromise of monarchic-feudal legitimacy with the national principle" (Bibó 1990 (a): 319–322).

REALIZATION OF THE SELF-GOVERNANCE PRINCIPLE

Turning now to *our second issue*, we can state that the self-governance principle occurred as a result of the democratization procedure in Modern Age. When it started to be applied during the build-out of the Versailles peace treaty system, it raised serious doubts. As we have seen, Bibó joined the critiques, as he criticized the inconsistent application of the principle. However, there were other counter-arguments, as well. It is worth considering to what extent can the application of the self-governance principle be reconciled with the requirement of creating "*higher integrations*". In his opinion, one form of "higher integration" can be the "world state", while the other can be the *federation*.

He analyses the peaceful form of the birth of the "world state", the aspects of his analysis were dual, *institutional* on the one hand, social *stratificational* on the other. As for the former, Bibó reviewed such institutions that were necessary for the existence of a working "world state". Among these, he mentioned an "*administrative apparatus* with single spirit and official sense of vocation" and "an unconditionally loyal, strong and efficient *armed force*" (Bibó 1990 (a): 376). However, Bibó was skeptic about the birth/operation of the institutions mentioned. "Those who speak so easily and optimistically about a world government and world police force, usually do not think it over how long education and tradition – creation will result in correct, army obeying civilian authorities, and how little time is needed for the corruption of such a sensible instrument. If all these cannot be created beside a world government relatively quickly, then the world-scale central power hardly means more than another center of violence, threatening with the most dangerous conflicts and disorganization, among others" (ibid). From a *stratificational* perspective, the "world state" would go with "a high level, exclusive, worldwide elite coming to power", a change Bibó was unable to accept. In his opinion, the birth of the civil society went together with the change "from *the rule of the traditional elites, having prestige of birth and wealth, to the society based on materialistic production*", but the program of turning into a "worldwide elite" "will become saturated with a number of power and rule demands, while the real production elite is characterized by the lack of the ruling attitude, as for the objective value of its production, it needs it significantly less than the old ones with privileges" (Bibó 1990(a): 377).¹⁷ Accordingly, he considered the "programs of *world dictatorships* and the *elite rule*" nothing but a modern edition of the old social organization principles of "*monarchism*" and "*aristocratism*". Therefore,

17 This idea was worked out by Bibó in his earlier works, it can be found in his *Elit és szociális érzék* in its most graphic form. In this book he even linked the two categories: "it is the social sense of the leading stratum that is the condition and a proper tool for solving successfully social problems and crises" (Bibó 1986(b): 223).

for Bibó, the birth and operation of a “world state”¹⁸ and a “world elite” were problematic not because he considered their realization “utopist”, he considered their realization a mere “administrative technique”, but it was not. One should not put emphasis on “power, rule, their dimensions and outer techniques” that contradicts the “valid form” of legitimacy, based on “popular sovereignty and self-governance” (Bibó 1990 (a): 381).

Although Bibó had a better opinion of the other type of higher integration, that is federation, he did not think of this as a panacea, either. Federation is also “one branch of democratic liberty idea, as the principle of self-governance.” However, Bibó’s opinion in connection with federation was that he considered federation a road leading “towards a *bigger*, viable, higher integration”, with the effect that different “parts of nations divided by national conflicts” will be offered federation, *instead of* clearing the disputed issues, or wanting to maintain unviable federations.

A critique of the “Realpolitik” nature was voiced against the principle of self-governance saying that its practical application would be “subversive”, in other words, those intending to secede from a given state could “destabilize” the state borders, they would thereby be in conflict with another important principle, the “inviolability of the territorial integrity of states”. As a response, Bibó stated that the principle of self-governance had a “subversive” and a “justifying/stabilizing” role during the course of history. The “subversive role” means that the self-governance principle’s effect “goes beyond” the pertinent population and it extends to other countries, while its justifying/stabilizing role means that it is capable of “supporting” the “actual conditions” or stabilizing the changes, desirable for it, within a relatively short period of time (Bibó 1990(a): 403). The two functions cannot be separated from each other; their relationship is reflecting a more historic order.

In Bibó’s view, confrontation of both self-governance and the inviolability of the territorial integrity of states is not acceptable, because conflict seems to exist between an *organizing principle* – self-governance – and an actually existing *institutional reality* – territorial stability. This conflict, therefore, is apparent, because tension here is between a principle and its practical realization, contextual and formal legitimacy, while the institute itself is not entitled to annul the principle which it is based on.

Bibó further emphasizes that the application of self-governance may lead to the stability of a greater degree, instead of endless conflicts. However, in his opin-

• • •

18 It can be seen that in Bibó’s quoted argument he discussed such issues that have been part of the discourse on globalization for a while.

ion, the latter is not valued properly, but it is to be thanked for the fact that the majority of people belong to the states they want to belong to.

In order to “channel” the principle of self-governance, there is a need for an institutional arrangement of peaceful procedures, as the existing “international political dispute settlement procedures” proved to be insufficient. This claim provides an opportunity for reviewing these procedures and institutes that proved to be insufficient.

These procedures still including *war* have become “absurd”, “*international police force*” preempting war acted “rarely and with moderate success”, *international treaties* “role to legitimate territorial changes decreased, *recognition* of new states was done randomly, a wide range acceptance of the *population resettlement* would minimize nations” command of their own land, post-World War II institutions of the international law (UN Security Council, the mediatory role of the General Secretary, UN International Court) were considered insufficient for an effective settlement of the disputes, institution of the unbiased *international political court of arbitration* he favored had not been settled (Bibó 1990 (a): 419–421).

Actually, Bibó mentions three such institutes that he considers being in accord with the principle of self-governance: *uprising (war of independence)* and its “weaker” form, *civil disobedience*, *referendum*, *minority rights* and regional self-governments secured internationally.

With respect to the first one he mentions, i.e. that the phenomenon of states becoming independent has evolved over the times, even against such a power that penalizes such movements to the utmost, condemnation by the international community appears, but he sees less chance for the conventional background of the legal background to evolve than for war. The risk of escalating the conflict can result in tragedy in those countries where certain population wants to break off from the motherland by an uprising. Another adequate institution of the principle of self-governance is *referendum*. Referendum is indisputably a peaceful, democratic institution; therefore there is no doubt that it is in accordance with Bibó’s values. On the other hand, the referendum held at the Saar-region raised serious doubts in him, as it threw a population of 300 000 at the mercy of a “gangster-government” (Bibó 1990(a): 457).

In Bibó’s view, the institution itself was not discredited by this, but he had reservations about it. He considered the “formulation of the question” of key importance, what the aims were. “By the help of questions formulated in bad faith – states Bibó – by leaving out alternatives expressing the wish of the whole or vital part of the population, it can serve directly to impede the will of the people to prevail, and prevents the smooth way of nation building” (Bibó 1990(a): 455).

Bibó considered the manipulative options of the referendum as well.

He considers the *minority statutes* and *regional self-governments* as the third institution in accord with the principle of self-governance, but he has his word of criticism. The shape of the legal procedure, the level (international or national) of the legal regulation meaning a normative solution are all indifferent to him, because as he says, “internal legal regulation is enough on behalf of a serious, responsible state, international commitment on behalf of an irresponsible government does not count much” (Bibó 1990(a): 448). However, for this institution to be capable of working, there is a need for “a very delicate psychological balance as well” (Bibó 1990(a): 449).

“It is necessary – says Bibó – for the majority state power having minorities to refrain voluntarily from forcing the appearance of enthusiastic patriotism, breaking the primary national loyalty of the minority, whether by direct or indirect force, and even *in spite of* the minority’s shared loyalty, the majority shall provide discrimination-free, even treatment for them, and extra minority rights. On the other hand, the minority population must be aware of their obligation to ‘pay’ for the discrimination-free, even treatment, realistic minority rights and territorial self-government with a certain correct citizen’s loyalty, and this correct attitude must also be demonstrated by the neighboring ‘ethnically identical’ country in question” (ibid).

Accordingly, the “majority state power” has a hope of winning the uncertain loyalty of the minority nation, having a consciousness different from the majority’s national consciousness, in proportion with its courage to provide minority rights or even territorial self-governance. One must keep in mind that all these can be followed by either the stabilization of the situation and strengthening of the minority population’s correct citizen loyalty, or the increase of the secession movement. On the other hand, in the proportion of the degree to which it refuses to provide these rights, it will face the threat of turning a minority movement, earlier satisfied with limited minority rights and self-government, into a secession national movement, due to the refusal of these rights, and in the same proportion (Bibó 1990(a): 450).

Providing minority self-government is not the cause of the secession endeavor, as the representatives of the minority self-government, being afraid of it, tend to think, but the *dynamics of the nation-building*, of which “the experience of being oppressed” can be an important component (Bibó 1990(a): 451).

In spite of all his regards, Bibó thinks that this institution – even in the case of a successful application – can be considered as a substitute only for the principle of self-governance (ibid).

POLITICAL ARBITRATION

Forming the *third* thematic unit of our lecture, a question arises: is there such an institution at all that, in Bibó’s view, is *capable of* settling the disputes related to the realization of the principle of self-governance? In his opinion, there is no such institute in existence yet, but it can be created. This institution is *the international political arbitration*. This institution which is to be formed is different from normal international jurisdiction in the sense that one is of political, the other of legal nature, but in the sense that one is made up of elected, the other of regular judges, one proceeds according to the regulations of international law, the other would decide upon *fairness*. In his view, the biggest difference is in the *function*, political arbitration can be *exceptional* proceedings, whereas the other is permanent.

Bibó sketched the basic character of this institution and the possible organizational structure:

- 1./ such an organ must have *exceptional* powers;
- 2./ in spite of its exceptional character, it must be *institutional* in order to develop an undisturbed practice;
- 3./ it must be impartial and independent;
- 4./ in spite of its impartiality and independence, it must be of *political* nature, but in terms of “momentary political practicability”, in terms of *judicium*, *political judgment* (Bibó 1990(a): 510–511).

Bibó also dealt with the issue regarding the question among whom could judges be elected. He excluded two “extreme statuses” in advance: lawyers specializing in statutory international law and active politicians. Between the extremes, the range is quite wide, including professional diplomats, as well as political scientists and political journalists (e.g. Bertrand Russel, Salvador de Madariaga, and Walter Lippmann).

What kind of case-types could belong to the power of such an organ?

- 1./ First and foremost, border disputes;
- 2./ statements on tests aimed at new “*state creation*”, from the perspective whether the “planned” new state can be considered as a starting point of a continuous new nation formation;
- 3./ limitation of rights of individual countries. Bibó here refers to the idea that arose several times during his time, i.e. that “where slaveholder absolutisms, political gangster bands, paranoid individual dictatorships, or frantic ruling trials, based on racial theory or other irrational ideologies, come to power”, there boycotting the state is simply not enough, but limitation/suspension of rights could be a more effective tool (Bibó 1990(a): 513–514).

The issue of the normativity of the arbitration court's rule, its obligatory force also surfaced. In case of the majority of rules, he considers binding force as a good solution, but he considers justified the *opinion forming* and the *upholding* rules, acknowledging the compromise already reached, as well (Bibó 1990(a): 515–516).

A good example of Bibó's sensitivity towards details and his caution is that he calculated with the political side effects and additional obligations of political arbitration. He mentioned two important points of view. On the one hand, he referred that a state, which had a "benefit" from arbitration, shall be obligated to settle all its potential future debates by this institution. On the other hand, it can happen that the winner of the arbitration will be such a country, which does not respect the principle in its home affairs, upon which the beneficial decision was made. If it does so, not respecting even "the most basic human rights", then the suspension of the decision or the delaying of the execution can be justified. If there are objectable, but milder cases, then there would be the possibility for determining "smartly selected political conditions", such as general amnesty, smaller legal concessions (Bibó 1990(a): 518–519).

Reaching the end of our study, we can state that Bibó, in this outstanding work, took seriously his own creed, pertinent to the duty of the intellectuals.¹⁹ It is the intellectuals' task to work out such social organizational techniques that can support the realization of the liberty program getting more complex, which spans through the whole of European social development. This development does not act by the force of "natural rights": this issue can be made successful, but – as it happened many times during the 20th century – it can be damaged or brought into a dead end. And we must be on a wrong way, or at least in a dead end, if in the field of ethnic conflicts, long-lasting results could be reached neither by blood and iron, in other words by war, nor by spring water and dough, in other words by peace.

19 Bibó dealt with the "role of the intellectual" in many of his works, of which the majority has been referred to, although in different contexts, in this current study. Out of these, due to its topic-focused nature, *Értelmiség és szakszerűség*, written in 1947, must be highlighted. In his work Bibó considered the role of the intellectual as an "eternal human role" (Bibó 1986(d): 515), and he considered the aspect of "competence" characteristic of the European culture which links "the professional aspect" to the "truly great *society organizing* importance" (Bibó 1986(d): 510).

BIBLIOGRAPHY:

- Alexander, Jeffrey C. (1996) *Szociológiai elmélet a II. világháború után / Twenty Lectures. Sociological Theory After the II World War*. Budapest: Balassi.
- Berlin, Isaiah (1990) "Történelmi szükségszerűség / Historical Inevitability." In Isaiah Berlin *Négy esszé a szabadságról / Four Essays on Liberty*. Budapest: Európa: 181–333.
- Bibó, István (1986a) "Az európai egyensúlyról és békéről / On European Balance and Peace." In Huszár Tibor (ed.) *Bibó István: Válogatott tanulmányok. 1. Kötet / Bibó István: Selected Writings. Volume 1*. Budapest: Magvető: 295–635.
- Bibó, István (1986b) "Elit és szociális érzék / Elite and Social Sense." In Huszár Tibor (ed.) *Bibó István: Válogatott tanulmányok. 1. Kötet / Bibó István: Selected Writings. Volume 1*. Budapest: Magvető: 221–241.
- Bibó, István (1986c) "Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem / Distorted Hungarian Character – Deadlocks of Hungarian History." In Huszár Tibor (ed.) *Bibó István: Válogatott tanulmányok. 2. Kötet / Bibó István: Selected Writings. Volume 2*. Budapest: Magvető: 569–619.
- Bibó, István (1986d) "Értelmiség és szakszerűség / Intellectuals and Professionalism." In Huszár Tibor (ed.) *Bibó István: Válogatott tanulmányok. 2. Kötet / Bibó István: Selected Writings. Volume 2*. Budapest: Magvető: 505–522.
- Bibó, István (1986e) "Az európai társadalomfejlődés értelme / The Meaning of the Social Development of Europe." In Huszár Tibor (ed.) *Bibó István: Válogatott tanulmányok. 3. Kötet / Bibó István: Selected Writings. Volume 3*. Budapest: Magvető: 5–123.
- Bibó, István (1990a) "A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás / The Paralysis of the International Institutions and the Remedies. Self-Governance, Great-power Agreement, Political Arbitration." In Bibó István, Jr. (ed.) *Bibó István: Válogatott tanulmányok. 4. Kötet / Bibó István: Selected Writings. Volume 4*. Budapest: Magvető: 283–681.
- Bibó, István (1990b) "Levél Londonba, Révai Andrásához / Letter to London, to András Révai." In Bibó István, Jr. (ed.) *Bibó István: Válogatott tanulmányok. 4. Kötet / Bibó István: Selected Writings. Volume 4*. Budapest: Magvető: 239–263.
- Bibó, István Jr. (1990) "A szerkesztő jegyzetei / Notes of the Editor." In: Bibó István, Jr. (ed.) *Bibó István: Válogatott tanulmányok. 4. Kötet / Bibó István: Selected Writings. Volume 4*. Budapest: Magvető: 787–798.

Dénes, Iván Zoltán (2004) "A szabadság ügye / The Issue of Liberty." *Rubicon* 14(4): 58–63.

Ferenczi, László (1993) "Guglielmo Ferrero." In Dénes Iván Zoltán (ed.) *A hatalom humanizálása. Tanulmányok Bibó István életművéről / The Humanization of Power. Studies on István Bibó's Lifework*. Pécs: Tanulmány: 48–61.

Ferrero, Guglielmo (2001) *A hatalom. A legitimitás elvei a történelemben / Power. Principles of Legitimacy in History*. Budapest: Kairosz.

Ferrero, Guglielmo (2002) *Újjáépítés. Talleyrand Bécsben: 1814–1815 / Reconstruction. Talleyrand in Vienna: 1814–1815*. Budapest: Osiris.

Kardos, Gábor (2004) "Bibó István nemzetközi konfliktuselmélete. A ciprusi, a közel-keleti és az északír konfliktus / István Bibó's Theory of International Conflicts. The Conflicts in Cyprus, the Middle-East and Northern-Ireland." *Rubicon* 14(4): 47–49.

Kovács, Gábor (2004a) "Nemzet, önrendelkezés, nacionalizmus / Nation, Self-Governance, Nationalism." *Rubicon* 14(4): 53–55.

Kovács, Gábor (2004b) "A rendszerváltások pszichológiája. Guglielmo Ferrero és Bibó István / The Psychology of the Regime Changes: Guglielmo Ferrero and Bibó István." *Rubicon* 14(4): 14–15.

Nagy, Endre (2004) *Prolegomena Bibó István életművének tanulmányozásához / A Prolegomena to István Bibó's Lifework*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

In the present contribution the author would like to represent the social network formations, the processes of identifications of the Arabs in Slovenia and the development of the Arab Club from the beginnings of Arab immigration to Slovenia at the end of the fifties in the previous century. As an anthropologist the author is interested in the experiences of the members of Arab Club and in the effects of social and cultural changes on them beside her primary interest in the fact who the members of the club are, when, how and why they have migrated. This has led her to the research of the influences on social relationships among people who come from the same cultural background.

Most of all information in the text reflects author's ethnographical fieldwork among Arabs in Slovenia. Contents of the article are predominantly based on interviews with members of the Arab Club in Slovenia, mostly in the period from 2006 to 2009. The author points out the historical perspective of the network's formation and its correlations with the state authorities (at first the Yugoslav and then the Slovenian). The first part deals with the part of an era from the Yugoslav history – the formation of Non-Aligned Movement and as a part of these politics the beginning of the arrival of the students from the Arab countries. The first part of the article is divided into subchapters: Non-Alignment Movement; The arrival; The residence and socializing; Organization of students' unions where the alliance of the Palestinian students and their connection with their homeland is in the focus. The Palestinian union is chosen because the Palestinians were organised the best and most of the Arab students were Palestinian in respect to their political situation. The second part deals with the formation of The Arab Club in Slovenia and the causes for its development.

Keywords: Arabs in Slovenia, social networks of the Arabs, process of identifications, Palestinian students union, The Arab Club

OBLIKOVANJE SOCIALNIH MREŽ MED ARABCI V SLOVENIJI

V pričujočem prispevku avtorica predstavlja oblikovanje socialnih mrež, procese identifikacij med Arabci v Sloveniji in nastanek Arabskega kluba. Priseljevanje arabskih študentov v Slovenijo se je začelo konec petdesetih let prejšnjega stoletja. Z vprašanji delovanja kluba in njegovih članov se je avtorica začela ukvarjati pred nekaj leti, ko je z družino tudi sama postala njegova članica. Kot antropologinja jo v okviru študij migracij poleg vprašanj, kdo so člani kluba, kdaj, kako in zakaj so migrirali, zanimajo njihove izkušnje in kaj socialne in kulturne spremembe pomenijo njim samim. To je avtorico vodilo k raziskovanju vplivov migracij na socialne odnose med ljudmi, ki izhajajo iz istega kulturnega okolja.

Vsebina članka v glavnem temelji na analizi intervjujev, ki jih je avtorica opravljala med letoma 2006 in 2009. V prispevku v ospredje postavi historično perspektivo formiranja arabske skupnosti in njene korelacije z oblastmi (sprva kot jugoslovanske in nato slovenske). V prvem delu obravnava del obdobja iz jugoslovanske zgodovine – oblikovanje gibanja neuvrščenih in kot del te politike začetek prihoda študentov iz arabskih dežel. Prvi del članka je razdeljen v podpoglavja: neuvrščena politika in arabski študentje, prihod, bivanje in druženje, organiziranje v študentske zveze, kjer zaradi najboljše administrativne organiziranosti in dostopa do podatkov poudari Zvezo palestinskih študentov in stik z domom. V drugem delu je predstavljen nastanek Arabskega kluba v samostojni Sloveniji.

Ključne besede: Arabci v Sloveniji, oblikovanje socialnih mrež med Arabci v Sloveniji, procesi identifikacij, Zveza palestinskih študentov, Arabski klub

INTRODUCTION

As a student of ethnology and cultural anthropology a decade ago I was doing my first fieldwork research on the Middle East. Research curiosity about Arab society soon became a part of my personal life. My marriage with Jordanian Palestinian, who moved to Slovenia, involved me in the constant ethnographic fieldwork of researching Arab community in Slovenia. Establishing contacts with Arabs living in Slovenia at the beginning of my research was going on principle of the snowball,¹ but later on we² were invited to the Arab Club as members. At the social meetings of the Arab Club I was establishing new contacts and I opened new research questions: what is the process of creating social networks like, what is the meaning of the common Arab culture and collective identity of Arabs in Slovenia. The number of Arabs living in Slovenia was higher than I expected. Before entering the Arab Club I was sure my husband is one of the very few. According to the recent data of Census of Population from 2002, one hundred and thirty people have chosen Arabic as a mother tongue. The Arab Club administration data represents around one hundred fifty Arab members, who are scattered all over Slovenia. In the article I point out the historical perspective of the network's formation and its correlations with the state authorities (at first the Yugoslav and then the Slovenian). Most of all information in the text reflects my ethnographical fieldwork among Arabs in Slovenia. In the first part, I deal with the part of an era from the Yugoslav history – the formation of Non-Aligned Movement and as a part of these politics the beginning of the arrival of the students from the Arab countries. I have divided the first part into subchapters: the arrival, the residence and socializing, organization of students' unions where I describe the alliance of the Palestinian students and their connection with their homeland. I chose the Palestinian union because the Palestinians were organised the best and most of the Arab students were Palestinian in respect to their political situation. In the second part, I deal with the formation of The Arab Club in Slovenia and the causes for its development.

NON-ALIGNMENT MOVEMENT AND THE ARAB STUDENTS

Interests of the former Yugoslavia in the Middle East started in the decade after the Second World War. The interests reflected in the Yugoslav publications which daily reported about the Middle East (from the exotic traveller's journals to the political analyses of the Middle Eastern problems). After the Second World

¹ Husband's immigration experience and personal need of socializing with Arabs mostly contributed to meeting new people, my future informants.

² My husband and me.

War Yugoslavia had its embassy only in Cairo and Ankara, ten years later in Syria, Lebanon and Israel (Petrović 2006: 7). Immediately after the war Yugoslavia acknowledged the independent states Lebanon and Syria which became republics according to the French model. As the Mediterranean states they had different perspectives from Iraq and Saudi Arabia which were oriented towards the Persian Gulf. Egypt led its own Mediterranean politics. At first Yugoslavia upgraded bilateral relations with the Middle East states after the fifties and that connected it tighter to the new Egyptian president Nasser. That was one of the reason that Yugoslavia withdrew from the politics of the two Superpowers' blocs. The main reason for the tighter bilateral relations was probably socialistic political arrangement. Yugoslavian politics criticized politics of Superpowers' blocs and defended the principles of an active peaceful coexistence which criticizes blocs' competition, the interfering into other countries' inner affairs, arming and regional army integrations. These changed standpoints of Yugoslavian politics were mostly the consequence of different processes such as Stalinization, destalinization of Yugoslavia, decolonization in Asia, formation of the Israel state, the Arab Israeli war, separation of the Yugoslav Communist party with the Soviet Informbiro (Petrović 2006: 10). When striving for these standpoints Yugoslavia redefined its foreign policy and came closer to the non-aligned or non-engaged states such as India, Egypt, Indonesia and other former colonial regions which were transformed into independent countries after the war. Tito took care of all foreign policy affairs and the international activities of Yugoslavia to his death in 1980 and he considered this to be an exclusively his area. The ministers of the foreign policy were only figures and formal representatives of these duties.

At the end of the fifties Yugoslavia stepped out of the outskirts and took over an important position in the international relations and together with Egypt and India it was the initiator and founder of the Non-Aligned Movement. They set a task for themselves – an engaged fight against the bloc's policy, imperialism, racism, Zionism, colonialism, and a fight for alignment with all the developing countries at the economic and cultural level. Those goals led Yugoslavia to closer contact with the Arab countries.

In 1953 The Committee for international connections established the Section for cooperation with progressive movements in the Middle East (ibid: 38). Yugoslavia represented itself with its companies in Egypt, Libya and Iraq. It also wanted to establish contacts at the university level and a rich correspondence in the archive of The University of Ljubljana is the evidence for it (The Archive, IV).³ It also emphasized the importance of intercultural relations. The states developed their relations on the basis of agreements on cultural and educational coop-

3 The Archive of University of Ljubljana; Fond rektorat, IV: Mednarodno in meduniverzitetno sodelovanje.

eration. There were commissions for scientific and cultural relations with foreign countries formed that encouraged interuniversity connections. Interuniversity cooperation had to be adjusted to economic cooperation (the Committee for economic foreign relations took care of that).

THE ARRIVAL OF STUDENTS

Yugoslavia with its policy of non-alignment and scholarships enabled the arrival of Arab students to Yugoslav universities.⁴ A Committee for Study of Slovenian minorities and foreign citizens⁵ was established at the University of Ljubljana. The Committee arranged matters of foreign students in connection with the registration to college or to master degree levels of studying and it also arranged interpreting if they needed it. It checked their documentation, it verified its authenticity and the adequacy of their documents, it helped with the organization of the language courses and observed the problems during the studying of foreign students and the efficiency of it. The special attention was given to the students from developing countries; most of them came from Palestine, Jordan, Iraq, Egypt, Syria, Lebanon and Yemen.

The students came to Yugoslavia in three ways: as scholarship-holders of their own countries, as the Yugoslav scholarship-holders or on their own expenses. Their purpose was to achieve university education level in Yugoslavia, go back home to their countries and help to improve difficult political and economic conditions with their education.

Most of the Arab students were scholarship-holders of their countries, the number of students depended on the needs of every single country. Iraq and Syria included building of new roads and buildings in their economy planning; therefore most of their scholarship-holders came to study architecture, construction and mechanical engineering. The states those were more agricultural such as most states in Northern Africa or Sudan sent their students to study agriculture, veterinary medicine and forestry.

From the year 1967 scholarships in Yugoslavia were only assigned by the Federal institute for international, technical, educational and cultural cooperation.⁶ In Slovenia there was the Institute of Socialistic Republic of Slovenia for the

4 Until the early sixties of the 20th century the Arab students were able to study only at Belgrade and Zagreb Universities, after that also at the University of Ljubljana and different colleges in Maribor (these colleges became integrated in University of Maribor after the year 1975).

5 Slov.: Komisija za študij zamejskih Slovencev in tujih državljanov.

6 Before that year also *The federal commission for cultural connections with foreign country* was assigning the scholarships.

international, technical, educational and cultural cooperation called ZAMTES. The institute prepared international programs of cultural cooperation with the developing countries. It organized study travelling of experts, their specialization, organized and controlled courses of professional education for the scholarship-holders from the developing countries. ZAMTES was closely connected to the University of Ljubljana in regard to foreign scholarship-holders.

The amount of ZAMTES scholarships was the same for all foreign students but the government scholarships varied from one country to another. Many of ZAMTES scholarship-holders got financial help from home. Some of the students came to Yugoslavia (including Slovenia) also on their own expenses. Those were totally dependent on their home. The students that came as scholarship-holders and the ones that came on their own expenses differed in their way of life here. The latter found private flats or rooms; most of the time a few of them lived together. ZAMTES students lived on the student campuses and as temporary residents they had the same obligations and the same rights as other students.

Students came into first contacts with each other at the Slovenian language courses. Some of them travelled to Ljubljana together. They came through Turkey to Belgrade where the representatives of the organization which took care of foreign students and the representatives of the embassies have been waiting for them. They took them to dinner and then they drove to Ljubljana by train.

At the language course they first met a larger number of foreign students from the whole Arab world (and from some other parts as well).⁷ They also had some problems with dialects from different Arabic countries (Moroccan to Iraqi) at the beginning. Therefore they first communicated in literary Arabic language. But slowly the obstacles went away. They got acquainted with each other and with the schoolmates of the same year in the first school year. This relationship was becoming more and more professional – during studying, borrowing notes, helping with studying and only later on they developed some closer friendships. Students took part in different spare time activities such as mountain clubs and other sport clubs. Karate and football were very popular sports among Arab students.

RESIDENCE, COMPANY

Students were accommodated in the student campuses or in private flats. But decoration of the rooms was very similar. The rooms were mostly equipped and decorated with the objects that reminded them of home: pictures, wall-

⁷ The main connections which the University of Ljubljana had with developing countries were the students from African, Asian and Latin American countries.

papers with oriental landscape, religious extracts, maps of Palestine, calendars and shelves that were full of Arabic literature and Arabic magazines. Koran had a special place, because almost every student got it as a farewell gift. At the beginning the Arab students ate in the student canteen because they did not master shopping for food yet. Later on they avoided the canteen, they preferred to cook alone and so they were able to adjust their menus to the food from the country of their origin. When preparing a meal they put a tablecloth on the floor and put dishes on it and set in the circle. After lunch they served tea and debated. Arabic kitchen puts a strong stress on spices and the students missed them. Some of them adjusted to the food after the first disappointment. They adapted to pasta, potatoes and pancakes (Sallam 1984). Food preparation, exchanging of the recipes among the Arab students and the locals was one of the main forms of social life and an opportunity to keep company with each other and the locals.

Keeping company among the Arab students was frequent, more frequent than having contacts with local students because the Arabs had a need to speak their mother tongue. They borrowed books, magazines and cassettes with Arab music from each other, they shared their collective thoughts on their new surrounding, new way of life and their issues connected with that, they exchanged their experiences, helped each other with studying. The roles of teachers/tutors were taken by the older generations which introduced the younger into the society. Friendships between different generations were rare. According to the data of informers the students from the Western part of the Arab world (Northern Africa) and those from the Eastern part (the Middle East) were more connected with each other. The reasons for that they attributed to the influence of colonization and to the different cultural elements: dialects, food. The Moroccans and the Algerians in Slovenia were speaking their dialect or French. They hardly communicated in the literary Arabic language. There were also some other factors responsible for social non-communication: historical and political differences and students' clubs that united them in the countries. According to fieldwork information the political differences were the main reason for social non-communication of the Arabs. But there were also many disagreements inside the same ethnic group (for example among Iraqi communist and the members of The Ba'ath Party).

UNIONS AND THE INTERNATIONAL CLUB

Arab students were organized into unions according to their national and also political affiliation and that was the beginning of the later organised Arab Club. At the time of the former Yugoslav state there was the Union of Palestinian students, the Union of Iraqi students and the Syrian students also started to form connections.

The Union of Palestinian students connected the Palestinian students in Yugoslavia. It was officially established from 1976 to 1986, the centre was in Maribor. It stopped working for two years (probably because the main representative finished his education and went home). They resumed it in 1988; this time the centre was in Ljubljana (Knez 1989). The Union of Palestinian students was founded by students that were studying here and the embassy of PLO which was in Belgrade. The headquarters were in Belgrade. It was subordinated to the main parliament of PLO. The head representative was the deputy of the ambassador of PLO.

The reasons for the formation of Union of Palestinian students were: the connection of students who studied at different faculties, solving of the problems of the Palestinian students, informing about the political news and events and an easier contact with home. They established contacts with other citizens, with the international club of foreign students, the United Nations Organization and with some political organizations in Yugoslavia: the Republican Conference of Socialistic Union of Working People. This was a condition for their existence and easier activity.

They did not have club place and they had meetings in the student halls where the topic of their conversation was mostly politics. Their financial fund got money from their own contributions; some older Palestinians who stayed here after finishing their education also helped them and were also selling their national neckerchiefs and badges. The basic condition for becoming a member of the union was Palestinian nationality independent of their citizenship, religion or political belief. They discussed mostly the political situations, how and why they would spend their money, problems, concerts and lectures. They also prepared lectures at primary schools and they tried to raise awareness about the Palestinian problems among people. They also published a special edition of gazette with the title *The Development of the Palestinian Question and the Palestinian Revolution* by the author Walid H. Jurof, the Palestinian student in Slovenia. If it was necessary, the society got the money for its members to go home. The union also sometimes tried to arrange temporary or permanent permissions for staying in Slovenia.

Approximately once a month they arranged a cultural Palestinian evening. They wanted to open an Arabic school for the Palestinian children that had been born here with the money they got. At that time (the end of the eighties) there were more than 30 former Palestinian students who created the families in Slovenia. These families are culturally mixed (Palestinians married with Slovene women or with the women from other former Yugoslav republics). The families stayed in touch – most of the time they have lunch together where there was

always Arabic-Palestinian food.⁸ They wanted their children to know the Arabic language and the Arabic culture.

In the Union of Palestinian students they had more gazettes; the main magazine was the magazine of PLO (FILISTINI ALTHAORA).⁹ The magazines that were published in Slovenia were also sent abroad around the world. The gazettes were politically coloured. They were all financed by PLO and were free of charge for the scholarship-holders. Students got some other newspapers at that time and they were reading also the Slovenian ones. They celebrated also certain holidays that were politically, culturally or religiously motivated. For example they remembered the first victims that died in fights with Israel people, the day of PLO (establishment of PLO 1 of January 1965) and Ramadan.

They respected and celebrated also religious holidays, Muslim, Christian or Jewish – they remembered the Palestinian Jews that were treated as Palestinians by the Israeli. They also celebrated birthdays and weddings that were adjusted to the circumstances here. Most of the students wore badges with the Palestinian flag and the national neck cloths wrapped around their heads. They wanted to bring the Palestinian problem closer to broader Slovenian public and to raise interest in the Palestinian question. The union had a humanitarian role as well; they helped sick Palestinians and if needed, they helped in any other way.

There were also some misunderstandings (political, religious, professional and personal) in the Union. The Union tried to calm down and make order in the relationships among the members (unity – the power to fight for and deal with relationships among the members; unity means power to fight for the same goals). Bigger disputes were arranged by the embassy in Belgrade. There was also a rule that encouraged the students to help each other and also non-Palestinian students (lending money, tuition). Every union had its representative in the International Club.

The International Club in Ljubljana was an organization which united the foreign students. It was established in the sixties. Its purpose was to unite the foreign students from different countries. The club had a program which included several fields of work: 1. professional and educational activity (lectures, discussions, lectures of foreign students at schools about their countries, the organization of courses of Slovenian language for non scholarship-holders, an expert library, magazines and publications, publishing bulletin); 2. cultural and social activity (a reception for novices, commemorations to celebrate the independence of their countries, a celebration of the day of the UNO, an international evening, at least

⁸ Such as maktuba, mluhija, kufta, ...

⁹ The Palestinian revolution.

three excursions around Slovenia or Yugoslavia a year, several musical events); 3. sport activities (sport events, tournaments, skiing and swimming courses) and 4. international activity.

The Union of Palestinian students was in connection with The General Union of Palestine Students (GUPS). GUPS was established in the 1920's, when the Palestinian struggle began in San Francisco and is still active. GUPS is an organization run by the students, which has been a part of the San Francisco State University community for over decades. The Palestinian student movement was one of the first national Palestinian institutions to be formed. GUPS was officially launched in 1959 in Cairo, Egypt. Over 100 branches of GUPS were then established worldwide, with a total of over 100,000 students. GUPS has played a crucial role both in the Middle East and worldwide in increasing awareness of the Palestinian struggle. In San Francisco State, GUPS is dedicated not only to political awareness, but cultural awareness as well. One of GUPS's goals is to share Palestinian culture and history with the San Francisco State Community. Another goal of GUPS is to increase awareness of the Palestinian struggle for liberation. This occurs through such methods as teach-ins, panel discussions, civic involvement and protests.

GUPS supports justice and equality and works towards ending the occupation of Palestinian land. GUPS has adopted the following guiding principles: - it supports an immediate end to the occupation of Palestinian land; - stands in solidarity with the Palestinian struggle for self-determination; - supports adherence to international law; - stands firm in its belief that rectifying human rights abuses in the region is necessary for justice and peace to prevail; - supports refugee right of return; - condemns United States financial support of Israel; - supports other movements seeking justice, equality and freedom; - supports the sharing of culture (GUPS).¹⁰

RELATIONS AND CONTACTS WITH FAMILIES IN THE COUNTRIES OF ORIGIN

Because of the conflict political situation most of the Palestinian population lives scattered around the world and the contacts are often difficult. But mostly they stay in touch with their families in their country of origin. During the time of studying contacts were various. Most of the time they heard each other on the phone; some of them weekly, some monthly or even more rarely. They maintained the contacts also through post, by letters, photographs, also by visits;

¹⁰ GUPS: (<http://userwww.sfsu.edu/~gups/organization/index.html>).

they were trying to find the Palestinian radio stations in the late night hours. The Palestinian movement had its own radio station which was called The Voice of PLO. The centre of this station was in Alger and they had branches of the station in all other Arabic countries. The topics were mostly political, they played the Palestinian music, they were talking about the Palestinian customs through the history and they presented the culture of the Palestinian nation. The purpose of this station was to raise national awareness and to acquaint the younger generation with their roots, the suffering and the fighting. Students gathered in a room in the late night hours and they tried to find a radio station which represented a contact with their homeland.

In different periods contacts were more frequent, then rarer, depending on the political situation (Arabic-Israeli war, the Palestinian rising). Contacts with home depended also on financial factors. Those students who came on their own expenses had to stay in closer touch with home; they were financially dependent.

They got photographs, cassettes with the voices of their relatives, recorded music from home. Some of the students also sent home some Slovene traditional and popular music. During the summer holidays they did not go back to the country of their origin on regular basis. Sometimes also their relatives came to Slovenia to visit them. They travelled around Slovenia and showed them sights. The most popular place to visit was Postojna cave. An important source of spending their spare time was shopping (visiting shops for cloths, cosmetics for women). The visit of the family also meant a temporary taste of home-made food because they brought spices with them. They invited some other Arabic students for lunch or dinner at that time. They also organized barbecues. Most of the guests stayed at Camp Ježica, some of them in hotels. They came to Ljubljana in their traditional clothing which they did not wear during their stay in Ljubljana. In their rooms, camp or hotel they changed into their casual, comfortable clothing.

The visits of their families also meant a certain pressure, a control, interest in how the studying was going. Parents also brought money for studying.

There have been some examples of students who stopped keeping personal contact with their families. Some of them were not successful in their studying and they had a guilty conscience.

Through economic and social remittances they brought changes into local places. Home and host societies become in such case a united field of social activity where different borders (geographical, social) can be freely crossed and they form a broader transnational field.

THE ARAB CLUB

At the end of the 1980s the Yugoslavian state was collapsing and within that also the policy of interuniversity cooperation with developing countries. The arrivals of Arab students stopped. The Arabs who remained in Slovenia after finishing education expressed willingness to cooperate and share their common culture within some organization. Immigrants set up organisations to create, express and maintain a collective identity. Such organisations are not only important for the immigrants themselves, but also for their participation and integration into the host society (Schrover and Vermeulen 2005: 823). By studying organisations we gather valuable information about the settlement process of immigrants. They are important for understanding immigration and integration processes, because the extent to which immigrants cluster in organizations is a critical measure of collectively expressed and collectively ascribed identity. Cohen says that the character, number and size of organizations indicate the extent to which immigrants want to profile themselves as being different, or how they are seen to be different by others (in Schrover and Vermeulen 2005: 824). By forming an organization, immigrants fence off their ethnic or national identity from others (Marquez 2001). Relation between ethnicity and nationality is very complex, both of the categories are overlapping, the boundaries are often unclear. In spite of the similarities they are not outlining the same analytical concepts. But both categories are related, ethnicity can become a nationality or vice versa. Ethnical ideology (but often also national ideology) reference to cultural similarities and to the common origin as well. By doing this, mechanism that organise cultural differences are set up and these mechanisms divide the members from non-members and they also formally regulate interaction between them (Repič 2006: 34). Breton suggests that three sets of factors stimulate the formation of ethnic organisations: cultural differences with the native population; the level of resources among the members of the immigrant group; and the pattern of migration. Breton, and many later authors, saw cultural difference between immigrants and the members of the host society as an important factor for encouraging the formation of immigrant organisations (in Schrover and Vermeulen 2005: 825). But Moya shows that immigrants who are culturally different from the members of the host society have not set up more organisations than culturally similar immigrants have. Moya's critique does not imply that cultural difference is of no importance. He criticises the concept of cultural difference but there is a societal use of the concept (Moya 2005: 839–40). Beside cultural differences there are also other factors that need to be considered: the migration process, the opportunity structure in the host society and the characteristics of the immigrant community (Schrover and Vermeulen 2005: 826).

The Arab Club was established in 1992 as a cultural club with the centre in Ljubljana. Its members are mostly Slovene citizens of Arabic origin from many Arabic states/countries (most of them come from Palestine, Jordan, Syria,

Lebanon, Iraq, Egypt and Yemen). They have formal statute and the members have to pay membership fees. In other larger ethnic communities (such as for example Lebanese in Senegal who created separate Shi'a, Sunni and Maronite associations) religion prompted the formation of separate associational structures within the same national group. In this case the members of Arab Club are of different religious background (Christians and mostly Muslims). Religion is only one among many possible markers of ethnicity and not always the most important one.

The members are mostly university graduates from the Slovenian universities. They mostly speak two languages (Arabic and Slovene) and some of them organized their lives in two societies. Some authors would name them as culturally bifocal people (Portes, Guarnizo and Landolt 1999). As a result of the transnational social fields we can talk about hybrid and syncretism life customs (Faist 2000). The fact that they are bifocal and cooperate in global transmigration process does not erase the local identities and the character structure. Transnationalism leans on them to keep the transnational bonds. Therefore the purpose of the club is in the first place to connect people – its members. The members use the club as a social field with the purpose of maintaining their cultural practices, local identities and the language as an element of keeping collective culture. For the purpose of their activity they determined strengthening of mutual bonds of all members of the Arab nationality and the members of their families and strengthening of the cultural and club bonds among the members of the club and the homeland. In the international context the role of the networks is based especially on relatives and friendships bonds in the process of chain migrations. The networks are especially important in the receiving society because they create social capital. Elements of solidarity, cooperation and mutuality inside the networks are essential for the system of social networks.

The Arab Club is a totally apolitical institution in relation to the Slovenian state. It refers to itself as a cultural club, it is a member of The Society of Cultural Clubs Ljubljana and financed through projects from the Public Fund of Republic of Slovenia for Cultural Activities. The Arab Club is a club of members of the first generation of immigrant students in the time of non-aligned Yugoslavia. Today they are mostly Slovenian citizens and mostly do not like to be called immigrants but rather Slovenian citizens of Arab origin and instead of immigrant association they prefer the name ethnic association. In Slovenia institutions as well as the people have great problems accepting people who were not born into our society as real genuine Slovenes. In the contemporary society around the world, migrants are seen, both by the sending and receiving society, as still belonging to their country of origin, although this idea is stronger for example in Europe than in North America. This feeling is expressed by the use of the term "migrant" even for the second or third generation (Anthias 1998).

The same members were also active in the former alliances (dependent on the nationality). Olzak and West hypothesised that ethnic conflict encouraged group solidarity and cohesion. Solidarity in turn encouraged the founding and maintenance of ethnic organizations. When conflicts increased, the cost of collective action rose and the group's capacity for mobilisation was undermined (in Schrover and Vermeulen 2005: 826). So why does the club have a strong distance to politics in comparison to former students' unions? The area of the Middle East has proved to be an active area of conflicts (occupied land in Palestine has stayed a problem and a topic of every day discussion until today, conflicts in Iraq, Syrian-Israeli conflicts, Lebanon ...). Political intensity is not weaker than it was in the past. According to the words of members the answer is a simple one: the politics separated them in the past.

After the establishment of the Slovenian state the wish to start to unite again became stronger. The number of Arab students has decreased because the policy of immigrations has changed after the decline of former Yugoslavia. 53 members of the Arab community came to the first meeting at the formation of the Arab club. The opening started with the Slovenian anthem and finished with the Arabic song of children from mixed marriages (Arab-Slovene). The purpose of this new club was to represent the Arab people in Slovenia and the nationality at this point was not important. The purpose of the new approach was in the policy which united members of the same nationality and political affiliation in the past but it actually divided them outside. By establishing the Arab Club they wanted to bridge the political differences in the past. Despite the fact that they come from different native countries they mostly all declare themselves as Arabs in the club. Identities can of course be multiple (Povrzanović Frykman 2001): they can be collective, individual, "double" (Repič 2006), national, changing, situational, fluid, strategic and temporary. In spite of permanent (re)formation the fictive stability and continuity is the characteristic of identity: stay the same in spite of all changes.

Most of the people organise interactions on the bases of the category nation and ground the collective identity on it. According to Smith

national identity is not only global, it is also pervasive. Though there are some situations in which it is felt to be more important than others, it may also be said to pervade the life of individuals and communities in most spheres of activity. In the cultural sphere national identity is revealed in the whole range of assumptions and myths, values and memories, as well as in language, law, institutions and ceremonies (in Povrzanović Frykman 2001: 37).

National identity is a specific form of collective identity. The collective identity is based on selective process of memory, so the specific group recognizes itself through memorizing collective / common past. If the common past is too far for memories, narratives and traces remain but their representation is – similar to tradition which is also not the case of fixed receiving of beliefs – more the case of the daily politics and the way of how the institutions of power choose specific values from the past and mobilize them into contemporary practices. National identity is therefore in flexible process of reformation all the time. That is why some of the authors rather talk about process of identification instead of identities as stabile and fixed entities (Čepić and Vogrinčič 2003: 319). The Arab Club is therefore a place where members can perform their traditional primary cultural practice, the place where ethnic identities stay alive.

At this point I would like to mention two possible uses of the term culture: culture as a distinctive character between human groups and culture as a specific, with cultural pattern "stylized", a whole repertoire of human social behavior, which binds the individual in the production of meaning. The two uses are in the mutual relationship of the reciprocal determinants; in the first case culture identifies the holders of the social action / in this case Arabs (culture is the framework within which the social action is significant). In the first case, the holder / actor "produces" the culture – culture wholly depends on the intentional actions of actors for its reproduction. Culture is what makes ethnicity possible as well as any other culturally constructed differences between people and therefore, it describes the process that is according to the anthropological description a classic series of collisions of "our" organized perspective when observing the "Other" and his "Otherness" and when the "Other" observes "Us". Ethnicity as the quality of social relationships, i.e. as "an organization of cultural difference" (Barth in Šumi 2000: 21) can then be realized only when we are talking about the two groups in contact, who identify each other as being different (we only learn who we are, in contact with somebody else). According to Barth, ethnicity is produced by a manipulation of those cultural differences, which the holders themselves recognize as being socially importance (Barth in Šumi 2000: 22). Ethnic classifications may be disputed, as they often overlap with racial classifications. But I use the ethnicity at this point to imply common culture, because it is understood in this manner by the Arabs in the Arab Club.

The tool for carrying out cultural practices is above all the mother tongue, different components of club's social activities and other social ties. As Moya pointed out – small associations actually represent the most common form of immigrant sociability outside of the family (Moya 2005: 835).

For the authorities the working of the Arab Club is regulated by the Associations Act (Official Gazette of RS, no 61/06). The state treats the Arabs in Slovenia (mostly with Slovene citizenship) as minority communities. But officially The Arab Club is not allowed to use an expression community (like Arab Community).¹¹

The response to the formation of the club was a rewarding one on the political scene. The leaders of the club had a meeting with most of the political parties which proclaimed the establishment to be an enrichment of the society. The club is partly financed from the state projects. The degree of support for immigrant organisations is strongly related to the legal position of the members. As far as they are declaring themselves to be a cultural club their activities are not regarded as undesirable. Soon after the formation of the club they informed the Arab embassies also in some other countries in Europe and they got a positive feedback; Radio Amman in Jordan reported about this establishment. The first chairman presented the club at the headquarters of the Arab league in Cairo and at the Ministry of Culture in Egypt. In the year 2008 Slovenia was leading the presidency of the European Union under the logo Intercultural dialogue. In this respect the Palestinian representative was also settled in Slovenia. He was present at some club activities and they agreed there should be more cooperation between the common institutions. Recently, The Embassy of the Arab republic of Egypt was established in Slovenia and the Arab Club also made an effort to get in touch with them.

As I mentioned before the priority of the club are cultural activities. The club organizes evenings of Slovenian and Arabic poetry, evenings of Arabian cooking and art exhibitions of young artists. They have at least three cultural events a year for the members. They celebrate both – some holidays from the Slovenian culture and the Arabic one (they celebrate the New Year's Eve, the end of Ramadan and have a barbecue to celebrate the national holiday of Slovenian state – 25th June). In the first years they had a school for Arabian language for children and folk dances, where members danced in the traditional outfits and they presented different dances. The interest in learning Arabic was decreasing with the second generation growing up. There was no further immigration of Arabs because of the Slovene immigration policies. According to the narration of the informants, there was some annoyance with the teachers / instructors of Arabic language (lack of time, unreliability, etc.). The informants also pointed out that they had logistic problems: while the Arab Club is situated in Ljubljana, a lot of Arabs live in other

• • •

11 At the very early beginning of formation they wanted to name the association The Arab Community in Slovenia but the Slovene authorities refused the name and they chose the one that already existed. They explained that only Italian and Hungarians can use the name community for themselves.

cities and they were not prepared or capable to drive their children to school at the weekends.¹²

In 1997, the Arabic Library, which has books from the Arabian literature, history and culture was established and this year it became a public library. They published also a club gazette *Do you know? (Hal Talam?)*. This is where the members were informed about the club activities and some interesting things from the countries of origin.

The Arab Club evokes feelings of community in its members which can not be felt outside the club. It represents a place where they can express their identity which is also collective. Migration processes generally determine the forms of social organisation, the question of maintaining and changing of identities and the relationship to ethnicity being always in the foreground. In the research of migrations, transnational communities and the formation of identities the concept of ethnicity serves as a label for "imagined communities".

CONCLUSION

In the time of former Yugoslavia the relations with Arabic countries were close; there were exchanges of experts, technology, culture – everything was connected to the higher development. The result of that was a higher number of Arabic students who wanted to go back to their homeland after their education finished. They were active in politics and they were united into unions according to the national key. When Slovenia became independent the ex-students who settled in Slovenia, started their families here and mostly became Slovene citizens, who wanted to preserve the Arab culture, especially the language; that is the reason why they established the Arab Club. They have overcome the political differences from the past and they have found a connection on the cultural level. The Arab Club is a place where they can express themselves through their cultural practice. Immigrant or in some cases rather ethnic organisations are an indication of how immigrants see differences between themselves and the rest of the society, or how these differences are perceived by others. By studying organisations we gather valuable information about the settlement process of "newcomers".

The principal stimulus for associational activity is thus derived not from the cultural backgrounds of the emigrants or the civic habits of their hosts but from a more universal source: the migration process itself. This process tends to inten-

• • •

12 But they were parents who were educating them children at the Arabic school in Belgrade because it was no such in Slovenia (that was still in the time of Yugoslavia state).

sify and sharpen collective identities based on national, ethnic or quasi-ethnic constructs. Being Syrian in Syria or Palestinian in Palestine obviously represents a much weaker self- and external identifiers than being Palestinian in Slovenia or Jordanian in Ljubljana. Because the host societies rarely receive immigrants from only one source, the collective identities of arrivals are heightened not only by contrast to those of the native population but also by contrast to those of other newcomers. In so far voluntary associations, by definition, depend on and articulate collective identities or interests, it is hardly surprising that migration stimulates their formation.

BIBLIOGRAPHY:

- Anthias, Floya (1998) "Evaluating diaspora: beyond ethnicity?" *Sociology* 32(3): 557-580.
- Čepić, Mitja and Ana Vogrinčič (2003) "Tujec in tuje v učbenikih: kritična diskurzivna analiza izbranih primerov iz učbenika zgodovine." *Teorija in praksa* 40(2): 313-334.
- Faist, Thomas (2000) "Transnationalization in international migration: implications for the study of Citizenship and culture." *Ethnic and Racial Studies* 23(2): 189-222.
- GUPS; The General Union of Palestine Students: Organization Overview (<http://userwww.sfsu.edu/~gups/organization/index.html>, 11. 7. 2008).
- Knez, Darko (1989) Palestinski študentje pri nas. Unpublished seminar work I. Ljubljana: Faculty of arts, Department of Ethnology and Cultural Anthropology.
- Marquez, Benjamin (2001) "Choosing issues sides: constructiong identities in Mexican-American social movement organizations." *Ethnic and Racial Studies* 24(2): 218-235.
- Moya, Jose C. (2005) "Immigrants and Associations: A Global and Historical Perspective." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31(5): 833-864.
- Official Gazette of RS, no 61/2006
(<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200661&stevilka=2567>, 14. 4. 2009).
- Petrović, Vladimir (2006) *Jugoslavija stupa na Bliski istok: stvaranje jugoslovenske bliskoistočne politike 1946-1956*. Beograd: Institut za suvremenu istoriju.
- Portes, Alejandro, Luis E. Guarnizo and Patricia Landolt (1999) "The study of transnationalism: pitfalls and promises of on emerging research field." *Ethnic and Racial Studies* 22(2): 217-237.
- Povržanović Frykman, Maja. ur. (2001) *Beyond Integration: Challenges of belonging in diaspora and exile*. Lund: Nordic Academic Press.
- Repič, Jaka (2006) "Po sledovih korenin": transnacionalne migracije med Argentino in Evropo. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Sallam, Jassim (1984) Arabski študenti v Ljubljani. Unpublished seminar work I. Ljubljana: Faculty of arts, Department of Ethnology and Cultural Anthropology.

Schrover, Marlou and Floris Vermeulen (2005) "Immigrant Organisations." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31(5): 823–832.

Šumi, Irena (2000) *Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC.

SOURCE:

THE ARCHIVE OF UNIVERSITY OF LJUBLJANA:

Fond rektorat, IV: Mednarodno in meduniverzitetno sodelovanje; 3. 6. 2008.

PRAVNI OKVIR, RELEVANTEN ZA INTEGRACIJO IMIGRANTOV V SLOVENIJI

LEGAL FRAMEWORK RELEVANT TO THE INTEGRATION OF IMMIGRANTS IN SLOVENIA

This article provides an overview of the current Slovenian law on the integration of immigrants. It focuses on the following areas: long-term residence, family reunification, access to labour market, political participation, access to education, access to health and social care, housing, non-discrimination and the acquisition of citizenship. The article presents the most recent changes to legislation in these areas, and exposes some of the weaknesses that hamper the integration of immigrants in Slovenia. Special attention is paid to comparison of different categories of immigrants – EU citizens, third country nationals and foreigners of Slovenian descent.

Keywords: integration, legislation, immigrants, foreigners, Slovenia

Članek ponuja pregled veljavnega slovenskega prava na področju integracije imigrantov. Osredotoča se na naslednja področja: prebivanje za daljši čas, združitev družine, dostop do trga dela, politično participacijo, dostop do izobraževanja, dostop do zdravstva in socialnega varstva, stanovanjsko področje, področje nediskriminacije in pridobitev državljanstva. V članku so predstavljene zadnje spremembe zakonodaje s teh področij in poudarjene nekatere pomanjkljivosti, ki otežujejo integracijo imigrantov v Sloveniji. Posebna pozornost je posvečena primerjavi statusa različnih kategorij imigrantov – državljanov EU, državljanov tretjih držav in tujcev slovenskega rodu.

Ključne besede: integracija, zakonodaja, imigranti, tujci, Slovenija

UVOD

Z integracijo v pričujočem prispevku označujem procese vključevanja in sprejemanja imigrantov v novo družbeno okolje ter prilagajanja družbenih struktur novim situacijam, ki so posledica imigracije. Integracija je večsmeren proces, ki zahteva prilagajanje tako imigrantov kot tudi sprejemne družbe. V procesu integracije naj bi imigranti postali aktivni in enakopravni udeleženci socialnih, ekonomskih, pravnih, političnih in kulturnih odnosov in procesov v državi sprejema, pri čemer naj bi bila vsakomur zagotovljena možnost izražanja in ohranjanja njegove lastne kulture, vere in etnične pripadnosti. O uspešni integraciji običajno govorimo takrat, ko imigranti dosegajo podobne položaje v družbi kot primerljive¹ skupine večinskega prebivalstva (Doomernik 1998: 5). Ob tem je treba dodati, da vsako odstopanje še ne pomeni neuspešne integracije. Pomembno je, da razlike niso posledica strukturnih ovir ali diskriminacije posameznikov oziroma posameznih skupin (Bešter 2007b: 109).

Politika integracije imigrantov (v nadaljevanju integracijska politika) naj bi omogočala in spodbujala enakopravno in celovito vključevanje imigrantov in njihovih potomcev v vse sfere družbenega, ekonomskega in političnega življenja sprejemne družbe ob hkratnem spoštovanju njihove pravice do ohranjanja, razvijanja in izražanja njihove posebne etnične, kulturne, verske ali druge identitete.² Za doseg te ciljev mora biti integracijska politika podprta z ustreznim pravnim okvirom, ki zagotavlja formalne možnosti za enakopravno vključevanje in sodelovanje imigrantov v sprejemni družbi. Pravni okvir, relevanten za integracijo imigrantov, obsega zlasti naslednja področja: prebivanje za daljši čas, združitev družine, dostop do trga dela, politično participacijo, dostop do izobraževanja, dostop do zdravstva in socialnega varstva, stanovanjsko področje, področje nediskriminacije in pridobitev državljanstva. Namen članka je analizirati slovensko zakonodajo in nekatere druge pravne akte, relevantne za integracijo imigrantov, po posameznih, zgoraj omenjenih področjih, ter ugotoviti, katere pravice so na voljo imigrantom v Sloveniji in pod kakšnimi pogoji. Pri tem bo pozornost usmerjena zlasti na odkrivanje razlik med pravicami različnih kategorij imigrantov: državljanov EU, državljanov tretjih držav, tujcev slovenskega rodu. Zaradi obsežnosti obravnavane tematike v analizo ne bodo zajeti prosilci za mednarodno zaščito, begunci in osebe s subsidiarno zaščito.

Z izrazom imigrant bom v članku označevala osebo, ki prebiva v državi, ki ni država njenega prvega prebivališča, ne glede na to, katero državljanstvo ima. V primeru, ko se bo razprava nanašala na imigrante v Sloveniji, ki nimajo slovenskega

1 Primerljive po starosti, spolu, izobrazbi, poklicnih kvalifikacijah, itd.

2 Več o opredelitvi integracijske politike glej v Bešter 2007a in Bešter 2007b.

državljanstva, bom uporabljala izraz tujci, ker se ta izraz v slovenski zakonodaji uporablja za tuje državljane.³

PREBIVANJE ZA DALJŠI ČAS

Pridobitev dovoljenja za prebivanje za daljši čas in varnost tega dovoljenja sta dva od temeljnih pogojev za uspešno integracijo imigrantov. Če je varnost dovoljenja za prebivanje negotova in imigranti ne morejo z gotovostjo računati na možnost dolgotrajnega prebivanja v sprejemni državi, lahko govorimo o odsotnosti spodbud za (celovito) integracijo imigrantov v sprejemno družbo (Guild 2000).

Direktiva sveta EU 2003/109/EC o statusu državljanov tretjih držav, ki so rezidenti za daljši čas, določa, da morajo države članice podeliti status stalnega prebivališča državljanom tretjih držav, ki za to zaprosijo po petih letih stalnega zakonitega prebivanja v državi. Pri tem lahko države članice od prosilca zahtevajo dokazila o tem, da ima stabilne in redne dohodke, s katerimi lahko preživlja sebe in svojo družino, ter dokazila o zdravstvenem zavarovanju. Prav tako lahko od prosilca zahtevajo, da upošteva integracijska pravila v skladu z nacionalno zakonodajo. Slovenija je omenjeno direktivo prenesla v svoj pravni red s spremembami Zakona o tujcih 21. oktobra 2005 (Ur. l. RS, št. 93/05). V skladu s spremenjenim 41. členom Zakona o tujcih se dovoljenje za stalno prebivanje lahko izda tujcu, ki pet let neprekinjeno prebiva v Republiki Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje in izpolnjuje druge pogoje, določene s tem zakonom.⁴ Pred spremembo zakona je tujec v Sloveniji lahko pridobil dovoljenje za stalno prebivanje šele po osmih letih neprekinjenega bivanja v Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje. Tujcu, ki je slovenskega rodu, ali tujcu, katerega prebivanje v Sloveniji je v interesu slovenske države, ter ožjim družinskim članom tujcev, ki imajo v Sloveniji dovoljenje za stalno prebivanje ali status begunca, se lahko izda dovoljenje za stalno prebivanje tudi pred iztekom roka petih let. Državljan EU lahko pridobi dovoljenje za stalno prebivanje, če neprekinjeno prebiva v Sloveniji

• • •

3 "/.../ Tujec je vsakdo, ki nima državljanstva Republike Slovenije /.../" (2. člen Zakona o tujcih, Ur. l. RS 71/08-UPB).

4 "Pogoj petletnega neprekinjenega prebivanja v Republiki Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje je izpolnjen tudi, če je bil tujec v tem obdobju odsoten iz Republike Slovenije in ni imel izdanega dovoljenja za začasno prebivanje, če so bile odsotnosti krajše od šestih zaporednih mesecev in če skupaj ne presegajo deset mesecev. Čas prebivanja tujca v Republiki Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje zaradi študija in poklicnega usposabljanja se v obdobje za izdajo dovoljenja za stalno prebivanje šteje polovično. Čas prebivanja tujca v Republiki Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje zaradi sezonskega dela kot napoteni delavec ali kot dnevni delovni migrant in čas prebivanja tujca v Republiki Sloveniji kot osebe z začasno zaščito se ne všteje v obdobje za izdajo dovoljenja za stalno prebivanje" (1. točka 41. člena Zakona o tujcih, Ur. l. RS, št. 71/08-UPB).

pet let na podlagi potrdila o prijavi prebivanja (93.j člen Zakona o tujcih, Ur. l. RS 71/08-UPB).

V skladu s prej veljavno zakonsko ureditvijo je moral tujec, ki je prosil za izdajo dovoljenja za stalno prebivanje, na zahtevo pristojnega organa prošnji med drugim priložiti dokaze o sredstvih, potrebnih za njegovo preživljanje, in dokaze, s katerimi je izkazal svojo upravičenost do dajatev iz pokojninskega ali drugega temu ustreznega zavarovanja (4. točka 41. člena Zakona o tujcih, Ur. l. RS, št. 61/99, 87/02). S spremembo zakona oktobra 2005 je bila ta določba črtana.

Zgoraj omenjena direktiva 2003/109/EC omejuje tudi razloge za izgon tujca s stalnim prebivališčem. Države članice EU lahko to storijo le v primeru, če tujec dejansko in resno ogroža javno varnost. V skladu s slovenskim Zakonom o tujcih (48. člen) se tujcu, ki ima v Sloveniji dovoljenje za stalno prebivanje, prebivanje lahko odpove iz dveh razlogov: če je bil s pravnomočno sodbo obsojen zaradi kaznivega dejanja na nepogojno zaporno kazen, daljšo od treh let; ali če obstaja utemeljen sum, da bi lahko ogrožal varnost države, javno varnost ali mir. S tega vidika zagotavlja dovoljenje za stalno prebivanje precej večjo varnost za imigranta kot druga dovoljenja za prebivanje. Tujcu, ki sicer zakonito prebiva v Sloveniji, vendar nima dovoljenja za stalno prebivanje, se lahko prebivanje, poleg iz prej omenjenih razlogov, odpove tudi v primeru, če: prebiva v nasprotju z namenom, zaradi katerega mu je bilo dovoljenje izdano; ogroža javni red in mir; zavrača izpolnjevanje odločitev državnih organov; je bil obsojen za kaznivo dejanje na nepogojno zaporno kazen, daljšo od treh mesecev; ostane brez sredstev za preživljanje in mu preživljanje za čas prebivanja v Republiki Sloveniji ni kako drugače zagotovljeno (2. točka 48. člena Zakona o tujcih). Izjema so državljani EU in družinski člani, ki zakonito prebivajo v Sloveniji. Njim se lahko prebivanje odpove le v primeru, če obstaja utemeljen sum, da bi lahko ogrožali javni red, nacionalno varnost države ali njeno ustavno ureditev (93.u člen Zakona o tujcih).

ZDRUŽITEV DRUŽINE

Z izrazom združitev družine označujemo situacijo, ko se člani družine pridružijo drugemu članu družine, ki zakonito prebiva in dela v drugi državi. Čeprav je družina kot temeljna celica družbe zaščiten s številnimi univerzalnimi in regionalnimi instrumenti za zaščito človekovih pravic,⁵ se pri priznavanju pravice

• • •

5 3. točka 16. člena Splošne deklaracije o človekovih pravicah se glasi: "Družina je naravna in temeljna celica družbe in ima pravico do družbenega in državnega varstva." Enako vsebino najdemo tudi v 1. točki 23. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah. V 1. točki 10. člena Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah pa je med drugim zapisano, "da mora biti družina, ki je naravni in temeljni sestavni del družbe, deležna čim širšega varstva in pomoči, zlasti pri njeni ustanovitvi in dokler je odgovorna za preživljanje in vzgojo otrok, za katere skrbi." Določbe o zaščiti družine kot naravne in temeljne

do združitve družine države znajdejo v neke vrste navzkrižju med dolžnostjo priznavati in spoštovati človekove pravice vseh posameznikov na svojem ozemlju in pravico, da svobodno (znotraj določenih omejitev) oblikujejo svoje imigracijske zakone in politike (Family reunification 2005: 1).

Z vidika integracije je pravica do združitve družine za imigrante zelo pomembna. Prisotnost družine omogoča imigrantu lažje spopadanje s problemi prilagajanja novemu družbenemu okolju. Poleg tega je za člane družine, predvsem za otroke, integracija tem lažja, čim mlajši so ob priselitvi. Pomembno je, da pravni okvir zagotavlja enake možnosti oziroma postavlja enake pogoje za združitev družine tako za državljane kot tudi za tujce. Če imajo imigranti (tujci) bolj omejene možnosti pri združevanju družine, lahko to spodbudi občutek o njihovem drugorazrednem statusu v družbi (Guild 2000).

Direktiva sveta EU 2003/86/EC o pravici do združitve družine dodeljuje to pravico državljanom tretjih držav, ki imajo vsaj enoletno dovoljenje za prebivanje v EU in imajo realne možnosti za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje. Družinski člani, ki pridobijo dovoljenje za prebivanje, naj bi bili v skladu z omenjeno direktivo upravičeni (enako kot prosilec) do dostopa do zaposlitve, izobraževanja in poklicnega usposabljanja. V Sloveniji pravico do združitve, ohranitve in ponovne pridobitve celovitosti družine z ožjimi družinskimi člani ureja Zakon o tujcih (Ur. l. RS, št. 71/08-UPB). Določbe zakona v zvezi s pravico do združitve družine so dokaj zapletene, saj veljajo različna pravila za družinske člane glede na to, kakšno je njihovo državljanstvo (EU ali državljanstvo tretje države), kakšno je državljanstvo njihovega poroka⁶ in kakšne vrste dovoljenja za prebivanje v Sloveniji ima njihov porok.

Zakon o tujcih določa, da je pravica do združitve družine v Sloveniji priznana tujcem, ki v Sloveniji prebivajo na podlagi dovoljenja za stalno prebivanje, in tujcem, ki v Sloveniji zadnje leto prebivajo na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje in imajo dovoljenje za začasno prebivanje izdano z veljavnostjo najmanj enega leta. Poenostavljeno povedano to pomeni, da morajo imigranti v Sloveniji čakati več kot leto dni, preden se v Slovenijo lahko priseli tudi njihova družina. Izjema so tujci, ki prebivajo v Sloveniji zaradi opravljanja raziskovalnega dela. Ti imajo pravico do združitve družine brez omejitev glede dolžine njihovega prebivanja v Sloveniji in veljavnosti njihovega dovoljenja⁷ (1. točka 36. člena Zakona o tujcih).

celice družbe najdemo tudi v regionalnih dokumentih, kot so Ameriška konvencija o človekovih pravicah (17. člen) in Protokol k tej konvenciji (15. člen), Afriška listina o človekovih pravicah in pravicah ljudstev (18. člen) in Evropska socialna listina (8. člen) (Family Reunification 2005: 1).

⁶ Izraz porok v tem primeru označuje tujca, ki uveljavlja pravico do združitve družine.

⁷ Izjemoma lahko to velja tudi za druge tujce z dovoljenjem za začasno prebivanje, če je to v interesu Republike Slovenije, o čemer odloči organ, pristojen za izdajo dovoljenja, na podlagi mnenja pristojnega ministrstva (1.

Za ožje družinske člane tujca se po Zakonu o tujcih štejejo: zakonec, mladoletni neporočeni otroci tujca, mladoletni neporočeni otroci zakonca, starši mladoletnega tujca ter polnoletni neporočeni otroci in starši tujca ali zakonca, katere je tujec ali zakonec po zakonu države, katere državljan je, dolžan preživljati (3. točka 36. člena Zakona o tujcih). Za družinske člane državljana EU in družinske člane slovenskega državljana starostna omejitev pri otrocih ni polnoletnost (torej 18 let), temveč dopolnjeno 21. leto starosti (93.k člen Zakona o tujcih). Izjemoma lahko pristojni organ po prostem preudarku za ožjega družinskega člana šteje tudi drugega sorodnika tujca, če posebne okoliščine govorijo v prid združitvi družine v Republiki Sloveniji. V primeru poligamne zakonske zveze pa zakon določa, da se dovoljenje za prebivanje zaradi združitve družine lahko izda in podaljšuje le enemu zakoncu (4. točka 36. člena Zakona o tujcih). Tujec, ki želi uveljavljati pravico do združitve družine, mora prošnji priložiti dokazila o zadostnih sredstvih za preživljanje tistih ožjih družinskih članov, ki nameravajo prebivati v državi (5. točka 36. člena Zakona o tujcih).

Veljavnost dovoljenja za prebivanje družinskih članov je odvisna od vrste in dobe veljavnosti dovoljenja za prebivanje, ki ga ima njihov porok. Družinski člani tujca, ki je državljan tretje države, lahko dobijo zgolj dovoljenje za začasno prebivanje, in sicer z veljavnostjo največ enega leta. Po preteku veljavnosti se to dovoljenje lahko podaljšuje, vendar največ z veljavnostjo do dveh let⁸ (7. točka 36. člena Zakona o tujcih). Družinski član državljana EU lahko dobi dovoljenje za začasno prebivanje z enako veljavnostjo, kot je izdano potrdilo o prijavi prebivanja državljanu EU, družinski član slovenskega državljana pa z veljavnostjo pet let (2. točka 93.1 člena).

Družinski član, ki ni državljan EU, lahko po petih letih neprekinjenega prebivanja v Sloveniji pridobi dovoljenje za stalno prebivanje (1. točka 93.n člena). Družinski člani tujca, ki ima v Sloveniji dovoljenje za stalno prebivanje ali status begunca, in družinski člani slovenskega državljana pa lahko pridobijo dovoljenje za stalno prebivanje že pred potekom petih let, in sicer po dveh letih neprekinjenega prebivanja v Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje⁹ (2. točka 41. člena in 3. točka 93.j člena Zakona o tujcih).

Razlika v pravicah družinskih članov tujca, ki je državljan tretje države, ter družinskih članov državljana EU ali slovenskega državljana je razvidna tudi v primeru smrti njihovega poroka in v primeru razveze zakonske skupnosti. V

točka 36. člena Zakona o tujcih).

⁸ Mladoletnim neporočenim otrokom tujca ali njegovega zakonca in starejšim mladoletnega tujca se dovoljenje za začasno prebivanje zaradi združitve družine ne more izdati ali podaljšati v obdobje, ko otrok že doseže polnoletnost (7. točka 36. člena Zakona o tujcih).

⁹ Ali na podlagi potrdila o prebivanju, če gre za družinske člane, ki so državljani EU.

primeru smrti tujca, ki je državljan tretje države, se njegovemu ožjemu družinskemu članu lahko podaljša dovoljenje za prebivanje le enkrat in z veljavnostjo do enega leta. Enako velja tudi za zakonca (priseljenega na podlagi pravice do združitve družine) v primeru razpada zakonske skupnosti, a le če je ta v Sloveniji trajala najmanj tri leta (9. točka 36. člena Zakona o tujcih). V primeru, ko gre za zakonca državljana EU ali slovenskega državljana, njegovo dovoljenje za prebivanje ob razpadu zakonske skupnosti ostane veljavno v primeru, da je zakonska zveza trajala najmanj tri leta, od tega eno leto v Sloveniji, ali zaradi izvrševanja roditeljske pravice ali v primeru, da je bil v času trajanja zakonske zveze žrtev družinskega nasilja. Ob tem mora zakonec dokazati, da ima zagotovljena zadostna sredstva za preživljanje in ustrezno zdravstveno zavarovanje (2. točka 93.m člena Zakona o tujcih). Podaljšanje dovoljenja za prebivanje družinskemu članu državljana EU ali slovenskega državljana se v primeru smrti njegovega poroka¹⁰ ali v primeru razveze zakonske skupnosti lahko podaljša z veljavnostjo do pet let¹¹ (3. točka 93.m člena Zakona o tujcih).

DOSTOP DO TRGA DELA

Trg dela je eno ključnih prizorišč, na katerih poteka vključevanje imigrantov v širšo družbo (Geddes in Bullen 2004: 2), ekonomska integracija pa je eno od ključnih meril pri ocenjevanju uspešnosti celovite integracije imigrantov. Zaposlitev sodi med najpomembnejše integracijske dejavnike tudi po mnenju samih imigrantov, kar so pokazale raziskave tako v Sloveniji kot v tujini. V raziskavi z naslovom *Percepcije slovenske integracijske politike* (PSIP 2003)¹² so imigranti in njihovi potomci ocenili zaposlitev kot drugi najpomembnejši dejavnik za vključe-

• • •

10 "Dovoljenje za začasno prebivanje, izdano družinskemu članu v primeru smrti državljana EU ali slovenskega državljana, s katerim je družinski član v Republiki Sloveniji prebival najmanj eno leto, ostane v veljavi, če ima družinski član zagotovljena zadostna sredstva za preživljanje in ustrezno zdravstveno zavarovanje" (1. točka 93.m člena Zakona o tujcih).

11 Pogoj za to je, da ima družinski član veljavno osebno izkaznico ali potni list, zagotovljena zadostna sredstva za preživljanje in ustrezno zdravstveno zavarovanje in da ne obstajajo razlogi za zavrnitev izdaje dovoljenja (3. točka 93.m člena Zakona o tujcih).

12 Projekt *Percepcije slovenske integracijske politike* (PSIP) je potekal v okviru ciljnega raziskovalnega programa "Konkurenčnost Slovenije 2001–2006". Izvajalci: Inštitut za narodnostna vprašanja, Fakulteta za družbene vede, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Vodja projekta: Miran Komac, sodelavci: Romana Bešter, Mitja Hafner - Fink, Marina Lukšič - Hacin, Felicita Medved, Mojca Medvešek, Mirjam Milharčič Hladnik, Petra Roter, Natalija Vrečer. V raziskavi PSIP so bili anketirani zgolj imigranti in njihovi potomci, ki že imajo slovensko državljanstvo.

vanje v slovensko družbo,¹³ takoj za znanjem slovenskega jezika.¹⁴ V raziskavi med imigranti v kanadski provinci Saskatchewan, v kateri so imigranti sami predlagali indikatorje integracije, se je kar pet indikatorjev med prvimi desetimi najpomembnejšimi (vključno z najpomembnejšim) nanašalo na zaposlitev.¹⁵

V Sloveniji tujec za zaposlitev potrebuje delovno dovoljenje,¹⁶ razen če Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (Ur. l. RS, št. 76/07-UPB) ali mednarodni sporazumi ne določajo drugače. Med izjeme sodijo na primer državljani držav članic EU, EGP ali Švicarske konfederacije in njihovi družinski člani.¹⁷ Zakon o zaposlovanju in delu tujcev med izjeme uvršča tudi raziskovalce, ki imajo sklenjen sporazum o gostovanju z raziskovalno organizacijo iz Republike Slovenije; tujce, ki so kot poročevalci za tuje medije ali tuji dopisniki akreditirani v Republiki Sloveniji; tujce, ki opravljajo duhovniški poklic v okviru ustanovljenih verskih skupnosti, idr. (3. člen).

V skladu z Zakonom o zaposlovanju in delu tujcev obstajajo v Sloveniji tri vrste delovnih dovoljenj: osebno delovno dovoljenje, dovoljenje za zaposlitev in dovoljenje za delo.¹⁸

Zakon opredeljuje osebno delovno dovoljenje kot obnovljivo ali stalno obliko delovnega dovoljenja, ki v času veljavnosti tujcu omogoča prost dostop do trga dela, razen v primeru, ko je osebno delovno dovoljenje izdano za samozaposlitev (10. člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev). Za osebno delovno dovoljenje za nedoločen čas lahko zaprosi begunec in tujec z dovoljenjem za stalno prebivanje v Sloveniji (10.c člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev). Ožji družinski člani slovenskega državljana lahko na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje

• • •

13 Prav na področjih iskanja zaposlitve in odnosov na delovnem mestu imigranti in njihovi potomci, anketirani v raziskavi PSIP 2003, najpogosteje občutijo, da so zaradi svoje etnične/narodne pripadnosti deležni neenakopravne obravnave (Medvešek 2007: 209).

14 Glej Roter 2007: 312.

15 Best settlement practices. Settlement services for refugees and immigrants in Canada. Canadian council for refugees, februar 1998 (<http://www.web.net/~ccr/bpfina1.htm#3.%20SETTLEMENT%20AND%20INTEGRATION>, 20. 10. 2005).

16 Za podatke o številu veljavnih delovnih dovoljenj za tuje državljane v Sloveniji med letoma 1997 in 2006 glej Pirc 2007: 466.

17 "(1) Pravica do prostega dostopa na trg dela za državljane države članice EU, EGP ali Švicarske konfederacije pomeni, da se lahko v Republiki Sloveniji zaposli brez delovnega dovoljenja. Svojo pravico dokazuje z državljanstvom države članice EU, EGP ali Švicarske konfederacije. (2) Pravica do prostega dostopa na trg dela za družinskega člana državljana države članice EU, EGP ali Švicarske konfederacije, ki ni državljan države članice EU, EGP ali Švicarske konfederacije, pomeni, da se lahko v Republiki Sloveniji zaposli ali samozaposli brez delovnega dovoljenja. Svojo pravico dokazuje z dovoljenjem za prebivanje za družinskega člana zaradi združitve družine" (35.a člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev).

18 Izdaja delovnih dovoljenj je vezana na kvote, ki jih letno določa vlada ob upoštevanju stanja in gibanja na trgu dela. Ta kvota letno ne sme presegati pet odstotkov aktivnega prebivalstva Republike Slovenije (5. točka 5. člena Zakona o zaposlovanju in delu tujcev).

zaradi združitve družine pridobijo osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let (10.b člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev). Na podlagi tega dovoljenja se lahko zaposlijo pri kateremkoli delodajalcu, lahko se samozaposlijo, lahko pa se tudi prijavijo kot iskalci zaposlitve na Zavodu za zaposlovanje. V preteklosti je veljalo, da so lahko ožji družinski člani slovenskega državljanja zaprosili za osebno delovno dovoljenje šele po treh letih prebivanja v Sloveniji.¹⁹ V vmesnem času so lahko pridobili dovoljenje za zaposlitev, vendar so jih delodajalci kljub prednostni obravnavi lahko zaposlili le, če v evidenci brezposelnih oseb ni bilo ustreznih kandidatov, če še ni bila izkoriščena kvota za to obliko zaposlovanja in če sta tako delodajalec kot tujec (družinski član slovenskega državljanja) izpolnjevala vse zakonske pogoje (Golja 2007: 22). Na neživiljenjskost omenjene ureditve je med drugim opozorilo raziskovalno poročilo o socialni in ekonomski vključenosti ranljivih skupin v Sloveniji, saj naj bi takšna ureditev omenjene osebe silila v to, da so za preživetje opravljale razna dela na črno (Trbanc 2003: 54). S spremembo Zakona o zaposlovanju in delu tujcev junija 2007 je bila zahteva po triletnem predhodnem prebivanju v Sloveniji za družinske člane slovenskih državljanov črtana iz zakona.

V nasprotju z družinskimi člani slovenskih državljanov lahko ožji družinski člani tujca z osebnim delovnim dovoljenjem za nedoločen čas, ki imajo veljavno dovoljenje za začasno prebivanje v Sloveniji, zaprosijo za triletno osebno delovno dovoljenje šele po dveh letih prebivanja v Sloveniji (10.b člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev). Pred spremembo zakona junija 2007 so morali na to čakati tri leta.²⁰ Prav tako lahko za osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let zaprosijo samozaposleni tujci, ki so v Sloveniji dve leti neprekinjeno samozaposleni in so vpisani v poslovni register (10.b člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev). Pred spremembo zakona je zanje veljal pogoj triletno predhodne neprekinjene samozaposlitve v Sloveniji. Brez posebnih pogojev lahko za osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let zaprosijo slovenski izseljenci ali njihovi potomci do tretjega kolena v ravni črti, ki nimajo slovenskega državljanstva (10.b člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev). Osebe s statusom Slovencev brez slovenskega državljanstva imajo ob tem tudi prednost pri kandidiranju za prosta delovna mesta – ob izpolnjevanju pogojev za opravljanje objavljenega dela – pred ostalimi tujci, ki so državljani tretjih držav.²¹ Tako kot slovenski izseljenci in njihovi potomci lahko po novem brez posebnih pogojev zaprosijo za triletno osebno delovno dovoljenje

• • •

19 Glej 6. člen Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zaposlovanju in delu tujcev (ZZDT-A) (Ur. l. RS, št. 101/05).

20 Glej 6. člen Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zaposlovanju in delu tujcev (ZZDT-A) (Ur. l. RS, št. 101/05).

21 Na podlagi 66. člena Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (Ur. l. RS, št. 43/06).

tudi družinski člani tujca s statusom raziskovalca in osebe s subsidiarno zaščito. Osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let se lahko tujcu ponovno izda za enako obdobje, če tujec izpolnjuje enake pogoje kot pri prvi vlogi ali druge z zakonom določene pogoje (10.b člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev).

Sprememba Zakona o zaposlovanju in delu tujcev junija 2007 ni zgolj olajšala oziroma skrajšala postopkov za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja z veljavnostjo treh let, temveč je precej razširila tudi krog upravičencev do tega dovoljenja.²² Glede na to, da tujec z osebnim delovnim dovoljenjem z veljavnostjo treh let pridobi nekaj zelo pomembnih pravic, s katerimi je njegov položaj na trgu dela praktično izenačen s slovenskimi državljani (lahko zamenja delodajalca, lahko se samozaposli, ima možnost vpisa v evidenco brezposelnih oseb), bi lahko trdili, da je omenjena sprememba zakona z integracijskega vidika za tujce ena najpomembnejših v zadnjem času. Na podlagi te spremembe se je v zadnjem letu število tujcev, ki imajo osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let, v Sloveniji skoraj potrojilo.

Druga oblika delovnega dovoljenja za tujce v Sloveniji je dovoljenje za zaposlitev. Ta oblika je običajna za prvo zaposlitev tujcev v Sloveniji. Dovoljenje za zaposlitev je vezano na stalne zaposlitvene potrebe delodajalcev na podlagi sistematiziranih delovnih mest (11. člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev). Izdaja se le pod pogojem, da v evidenci zavoda za zaposlovanje ni ustreznih domačih brezposelnih oseb oziroma oseb, ki so glede pravic do zaposlitve izenačene z državljani Republike Slovenije, in ob upoštevanju prioritet, ki so določene v 6. členu²³ Zakona o zaposlovanju in delu tujcev (11.a člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev).²⁴ Z

• • •

22 Za osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let zaprosijo naslednje kategorije tujcev, ki pred spremembo zakona niso imele možnosti pridobiti te vrste delovnega dovoljenja: - tujec z najmanj poklicno izobrazbo, ki je bil zadnji dve leti pred vložitvijo vloge neprekinjeno zaposlen pri istem delodajalcu ali njegovem pravnem predniku; - delovni migrant, ki je bil zadnji dve leti pred vložitvijo vloge neprekinjeno zaposlen pri istem delodajalcu ali njegovem pravnem predniku; - tujec, ki je zadnji letnik šolanja končal v Republiki Sloveniji in pridobil najmanj visokošolsko izobrazbo, če si v roku enega leta od pridobljenega naziva najde delodajalca ali se samozaposli; - tujec, ki je v Sloveniji končal program raziskovalnega dela in si v roku enega leta najde delodajalca ali se samozaposli; - ožji družinski član tujca iz prejšnje točke; ožji družinski član tujca s statusom raziskovalca; - oseba s subsidiarno zaščito (10.b člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev, Ur. l. RS, št. 76/07-UPB).

23 Pri izdaji delovnih dovoljenj za novo zaposlovanje se prednostno obravnavajo naslednje kategorije tujcev: 1. tujci, katerim se delovno dovoljenje izda neodvisno od stanja in razmer na trgu dela; 2. ožji družinski člani tujcev z osebnim delovnim dovoljenjem za nedoločen čas; 3. tujci s strokovno izobrazbo na področju deficitarnih poklicev; 4. delovni migranti iz sosednjih držav; 5. rezidenti za daljši čas; 6. ožji družinski člani tujca z dovoljenjem za začasno prebivanje (2. točka 6. člena Zakona o zaposlovanju in delu tujcev).

24 11.c člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev omogoča tudi izjeme, v katerih je zaposlovanje tujcev možno brez kontrole trga dela: "Minister, pristojen za delo, določi primere, ko zaposlitev tujca zaradi narave dela ni vezana na trg dela (tujci s poklici, ki jih na slovenskem trgu dela primanjkuje, tujci s poklici, ki jih ni možno pridobiti z izobraževanjem ali usposabljanjem v Sloveniji, športniki, kulturni delavci, znanstveniki, lektorji, družinski člani tujca z visokošolsko izobrazbo, osebe v diplomatskih predstavništvih, ki nima privile-

dovoljenjem za zaposlitev se lahko tujec zaposli le pri delodajalcu, ki je zaprosil za izdajo dovoljenja. Dovoljenje za zaposlitev se praviloma izdaja za obdobje do enega leta, po izteku veljavnosti pa se na podlagi vloge istega delodajalca lahko podaljša za čas do enega leta (11.b člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev). Ožji družinski člani tujca, ki je državljan tretje države, nimajo avtomatično pravice do zaposlitve, so pa uvrščeni na seznam tistih kategorij tujcev, ki se prednostno obravnavajo pri izdaji delovnih dovoljenj za novo zaposlovanje (2. točka 6. člena Zakona o zaposlovanju in delu tujcev). Vezanost dovoljenja za zaposlitev na enega samega delodajalca se v praksi velikokrat izkaže za zelo problematično, saj delodajalcem omogoča izkoriščanje imigrantskih delavcev. Dogaja se, da delodajalci imigrantskim delavcem ne plačujejo prispevkov za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje, da jim izplačujejo prenizke plače ali pa jih sploh ne izplačujejo, da jih držijo v odvisnosti glede izbire bivališča, ne poskrbijo dovolj za varnost pri delu, ipd. Imigrantski delavci zaradi nepoznavanja svojih pravic, predvsem pa iz strahu pred izgubo službe, ki bi zanje pomenila vrnitev v domovino, pristajajo na nemožne pogoje dela in bivanja. Takšne razmere kličejo po določenih spremembah zakonodaje in vzpostavitvi učinkovitih instrumentov nadzora.

Tretja oblika delovnega dovoljenja za tujce v Sloveniji je dovoljenje za delo. Na njegovi podlagi se lahko tujec začasno zaposli ali dela v Sloveniji v skladu z namenom, za katerega je bilo dovoljenje izdano. Dovoljenje je vnaprej časovno omejeno, po namenu pa je vezano na: delo z napotnimi tujci, usposabljanje in izpopolnjevanje tujcev, sezonsko delo tujcev, delo tujih zastopnikov in individualne storitve tujcev (12. člen Zakona o zaposlovanju in delu tujcev).

Za imigrante, ki iščejo zaposlitev v Sloveniji, je pomembno tudi, ali jim Republika Slovenija prizna izobrazbo in kvalifikacije, ki so jih dosegli v drugih državah.²⁵ Zakon o priznavanju in vrednotenju izobraževanja (Ur. l. RS, št. 73/04) omogoča imigrantom oziroma vsem, ki so izobraževanje končali v tujini, da na Ministrstvu za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo zaprosijo za priznanje izobraževanja z namenom zaposlovanja v Sloveniji. Vendar pa so ti postopki dolgotrajni.²⁶ Da bi olajšali postopek in skrajšali čas za pridobitev dovoljenja za zaposlitev, je Pravilnik o delovnih dovoljenjih, prijavi in odjavi dela ter nadzoru nad zaposlovanjem in delom tujcev (Ur. l. RS, št. 37/08) na novo določil način dokazovanja ustreznosti izobrazbe tujcev v postopku izdaje dovoljenja za zaposlitev. 21. člen pravilnika določa, da se v postopku pridobivanja delovnih dovoljenj za državljane

giranega statusa in podobno) in se dovoljenje za zaposlitev izda brez upoštevanja pogoja iz prvega odstavka 11.a člena tega zakona."

25 Več o pomenu izobrazbe tujca za zaposlitev v Sloveniji glej v Golja 2008.

26 (http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/sem_ess.pdf , 22. 9. 2008): 40.

tretjih držav v primerih, ko kolektivna pogodba ali splošni akt delodajalca med pogoji za opravljanje dela zahteva določeno stopnjo oziroma vrsto izobrazbe, ustreznost izobrazbe dokazuje s fotokopijo overjenega spričevala oziroma listine o izobraževanju in njenim prevodom v slovenski jezik.²⁷ V primeru, da želi državljan tretje države v Republiki Sloveniji opravljati reguliran poklic,²⁸ se poklicna kvalifikacija za opravljanje reguliranega poklica v skladu s tem pravilnikom izkazuje na dva načina: a) v primeru, da se poklicna kvalifikacija priznava po zakonu, ki ureja postopek priznavanja poklicnih kvalifikacij državljanom držav članic Evropske unije, Evropskega gospodarskega prostora in Švicarske konfederacije za opravljanje reguliranih poklicev oziroma dejavnosti v Republiki Sloveniji,²⁹ se k vlogi priložijo podatki o priznani poklicni kvalifikaciji,³⁰ b) v primeru, da se poklicna kvalifikacija ne priznava na tak način, pa delodajalec k vlogi za izdajo dovoljenja za zaposlitev priloži izjavo, da tujec izpolnjuje pogoje za opravljanje reguliranega poklica.³¹

Za tujce, ki se želijo zaposliti ali so že zaposleni v Sloveniji, so pomembne tudi določbe o prepovedi diskriminacije na področju zaposlovanja in dela. Na tem področju obstajata dve evropski direktivi – Direktiva Sveta 2000/78/ES o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu ter Direktiva Sveta 2000/43/ES o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb, ne glede na raso ali narodnost. Vsebina določb omenjenih direktiv je zajeta tudi v dveh slovenskih zakonih – Zakonu o delovnih razmerjih (Ur. l. RS, št. 42/02, 103/07) in Zakonu o uresničevanju načela enakega obravnavanja (Ur. l. RS, št. 50/04). Omenjeni direktivi in zakona predstavljajo pravno podlago za preprečevanje diskriminacije imigrantskih delavcev v Sloveniji tako pri iskanju zaposlitve kot tudi v času trajanja delovnega razmerja in pri prenehanju pogodbe o zaposlitvi.

27 Izvirnik listine o izobraževanju, katerega fotokopija se priloži, mora biti predhodno overjen na podlagi Konvencije o ukinjanju legalizacije tujih javnih dokumentov z žigom Apostille; v primeru, da tuja država ni podpisnica te konvencije, pa na podlagi Zakona o overitvi listin v mednarodnopravnem prometu.

28 "Regulirani poklici oziroma regulirane poklicne dejavnosti so po tem zakonu tisti poklici oziroma poklicne dejavnosti, katerih pogoje opravljanja določata zakon ali podzakonski akt" (4. člen Zakona o postopku priznavanja kvalifikacij državljanom držav članic Evropske unije za opravljanje reguliranih poklicev oziroma reguliranih poklicnih dejavnosti v Republiki Sloveniji, Ur. l. RS, št. 21/02, 92/07).

29 Zakon o postopku priznavanja kvalifikacij državljanom držav članic Evropske unije za opravljanje reguliranih poklicev oziroma reguliranih poklicnih dejavnosti v Republiki Sloveniji, Ur. l. RS, št. 21/02, 92/07.

30 To velja za tujce, ki so izobrazbo za opravljanje kvalificiranega poklica pridobili v EU, EGP ali Švicarski konfederaciji.

31 To velja za tujce, ki so izobrazbo za opravljanje kvalificiranega poklica pridobili v tretjih državah.

POLITIČNA PARTICIPACIJA

Politična participacija je običajno tisto področje, kjer so razlike med pravicami državljanov in nedržavljanov največje. To je nedvomno ena glavnih ovir za sodelovanje imigrantov v političnem procesu. Vendar pa je za imigrante pogosto značilna podprezentiranost³² v političnem procesu tudi v primerih, ko imajo državljanstvo države, v kateri prebivajo (Aleinikoff in Klusmeyer 2002: 42). Podobna situacija je tudi v Sloveniji.

Pravni okvir, ki določa politične pravice in svoboščine imigrantov v Sloveniji, ni preveč liberalen – v skladu z indeksom politik integracije migrantov MIPEX³³ (Niessen in dr. 2007) se je izkazalo, da Slovenija, skupaj s še štirimi drugimi državami, omogoča imigrantom najmanj političnih svoboščin izmed vseh 28 držav, ki so bile vključene v raziskavo. Podobno je pokazala tudi raziskava Inštituta za narodnostna vprašanja z naslovom "Primerjalna analiza politik vključevanja državljanov tretjih držav v izbranih državah članicah EU"³⁴ (glej Bešter in dr. 2008).

V skladu z Zakonom o političnih strankah (Ur. l. RS, št. 62/94, ..., 103/07) tujci v Sloveniji ne morejo ustanoviti politične stranke (4. člen), niti ne morejo postati člani politične stranke (7. člen). Sodelujejo lahko zgolj kot častni člani stranke, če tako določa strankin statut (7. člen). Stranka, ki včlani tujca, se kaznuje za prekršek z globo od 4.150 do 20.850 EUR (5. točka 28. člena). Izjema glede članstva v političnih strankah so državljani držav članic EU, ki jim je v Sloveniji z zakonom priznana volilna pravica (7. člen).

Volilna pravica za volitve na nacionalni ravni (za volitve predsednika republike in volitve v državni zbor) je v Sloveniji rezervirana za slovenske državljane,³⁵ na občinski ravni pa imajo v skladu z Zakonom o lokalnih volitvah (Ur. l. RS, št. 72/93, ..., 45/08) pravico voliti člana občinskega sveta in župana tudi tujci s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji (5. in 103. člen). Volijo lahko v tisti občini, kjer imajo stalno prebivališče. Državljeni drugih držav članic EU s stalnim prebivališčem v Sloveniji imajo pravico tudi kandidirati oziroma biti voljeni za člana občinskega sveta (5. člen).

• • •

³² Podprezentiranost v tem kontekstu pomeni, da je delež imigrantov med tistimi, ki sodelujejo v političnem procesu, nižji od deleža, ki ga sicer imigranti predstavljajo v demografski strukturi prebivalstva.

³³ MIPEX meri politike za integracijo migrantov v 25 državah članicah EU in treh nečlanicah EU. Indeks temelji na več kot 140 indikatorjih politik in pokriva šest področij: dostop do trga dela, združitev družine, prebivanje za daljši čas, politično udejstvovanje, pridobitev državljanstva in nediskriminacijo. MIPEX pripravlja konzorcij 25 organizacij, ki jih vodita British Council in Migration Policy Group (MPG).

³⁴ Raziskava, ki je potekala oktobra in novembra 2008, je bila sofinancirana iz sredstev Evropskega sklada za vključevanje državljanov tretjih držav (v višini 75 odstotkov) in iz proračuna Republike Slovenije (v višini 25 odstotkov). Naročnik raziskave je bilo Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.

³⁵ Glej 2. člen Zakona o volitvah predsednika republike (Ur. l. RS, št. 39/92) in 7. člen Zakona o volitvah v državni zbor (Ur. l. RS, št. 109/06-UPB).

Pravico voliti in biti izvoljen za poslanca v Evropskem parlamentu imajo poleg slovenskih državljanov tudi državljani drugih držav članic EU, ki imajo stalno prebivališče v Sloveniji (10. člen Zakona o volitvah poslancev v Evropski parlament iz Republike Slovenije).³⁶

DOSTOP DO IZOBRAŽEVANJA

Področje izobraževanja je ključnega pomena za uspešno integracijo imigrantov, zlasti tistih, ki se priselijo še kot otroci ali mladostniki. Izobraževanje je namreč eden od glavnih dejavnikov, ki vplivajo na možnosti posameznika za kvalitetno življenje. Ustrezna izobrazba in kvalifikacije so prvi pogoj za dostop do (primerne) zaposlitve, ki je, kot že omenjeno, eden ključnih elementov v procesu integracije. Izobraževalni sistem pa otrokom in mladostnikom ne posreduje zgolj potrebnega znanja, temveč jim omogoča tudi ustvarjanje socialnih mrež, kar je za imigrante, ki se praviloma priselijo v popolnoma novo okolje, še posebej pomembno.

Pravni okvir v Sloveniji zagotavlja tujcem dostop do obveznega osnovnošolskega izobraževanja pod enakimi pogoji, kot veljajo za državljane Republike Slovenije.³⁷ Prav tako zagotavlja tujcem tudi možnosti dostopa do izobraževanja na srednjih³⁸ in višjih stopnjah,³⁹ pri čemer so določene skupine tujcev v

• • •

³⁶ Ur. l. RS, št. 40/04-UPB.

³⁷ Zakon o osnovni šoli (Ur. l. RS, št. 12/96, ..., 102/07) v 10. členu določa, da imajo otroci, ki so tuji državljani oziroma osebe brez državljanstva in prebivajo v Republiki Sloveniji, pravico do obveznega osnovnošolskega izobraževanja pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije.

³⁸ Zakon o gimnazijah (Ur. l. RS, št. 1/07) v 9. členu določa, da se državljani drugih držav članic Evropske unije lahko izobražujejo v gimnazijah pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije. Enako velja za Slovence brez slovenskega državljanstva (Slovenci brez slovenskega državljanstva po tem zakonu so potomci staršev slovenske narodnosti do tretjega kolena v ravni črti.) Prav tako se lahko pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije v gimnazijah izobražujejo tudi tuji državljani, kadar se izobražujejo po načelu vzajemnosti.

³⁹ Zakon o visokem šolstvu (Ur. l. RS, št. 67/93, ..., 64/08) v 7. členu določa, da se lahko Slovenci brez slovenskega državljanstva na visokošolskih zavodih v Republiki Sloveniji izobražujejo pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije (Slovenci brez slovenskega državljanstva po tem zakonu so potomci oseb slovenske narodnosti do tretjega kolena v ravni vrsti). Tuji državljani se lahko izobražujejo na visokošolskih zavodih v Sloveniji pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije pod pogojem, da se uporablja načelo vzajemnosti. Podrobnejše pogoje v zvezi s številom prostih vpisnih mest, plačilom šolnine, z bivanjem v študentskih domovih ter drugimi pravicami in dolžnostmi študentov v skladu s tem zakonom za izobraževanje Slovencev brez slovenskega državljanstva in za tujce določi minister, pristojen za visoko šolstvo. S statutom javnega visokošolskega zavoda se za Slovence brez slovenskega državljanstva lahko določijo ugodnejši pogoji za vpis. V skladu z novelo zakona iz leta 1999 imajo pravico do izobraževanja na visokošolskih zavodih v Sloveniji pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije tudi državljani članic Evropske unije. Tudi Zakon o višjem strokovnem izobraževanju (Ur. l. RS, št. 86/04) določa, da se Slovenci brez slovenskega državljanstva in državljani članic Evropske unije lahko izobražujejo v šolah pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije. Tuji državljani pa se lahko izobražujejo pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije, kadar se izobražujejo po načelu vzajemnosti (4. člen).

pogojih izenačene s slovenskimi državljani (na primer Slovenci brez slovenskega državljanstva in državljani držav članic EU), pri drugih tujcih pa je to odvisno od načela vzajemnosti med državama ali drugih pogojev.

Učencem – tujcem je prvo leto po vključitvi v šolo na voljo določeno število ur individualne ali skupinske pomoči, ki jih odobri Ministrstvo za šolstvo. Učitelj, ki v svoj razred sprejme učenca tujca, mora zanj pripraviti individualni učni načrt, v okviru katerega načrtuje tudi ocenjevanje in predvidi merila za ocenjevanje. Ta merila so prilagojena sposobnostim učenca in vsebujejo elemente motiviranja učenca (Urejanje problematike šolanja otrok priseljencev v Sloveniji: 7).

Otroci tujci oziroma vsi, katerih materni jezik ni slovenščina, naj bi imeli možnost učenja maternega jezika. Ta možnost je opredeljena v evropski Direktivi o izobraževanju otrok delavcev migrantov (77/486/EEC),⁴⁰ v slovenskem Zakonu o osnovni šoli (Ur. l. RS, št. 12/96, ..., 102/07) ter v bilateralnih sporazumih in medresorskih protokolih Republike Slovenije z državami porekla imigrantov. Evropska direktiva 77/486/EEC od države zahteva, da v skladu z nacionalnimi pogoji in pravnim sistemom ter v sodelovanju z državami izvora sprejme ustrezne ukrepe za spodbujanje učenja maternega jezika (in kulture države izvora) za otroke delavcev migrantov iz drugih držav članic EU. Zakon o osnovni šoli v 8. členu določa, da se za otroke slovenskih državljanov, ki prebivajo v Republiki Sloveniji in katerih materni jezik ni slovenski, v skladu z mednarodnimi pogodbami organizira pouk njihovega maternega jezika in kulture, lahko pa se dodatno organizira tudi pouk slovenskega jezika. 10. člen istega zakona pa določa, da se za otroke, ki so tuji državljani oziroma osebe brez državljanstva in prebivajo v Republiki Sloveniji, organizira pouk maternega jezika in kulture v skladu z mednarodnimi pogodbami. Pouk maternega jezika poteka v sodelovanju z državami izvora imigrantov in je organiziran kot (prostovoljen) dopolnilni pouk. Zakon o osnovni šoli pa do pred kratkim ni predvideval dodatnega učenja slovenščine oziroma dodatne pomoči pri učenju slovenščine za otroke tujce. Šele s spremembo Zakona o osnovni šoli novembra 2007 je bilo v zakon zapisano, da se za otroke, ki prebivajo v Sloveniji, a so tuji državljani ali pa osebe brez državljanstva, in ki potrebujejo pomoč pri učenju slovenščine, ob vključitvi v osnovno šolo organizira tečaj slovenščine (10. člen Zakona o osnovni šoli). Sredstva za to se zagotavljajo iz državnega proračuna (81. člen Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja). Določbo,

• • •

⁴⁰ Slovenija je omenjeno direktivo prenesla v svoj pravni red z Zakonom o osnovni šoli (glej Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o osnovni šoli, Ur. l. RS, št. 102/07). Direktiva od držav članic zahteva, da otrokom delavcev migrantov na njihovem ozemlju zagotovijo brezplačno poučevanje, ki olajša začetni sprejem, zlasti poučevanje uradnega jezika ali enega od uradnih jezikov države gostiteljice, ki mora biti prilagojeno posebnim potrebam takih otrok. Države članice morajo zagotoviti tudi usposabljanje učiteljev, ki opravljajo tako poučevanje. Poleg tega morajo sprejeti ukrepe za spodbujanje učenja maternega jezika in kulture države izvora za otroke delavcev migrantov.

ki se nanaša na učenje slovenščine za tujce, najdemo tudi v Zakonu o višjem strokovnem izobraževanju (Ur. l. RS, št. 86/04), kjer je v 3. členu zapisano: "Tujcem ali tujkam [...] in Slovencem ali Slovenkam [...] brez slovenskega državljanstva se omogoči učenje slovenščine."

Julija 2008 je stopila v veljavo Uredba o integraciji tujcev⁴¹ (v nadaljevanju Uredba), v skladu s katero so tujci, ki imajo dovoljenje za prebivanje v Sloveniji, upravičeni do učenja slovenskega jezika in seznanjanja s slovensko zgodovino, kulturo in ustavno ureditvijo, pa tudi do vključevanja v izobraževalni sistem za pridobitev javno veljavne izobrazbe in v postopke pridobivanja certifikatov o nacionalni poklicni kvalifikaciji. Do brezplačnih tečajev slovenskega jezika in tečajev seznanjanja s slovensko zgodovino, kulturo in ustavno ureditvijo so upravičeni imigranti, ki so državljani tretjih držav in imajo dovoljenje za stalno prebivanje v Sloveniji ali pa najmanj dve leti prebivajo v Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje in imajo dovoljenje za začasno prebivanje, izdano z veljavnostjo najmanj enega leta. Prav tako so do brezplačnih tečajev upravičeni njihovi družinski člani, ki v Sloveniji prebivajo na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje zaradi združitve družine (ne glede na dolžino prebivanja v Sloveniji in veljavnost dovoljenja) (3. člen Uredbe). Državljeni tretjih držav, ki imajo dovoljenje za stalno prebivanje, in njihovi družinski člani, se lahko udeležijo programov učenja slovenskega jezika v obsegu, ki je potreben za opravljanje preizkusa znanja na osnovni ravni, vendar ne več kot 180 ur.⁴² Državljeni tretjih držav, ki v Sloveniji najmanj dve leti prebivajo na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje in imajo dovoljenje za začasno prebivanje, izdano z veljavnostjo najmanj enega leta, ter njihovi družinski člani⁴³ so upravičeni do udeležbe v programu učenja slovenskega jezika z golj v obsegu 60 ur (10. člen Uredbe). V skladu z Uredbo so tujci upravičeni tudi do programov vključevanja v izobraževalni sistem za pridobitev javno veljavne izobrazbe.

Uredba o integraciji tujcev je edini od analiziranih pravnih aktov, ki imigrantom, državljanom tretjih držav, zagotavlja več pravic oziroma ugodnejši položaj kot državljanom EU. V skladu z uredbo namreč državljani EU in njihovi družinski člani niso upravičeni do brezplačnih tečajev slovenskega jezika ter tečajev spoznavanja slovenske zgodovine, kulture in ustavne ureditve, medtem ko državljani tretjih držav so (pod določenimi pogoji). Kaj je razlog za takšno razlikovanje, v Uredbi ni pojasnjeno.

• • •

⁴¹ Uredbo je izdala Vlada Republike Slovenije na podlagi četrtega odstavka 82. člena Zakona o tujcih (Ur. l. RS, št. 107/06-UPB, 111/07 – ZPPreb-B in 44/08). Objavljena je bila v Uradnem listu RS, št. 65/08.

⁴² Potrebno število ur za dosego znanja slovenskega jezika na osnovni ravni se določi na podlagi razvrstitvenega testa, ki ga izvede izvajalec programa.

⁴³ Določba se nanaša le na družinske člane, ki imajo v Republiki Sloveniji dovoljenje za začasno prebivanje zaradi združitve družine.

DOSTOP DO ZDRAVSTVA IN SOCIALNEGA VARSTVA

Na področju zdravstva in socialnega varstva se integracijske politike običajno osredotočajo zgolj na zagotavljanje možnosti (pravic) imigrantov glede dostopa do zdravstvenih in socialnih servisov. Manj pozornosti pa se posveča odpravljanju ovir (na primer jezikovnih, kulturnih), ki pogosto imigrantom onemogočajo enakopravno obravnavo v sprejemni državi, četudi imajo sicer zagotovljene enake pravice kot večinsko prebivalstvo.⁴⁴

V Sloveniji so tujcem, ki so tukaj zaposleni in imajo dovoljenje za začasno prebivanje, zagotovljene osnovne socialne pravice (vključenost v obvezno pokojninsko, invalidsko in zdravstveno zavarovanje, zavarovanje za starševsko varstvo), ki pa še zdaleč niso izenačene s pravicami, ki jih imajo slovenski državljani. V nasprotju s tem so tujci z dovoljenjem za stalno prebivanje ter državljani držav članic EU glede socialnih pravic v veliki meri izenačeni z državljani Republike Slovenije.

Tujcem, ki imajo stalno prebivališče v Sloveniji, so z Zakonom o socialnem varstvu (Ur. l. RS, št. 54/92, ..., 105/06) zagotovljene vse pravice iz socialnega varstva. Tujci, ki nimajo dovoljenja za stalno prebivanje v Sloveniji, uveljavljajo pravice do posameznih storitev in denarne socialne pomoči v primerih in pod pogoji, ki jih določa omenjeni zakon. V skladu s 14. členom tega zakona je vsakdo, ki se znajde v socialni stiski in težavi, upravičen do prve socialne pomoči⁴⁵ in osebne pomoči.⁴⁶ Denarno socialno pomoč pa lahko poleg slovenskih državljanov s stalnim prebivališčem v Sloveniji in tujcev z dovoljenjem za stalno prebivanje v Sloveniji uveljavljajo tudi osebe, ki so do nje upravičene na podlagi mednarodnih aktov, ki obvezujejo Republiko Slovenijo (21.a člen Zakona o socialnem varstvu).

44 Pri zagotavljanju zdravstvene oskrbe imigrantom na primer pogosto prihaja do otežene komunikacije med zdravstvenim osebjem in imigranti zaradi nepoznavanja jezika. Nerazumevanje prispeva k daljšemu času postavljanja ustrezne diagnoze, lahko pa privede tudi do napačnih odločitev glede načinov zdravljenja. Ustrezni preventivni servisi imajo zato velik pomen pri zagotavljanju ustrezne zdravstvene oskrbe imigrantom. Težave pri zagotavljanju takšne oskrbe pa ne izvirajo zgolj iz nerazumevanja jezika, lahko so tudi posledica drugih razlik med sprejemno družbo in imigranti. Tako so lahko na primer bolezni imigrantov sprejemni družbi neznane ali slabo znane. Podobno velja za odnos imigrantov do zdravja, prehranjevanja, človeškega telesa, različnih oblik zdravljenja, rojevanja in smrti. Različen je lahko pogled na vlogo moških in žensk. Vse te razlike prispevajo k dodatnemu (ne zgolj jezikovnemu) nerazumevanju med imigranti in domačim zdravstvenim osebjem ter prinašajo s seboj številne stroške (finančne, časovne, psihične, itd.), tako za imigrante kot za sprejemno družbo (Community and ethnic relations in Europe 1991: 52).

45 Prva socialna pomoč "obsega pomoč pri prepoznavanju in opredelitvi socialne stiske in težave, oceno možnih rešitev ter seznanitev upravičenca o vseh možnih oblikah socialnovarstvenih storitev in dajatev, ki jih lahko uveljavi, ter o obveznostih, ki so povezane z oblikami storitev in dajatev, kakor tudi seznanitev upravičenca o mreži in programih izvajalcev, ki nudijo socialno varstvene storitve in dajatve" (12. člen Zakona o socialnem varstvu).

46 Osebna pomoč "obsega svetovanje, urejanje in vodenje z namenom, da bi posamezniku omogočili razvijanje, dopolnjevanje, ohranjanje ter izboljšanje socialnih zmožnosti" (13. člen Zakona o socialnem varstvu).

V skladu z Zakonom o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (Ur. l. RS, št. 107/06-UPB) so tujci, ki so zaposleni na območju Slovenije, vključeni v obvezno zavarovanje za primer brezposelnosti,⁴⁷ vendar se kot iskalci zaposlitve lahko prijavijo na Zavodu za zaposlovanje le v primeru, če imajo osebno delovno dovoljenje (69. člen Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti). Šele s prijavo na zavodu pa iskalec zaposlitve pridobi status brezposelne osebe, ki mu omogoča uživanje pravic iz tega zavarovanja in vključitev v programe aktivne politike zaposlovanja. Državljeni držav članic EU so v pravicah in dolžnostih, določenih z Zakonom o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, izenačeni s slovenskimi državljani (4.c člen).

Tujci, ki so zaposleni ali samozaposleni na območju Slovenije, so vključeni tudi v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje.⁴⁸ Prav tako so tujci vključeni v obvezno zdravstveno zavarovanje kot zavarovanci, če so v delovnem razmerju, samozaposleni, upokojeni, pa tudi kot družinski člani, če imajo stalno prebivališče v Sloveniji⁴⁹ (razen če ni za ožje družinske člane z mednarodno pogodbo drugače določeno).⁵⁰

Tujci, ki so zaposleni na območju Slovenije, so v skladu z Zakonom o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Ur. l. RS, št. 97/01, ..., 10/08) zavarovani za starševsko varstvo in imajo pravico do starševskega dopusta, pravico do starševskega nadomestila, pravico do krajšega delovnega časa in pravico do plačila prispevkov za socialno varnost zaradi starševstva. Nimajo pa pravice do starševskega dodatka⁵¹ (izjema so državljani držav članic EU, za katere državljanstvo Republike Slovenije ni pogoj za pridobitev pravice do starševskega dodatka).⁵² Pravico do

47 Zakon v 14. členu določa: "Za primer brezposelnosti se obvezno zavarujejo delavci v delovnem razmerju."

48 Glej 13. in 15. člen Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Ur. l. RS, št. 106/99, ..., 69/06).

49 Za pomoč osebam brez stalnega prebivališča in osnovnega zdravstvenega zavarovanja ter tistim, ki sicer imajo osnovno zdravstveno zavarovanje, nimajo pa kot tujci, begunci oziroma azilanti pravice do dodatnega zdravstvenega zavarovanja, a potrebujejo še druge oblike pomoči, pa je v letu 2002 v Ljubljani začela delovati Ambulanta s posvetovalnico za osebe brez zdravstvenega zavarovanja. Storitve ambulate so brezplačne, v njej pa večina zdravnikov in drugih zdravstvenih, strokovnih ter tehničnih delavcev dela prostovoljno (Bešter 2006: 169).

50 Podrobneje o tem, kdo so zavarovanci po Zakonu o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, glej 14.–22. člen tega zakona (Ur. l. RS, št. 72/06-UPB, 114/06 – ZUTPG in 91/07).

51 Starševski dodatek je denarna pomoč staršem, kadar ti po rojstvu otroka niso upravičeni do starševskega nadomestila. Pravico do starševskega dodatka ima mati 77 dni od rojstva otroka, če imata mati in otrok stalno prebivališče v Republiki Sloveniji in sta državljana Republike Slovenije. Oče ima pravico do starševskega dodatka pod enakimi pogoji kot mati, če je mati: 1. umrla, 2. zapustila otroka, 3. na podlagi mnenja pristojnega zdravnika trajno oziroma začasno nesposobna za samostojno življenje in delo, 4. sklenila pogodbo o zaposlitvi oziroma začela opravljati kmetijsko ali drugo samostojno dejavnost (58. in 59. člen Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih).

52 V skladu z 29. členom Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Ur. l. RS, št. 76/03).

pomoči ob rojstvu otroka⁵³ imajo otroci v primeru, če imata mati ali oče stalno prebivališče v Republiki Sloveniji. Pravico do otroškega dodatka⁵⁴ pa ima eden od staršev v primeru, da ima otrok prijavljeno prebivališče v Republiki Sloveniji (67. člen Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih). Pred spremembo zakona, maja 2006, je bil pogoj, da je imel otrok v Sloveniji prijavljeno stalno prebivališče. Do leta 2003 tujci v Sloveniji niso imeli pravice do dodatka na veliko družino,⁵⁵ novela Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Ur. l. RS, št. 76/03) pa jim je omogočila koriščenje te pravice v primeru, da imajo eden od staršev in otroci skupno stalno prebivališče v Republiki Sloveniji. Novela zakona je tujcem tudi omogočila, da v primeru, če imata otrok in drugi roditelj stalno prebivališče v Republiki Sloveniji in sta državljana Republike Slovenije,⁵⁶ koristijo pravico do delnega plačila za izgubljeni dohodek v primeru, če prekinejo delovno razmerje ali začnejo delati s krajšim delovnim časom zaradi nege in varstva otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka (85. člen Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih). Za državljane držav članic EU državljanstvo Republike Slovenije ni pogoj za pridobitev pravice do delnega plačila za izgubljeni dohodek (29. člen Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, Ur. l. RS, št. 76/03).

STANOVANJSKO PODROČJE

Imigranti in njihovi potomci se pri iskanju primerne stanovanja v zelenem okolju pogosto srečujejo z večjimi težavami kot drugi prebivalci. Po eni strani jih omejujejo pravila, ki pogosto tujcem ne dopuščajo, da bi postali lastniki nepremičnin, da bi zaprosili za najem neprofitnih stanovanj, ipd. Po drugi strani pa se imigranti, glede na to, da so največkrat nadpovprečno zastopani v skupini oseb z najnižjimi dohodki, pogosteje soočajo tudi s problemom pomanjkanja finančnih sredstev za nakup ali najem stanovanja. Dodatni razlog, ki preprečuje imigrantom dostop do primernih stanovanj tudi v primeru, ko si jih finančno lahko privoščijo, pa je v tem, da lastniki stanovanj večkrat ravnajo diskriminatorno in ne želijo

• • •

53 Pomoč ob rojstvu otroka je enkratni denarni prejemek, namenjen nakupu opreme za novorojenca. Namesto denarnega prejemka se lahko v enaki vrednosti zagotovi oprema za novorojenca v obliki zavitka (63. člen Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih).

54 Z otroškim dodatkom se staršem oziroma otroku zagotovi dopolnilni prejemek za preživljanje, vzgojo in izobraževanje, kadar dohodek na družinskega člana ne presega zgornje meje dohodkovnega razreda po tem zakonu (65. člen Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih).

55 Dodatek za veliko družino je letni prejemek, namenjen družini z več otroki (76. člen Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih).

56 Za državljane držav članic EU državljanstvo Republike Slovenije ni pogoj za pridobitev te pravice (29. člen Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Ur. l. RS, št. 76/03)).

oddati ali prodati svojih stanovanj tujcem oziroma osebam imigrantskega izvora. Posledica tega in še nekaterih drugih dejavnikov je lahko koncentracija oseb imigrantskega izvora v določenih, običajno revnejših in manj razvitih delih mest, ki postopoma postanejo neatraktivna za večinsko prebivalstvo. Na ta način lahko prihaja do segregacije imigrantskega prebivalstva ter stigmatizacije imigrantskih stanovanjskih okolij in oseb, ki v njih prebivajo (Bešter 2006: 92–93). Da bi se temu izognili, je treba med drugim sprejeti ukrepe, ki bi imigrantom zagotovili čim bolj enakopravne možnosti pri svobodni izbiri bivališča v državi priselitve.

V Sloveniji zakonodaja na stanovanjskem in nepremičninskem področju določa različne pogoje za tujce glede na njihovo državljanstvo. Državljeni držav članic Evropske unije lahko od dneva pristopa Republike Slovenije k Evropski uniji pridobivajo nepremičnine na ozemlju Slovenije pod enakimi pogoji, kot veljajo za državljane Republike Slovenije. Enako velja za državljane držav članic Evropskega gospodarskega prostora⁵⁷ in osebe, ki imajo status Slovence brez slovenskega državljanstva.⁵⁸ Nepremičnine v Sloveniji lahko kupujejo tudi državljani ZDA,⁵⁹ švicarski državljani pa (od 1. aprila 2006) pod pogojem, da imajo v Sloveniji pravico do prebivanja in stalnega prebivališča ali da imajo le pravico do prebivanja (ne pa tudi do stalnega prebivališča) in jim je nepremičnina potrebna za gospodarsko dejavnost (ti so upravičeni tudi do nakupa počitniške namestitve).⁶⁰ Državljeni držav kandidat za članstvo v EU lahko od junija 2006 pridobijo lastninsko pravico na nepremičninah v Sloveniji pod pogojem vzajemnosti.⁶¹ Državljeni vseh drugih držav pa lahko postanejo lastniki nepremičnin na ozemlju Republike Slovenije

• • •

57 Na podlagi 40. člena Sporazuma o Evropskem gospodarskem prostoru (Ur. l. RS, MP, št. 9/05).

58 Na podlagi 66. člena Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (Ur. l. RS, št. 43/06).

59 "Državljeni ZDA lahko zaradi klavzule največjih ugodnosti, vsebovane v Pogodbi o trgovini in plovbi med Srbijo in Združenimi državami Amerike iz leta 1881, pridobivajo nepremičnine v Republiki Sloveniji po najugodnejših pravilih, ki tujcem v Republiki Sloveniji omogočajo pridobitev nepremičnin. Državljeni Združenih držav Amerike torej lahko izpeljejo postopek nakupa nepremičnin v skladu z veljavno zakonodajo, ki ne določa več pogoja vzajemnosti ter obveznosti pridobitve odločbe o ugotovitvi vzajemnosti od Ministrstva za pravosodje." Ministrstvo za pravosodje (http://www.mp.gov.si/si/delovna_podrocja/mednarodno_sodelovanje_in_mednarodna_pravna_pomoc/nakup_nepremicnin_s_strani_tujih_drzavljanov/, 19. 9. 2008).

60 Ministrstvo za pravosodje (http://www.mp.gov.si/si/delovna_podrocja/mednarodno_sodelovanje_in_mednarodna_pravna_pomoc/nakup_nepremicnin_s_strani_tujih_drzavljanov/, 19. 9. 2008).

61 Na podlagi Zakona o pogojih za pridobitev lastninske pravice fizičnih in pravnih oseb držav kandidat za članstvo v Evropski uniji na nepremičninah (Ur. l. RS, št. 61/06), ki v 4. členu določa, da fizične in pravne osebe države kandidatke ter države kandidatke lahko pridobijo lastninsko pravico na nepremičninah, če obstaja vzajemnost. Vzajemnost se ugotavlja v skladu z Zakonom o ugotavljanju vzajemnosti (Ur. l. RS, št. 9/99) Ministrstvo za pravosodje (http://www.mp.gov.si/si/delovna_podrocja/mednarodno_sodelovanje_in_mednarodna_pravna_pomoc/nakup_nepremicnin_s_strani_tujih_drzavljanov/, 19. 9. 2008).

zgolj na podlagi dedovanja pod pogojem vzajemnosti, kar določa 6. člen Zakona o dedovanju (Uradni list SRS, št. 15/76).⁶²

Tujci v Sloveniji niso upravičeni do najema neprofitnih (socialnih) stanovanj v lasti občine, države, javnega stanovanjskega sklada ali neprofitne stanovanjske organizacije.⁶³ Slovenska stanovanjska politika jih tudi ne zaznava kot (potencialne) skupine ljudi s posebnimi potrebami, ki bi jih bilo treba vključiti v posebne programe ali sheme pomoči pri reševanju stanovanjskega vprašanja.⁶⁴ Izjema so le državljani članic EU, ki so ob izpolnjevanju pogojev vzajemnosti in v primeru, da imajo dovoljenje za stalno prebivanje v Sloveniji, upravičeni do pridobitve neprofitnega stanovanja v najem, do pomoči pri plačilu najemnine, pa tudi do ugodnega posojila Stanovanjskega sklada Republike Slovenije in do varčevanja v okviru nacionalne stanovanjske varčevalne sheme (160. člen Stanovanjskega zakona).⁶⁵

NEDISKRIMINACIJA

Protidiskriminacijska zakonodaja igra pomembno vlogo v oblikovanju pravnega okvira na vseh področjih integracije in je pomembna v vseh fazah integracijskega procesa. Pokrivala in prepovedovala naj bi: besede, dejanja, publikacije in avdiovizualne materiale, ki spodbujajo k rasnemu sovraštvu, nasilju ali diskriminaciji; diskriminatorno ravnanje javnih uslužbencev pri opravljanju njihovih dolžnosti; diskriminatorno ravnanje zasebnikov ali institucij na vseh področjih javnega življenja, predvsem pa na stanovanjskem področju, pri zaposlovanju, izobraževanju in poklicnem usposabljanju ter pri zagotavljanju dobrin in storitev (Community and ethnic relations in Europe 1991: 35). V vseh primerih bi morala protidiskriminacijska zakonodaja pokrivati tako neposredno kot tudi posredno diskriminacijo. O neposredni diskriminaciji govorimo, kadar je oseba zaradi določene osebne okoliščine v enakih ali podobnih situacijah obravnavana manj ugodno kot druge osebe. O posredni diskriminaciji⁶⁶ pa govorimo, kadar je oseba

62 Ministrstvo za pravosodje (http://www.mp.gov.si/si/delovna_podrocja/mednarodno_sodelovanje_in_mednarodna_pravna_pomoc/nakup_nepremicnin_s_strani_tujih_drzavljanov/, 19. 9. 2008).

63 Glej 5. točko 87. člena Stanovanjskega zakona (Ur. l. RS, št. 69/03) in Pravilnik o dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem (Ur. l. RS, št. 14/04).

64 Glej Nacionalni stanovanjski program (Ur. l. RS, št. 43/00).

65 Ur. l. RS, št. 69/03, 57/08.

66 Definicija posredne diskriminacije v skladu z 2. členom Direktive Sveta o enakem obravnavanju ne glede na etnično ali rasno poreklo 2000/43/ES in 4. členom Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja (Ur. l. RS, št. 50/04, 61/07) se pomembno razlikuje od interpretacije posredne diskriminacije, ki so pri svojem delu uporablja Evropsko sodišče za človekove pravice, saj ne zajema niti diskriminacije zaradi neenakih učinkov niti diskriminacije zaradi pomanjkanja različne obravnave posameznika ali ljudi, da bi zanj(e) ustvarili izjemno pri

z določeno osebno okoliščino zaradi navidezno nevtralnega predpisa, merila ali prakse v enakih ali podobnih situacijah in pogojih v manj ugodnem položaju kot druge osebe.⁶⁷ Za diskriminacijo se šteje tudi navajanje k neposredni ali posredni diskriminaciji.⁶⁸

Ustava Republike Slovenije v 14. členu vsebuje splošno prepoved diskriminacije, ko določa, da so "vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerikoli drugo osebno okoliščino". Slovenija je tudi pogodbenica številnih mednarodnopravnih instrumentov,⁶⁹ ki prepovedujejo diskriminacijo.⁷⁰

Slovenska zakonodaja na področju diskriminacije obsega tri ključne zakone: Zakon o enakih možnostih žensk in moških (Ur. l. RS, št. 59/00), Zakon o delovnih razmerjih (Ur. l. RS, št. 42/02, 103/07) in Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (Ur. l. RS, št. 93/07-UPB1). Z vidika zagotavljanja enakopravnega obravnavanja imigrantov sta ključnega pomena zlasti slednja dva, ki (med drugim) prepovedujeta diskriminacijo na podlagi etnične, verske ali narodne pripadnosti. Zakon o delovnih razmerjih (Ur. l. RS, št. 42/02, 103/07) prepoveduje neposredno kot tudi posredno diskriminacijo delavcev na podlagi narodnosti, rase ali etnične porekla, nacionalnega in socialnega porekla, spola, barve kože, zdravstvenega stanja, invalidnosti, vere ali prepričanja, starosti, spolne usmerjenosti, družinskega stanja, članstva v sindikatu, premoženjskega stanja ali druge osebne okoliščine (6. člen). Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja prav tako prepoveduje diskriminacijo na podlagi številnih dejavnikov, kot so: narodnost, rasa ali etnično poreklo, spol, zdravstveno stanje, invalidnost, jezik, versko ali drugo prepričanje, starost, spolno usmerjenost, izobrazbo, gmotno stanje, družbeni položaj, itd. (glej 4. in 5. člen). Za diskriminacijo se v skladu s tem zakonom šteje tudi nadlegovanje, ki je opredeljeno kot "nezaželeno ravnanje, temelječe na katerikoli osebni okoliščini, ki ustvarja zastrašujoče, sovražno, ponižujoče, sramotilno ali žaljivo okolje

uresničevanju splošnega pravila (Brezigar 2007: 261).

67 Glej 6. člen Zakona o delovnih razmerjih (Ur. l. RS, št. 42/02, 103/07) in 4. člen Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja (Ur. l. RS, št. 50/04, 61/07).

68 Glej 4. točko 2. člena direktive 2000/43/ES o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost in 4. točko 4. člena Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja.

69 Mednarodne pogodbe, ki so ratificirane in objavljene, se v Sloveniji uporabljajo neposredno (8. člen Ustave RS). Zakoni morajo biti v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami, ki jih je ratificiral državni zbor, podzakonski predpisi in drugi splošni akti pa tudi z drugimi ratificiranimi mednarodnimi pogodbami (2. odstavek 153. člena Ustave RS).

70 Na primer: Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin; Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije; Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah; Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah.

za osebo ter žali njeno dostojanstvo" (5. člen Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja). Prepoved diskriminacije velja na vseh področjih družbenega življenja, od zaposlovanja in delovnih razmerij do izobraževanja, članstva v raznih organizacijah, socialnega in zdravstvenega varstva, dostopa do dobrin in storitev ter oskrbe z njimi (2. člen).

Posebej na zaščito pred diskriminacijo tujcev se nanaša tudi določba Zakona o tujcih (Ur. l. RS, št. 71/08-UPB), ki od državnih in drugih organov, organizacij in združenj zahteva, da "z vsem svojim delovanjem zagotavljajo zaščito pred kakršnokoli diskriminacijo na podlagi rasnega, verskega, nacionalnega, etničnega ali drugega razlikovanja tujcev" (82. člen).

PRIDOBITEV DRŽAVLJANSTVA

O vlogi državljanstva v procesu integracije obstajajo deljena mnenja. Nekateri avtorji (npr. Soysal 1994; Jacobson 1996) trdijo, da "nacionalno" državljanstvo v današnjem času izgublja na pomenu. V preteklosti, ko je bila večina pravic iz Marshallove⁷¹ triade (civilne, politične in socialne pravice)⁷² rezervirana le za državljane, je bilo za tujce še kako pomembno, da so pridobili državljanstvo države sprejema. Le na ta način so namreč imeli dostop do omenjenih pravic. Danes vse več pravic, tudi političnih (predvsem na subnacionalni in supranacionalni ravni),⁷³ ni več odvisnih od formalnega državljanskega statusa, temveč so vezane

• • •

71 T. H. Marshall (1994) je razumel državljanstvo kot status, ki zagotavlja posamezniku enakopravno oziroma polnopravno članstvo v skupnosti. Opredelil je tri tipe državljanskih pravic - civilne, politične in socialne. Ti trije tipi pravic kot elementi državljanstva (v smislu univerzalnega, ne izključujočega statusa) so se razvijali postopoma in v precejšnji meri drug za drugim, delno pa tudi vzporedno. Nekoliko poenostavljeno je Marshall postavil razvoj posameznih tipov pravic oziroma njihovo razširitev/ujeljavitev kot enakopravnih elementov državljanstva celo v različna stoletja. Civilne pravice so prišle prve in so se v glavnem uveljavile že v 18. stoletju (oziroma pred letom 1832). Sledile so jim politične pravice, ki so se razširile v 19. stoletju, čeprav univerzalno politično državljanstvo ni bilo priznано vse do leta 1918. Socialne pravice pa so dosegle enakopraven položaj z drugima dvema elementoma državljanstva šele v 20. stoletju. Socialne pravice je Marshall poudaril kot ključne, saj šele te omogočajo dejansko sodelovanje vseh posameznikov v skupnosti državljanov (Bešter 2006: 97).

72 Danes bi tem pravicam morali dodati še nekaj drugih tipov pravic, ki so potrebne za dejansko zagotavljanje enakopravnosti oziroma polnopravnega članstva vsem posameznikom in skupinam v družbi. Castles in Davidson (2000: 121-126) na primer dodajata Marshallovi triadi še dva tipa pravic, ki so po njunem mnenju nujne, če želimo manjšinam zagotoviti polno državljanstvo - to so kulturne pravice in pravice žensk. Med kulturne pravice prištevata: poln dostop do večinskega jezika in kulture; pravico do ohranjanja manjšinskih jezikov in kultur; pravico do različnih običajev in življenjskih stilov (znotraj splošnega zakonskega okvira, ki ni kulturno pristranski); enake izobrazbene možnosti; pravico do medkulturne in mednarodne komunikacije (Bešter 2006: 97).

73 Danes že kar nekaj (predvsem evropskih) držav dopušča (nekaterim) tujcem, ki dlje časa prebivajo na njihovem ozemlju, pravico voliti na lokalnih ali regionalnih volitvah (subnacionalna raven). Mednje sodijo npr.: Švedska, Danska, Norveška, Finska, nekateri švicarski kantoni, Nizozemska, Španija (na podlagi dvostranskih pogodb po načelu vzajemnosti), Velika Britanija, Irska, Estonija, Madžarska, Malta, Portugalska (na podlagi načela recipročnosti in kulturnih podobnosti med državama), Litva, Slovenija (Medved 2002: 32; Bešter in dr.

ali na osebo⁷⁴ ali (stalno) prebivališče.⁷⁵ Številne mednarodne pogodbe, listine, deklaracije in drugi dokumenti so vzpostavili sistem globalnih ali regionalnih standardov, v skladu s katerimi so države dolžne zagotavljati imigrantom številne ekonomske, socialne, civilne pa tudi kulturne in politične pravice⁷⁶ (Bešter 2006: 98). Na ta način je imigrantom omogočeno, da tudi kot tujci dokaj enakopravno sobivajo z državljani države priselitve in morda niti ne čutijo potrebe po tem, da bi zaprosili za pridobitev državljanstva z naturalizacijo.

Drugi avtorji (npr. Howard 2003) trdijo, da je državljanstvo za integracijo imigrantov še vedno pomembno. Howard (2003: 5-8) med drugim navaja naslednje razloge za takšno trditev: državljanstvo je tisto, ki edino zagotavlja volilno pravico na nacionalni ravni, v številnih državah so nanj še vedno vezane nekatere socialne pravice, pogosto pa je tudi pogoj za dostop do nekaterih delovnih mest, predvsem v javnem sektorju. Lahko bi rekli, da je s tega vidika državljanstvo še vedno ena od ključnih "referenčnih točk pri razvijanju migrantskih politik" (Fermin 2000), v tem kontekstu pa je pomembno predvsem, na kakšen način in ob katerih pogojih pridobijo državljanstvo otroci ob rojstvu in kakšne pogoje postavlja država za naturalizacijo (Bešter 2006: 98).

V Sloveniji pogoje, pod katerimi lahko imigranti in njihovi potomci pridobijo slovensko državljanstvo, določa Zakon o državljanstvu (Ur. l. RS, št. 24/07-UPB). V skladu s tem zakonom lahko (polnoletni) imigranti zaprosijo za slovensko državljanstvo po desetih letih prebivanja v Sloveniji, pri čemer morajo med drugim izkazati, da se znajo sporazumevati v slovenskem jeziku, da so finančno preskrbljeni, da

2008: 161-163). V skladu s Pogodbo o Evropski uniji imajo pravico voliti in biti izvoljeni na občinskih volitvah in na volitvah v Evropski parlament (supranacionalna raven) vsi državljani Evropske unije, ki prebivajo v drugih državah članicah (Consolidated version of the Treaty establishing the European Community (C 325/33), Official Journal C 325 of 24 December 2002, člen 19/1).

74 Številni mednarodni dokumenti (na primer: Splošna deklaracija o človekovih pravicah, Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, Evropska konvencija o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah) zagotavljajo univerzalne pravice vsem osebam, ne glede na njihov državljanski status. Gre za temeljne človekove pravice in svoboščine, kot so: pravica do osebne svobode, svoboda vesti, svoboda izražanja, pravica do zbiranja in združevanja, pravica do izobraževanja, idr.

75 Na primer, slovenski Zakon o socialnem varstvu (Ur. l. RS, št. 54/92) v 5. členu določa, da so upravičenci po tem zakonu "državljanji Republike Slovenije, ki imajo stalno prebivališče v Sloveniji, ter tujci, ki imajo dovoljenje za stalno prebivanje v Sloveniji".

76 Glej na primer: Mednarodna konvencija o zaščiti pravic vseh delavcev migrantov in članov njihovih družin (OZN 1990/03); Evropska konvencija o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah (Svet Evrope 1950/53); Evropska socialna listina (Svet Evrope 1962/65); Evropska konvencija o pravnem statusu delavcev migrantov (Svet Evrope 1977/83); Konvencija št. 97 o migraciji z namenom zaposlitve (Mednarodna organizacija dela 1949); Konvencija št. 143 o migracijah v pogojih zlorabljanja ter o podpiranju enakih možnosti in tretmaju delavcev migrantov (Mednarodna organizacija dela 1975); nekatere direktive EU (Direktiva o izobraževanju otrok delavcev migrantov; Direktiva o pravici do združitve družine; Direktiva o statusu državljanov tretjih držav, ki so rezidenti za daljši čas, idr.) idr.

niso bili obsojeni na zaporno kazen, daljšo od enega leta, in da se odpovedujejo svojemu dosedanemu državljanstvu.⁷⁷

Zahtevana dolžina prebivanja v Sloveniji (10 let), preden imigrant pridobi pravico zaprositi za naturalizacijo, je ena najdaljših v Evropi.⁷⁸ Milejši pogoji za pridobitev državljanstva veljajo za slovenske izseljence in njihove potomce do četrtega kolena v ravni vrsti.⁷⁹ Ti lahko z naturalizacijo pridobijo slovensko državljanstvo, če dejansko živijo v Sloveniji neprekinjeno vsaj eno leto, poleg tega pa jim ni treba predložiti odpusta iz dosedanjega državljanstva⁸⁰ (12. člen Zakona o državljanstvu). Oseba, ki je vsaj tri⁸¹ leta poročena s slovenskim državljanom, lahko zaprosi za slovensko državljanstvo po enoletnem neprekinjenem bivanju v Sloveniji, svoje prejšnje državljanstvo pa lahko obdrži le izjemoma⁸² (12. člen Zakona o državljanstvu). Prav tako po enem letu neprekinjenega bivanja v Sloveniji lahko slovensko državljanstvo pridobi katerakoli druga polnoletna oseba, če to koristi državi zaradi znanstvenih, gospodarskih, kulturnih, nacionalnih ali podobnih razlogov (13. člen Zakona o državljanstvu).⁸³ Po petih letih neprekinjenega prebivanja v

77 "Pristojni organ lahko osebo, ki prosi za naturalizacijo, po prostem preudarku sprejme v državljanstvo Republike Slovenije, če je to v skladu z nacionalnim interesom. Pri tem mora oseba izpolnjevati naslednje pogoje: 1. da je dopolnila 18 let; 2. da ima odpust iz dosedanjega državljanstva ali da izkaže, da ga bo dobila, če bo sprejeta v državljanstvo Republike Slovenije; 3. da dejansko živi v Sloveniji 10 let, od tega neprekinjeno zadnjih 5 let pred vložitvijo prošnje in ima urejen status tujca; 4. da ima zagotovljena sredstva, ki njej in osebam, ki jih mora preživljati, zagotavljajo materialno in socialno varnost; 5. da obvlada slovenski jezik za potrebe vsakdanjega sporazumevanja, kar dokaže s spričevalom o uspešno opravljenem izpitu iz znanja slovenščine na osnovni ravni; 6. da ni bila pravnomočno obsojena na nepogojno zaporno kazen, daljšo od treh mesecev, ali da ji ni bila izrečena pogojna obsodba na zaporno kazen s preizkusno dobo, daljšo od enega leta; 7. da ji ni bila izrečena odpoved prebivanja v Republiki Sloveniji; 8. da njen sprejem v državljanstvo Republike Slovenije ne predstavlja nevarnosti za javni red, varnost ali obrambo države; 9. da ima poravnane davčne obveznosti; 10. da da prisego o spoštovanju svobodnega demokratičnega ustavnega reda, ki je utemeljen v Ustavi Republike Slovenije. - /.../ (10. člen Zakona o tujcih, Ur. L. RS, št. 24/07-UPB). Natančneje te pogoje (npr. zadostna materialna sredstva, pogoj bivanja, itd.) opredeljuje posebna Uredba o merilih in okoliščinah ugotavljanja pogojev pridobitve državljanstva Republike Slovenije v postopku naturalizacije (Ur. L. RS, št. 51/20).

78 Za primerjavo z drugimi državami glej: Howard 2003: 26, 29; Aleinikoff in Klusmeyer 2002: 16–17; Bauböck 2004: 33–34; Bešter in dr. 2008: 194–195.

79 Pred spremembo zakona o državljanstvu decembra 2006 so milejši pogoji za pridobitev državljanstva veljali za slovenske izseljence in njihove potomce do tretjega kolena v ravni vrsti (12. člen Zakona o državljanstvu, Ur. L. RS, št. 7/03-UPB).

80 O protislovnosti trenutne slovenske politike glede dvojnega državljanstva glej v Kejžar (2007: 175–181).

81 Decembra 2006 je prišlo do zaostritve omenjenega pogoja z dve na tri leta (Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu Republike Slovenije, Ur. L. RS, št. 127/06).

82 Okoliščine, ki dopuščajo takšne izjeme, so opredeljene v 8. členu Uredbe o merilih in okoliščinah ugotavljanja pogojev pridobitve državljanstva Republike Slovenije v postopku naturalizacije (Ur. L. RS, št. 51/07): – če država izvora predpisuje za prenehanje državljanstva izpolnitev pogojev, ki bi za prosilca pomenila ogrožanje njegovega življenja ali eksistence, – če bi prenehanje izvirnega državljanstva za prosilca pomenilo izgubo lastninske pravice na nepremičnini oziroma pravice do posedovanja nepremičnin.

83 Podrobneje merila za ugotavljanje nacionalnega interesa pri sprejemu v državljanstvo Republike Slovenije opredeljuje Uredba o merilih za ugotavljanje nacionalnega interesa pri sprejemu v državljanstvo Republike

Sloveniji lahko za slovensko državljanstvo zaprosijo begunci in osebe brez državljanstva, po sedmih letih prebivanja (od tega neprekinjeno vsaj eno leto pred vložitvijo prošnje) pa osebe, ki so v Sloveniji uspešno končale najmanj visokošolski program (12. člen Zakona o državljanstvu).

Otroci imigrantov, ki še niso stari 18 let, lahko pridobijo slovensko državljanstvo na prošnjo svojih staršev, in sicer le v primeru, če so tudi starši (ali vsaj eden izmed staršev) z naturalizacijo pridobili slovensko državljanstvo (14. člen Zakona o državljanstvu). Tudi v primeru rojstva na območju Slovenije zakon ne omogoča avtomatične ali polavtomatične pridobitve državljanstva za otroke imigrantov brez slovenskega državljanstva. Otrok namreč ob rojstvu lahko pridobi slovensko državljanstvo le po rodu:

1. če sta ob njegovem rojstvu oče in mati državljana Republike Slovenije;
2. če je ob njegovem rojstvu eden od staršev državljan Republike Slovenije, otrok pa je rojen v Republiki Sloveniji;
3. če je ob njegovem rojstvu eden od staršev državljan Republike Slovenije, drugi pa je neznan ali je neznanega državljanstva ali je brez njega, otrok pa je rojen v tujini (4. člen Zakona o državljanstvu);

ali pa v primeru, "če sta oče in mati neznana ali ni znano njuno državljanstvo ali pa sta brez državljanstva" (9. člen Zakona o državljanstvu).

SKLEP

Pravni okvir, znotraj katerega se odvija integracija imigrantov v slovenski družbi, bi lahko ponazorili s piramido, v kateri najširši del predstavlja količino pravic državljanov Republike Slovenije, nekoliko ožji del količino pravic imigrantov, ki so državljani EU (na nekaterih področjih tudi državljani EGS in Švice), še ožji del količino pravic imigrantov, ki so "slovenskega rodu". Sledijo jim državljani tretjih držav, ki imajo v Sloveniji dovoljenje za stalno prebivanje, najožji del piramide pa predstavljajo imigranti, državljani tretjih držav, ki imajo dovoljenje le začasno prebivanje. Na različnih stopnjah piramidne lestvice se nahajajo imigranti, ki so se v Slovenijo priselili kot družinski člani na podlagi pravice do združitve družine, in sicer odvisno od tega, iz katere države prihajajo oziroma katero državljanstvo imajo in kakšen status ima v Sloveniji družinski član, h kateremu so se priselili.

Imigrantom, ki so državljani EU, v primerjavi z imigranti, ki so državljani tretjih držav, praktično na vseh analiziranih področjih pripada širši spekter pravic ali pa zanje veljajo milejši pogoji za pridobitev določenih pravic. To velja, na primer,

Slovenije na podlagi 13. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije (Ur. L. RS, št. 41/07).

glede dovoljenja za prebivanje, glede zaposlovanja in zavarovanja za primer brezposelnosti, glede priznavanja poklicnih kvalifikacij, glede članstva v političnih strankah, glede pasivne volilne pravice na lokalnih volitvah, glede nekaterih socialnih pravic (pravica do starševskega dodatka, pravica do delnega plačila za izgubljeni dohodek), glede nakupa nepremičnin, možnosti najema neprofitnega stanovanja, pomoči pri plačilu najemnine, ugodnih posojil Stanovanjskega sklada Republike Slovenije in glede varčevanja v okviru nacionalne varčevalne sheme. Poleg tega imajo državljani EU možnost uveljavljati pravico do združitve družine za otroke do 21. leta starosti, enako kot slovenski državljani, medtem ko imajo državljani tretjih držav to možnost le do otrokovega 18. leta starosti. Edino področje, kjer so državljani EU v slabšem položaju kot imigranti iz tretjih držav, so tečaji slovenskega jezika ter spoznavanja slovenske zgodovine, kulture in ustavne ureditve. Ti tečaji so brezplačni zgolj za državljane tretjih držav.

Položaj imigrantov, ki so državljani tretjih držav, je različen glede na to, ali imajo v Sloveniji dovoljenje za stalno ali začasno prebivanje. Na nekaterih področjih slovenski pravni okvir omogoča izenačevanje ali vsaj približevanje formalnopravnega položaja imigrantov, ki imajo dovoljenje za stalno prebivanje v Sloveniji, formalnopravnemu položaju slovenskih državljanov. To velja, na primer, za dostop do trga dela in programov aktivne politike zaposlovanja,⁸⁴ za dostop do socialnega varstva, za dostop do številnih pravic iz starševskega varstva, za volitve na občinski ravni. Problem je v tem, da je pot do pridobitve stalnega prebivališča precej dolga.⁸⁵ Obstajajo pa tudi področja, na katerih slovenska zakonodaja tudi tujcem, državljanom tretjih držav s stalnim prebivališčem v Sloveniji, ne omogoča enakopravne obravnave s slovenskimi državljani. To velja, na primer, za stanovanjsko področje, kjer državljani tretjih držav kljub dovoljenju za stalno prebivanje niso upravičeni niti do nakupa stanovanj niti do najema neprofitnih stanovanj. Prav tako v Sloveniji nimajo pravice do članstva v političnih strankah.

Položaj tujcev, ki so se v Slovenijo priselili kot družinski člani na podlagi pravice do združitve družine, je odvisen od tega, katero državljanstvo imajo sami ter katero državljanstvo in kakšne vrste dovoljenje za prebivanje v Sloveniji ima njihov porok. Največ pravic in ugodnosti imajo tujci, ki se v Slovenijo priselijo kot družinski člani slovenskega državljanja. Sledijo jim družinski člani tujcev z dovoljenjem za stalno prebivanje in državljanov EU, najmanj pravic in ugodnosti pa so deležni družinski člani tujcev z dovoljenjem za začasno prebivanje v Sloveniji. Razlike se pojavljajo tako glede veljavnosti dovoljenja za prebivanje kot možnosti

84 Oboje v primeru, da ima imigrant osebno delovno dovoljenje (ki ga na podlagi dovoljenja za stalno prebivanje lahko pridobi za nedoločen čas).

85 S spremembami Zakona o tujcih oktobra 2005 se je sicer zahtevano obdobje bivanja v Sloveniji kot pogoja za pridobitev dovoljenja za stalno prebivališče skrajšalo z osem na pet let.

za pridobitev delovnega dovoljenja in z njim povezanih pravic. Družinski člani državljanov tretjih držav so v boljšem položaju kot družinski člani slovenskih državljanov ali državljanov EU le glede možnosti brezplačne udeležbe tečajev slovenskega jezika in tečajev spoznavanja slovenske zgodovine, kulture in ustavne ureditve (ob pogojih, ki jih določa Uredba o integraciji tujcev).

“Tujci slovenskega rodu” so posebna kategorija tujcev, ki jo omenja Zakon o tujcih. V zakonu ni pojasnjeno, katere osebe natančno sodijo v to kategorijo, posebni pogoji in pravice po tem zakonu pa se nanašajo na “tujce /.../ slovenskega rodu do tretjega kolena v ravni vrsti” (30. člen Zakona o tujcih). Zakon o državljanstvu namesto o tujcih slovenskega rodu govori o slovenskih izseljencih in njihovih potomcih do četrtega kolena v ravni vrsti (12. člen Zakona o državljanstvu). V Zakonu o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (Ur. l. RS, št. 43/06) je zapisano, da se slovenski rod (slovensko poreklo) dokazuje z izpiski iz rojstne matične knjige in drugimi ustreznimi dokazili (60. člen), pojasnila o tem, kaj je slovensko poreklo, pa tudi v tem zakonu ne najdemo. Ali se slovensko poreklo določa glede na slovensko državljanstvo prednikov ali glede na njihovo etnično oziroma narodno pripadnost (ali oboje), in če (ali kadar) se določa glede na slednjo, kako se etnična oziroma narodna pripadnost dokazuje? Pod katerimi pogoji se posamezniku prizna, da je slovenske narodnosti? Ne glede na omenjene nejasnosti so t. i. “tujci slovenskega rodu” v številnih primerih deležni posebne obravnave. Slovenska zakonodaja jim postavlja manj zahtevne pogoje kot drugim tujcem, državljanom tretjih držav, tako glede pridobitve dovoljenja za prebivanje kot glede pridobitve delovnega dovoljenja in pridobitve slovenskega državljanstva. Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja omogoča osebam “slovenskega rodu”, ki so aktivne v organizacijah Slovencev zunaj Slovenije ali so aktivno povezane z Republiko Slovenijo, da pridobijo status Slovencev brez slovenskega državljanstva⁸⁶ (59. člen). Tujec, ki pridobi takšen status, je v Sloveniji med drugim upravičen do ugodnejših vpisnih pogojev, ki jih določajo statuti visokošolskih zavodov; ima možnost pridobitve lastninske pravice na nepremičninah pod enakimi pogoji kot slovenski državljani in ima prednost pri kandidiranju za prosta delovna mesta pred preostalimi tujci, ki niso državljani držav članic EU (66. člen Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja).

Glede na rezultate analize slovenske zakonodaje in drugih pravnih aktov ni možno podati enostavnega odgovora na vprašanje, kakšne so pravice imigrantov v Republiki Sloveniji. Nabor pravic, ki pripadajo imigrantom, je odvisen od

86 Barbara Kežar (2007: 176–177) označuje omenjeni status kot “nepopolno obliko dvojnega državljanstva”, saj osebe, ki pridobijo ta status, uživajo “določene državljanske pravice kljub dejstvu, da [...] nimajo slovenskega državljanstva.”

številnih dejavnikov, kot so: državljanstvo imigranta (slovensko, EU, državljanstva tretjih držav), razlog priselitve (zaposlitev, združitev družine), oblika delovnega dovoljenja, dolžina prebivanja v Sloveniji, narodna pripadnost (večje ugodnosti za "tujce slovenskega rodu"), itd. Nekatera razlikovanja med posameznimi kategorijami imigrantov so posledica slovenskega članstva v Evropski uniji (npr. privilegiranje državljanov EU), druga izvirajo iz slovenskih "nacionalnih" interesov (npr. privilegiranje "tujcev slovenskega rodu"), za nekatera pa lahko zgolj ugibamo, na podlagi česa so nastala (na primer možnost brezplačne udeležbe tečajev slovenskega jezika in tečajev spoznavanja slovenske zgodovine, kulture in ustavne ureditve zgolj za državljane tretjih držav). Marsikatero razlikovanje med obravnavanimi kategorijami imigrantov se z moralnega vidika in z vidika spoštovanja načela enakosti zdi sporno. Na podlagi česa je, na primer, moralno sprejemljivo razlikovanje med otroki slovenskih državljanov in državljanov EU na eni strani ter otroki državljanov tretjih držav na drugi strani, ko gre za starostno mejo, do katere je dopuščena priselitev na podlagi pravice do združitve družine? Ali pa, na podlagi česa je opravičljivo razlikovanje med državljani tretjih držav in državljani EU, ko gre za možnost brezplačne udeležbe tečajev slovenskega jezika in tečajev spoznavanja slovenske zgodovine, kulture in ustavne ureditve?

Slovenska zakonodaja, relevantna za integracijo imigrantov v Sloveniji, se je v zadnjih desetih letih večkrat spreminjala.⁸⁷ Na določenih področjih je prišlo do omilitve,⁸⁸ na drugih do zaostritve⁸⁹ pogojev, ki jih morajo tujci v Sloveniji izpolnjevati za pridobitev posameznih pravic. Še vedno ostaja kar precej maneverskega prostora za izboljšanje slovenske integracijske politike,⁹⁰ ki bi se v marsičem moralo odraziti tudi v zakonodaji in drugih pravnih aktih. Precej pa ostaja nedorečenega tudi na področju implementacije obstoječih zakonskih in drugih pravnih podlag.

87 Na primer Zakon o tujcih in Zakon o državljanstvu sta se od leta 1991 spremenila petkrat, Zakon o zaposlovanju in delu tujcev pa od leta 2000 trikrat.

88 Na primer: s spremembo Zakona o tujcih 21. oktobra 2005 (Ur. l. RS, št. 93/05) je bila dolžina zahtevanega predhodnega prebivanja v Sloveniji kot pogoj za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje skrajšana z osem na pet let; s spremembo Zakona o zaposlovanju in delu tujcev junija 2007 je bila ukinjena zahteva po triletnem predhodnem prebivanju v Sloveniji za družinske člane slovenskih državljanov, ki so zaprosili za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja; itd.

89 Na primer: s spremembo Zakona o državljanstvu decembra 2006 se je zaostril pogoj za pridobitev slovenskega državljanstva za osebe, ki so poročene s slovenskim državljanom – obdobje trajanja zakonske zveze pred vložitvijo prošnje za naturalizacijo se je podaljšalo z dveh na tri leta.

90 O čemer priča tudi dejstvo, da je bila slovenska integracijska politika v indeksu politik integracije imigrantov (*Migrant integration policy index* – MIPEX 2007) izmed 28 držav uvrščena na 11. mesto in označena kot zgolj delno naklonjena spodbujanju integracije imigrantov.

VIRI IN LITERATURA:

- Aleinikoff, T. Alexander in Douglas Klusmeyer (ur.) (2002) *Citizenship Policies for an Age of Migration*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Bauböck, Rainer (2004) "Citizenship and Political Integration." Paper prepared for the 2nd Stockholm Workshop on Global Migration Regimes, June 11–12 (<http://www.framtidsstudier.se/eng/globalMobReg/CitizenshipandPoliticalIntegration.pdf>, 20. 10. 2005).
- (1998) Best settlement practices. Settlement services for refugees and immigrants in Canada. Canadian council for refugees (<http://www.web.net/~ccr/bpfinal.htm#3.%20SETTLEMENT%20AND%20INTEGRATION>, 20. 10. 2005).
- Bešter, Romana (2006) *Integracijska politika – politika integracije imigrantov: teoretični model in študija primera Republike Slovenije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bešter, Romana (2007a) "Model integracijske politike v odnosu do drugih modelov imigrantskih politik." *Razprave in gradivo* (53–54): 116–139.
- Bešter, Romana (2007b) "Integracija in model integracijske politike." V Miran Komac (ur.) *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 105–134.
- Bešter, Romana, Sara Brežigar, Barbara Kejžar in Janez Pirc (2008) *Primerjalna analiza politik vključevanja državljanov tretjih držav v izbranih državah članicah EU*. Končno poročilo. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Brežigar, Sara (2007) "Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji v Republiki Sloveniji." V Miran Komac (ur.) *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 258–299.
- Castles, Stephen in Alastair Davidson (2000) *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. Basingstoke: Macmillan.
- (1991) Community and ethnic relations in Europe. Final report of the Community Relations Project of the Council of Europe. MG-CR (91) 1 final E (http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/Migration/Documentation/Publications_and_reports/MG-CR%20_91_%201%20final%20E%20%20COMMUNITY%20AND%20ETHNIC%20RELATIONS%20IN%20EUROPE.pdf, 20. 10. 2005).

Doomernik, Jeroen (1998) "The Effectiveness of Integration Policies Towards Immigrants and Their Descendants in France, Germany and the Netherlands." *International Migration Papers* 27. Geneva, ILO.

(2005) "Family Reunification." OHCHR Migration Papers (<http://www2.ohchr.org/english/issues/migration/taskforce/docs/familyreunification.pdf>, 17. 9. 2008).

Fermin, Alfons (2000) Report: Citizenship and Integration Policy. (Report on the research project. Perspectives on active citizenship in relation to integration and multiculturalism.) European Research Centre on Migration & Ethnic Relations (ERCOMER), Utrecht University (http://www.ercomer.org/publish/reports/EN_Re_38.html, 25. 3. 2003).

Geddes, Andrew in Claire Bullen (2004) "European Inclusion Indicators: Access to the Labour Market." Paper prepared for the European Inclusion Index, 2004 – for discussion (<http://www.migpolgroup.com/uploadstore/Labour%20market%20indicators%20version%20May%202004.doc>, 17. 12. 2004).

Golja, Mateja (2007) "Tujcem omogočen lažji vstop na slovenski trg dela." *Pravna praksa* 26(45): 21–24.

Golja, Mateja (2008) "Kako pomembna je izobrazba za zaposlitev tujca v Sloveniji?" *Pravna praksa* 27(16–17): 21–23.

Guild, Elspeth (2000) "Identification of Legal Elements for a Successful Integration Policy." V *Strategies for Implementing Integration Policies*. Proceedings (Prague, 4–6 May 2000). Strasbourg: Council of Europe (<http://www.social.coe.int/en/cohesion/action/publi/migrants/entzinge.htm>, 25. 3. 2003).

Howard, Marc Morjé (2003) *Foreigners or Citizens? Citizenship Policies in the Countries of the EU* (<http://aei.pitt.edu/archive/00002878/01/117.pdf>, 2. 9. 2005).

Jacobson, David (1996) *Rights across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Marshall, T. H. (1994) "Citizenship and Social Class." V Turner in Hamilton (ur.) *Citizenship: Critical Concepts*. Volume II. London in New York: Routledge: 5–44.

Kejžar, Barbara (2007) "Dvojno državljanstvo kot element integracijske politike." V Miran Komac (ur.) *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 153–186.

Medved, Felicita (2002) "Volilna pravica tujcev s stalnim prebivališčem kot prispavek integraciji in lokalni samoupravi." *Razprave in gradivo* (40): 22–39.

Medvešek, Mojca (2007) "Razmišljanja o pojavih nestrpnosti in etnične distance v slovenski družbi." V Miran Komac (ur.) *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 187–217.

Ministrstvo za pravosodje (http://www.mp.gov.si/si/delovna_podrocja/mednarodno_sodelovanje_in_mednarodna_pravna_pomoc/nakup_nepremicnin_s_strani_tujih_drzavljanov/, 19. 9. 2008).

Niessen, Jan, Thomas Hudedleston, Laura Citron, Andrew Geddens in Dirk Jacobs (2007) *Migrant Integration Policy Index*. Brussels: British Council in Migration Policy Group.

Pirc, Janez (2007) "Slovenija v sodobnem migracijskem kontekstu." V Miran Komac (ur.) *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 449–475.

Roter, Petra (2007) "Pomen in vloga jezika v integracijskem procesu." V Miran Komac (ur.) *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: 301–331.

Soysal, Yasemin Nuhoglu (1994) *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago, London: The University of Chicago.

Trbanc, Martina (ur.) (2003) Socialna in ekonomska vključenost ranljivih skupin v Sloveniji: možni ukrepi za dvig zaposljivosti najbolj ranljivih kategorij težje zaposljivih in neaktivnih oseb. Raziskovalno poročilo (http://www.gov.si/mdds/pdf/raziskava_vkljucevanje2.pdf, 6. 12. 2004).

Urejanje problematike šolanja otrok priseljencev v Sloveniji. Poročilo pripravljeno za študijo EURYDICE-a (Evropsko omrežje za izmenjavo informacij o vzgoji in izobraževanju) o urejanju problematike šolanja otrok priseljencev (http://www.mszs.si/slo/solstvo/razvoj_solstva/pdf/urejanje_probl_pris_slo.pdf, 20. 10. 2005).

DOKUMENTI

Afriška listina o človekovih pravicah in pravicah ljudstev. Sprejela jo je Organizacija afriške enotnosti 27. junija 1981, veljati je začela 21. oktobra 1986 (<http://www.infocenter.zavodekvilib.si/dokumenti/afriška-listina-clovekovih-pravic-in-pravic-ljudstev/>, 24. 1. 2009).

Ameriška konvencija o človekovih pravicah. Sprejela jo je Organizacija ameriških držav 22. novembra 1969, veljati je začela 18. julija 1978 (<http://www.infocenter.zavodekvilib.si/dokumenti/ameriška-konvencija-o-clovekovih-pravicah/>, 24. 1. 2009).

Consolidated version of the Treaty establishing the European Community (C 325/33), Official Journal C 325 of 24 December 2002.

Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2005/36/ES z dne 7. septembra 2005 o priznavanju poklicnih kvalifikacij (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:255:0022:0142:SL:PDF> 24. 1. 2009).

Direktiva Sveta EU 77/486/EGS z dne 25. julija 1977 o izobraževanju otrok delavcev migrantov (UL L št. 199 z dne 6. avgusta 1977, str. 32–33) (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:01:31977L0486:SL:PDF>, 10. 11. 2008).

Direktiva Sveta EU 2000/43/ES z dne 29. 6. 2000 o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:20:01:32000L0043:SL:PDF>, 2. 2. 2009).

Direktiva Sveta EU 2003/86/ES z dne 22. septembra 2003 o pravici do združitve družine (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:06:32003L0086:SL:PDF>, 20. 11. 2008).

Direktiva Sveta EU 2003/109/ES z dne 25. novembra 2003 o statusu državljanov tretjih držav, ki so rezidenti za daljši čas (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:06:32003L0109:SL:PDF>, 20. 11. 2008).

Direktiva Sveta EU 2006/100/ES z dne 20. novembra 2006 o prilagoditvi nekaterih direktiv na področju prostega gibanja oseb zaradi pristopa Bolgarije in Romunije (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:363:0141:0237:SL:PDF>, 24. 1. 2009).

Evropska konvencija o pravnem statusu delavcev migrantov [European Convention on the Legal Status of Migrant Workers] (1977). CETS No.: 093 (<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/093.htm>, 2. 11. 2005).

Evropska socialna listina [European Social Charter] (1961). ETS No. 35 (<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/035.htm>, 13. 7. 2005).

Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, sprejel jo je Svet Evrope 4. 11. 1950, veljati je začela 3. 9. 1953 (http://www.coe.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/005/, 24. 1. 2009).

Konvencija št. 97 o migraciji z namenom zaposlitve (spremenjena 1949). Mednarodna organizacija dela. Uradni list SFRJ – Mednarodne pogodbe, št. 5/68. [Migration for Employment Convention (Revised) (<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C097>, 13. 7. 2005)].

Konvencija št. 143 o migracijah v pogojih zlorabljanja ter o podpiranju enakih možnosti in tretmaja delavcev migrantov (1975). Mednarodna organizacija dela. Uradni listi SFRJ – Mednarodne pogodbe, št. 12/80. [Convention concerning Migrations in Abusive Conditions and the Promotion of Equality of Opportunity and Treatment of Migrant Workers (<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C143>, 13. 7. 2005)].

Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije. Sprejela jo je Generalna skupščina OZN 7. marca 1966, veljati je začela 4. januarja 1969 (<http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/cerd.pdf>, 24. 1. 2009).

Mednarodna konvencija o zaščiti pravic delavcev migrantov in članov njihovih družin. Sprejela jo je Generalna skupščina OZN 18. 12. 1990, veljati je začela 1. 7. 2003 (http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/m_mwctoc.htm, 13. 7. 2005).

Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah (1966). Uradni list SFRJ, št. 7/1971. [International Covenant on Civil and Political Rights, 999 U.N.T.S. 171 (<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/b3ccpr.htm>, 20. 10. 2005)].

Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (1966). Uradni list SFRJ, št. 7/1971. [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 993 U.N.T.S. 3. (<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/b2esc.htm>, 20. 10. 2005)].

Nacionalni stanovanjski program, Ur l. RS, št. 43/00.

Pravilnik o dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem, Ur l. RS, št. 14/04.

Pravilnik o delovnih dovoljenjih, prijavi in odjavi dela ter nadzoru nad zaposlovanjem in delom tujcev, Ur l. RS, št. 37/08.

Splošna deklaracija o človekovih pravicah. Sprejela in razglasila jo je Generalna skupščina Združenih narodov 10. decembra 1948 z resolucijo št. 217 A (III) (http://www.eip-ass.si/mojepravice/ze_poznas/Splosna%20deklaracija%20clovekovih%20pravic.pdf, 21. 11. 2008).

Sporazum o Evropskem gospodarskem prostoru, Ur l. RS, MP, št. 9/05.

Stanovanjski zakon, Ur l. RS, št. 69/03.

Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji. Maj 2007. Ministrstvo za šolstvo in šport (http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/projekti/Strategija_vkljucevanje_migrantov.doc, 24. 11. 2008).

Uredba o integraciji tujcev, Ur l. RS, št. 65/08.

Uredba o merilih za ugotavljanje nacionalnega interesa pri sprejemu v državljanstvo Republike Slovenije na podlagi 13. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 41/07.

Uredba o merilih in okoliščinah ugotavljanja pogojev pridobitve državljanstva Republike Slovenije v postopku naturalizacije, Ur l. RS, št. 51/2007.

Ustava Republike Slovenije. Ur l. RS, št. 33/91.

Zakon o dedovanju, Uradni list SRS, št. 15/76.

Zakon o delovnih razmerjih, Ur l. RS, št. 42/02, 103/07.

Zakon o državljanstvu, Ur l. RS, št. 24/07 – uradno prečiščeno besedilo.

Zakon o enakih možnostih žensk in moških, Ur l. RS, št. 59/00.

Zakon o gimnazijah, Ur l. RS, št. 1/07 – uradno prečiščeno besedilo.

Zakon o lokalnih volitvah, Ur l. RS, št. 72/93, ... 45/08.

Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, Ur l. RS, št. 43/06.

Zakon o osnovni šoli, Ur l. RS, št. 12/96, ..., 102/07.

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Ur l. RS, št. 12/96, ..., 36/08.

Zakon o pogojih za pridobitev lastninske pravice fizičnih in pravnih oseb držav kandidatk za članstvo v Evropski uniji na nepremičninah, Ur l. RS, št. 61/06.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, Ur l. RS, št. 106/99, ..., 69/06.

Zakon o političnih strankah, Ur l. RS, št. 62/94, ..., 103/07.

Zakon o postopku priznavanja kvalifikacij državljanom držav članic Evropske Unije za opravljanje reguliranih poklicev oziroma reguliranih poklicnih dejavnosti v Republiki Sloveniji, Ur l. RS, št. 21/02, 92/07.

Zakon o priznavanju in vrednotenju izobraževanja, Ur l. RS, št. 73/04.

Zakon o socialnem varstvu, Ur l. RS, št. 54/92, ..., 105/06.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o državljanstvu Republike Slovenije, Ur l. RS, št. 127/06.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o osnovni šoli, Ur l. RS, št. 102/07.

Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o postopku priznavanja kvalifikacij državljanom držav članic Evropske unije za opravljanje reguliranih poklicev oziroma reguliranih poklicnih dejavnosti v Republiki Sloveniji, Ur l. RS, št. 21/02, 92/07.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, Ur l. RS, št. 76/03.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zaposlovanju in delu tujcev (ZZDT-A), Ur l. RS, št. 101/05.

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, Ur l. RS, št. 97/01, ..., 10/08.

Zakon o zaposlovanju in delu tujcev, Ur l. RS, št. št. 76/07 – uradno prečiščeno besedilo.

Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, Ur l. RS, št. 107/06 – uradno prečiščeno besedilo.

Zakon o tujcih, Ur l. RS, št. 71/08 – uradno prečiščeno besedilo.

Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja, Ur l. RS, št. 93/07 – uradno prečiščeno besedilo.

Zakon o visokem šolstvu, Ur l. RS, št. 67/93, ..., 64/08.

Zakon o višjem strokovnem izobraževanju, Ur l. RS, št. 86/04.

Zakon o volitvah poslancev v Evropski parlament iz Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 40/04 – uradno prečiščeno besedilo.

Zakon o volitvah predsednika republike, Uradni list RS, št. 39/92.

Zakon o volitvah v državni zbor, Uradni list RS, št. 109/06 – uradno prečiščeno besedilo.

Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, Ur l. RS, št. 72/06 – uradno prečiščeno besedilo, 114/06 – ZUTPG in 91/07.

ATTILA KOVÁCS, DUŠAN NEČAK, MATEJA REŽEK, SARA BREZIGAR

MADŽARSKA BEGUNSKA PROBLEMATIKA LETA 1956 – PRIMER JUGOSLAVIJE IN SLOVENIJE

HUNGARIAN REFUGEE ISSUES IN 1956 – THE CASE OF YUGOSLAVIA AND SLOVENIA

The article is a short survey of the results of the Target Research Project "Comparative study of the security system in the crisis situation with regard to refugee issues: the problem of Hungarian refugees in Slovenia after WWII and particularly in the years 1956 to 1957", dealing with Hungarian refugee issues in Slovenia in the period, presented from a wider perspective. Within the international context and based on German, Austrian, Yugoslav and Slovene archives and literature, the study presents Yugoslav-Hungarian and Yugoslav-Soviet relations in the light of the 1956 Hungarian revolution and its impact in Slovenia and Yugoslavia. The emphasis is on the Hungarian refugee issues in Yugoslavia and Slovenia, particularly on the arrival of refugees to Yugoslavia, their settling in camps, along with the system and financing of the latter. Some 20.000 Hungarian refugees sought shelter in Yugoslavia, which is about one tenth of all refugees who left Hungary after the suppression of the revolution. 2361 refugees were placed in camps in the territory of Slovenia. Apart from the archives, newspapers and other literature, the authors also made use of the method of in-depth interviews.

Keywords: Hungarian revolution in 1956, Hungarian refugees, security system, crisis situation, refugee camps, refugee camps in Slovenia, Yugoslav-Hungarian relations

Prispevek, ki je sicer kratek povzetek rezultata dela na ciljnem raziskovalnem projektu z naslovom "Primerjalno proučevanje delovanja varnostnega sistema v krizni situaciji z ozirom na begunsko problematiko: problematika madžarskih beguncev v Sloveniji po drugi svetovni vojni in zlasti v letih 1956–57", obravnava madžarsko begunsko vprašanje na Slovenskem v omenjenem obdobju. Avtorji so madžarsko begunsko problematiko v Sloveniji prikazali v širšem kontekstu. Študija tako v okviru mednarodnega konteksta na podlagi nemških, avstrijskih, jugoslovanskih in slovenskih arhivskih dokumentov ter literature prikaže jugoslovansko-madžarske in jugoslovansko-sovjetske odnose v luči madžarske revolucije leta 1956 ter predstavi odmev madžarskih dogodkov v Sloveniji in Jugoslaviji. Osrednji del prispevka obravnava madžarsko begunsko problematiko v Jugoslaviji in Sloveniji. V tem sklopu prispevek posebej obravnava prihod beguncev v Jugoslavijo, njihovo nastanitev v taboriščih, ureditev in financiranje taborišč. V Jugoslaviji si je zatočišče poiskalo okoli 20.000 madžarskih beguncev oziroma desetina vseh beguncev, ki so po zatrtju revolucije zapustili Madžarsko. Od teh so oblasti v taborišča na območju Slovenije namestile 2.361 beguncev iz Madžarske. Pri prikazu begunske problematike v Sloveniji so avtorji poleg arhivskih virov, časopisne periodike in literature uporabili tudi metodo globinskih intervjujev.

Ključne besede: madžarska revolucija leta 1956, madžarski begunci, varnostni sistem, krizna situacija, begunska taborišča, begunska taborišča v Sloveniji, jugoslovansko-madžarski odnosi

UVOD

Po drugi svetovni vojni sta območje Slovenije zajela dva večja begunska valova: v prvi polovici devetdesetih let so po razpadu skupne jugoslovanske države številni begunci iz držav naslednic Jugoslavije zatočišče poiskali prav v Sloveniji. Drugi takšen val pa je bil ob koncu leta 1956, še večji pa v prvi tretjini leta 1957, ko se je skoraj 20.000 madžarskih beguncev umaknilo v Jugoslavijo, večje število tudi v Slovenijo. Po porazu oziroma zatrtju revolucije oktobra leta 1956 je namreč Madžarsko zapustilo skoraj 200.000 beguncev. Večina, približno 90 odstotkov, je zbežala preko Avstrije, manjši del pa se je odpravil proti jugu, proti Jugoslaviji. Malo več kot desetina vseh madžarskih beguncev v Jugoslaviji, 2.361 oseb, je bilo nastanjenih v taboriščih v Sloveniji. Skoraj za vse begunce v Sloveniji je bila najsevernejša republika jugoslovanske države le tranzitna postaja na poti v zahodne dežele.

V sklopu ciljnega raziskovalnega projekta z naslovom "Primerjalno proučevanje delovanja varnostnega sistema v krizni situaciji z ozirom na begunsko problematiko: problematika madžarskih beguncev v Sloveniji po drugi svetovni vojni in zlasti v letih 1956–57" (šifra projekta: V5-0261) smo raziskovalci na projektu¹ s pomočjo arhivskih virov, periodike, literature in pričevanj ljudi poskušali čim bolj celovito prikazati madžarsko begunsko problematiko v Sloveniji in Jugoslaviji po drugi svetovni vojni. Tako smo v okviru projekta analizirali mednarodni okvir madžarske revolucije in v sklopu tega mednarodni vidik madžarske begunske problematike ter odnos jugoslovanskega (in v tem sklopu tudi slovenskega) vodstva do dogajanj na Madžarskem. Sama raziskava se je osredotočila na odnos jugoslovanske države in slovenskih oblasti do beguncev ter na ukrepe za urejanje begunske problematike. V sklopu tega se je raziskava posebej posvetila urejanju zbirnih centrov in taborišč za begunce, njihovi preskrbi kakor tudi izselitvi na zahod oziroma vrnitvi v domovino. V nadaljevanju predstavljamo povzetek glavnih izsledkov dela na projektu oziroma na kratko predstavljamo problematiko madžarskih beguncev leta 1956 in 1957 v Jugoslaviji in Sloveniji.

JUGOSLOVANSKO-MADŽARSKI ODNOSI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI TER VPLIV MADŽARSKE VSTAJE LETA 1956 NA NADALJNJI POTEK JUGOSLOVANSKO-MADŽARSKIH STIKOV

Najmočnejši vpliv na jugoslovansko-madžarske stike po drugi svetovni vojni je imelo izoblikovanje jugoslovansko-sovjetskih stikov. Dobrososedski odnosi, ki so trajali do leta 1948, so se po izključitvi Jugoslavije iz socialističnega tabora izredno

¹ Na projektu so sodelovali: doc. dr. Attila Kovács (INV – nosilec projekta), red. prof. dr. Dušan Nečak (FF Ljubljana, Oddelek za zgodovino), doc. dr. Mateja Režek (Inštitut Nove revije) in dr. Sara Brezigar (INV).

poslabšali. Po resoluciji informbiroja je Madžarska z Rákosijem na čelu postala ena izmed najglasnejših zagovornic protijugoslovanske kampanje. Po Stalinovi smrti je novo sovjetsko vodstvo nemudoma začelo z urejanjem stikov. Beogradska deklaracija, izdana ob obisku Hruščova v Jugoslaviji (2. junija 1955), sporočilo XX. kongresa KP SZ ter Titov obisk v Moskvi junija 1956 so bile posamezne etape pragmatičnega približevanja tako na državni ravni kakor tudi na ravni partij (Top Secret 1995: 5–11).

Urejanju odnosov med Beogradom in Moskvo je sledilo tudi jugoslovansko-madžarsko zblížanje. Še v letu Stalinove smrti so se med državama uredili diplomatski odnosi, prenehali obmejni incidenti, oživili gospodarski stiki, sklenjeni pa so bili številni sporazumi (na področju kulture, znanosti, športa, itd.). Odnosi med državama sicer z vrnitvijo Rákosija na začetku leta 1955 niso doživeli zloma, a je dal Tito jasno vedeti, da glavni organizator procesa Rajk ovira napredek. Montirani proces zoper Lászla Rajka se je namreč pojavil kot odkritje titoistične vohunske združbe, delovalo pa je seveda v prid sovjetskim zunanje-političnim ciljem, naperjenim proti Jugoslaviji. Poleg veliko drugega – predvsem ob poglobitvi madžarske notranje-politične krize – je pri tem, da so sovjetski voditelji julija 1956 “odrekli podporo” Rákosiju, tudi to igralo pomembno vlogo. V času njegovega naslednika, Ernőja Gerőja, so Lászla Rajka in njegove tovariše rehabilitirali in ponovno pokopali (6. oktobra 1956), ta dogodek pa ni pomenil samo diskreditacije “rákosizma”, temveč obenem tudi rehabilitacijo Jugoslavije, zaradi česar je Beograd v boju proti stalinizmu lahko še izrazil svojo pozitivno priložnost (Ripp 2006: 60–61).

Sredi oktobra 1956 je v Beograd odpotoval celotni madžarski politični vrh (Gerő, Hegedűs, Kádár). Čeprav sta se državi na formalni ravni pobotali, Jugoslovani od Gerőjeve vlade niso pričakovali nekih resnejših reform v zvezi z destalinizacijo. Nasprotno temu pa so jugoslovanski politiki, temelječi na načelu neodvisnosti, enakopravnosti in nevmešavanju, zunanje-politični pogledi in prizadevanja Imre Nagyja izredno ustrezali. Tito je upal, da bo v primeru ugodnih razpletov v Madžarski našel zaveznika in primerne partnerja, ki bo v procesu destalinizacije podpiral jugoslovanske ideje (Ripp 2006: 61).

Madžarska vstaja 23. oktobra je jugoslovansko vlado, ki je prve dne prežive-la v pričakovanju in zbiranju informacij, zelo presenetila. Tito je 29. oktobra v odprtem pismu podprl preorganizirano madžarsko partijsko vodstvo in njihova prizadevanja, a je hkrati tudi povedal, da mora biti sprejetje antistalinistične vstaje izključno v skladu s prenovljenim socializmom. Hkrati je izrazil tudi zaskrbljenost zaradi dejstva, da so se dogodki spremenili v oborožen konflikt. Po 30. oktobru je za jugoslovansko vodstvo postalo jasno, da konsolidacijske poskuse vlade Imre Nagyja, ki je postopoma postajala vedno bolj večstrankarska in koalicijska, glede na svoja načela ne morejo več podpirati, saj so madžarski dogodki prestopili tisto mejo, ki bi bila za Jugoslovane še sprejemljiva (Top Secret 1995: 17–18).

Na jugoslovansko-sovjetskem srečanju na Brionih v noči z 2. na 3. november so se jugoslovanski voditelji Tito, Kardelj in Ranković strinjali s Hruščovom in Malenkovim, ki sta na sestanek prišla skrivoma, da so na Madžarskem ogrožene “pridobitve socializma”, obenem pa so namesto Ferenca Münnicha (ki so ga podpirali sovjeti) za voditelja protivlade predlagali Jánosa Kádárja. Ni pa prišlo do konkretnega dogovora glede sovjetske vojaške intervencije in pa Imreja Nagyja, kar je pozneje privedlo do konflikta med državama (Top Secret 1995: 19).

Po drugi sovjetski intervenciji 4. novembra se je Imre Nagy s številnimi sodelavci in z njihovimi družinami umaknil na jugoslovansko veleposlaništvo, kjer so jim podelili azil. Za novo Kádárjevo vlado je pobegla vlada na čelu z Nagyjem, ki se ni odpovedal položaju ministrskega predsednika, pomenila velik izziv. Sovjeti so veleposlaništvo blokirali ter tako kot Kádárjeva vlada obtožili Beograd prikrivanja Imre Nagyja. Po daljših pogajanjih je Kádárjeva vlada 21. novembra izdala pisno obljubo o nekaznovanju in svobodni vrnitvi Nagyjeve skupine, v zameno pa zahtevala ukinitve pravice do azila. Toda po odhodu z veleposlaništva so sovjeti Nagyjevo skupino aretirali in že naslednji dan, 23. novembra, deportirali v romunski Snagov. Jugoslovanska vlada je proti temu ostro protestirala, temu pa sta sledila tristranska jugoslovansko-sovjetsko-madžarska diplomatska vojna in medijski spor, ki je prav tako spremljal Nagyjevo aretacijo in sam proces. Madžarsko-jugoslovanski odnosi so se znova močno poslabšali in se normalizirali šele v letih 1961–62 (Juhász 2006: 7).

Jugoslovansko-madžarske odnose je po madžarskih dogodkih leta 1956 poleg ugrabitve skupine Imre Nagyja obarvala še ena “zadeva”; vprašanje madžarskih beguncev. Na odnose med državama ta problem sicer ni imel tako velikega vpliva kot zadeva Nagy, a sta omenjena dva nova elementa znotraj jugoslovansko-madžarskih odnosov vplivala tudi drug na drugega.

SOVJETSKO-JUGOSLOVANSKI ODNOSI V LUČI DOGODKOV NA MADŽARSKEM LETU 1956

V prejšnjem poglavju smo pričujoče vprašanje delno že omenili, saj so v omenjenem obdobju jugoslovansko-madžarske stike opredeljevali predvsem jugoslovansko-sovjetski odnosi. Zaradi tega bomo v nadaljevanju jugoslovansko-sovjetske stike pregledali v luči dogodkov iz leta 1956 oziroma analizirali določene elemente jugoslovansko-sovjetske korespondence, ki je izbruhnila po madžarski revoluciji.

Madžarski dogodki jeseni 1956 in jugoslovanska vloga v njih so poleg notranje-političnega in znotrajpartijskega razvoja v Jugoslaviji najbolj bremenili sovjetsko-jugoslovanske odnose. Madžarski dogodki in še posebno Titova ocena sovjetske

vojaške intervencije na Madžarskem (zlasti njegov govor v Pulju 11. 11. 1956)² so še zelo dolgo kakor senca ležali nad bilateralnimi in medpartijskimi odnosi. Ne samo da se je o omenjenih vprašanjih takoj po njih – nekako od decembra 1956 pa do februarja 1957 – razvila obširna in ostra korespondenca med CK KP SZ in CK ZKJ,³ temveč so najvišji sovjetski partijski in državni funkcionarji to temo vedno znova načenjali ter Titu in Jugoslaviji očitali dvolično in za socializem škodljivo delovanje.⁴ Tuji diplomati v Beogradu so položaj, ki je med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo nastal po madžarski vstaji leta 1956, ocenjevali kot težjega od tistega leta 1948. Po njihovem mnenju je takrat šlo za sovjetski napad na samostojnost Jugoslavije. Leta 1956 pa je jugoslovanska kritika Sovjetske zveze prišla mnogo hitreje kot v času preloma z njo leta 1948. Tito je takrat, leta 1949 in 1950, svoje partijske govore še sam zaključeval z vzklikom "Živel Stalin!" Tokrat pa je do kritike prišlo tako rekoč takoj, le da naj bi sedaj šlo za ideološko-dogmatska vprašanja.

Po drugi strani pa jugoslovanska vloga v madžarskih dogodkih še danes ni dorečena do zadnje podrobnosti; jugoslovanska stran se ni znebila očitkov, da je v resnici igrala dvojno vlogo. V nam dostopnem arhivskem gradivu si namreč stojijo nasproti le z obeh strani zapisane trditve in njihove interpretacije. V njih so na eni strani jasno razvidna različnost pogledov na madžarske dogodke in temeljna vprašanja medsebojnih in mednarodnih odnosov, na drugi strani pa kažejo tudi, kako vsak k sebi sta bila CK-ja oziroma partiji glede najpomembnejših vprašanj razvoja (socialistične) družbe in države.⁵ Iz nobenega od njih pa ni mogoče razbrati, kaj se je v začetku novembra 1956 na Brionih zares dogajalo. Odgovor na vprašanje, ali so sovjetski očitki Titu držali ali ne, je tako v prvi vrsti – vsaj kar zadeva partijske dokumente – treba iskati v različni interpretaciji enakih besed, skratka v politični uporabnosti izgovorjenega za domačo, bilateralno in mednarodno rabo. Pogled na jugoslovansko vlogo v madžarskih dogodkih še dodatno megli dejstvo, da je le nekaj dni pred sovjetsko intervencijo v Beograd prispela madžarska partijska delegacija, ki sta jo vodila generalni sekretar Madžarske socialistične delavske stranke, Ernő Gerő, in predsednik vlade András Hegedűs. Na sprejemu na madžarskem veleposlaništvu v Beogradu – zanimivo, da nanj niso povabili nobenega člana beograjskega diplomatskega zbora – Tito ni nakazal nikakršnega

● ● ●

2 (1956) *Slovenski poročevalec* (16. november).

3 O tej korespondenci je razpravljal CK ZKJ na seji 1. 2. 1957. SAPMO, Barchiv, DY 30/3642, SED ZK – Büro Walter Ulbricht.

4 Npr.: Pogovor Hruščov – Vukmanović 16. januarja 1960 ali pogovor Hruščov – Mojsov 15. decembra 1959, oba v Moskvi; glej zapisnike obeh pogovorov v: SAPMO Barchiv, DY 30/3643, SED ZK – Büro Walter Ulbricht.

5 SAMPO Barchiv, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht. Nemški prevod pisma, ki ga je CK KP SZ označil kot "strogo zaupno", je dolg 21 gosto tipkanih strani. – SAMPO Barchiv, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht. Nemški prevod pisma, ki ga je CK ZKJ označil kot "zaupno", pa je dolg kar 41 strani, ruski original, ki ga prav tako hrani SAMPO, pa je dolg 28 strani.

nasprotovanja politični liniji madžarskih partijskih veljakov. V govoru je poudarjal zadovoljstvo nad prijateljskim in tovariškim tonom pogovorov in se zavzel za poglobitev odnosov med državama. Podobnega mnenja so bili tudi madžarski gostje, jugoslovanski uradni tisk pa je poudaril, da je do stikov na najvišji ravni prišlo "ravno ob pravem času", saj naj bi se odpirale široke možnosti sodelovanja na vseh področjih družbenega življenja, posebno na gospodarskem. Očitno pa jugoslovanska stran ni igrala s popolnoma odprtimi kartami. Avstrijski diplomat, ki je o tem obisku poročal na Dunaj (gre za odpravnika poslov avstrijskega veleposlaništva), je poročilo zaključil s pomenljivim stavkom, ki v bistvu pomeni, da je Tito podpiral "svojega" kandidata za vodilne funkcije na Madžarskem, Imreja Nagyja: "Kot je podpisani zaupno izvedel, bi vrnitev Nagyja za jugoslovansko stran pomenila enega od uspehov, h kateremu so stremeli ob tem obisku."⁶

Sovjetska zveza se je še pred generalnim napadom na Budimpešto, to je še pred t. i. drugo intervencijo v začetku novembra 1956, odločila za vrsto tajnih diplomatskih pogovorov s predstavniki komunističnega tabora (Poljaki, Čehi, Romuni, Kitajci), tudi z Jugoslavijo. Dva najvišja funkcionarja sovjetske partije in države, Nikita Hruščov in Georgij Malenkov (predsednik vlade do septembra 1953), sta v noči med 2. in 3. novembrom 1956 priletela na Brione na obisk k jugoslovanskemu predsedniku Titu. Obisk naj bi bil očitno dokaz ponovnega sovjetskega zaupanja jugoslovanskemu vodstvu, pa tudi preizkus, ali se je Tito resnično vrnil v komunistični tabor in priznal vodilno vlogo Sovjetske zveze v njem. Pravzaprav so prišli le informirat jugoslovansko vodstvo o svojih namerah v zvezi z dogodki na Madžarskem, t. j. o oblikovanju nove vlade z Jánosom Kádárjem na čelu in vojaško intervencijo Rdeče armade, ki naj bi ji zagotovila možnost vladanja. Sovjetska delegacija je odšla z Brionov v prepričanju, da ji je jugoslovanska stran dala soglasje za vse njene načrte.⁷ Ko pa sta Tito v svojem znanem govoru v Pulju 11. novembra 1956 ter Edvard Kardelj v zvezni skupščini 7. decembra obsodila sovjetsko intervencijo na Madžarskem, so se odnosi med SZ in Jugoslavijo dramatično poslabšali in se približali tistim v letih 1948–1953. Jugoslovansko-sovjetske in madžarske polemike o revoluciji, "jugoslovanski odgovornosti" v njej ter usodi Imre Nagyja so se globoko zakoreninile v novi mednarodni komunistični kampanji proti "jugoslovanskemu revizionizmu" (1956–1961), ki je kulminirala v obsodbi jugoslovanskega partijskega programa za leto 1958 ter v procesu Imre Nagyja.

● ● ●

6 Prav tam, op. 4: 2.

7 SAMPO Barchiv, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht, Pismo CK KPbSZ, CK ZKJ, 10. 1. 1957: 1–2.

ODMEV MADŽARSKIH DOGODKOV LETA 1956 V SLOVENIJI IN JUGOSLAVIJI

Čeprav je vrenje v sosednji državi med jugoslovanskimi političnimi voditelji vzbudilo precejšnje nelagodje, so se na madžarsko vstajo odzvali dokaj obotljivo. Na zakasnel javni odziv so vplivale tako zunanje- kot notranjepolitične okoliščine, ključni dejavniki pa so bili zapleteni odnosi s Sovjetsko zvezo, ki je skušala Jugoslavijo znova pritegniti v vzhodni blok, jugoslovanska odvisnost od zahodne gospodarske pomoči, bojazen pred ponovitvijo madžarskih dogodkov v Jugoslaviji zaradi nezadovoljstva prebivalstva z življenjskimi razmerami, deloma pa tudi začetno simpatiziranje z ukrepi novega madžarskega vodstva in upanje, da bo Madžarska ubrala "jugoslovansko pot".

Stališče jugoslovanskih oblasti je bilo javnosti predstavljeno šele s Titovim govorom v Puli 11. novembra 1956 (Broz 1961: 235–263), ki so ga objavila vsa pomembnejša jugoslovanska glasila, povzemal pa ga je tudi zahodni tisk. Teden dni pred tem je o madžarski vstaji prvič spregovoril sekretar Izvršnega komiteja Centralnega komiteja Zveze komunistov (CK ZK) Jugoslavije, Edvard Kardelj, in sicer na sestanku z jugoslovanskimi okrajnimi sekretarji v Beogradu. Sovjetsko politiko in razvoj dogodkov na Madžarskem je ocenil enako kot slab teden pozneje Tito, zato je bil najverjetneje ključni avtor jugoslovanskih stališč prav Edvard Kardelj. Vzroke vstaje je videl v prepočasni destalinizaciji Madžarske, ostro pa je obsodil tudi prvo sovjetsko intervencijo, ki je bila po njegovem mnenju velika napaka, saj je le še bolj podžgala uporne Madžare, Nagyja pa z izjavami o uvedbi večstrankarskega sistema pahnila v objem "reakcionarnih sil". Kardelj je, kot se je sam izrazil, verjel v poštenost in politični program Nagyjevega naslednika Jánoša Kádárja, zato je kljub zadržkom podprl drugo sovjetsko intervencijo, ki naj bi zaščitila madžarski socializem pred "kontrarevolucijo". Ob koncu govora je vprašanje življenjskega standarda delavcev ocenil kot enega ključnih za ohranitev socializma v Jugoslaviji.⁸ To vprašanje je v svojem govoru v Puli načel tudi Tito ter v zanj značilnem jeziku, ki je bil blizu malemu človeku, obljubil izboljšanje življenjskih razmer. Hkrati je opozoril, da skušajo politični nasprotniki izrabiti madžarsko vstajo za širjenje nezadovoljstva in upor proti oblasti tudi v Jugoslaviji, ter samozavestno dodal, da se oblast tega ne boji, kajti "*Jugoslavija je nekaj drugega kot Madžarska ali katerakoli druga dežela. Pri nas smo revolucijo izvedli s krvojo, v osvobodilnem boju, in pošteno smo očistili svoj dom med revolucijo*" (Broz 1961: 250).

Da bi lahko bila prav nizka življenjska raven iskra, ki bi po zgledu madžarske vstaje zanetila upor proti režimu, in točka, na kateri je bilo zaupanje ljudi v soci-

● ● ●

8 ARS, AS 537-27, Seja predsedstva SZDLS, 8. 11. 1956: 1–14 (poročilo Janeza Vipotnika).

alizem na največji preizkušnji, so se zavedali tudi slovenski politični voditelji. Po besedah člana slovenskega političnega vrha, Staneta Kavčiča, na seji predsedstva Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) Slovenije 8. novembra 1956 naj bi v nezadovoljstvu delavcev možnost za upor videli tudi politični nasprotniki iz vrst izobražencev in ostankov predvojnih strank,⁹ na plenumu CK ZK Slovenije 20. novembra 1956 pa je Kavčič, ki je moral zaradi zagovarjanja "liberalnih" reform poldrugo desetletje pozneje odstopiti z mesta predsednika slovenske vlade, resignirano ugotovil: "*Prišli smo v situacijo, ko naši reakcionarji računajo na naš proletariat.*"¹⁰ To spoznanje je bilo za komuniste, ki so se oklicali za avantgardo delavskega razreda, nedvomno hud udarec. Slovenski politiki so se v sozvočju s stališči zveznih oblasti, ki so bila sprejeta že pred madžarsko vstajo, zavzeli za krčenje velikih gospodarskih investicij v prid dvigu življenjske ravni, pri čemer je predsednik slovenske vlade, Boris Kraigher, opozoril, da ljudem vendarle ne gre vlivati prevelikih upov glede takojšnjega izboljšanja standarda, saj bi to ob neizpolnjenih obljubah nezadovoljstvo samo še bolj poglobilo. V zaprtem krogu najvišjih slovenskih politikov je Kraigher tedaj tudi priznal, da je Jugoslavija močno odvisna od zahodne pomoči.¹¹ Na pozen javni odziv jugoslovanskih oblasti na madžarsko vstajo je zato vplivala tudi oktobrska razprava v ameriškem kongresu o gospodarski pomoči Jugoslaviji, pri čemer so bili Američani, ki so že dlje časa sumničavo spremljali jugoslovansko-sovjetsko spogledovanje, pripravljeni odobriti pomoč le ob trdnih zagotovilih, da je Jugoslavija ohranila neodvisnost v odnosu do Sovjetske zveze. Pogodba o ameriški gospodarski pomoči, ki so jo jugoslovanske oblasti tedaj potrebovale bolj kot karkoli drugega, je bila podpisana 3. novembra 1956, na predvečer druge sovjetske intervencije na Madžarskem.

Odziv slovenske in jugoslovanske javnosti na madžarsko vstajo je bil izreden. Zanimanje za dogajanje na Madžarskem je bilo tolikšno, da so po 23. oktobru 1956 močno narasle naklade vseh osrednjih jugoslovanskih dnevnikov. Ljudje so bolj kot domače poslušali tuje radijske postaje, zlasti Radio London, Glas Amerike in Svobodno Evropo, ter z velikim zanimanjem prebirali biltene tujih ambasad, zlasti ameriške in britanske.¹² Hkrati so se med prebivalstvom širile vojna psihoza, potrošniška mrzlica in najrazličnejše alarmantne vesti. Uprava državne varnosti (UDV) je v svojih poročilih ugotavljala, da dotlej noben dogodek ni vzbudil tolikšne pozornosti in aplikacij na domače razmere kot prav madžarska vstaja, razlog za to pa so videli predvsem v nezadovoljstvu z življenjskimi razmerami v Jugoslaviji, kar naj bi tako imenovana reakcija iz vrst ostankov predvojnih strank,

● ● ●

9 ARS, AS 537-27, Seja predsedstva SZDLS, 8. 11. 1956: 41.

10 ARS, AS 1589-7, Stenografski zapisniki IV. plenuma CK ZKS, 20. 11. 1956: 74.

11 ARS, AS 537-27, Seja predsedstva SZDLS, 8. 11. 1956: 32–35.

12 ARS, AS 1589-57, Informacija o političnoj aktivnosti i odrazu aktualnih medjunarodnih dogadjaja, 6. 12. 1956: 3–4.

zahodno usmerjene inteligence, duhovščine, velikih kmetov in obrtnikov ter nekaterih delavcev s pridom izkoriščala.¹³ Slovenski partijski voditelji so ob tem samokritično ugotavljali, da je politična propaganda povsem odpovedala, saj so "ljudje po ulicah diskutirali in komentirali, mi pa smo molčali".¹⁴

UDV je zaznavala najrazličnejše poglede na madžarsko vstajo in domače razmere, opozarjala pa je tudi na precejšnjo zmedo med komunisti pred Kardeljevim govorom jugoslovanskim okrajnim sekretarjem oziroma pred Titovim govorom v Puli. Politični nasprotniki vseh barv in kritiki režima naj bi v času madžarske vstaje širili nezadovoljstvo in netili upor proti režimu zlasti s propagando o nevzdržnih življenjskih razmerah, nizkih plačah in drugini v Jugoslaviji, večina pa naj bi priznala, da niso sposobni organizirati upora in da je režim s svojo vojsko, partijo in tajno policijo dovolj močan, da bi upor v kali zatrl. V prvem obdobju, torej pred drugo sovjetsko intervencijo, naj bi bili nasprotniki režima prepričani, da bodo na Madžarskem zmagali uporniki, hkrati pa so upali, da bo pod pritiskom javnega mnenja v Jugoslaviji vzpostavljen večstrankarski sistem. Druga sovjetska intervencija je kritike režima zelo potrla, čeprav so še vedno upali, da bodo jugoslovanske oblasti vendarle sprevidele, da je komunizem v gospodarstvu povsem odpovedal in da bodo dopustile ustanovitev vsaj ene opozicijske stranke, četudi v okviru SZDL.¹⁵

Slovenska kritična inteligenca je svoja stališča večinoma izražala znotraj zaprtih krogov. V poročilih UDV je naštetih na desetine izobražencev – krščanskih socialistov, članov predvojnih strank, umetnikov, publicistov, novinarjev, akademikov in študentov. Najostrejšega nadzora je bil deležen najbolj znani slovenski politični oporečnik Edvard Kocbek, krščanski socialist, ki je bil leta 1952 odstranjen z vseh političnih funkcij. Na podlagi prisluškovanj je UDV ugotovila, da Kocbek ni izključeval možnosti vstaje zaradi nevzdržnih življenjskih razmer, hkrati pa je preroško napovedal, da bosta v primeru padca komunističnega režima Hrvaška in Srbija utonili v krvi, Slovenija pa bi medtem lahko razglasila samostojnost.¹⁶ Med slovenskimi izobraženci je bilo najbolj razširjeno mnenje o nujnosti uvedbe več- ali vsaj dvostrankarskega sistema. Nekateri so celo menili, da bi voditelj nove stranke lahko postal odstavljani sekretar CK ZK Jugoslavije, Milovan Djilas, ki bi podobno kot Nagy na Madžarskem prišel na prejšnji vodilni položaj v Jugoslaviji. Podobne govorice so se širile tudi drugod po državi, zato ni naključje, da se je oblast odločila prav tedaj Djilasa prvič zapreti. Povod za aretacijo je bil Djilasov članek v ameri-

13 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 77–78.

14 ARS, AS 1589-7, Stenografski zapisniki IV. plenuma CK ZKS, 20. 11. 1956: 49.

15 ARS, AS 1589-57, Informacija o političnoj aktivnosti i odrazu aktualnih mednarodnih dogodjaja, 6. 12. 1956; ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956, Odmev madžarskih dogodkov v LRS, 10. 12. 1956.

16 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 92.

škem levičarskem glasilu *The New Leader*, v katerem je jugoslovanski "nacionalni komunizem" ocenil za nesposobnega reform,¹⁷ hkrati pa je v izjavi za *France Press* obsodil ravnanje jugoslovanskih oblasti ob madžarski vstaji. Povečano aktivnost Djilasovih privrženecv so zaznavali tako v Sloveniji kot drugod po državi, zlasti v krogu Vladimirja Dedijerja in nekdanjih sodelavcev hrvaškega partijskega glasila *Naprijed*.¹⁸ UDV je do konca novembra 1956 v zvezi z madžarsko vstajo v Sloveniji zabeležila 1.167 sovražnih dejanj in izjav, ukrepala pa je proti 46 osebam ter nekatere med njimi predala sodišču ali sodniku za prekrške.¹⁹

Zaradi nizkega življenjskega standarda je bil do režima kritičen tudi tisti del prebivalstva, ki so se ga oblasti bale bolj kot kritičnih izobražencev, namreč delavci. Velika podjetja in delavske centre je v času madžarske vstaje preplavilo nezadovoljstvo, razširjeno pa je bilo tudi mnenje, da se bodo madžarski dogodki ponovili v Jugoslaviji, če se razmere ne bodo uredile. Med žarišči delavskega nezadovoljstva so bili poleg jeseniške železarne, Litostroja, Save, TAM-a in drugih velikih tovarn v poročilih UDV omenjeni tudi rudniki Trbovlje, Hrastnik in Zagorje.²⁰ Januarja 1958 je prav tam izbruhnila prva velika delavska stavka v socialistični Jugoslaviji. Oblast je ob trboveljski stavki ukrepala hitro in odločno, vendar nenasilno, čeprav je Edvard Kardelj na plenumu CK ZK Slovenije 24. januarja 1958 ob primerjavi trboveljskih in madžarskih dogodkov opozoril, "da je bil zgolj slučaj, da tudi v Trbovljah ni bilo treba intervenirati z orožjem". Stavkajoči trboveljski rudarji namreč v nasprotju z madžarskimi uporniki niso "nasedli izrazitim kontrarevolucionarnim parolam", čeprav bi se to lahko zgodilo. V tem primeru bi bila, po Kardeljevih besedah, oblast "prisiljena s silo in z orožjem intervenirati. Reči moram, da smo bili mi pripravljeni tudi na to in da ne bomo nič premišljali, če bi si kdo drznil dvigniti roko nad socialistične pridobitve našega delovnega ljudstva."²¹

Madžarska vstaja je socializmu zadala hud udarec, spoznanje, da ljudje od njega pričakujejo več kot le obljube o lepši prihodnosti, pa je omajalo tudi samozavest jugoslovanskih komunističnih voditeljev. Ko so se življenjske razmere v Jugoslaviji v šestdesetih letih vendarle izboljšale, je imel režim več razlogov za samozavest, zato je bolj sproščeno razmišljal o korekturah sistema, ne pa tudi o korenitih sistemskih reformah, saj bi vsak resnejši poskus reform ogrozil njegovo oblast.

17 "Report on Yugoslavia – slovenski pregled", VII, 1956, št. 12: 9–15.

18 ARS, AS 1589-57, Informacija o političnoj aktivnosti i odrazu aktualnih mednarodnih dogodjaja, 6. 12. 1956: 12.

19 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 80–82.

20 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 87.

21 ARS, AS 1589-7, Stenografski zapisnik VII. plenarne seje CK ZKS 24.–25. 1. 1958: 48.

NEKAJ SPLOŠNIH PODATKOV O MADŽARSKIH BEGUNCIH IZ LETA 1956

O natančnem številu madžarskih beguncev, ki so v letih 1956 in 1957 čez Avstrijo in Jugoslavijo zapustili Madžarsko, zaenkrat nimamo točnih podatkov. Kljub temu je tako, da so se po padcu komunizma odprli številni arhivi in da so iz madžarskih in drugih, tujih arhivov, na dan prišli številni novi podatki. Ena izmed težjih nalog je rekonstrukcija števila beguncev, ki so zbežali v Avstrijo; težave nastajajo predvsem pri razlikah med številom registriranih in neregistriranih oseb. Po eni strani so avstrijske oblasti z uradnim preštevanjem beguncev začele šele 28. oktobra 1956, po drugi strani pa je bilo veliko takih, ki so se po prestopu meje (zavestno ali ne) izognili uradni registraciji. Po podatkih avstrijskega notranjega ministrstva so do 6. aprila 1957 v Avstriji našli zatočišče 174.704 madžarski begunci,²² po podatkih, objavljenih leta 1959, pa je avstrijsko-madžarsko mejo med oktobrom 1956 in junijem 1957 prestopilo vsega skupaj 178.875 oseb (Murbely 2006(b): 336).

V Jugoslaviji je o številu madžarskih beguncev v prvi vrsti poročala jugoslovanska tiskovna agencija (Tanjug) na podlagi poročil Zveznega sekretariata za notranje zadeve, te pa so nato povzeli tudi časopisi. Po podatkih, objavljenih v *Slovenskem poročevalcu*, je do 4. aprila v Jugoslavijo pribežalo 18.799 madžarskih beguncev, do 1. julija 1957 (na podlagi članka, objavljenega v *Večeru*) pa 19.599 madžarskih beguncev.²³ Po uradnih jugoslovanskih podatkih si je v obdobju med 23. oktobrom 1956 in 31. decembrom 1957 v FLRJ zatočišče poiskalo 19.857 oseb (Kovačević 2003: 124).

Tabela 1: Število madžarskih beguncev v Avstriji in Jugoslaviji²⁴

Avstrija (do 6. aprila 1957)	174.704 oseb
Avstrija (do junija 1957)	178.875 oseb
Jugoslavija (do 4. aprila 1957)	18.799 oseb
Jugoslavija (do 1. julija 1957)	19.599 oseb
Jugoslavija (med 23. 10. 1956 in 31. 12. 1957)	193.805 oseb
Delež beguncev v skupnem številu prebivalcev Madžarske	Okoli 2 %

● ● ●

22 "KSH (Központi Statisztikai Hivatal) jelentés az 1956-os diszidálásról." *Regio* 1991/4: 130; Dalje: "KSH jelentés az 1956-os diszidálásról." *Regio* 1991/4.

23 (1957) *Slovenski poročevalec* (6. april); (1957) *Večer* (25. julij).

24 "KSH jelentés az 1956-os diszidálásról." *Regio* 1991/4: 107; Murber, Ibolya (2006B) "Ungarnflüchtlinge in Österreich 1956." V Ibolya Murber in Zoltán Fónagy (ur.) *Die ungarische Revolution und Österreich*. Wien: Chernin Verlag: 336; (1957) *Slovenski poročevalec* (6. april); (1957) *Večer* (25. julij); Kovačević, Katarina (2003) "Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956–57. godine." *Tokovi Istorije* 1–2/2003: 124.

Od zgoraj navedenih podatkov pa se znatno razlikujejo madžarski podatki iz istega obdobja. Februarja 1957, po tistem, ko so zatrli revolucijo in se je stanje normaliziralo, je madžarsko notranje ministrstvo izdalo odlok o odjavi vseh oseb, starejših od 15 let, ki so državo zapustili po 23. oktobru 1956. K odjavnicam so priložili tudi statistične obrazce, ki jih je Centralni statistični urad (Központi Statisztikai Hivatal – KSH) pozneje obdelal in o njih pripravil poročilo.²⁵ Na podlagi podatkov Centralnega statističnega urada, objavljenih v poročilu o madžarskih beguncih,²⁶ je med 23. oktobrom 1956 in 30. aprilom 1957 Madžarsko zapustilo 151.731 oseb. Podatki so zajeli tudi 21.196 otrok do 15. leta starosti, ki so v tujino odšli skupaj s starši. Poročilo pa ne zajema podatkov o skoraj 10.000 otrocih, mlajših od 15 let, ki so v tujino zbežali brez staršev, o večini od 11.447 oseb, ki so se do 15. maja 1957 tudi uradno vrnile v domovino (podatkov o osebah, ki so se na Madžarsko vrnile ilegalno, poročilo ni vsebovalo), o 3–4.000 zapornikih, ki so pobegnili iz zaporov in odšli v tujino, kakor tudi ne podatkov z 827 statističnih obrazcev, ki jih je urad prejel po 15. juniju 1957.²⁷ Glede na to so v poročilu Centralnega statističnega urada navedeni podatki o beguncih za 20 odstotkov nižji od tistih, ki so jih objavili avstrijski in jugoslovanski organi ter OZN.²⁸ Kljub temu da nam o demografskih podatkih beguncev iz let 1956 in 1957 ne da natančne številčne slike, govorimo o zelo pomembnem viru podatkov, saj nam predstavi glavne družbeno-demografske smernice madžarskega begunskega vprašanja.

Na podlagi poročila Centralnega statističnega urada je bila več kot polovica vseh beguncev iz Budimpešte, četrtnina pa iz zahodnega dela države, predvsem iz okrajev, ki ležijo v bližini predvsem avstrijske, deloma pa tudi jugoslovanske (slovenske) državne meje. Izraženo v odstotkih jih je največ odšlo iz monoštrskega okraja, ki leži na madžarsko-avstrijsko-jugoslovanski/slovenski tromeji, in sicer 8,7 odstotka celotnega prebivalstva okraja.²⁹

Izredno osupljivi so podatki, ki se nanašajo na starost beguncev, saj razkrivajo, da je bila več kot polovica mlajša od 25 let, skoraj tretjina pa je bila stara med 25 in 39 let. Med njimi je Madžarsko zapustilo več kot 3.200 oziroma 11,2 odstotka vseh madžarskih univerzitetno-visokošolskih študentov.³⁰ Približno 200.000 beguncev,

● ● ●

25 Poročilo Centralnega statističnega urada o madžarskih beguncih iz leta 1956 je vse do spremembe državne ureditve oziroma padca komunizma leta 1989 veljalo za strogo zaupni dokument.

26 Popis omenja "disidente" oziroma osebe, ki so "v tujino odšle ilegalno".

27 "KSH jelentés az 1956-os diszidálásról." *Regio* 1991/4: 107.

28 Prav tam.

29 V monoštrskem okraju najdemo tudi naselja porabskih Slovencev. Predmet posebnega raziskovalnega projekta bi lahko bila obdelava podatkov o tem, koliko porabskih Slovencev je zaradi revolucije leta 1956 zapustilo domovino in zbežalo na Zahod oziroma v Jugoslavijo/Slovenijo.

30 Posebno presenetljiva je zgodba študentov in učiteljev Visoke gozdarske šole iz Soprona (mesteca ob avstrijsko-madžarski meji), ki so družno pobegnili na Zahod in se po krajšem postanku v Avstriji naselili v

ki so po porazu revolucije zapustili Madžarsko, je predstavljalo skoraj 2 odstotka celotnega prebivalstva države, ki je leta 1956 štela 9.804.000 oseb.³¹ Na tako veliko izgubo prebivalstva je med drugim postal pozoren tudi slovenski tisk. *Slovenski poročevalec* je npr. že januarja 1957 – res da nekoliko pretirano – v članku z naslovom “Tragedija treh odstotkov” zapisal: “Težavno je reči, kaj je večja tragedija, napoln porušena Budimpešta in tuji vojaki v lastni hiši ali dejstvo, da je skoraj 3 odstotke vsega prebivalstva v emigraciji ...”³²

Največ beguncev je Madžarsko zapustilo takoj po porazu revolucije, in sicer novembra in decembra 1956. V tem obdobju je, predvsem čez Avstrijo, odšlo več kot 80 odstotkov vseh beguncev.³³ Kljub temu da je največji begunski val nastal šele po drugi sovjetski intervenciji (4. novembra 1956), so Madžarsko zapuščali tudi med samo revolucijo. Na podlagi že večkrat omenjenega zaupnega poročila Centralnega statističnega urada iz Budimpešte je med 23. in 31. oktobrom 1956 iz Madžarske odšlo okoli 4.300 oseb. Med njimi je bilo kar nekaj zvestih pristašev Rákossijevega sistema, predvsem častnikov zloglasne ÁVH³⁴ ter članov komunistične partije, ki so se iz države umaknili v Jugoslavijo in Avstrijo zaradi strahu pred maščevanjem množice.³⁵

Kot smo že omenili, je največ beguncev zbežalo po porazu revolucije 4. novembra. Samo na omenjeni dan – torej 4. novembra 1956 – je Madžarsko zapustilo več kot 7.000 ljudi. Največ beguncev je odšlo novembra, vendar je še decembra 1956 madžarske meje dnevno prestopilo v poprečju tudi po tisoč ljudi. Na podlagi podatkov iz že večkrat citiranega poročila Centralnega statističnega urada je od izbruha revolucije do 31. decembra 1956 zbežalo 124.922 oseb. Januarja naslednjega leta je dnevno odšlo še od 500 do 600 oseb, vendar se je do takrat smer odhodov že spremenila.³⁶

kanadskem Vancouvru, kjer so na gozdarski katedri tamkajšnje univerze British Columbia ustanovili madžarski oddelek.

31 “KSH jelentés az 1956-os diszidálásról.” *Regio* 1991/4: 108.

32 (1957) *Slovenski poročevalec* (27. januar).

33 “KSH jelentés az 1956-os diszidálásról.” *Regio* 1991/4: 112.

34 ÁVH (Államvédelmi Hatóság) – Uprava državne varnosti; po prevzemu oblasti s strani Komunistične partije Madžarske je postala poglavito orodje pri teroriziranju madžarske družbe. Naloga ÁVH je bila med drugim tudi varovanje meja – pripadniki so bili oblečeni v uniformo z zelenimi naramniki in obrobo na kapah – kakor tudi številnih internacijskih taborišč (kamor so internirali nasprotnike partije in nasploh komunističnega sistema), ustanov in uradov (njihovi naramniki in obrobe so bili modre barve).

35 Arhiv Republike Slovenije (ARS), Fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (AS 1931), t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956; Murber, Ibolya (2006B) “Ungarnflüchtlinge in Österreich 1956.” V Ibolya Murber in Zoltán Fónagy (ur.) *Die ungarische Revolution und Österreich*. Wien: Chernin Verlag: 336.

36 “KSH jelentés az 1956-os diszidálásról.” *Regio* 1991/4: 113.

Tabela 2: Število madžarskih beguncev in datum njihovega odhoda na podlagi poročila Centralnega statističnega urada iz Budimpešte³⁷

Datum odhoda beguncev iz Madžarske	Število	Delež
od 23. do 31. oktobra 1956	4.277	2,8 %
od 1. do 30. novembra 1956	82.006	54,0 %
od 1. do 31. decembra 1956	38.639	25,5 %
Skupaj med 23. okt. in 31. dec. 1956	124.922	82,3 %
od 1. do 31. januarja 1957	19.262	12,7 %
od 1. do 28. februarja 1957	3.434	2,3 %
od 1. marca do 31. aprila 1957	299	0,2 %
Neznano	3.514	2,5 %
Skupaj	151.731	100 %

MADŽARSKI BEGUNCİ V JUGOSLAVIJI

NEKAJ SPLOŠNIH STATISTIČNIH PODATKOV O MADŽARSKIH BEGUNCİH V JUGOSLAVIJI

Po zadušitvi vstaje v začetku novembra 1956 je največ ljudi iz Madžarske zbežalo čez Avstrijo, nato pa je bila od januarja 1957 glavni cilj beguncev Jugoslavija. Do spremembe “smeri bežanja beguncev” je prišlo, ker so sovjetske enote skupaj z zvestimi Kádárjevimi³⁸ četami poskušale čim bolj hermetično zapreti madžarsko-avstrijsko mejo ter s tem preprečiti nadaljnji beg iz države. Zaradi tega so odpoklicali veliko ljudi s preostalih meja – med drugim tudi z jugoslovansko-madžarske meje – in jih namestili na avstrijsko-madžarsko mejo, kar je privedlo do tega, da je bila od konca decembra 1956 Jugoslavija edina država, kamor so begunci lahko še zbežali.³⁹

37 Prav tam.

38 Sovjeti so hkrati z vojaškim posredovanjem postavili tudi protivlado, za njenega vodjo pa postavili Jánosa Kádárja, ki je na oblasti ostal vse do leta 1989.

39 Jugoslavija namreč ni spadala v sovjetski blok kakor druge madžarske sosesde (Češkoslovaška, Romunija in seveda SZ).

To dejstvo potrjuje tudi poročilo Uprave državne varnosti (UDV) za Slovenijo o madžarskih dogodkih leta 1956. V njem je zapisano, da so se 23. novembra 1956 na slovenskem odseku madžarsko-jugoslovanske meje pri kraju Tornyiszentmiklós-Pince srečali madžarski in jugoslovanski častniki. Ob tej priložnosti so madžarski častniki svoje jugoslovanske "kolege" zaprosili za dodatno, močnejše varovanje madžarsko-jugoslovanske meje, saj je bila večina njihovih enot za varovanje meja preusmerjena na madžarsko-avstrijsko mejo, tako da je bil ta del z njihove strani praktično nezaščiten.⁴⁰ Sicer pa so begunci madžarsko-avstrijsko mejo brez večjih tveganj lahko prestopali vse do januarja 1957, kajti novembra in decembra 1956 si je Kádárjeva vlada prizadevala predvsem za utrditev lastne oblasti in notranjo konsolidacijo. V zvezi s tem se je odlična poznavalka madžarskega begunskega vprašanja Ibolya Murbely vprašala: Je bila Kádárjeva vlada resnično nezmožna ponovno hermetično zapreti svoje meje ali pa je slabo varovano državno mejo izkoristila za neke vrste varovalni ventil, skozi katerega se je želela znebiti t. i. odvečnih in nevarnih oseb, da ti pozneje ne bi mogli povzročati še večjih notranjih napetosti (Murbely 2006(b): 338)? Na to nenavadnost so postali pozorni tudi drugi sodobniki. Josip Broz Tito je na Brionih v noči z 2. na 3. november med pogovorom s Hruščovom in Malenkovim omenil, da ne razume, zakaj Sovjeti niso zavarovali avstrijsko-madžarske meje, jugoslovansko-madžarsko pa so zaprli. Po poldrugem letu, 27. marca 1958, je Tito na srečanju v Karadordevem to omenil tudi Kádárju.⁴¹

Informacije o številu madžarskih beguncev v Jugoslaviji in o datumu njihovega prihoda nam med drugimi dajejo zapisi v slovenskih tiskanih medijih. Ti pravijo, da je od začetka revolucije, to je od 23. oktobra do 1. decembra 1956, v Jugoslavijo zbežalo 690 oseb. Obenem je v poročilu Centralnega statističnega urada iz Budimpešte zapisano, da je v istem intervalu v Avstrijo odšlo več kot 85.000 oseb. Do 1. januarja 1957 je število beguncev v Jugoslaviji naraslo za nadaljnjih tisoč oseb, to je na 1.748. Kot smo že omenili, je število beguncev v Jugoslaviji kmalu zatem drastično naraslo. Do 20. januarja 1957 so v Jugoslaviji našli 7.958, 25. januarja 11.018, 1. februarja pa že 15.057 madžarskih beguncev (glej tabelo 3). Samo 24. januarja je madžarsko-jugoslovansko mejo prestopilo 699 oseb, sicer pa je državno mejo v tem času dnevno prestopilo več sto beguncev in si poiskalo zatočišče v Jugoslaviji.⁴² V omenjenem poročilu UDV najdemo tudi zapise o številnih spodletelih poskusih prestopa meje. Sklicujoč se na madžarske mejne stražnike je med drugim namreč omenjeno, da so ti v drugi polovici januarja v III.

● ● ●

40 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 42.

41 Arhiv Srbije i Crne Gore (ASCG), Fond br. 507 IX., fas. br. 75-1-54.

42 (1957) *Slovenski poročevalec* (24. januar).

sektorju madžarsko-jugoslovanske meje⁴³ zajeli okoli 300 oseb, ki so želele zbežati v Jugoslavijo.⁴⁴

Tabela 3: Število madžarskih beguncev v Jugoslaviji in datum njihovega prihoda⁴⁵

Datum	Število beguncev
do 1. decembra 1956	690
do 1. januarja 1957	1.748
do 20. januarja 1957	7.958
do 25. januarja 1957	11.018
do 1. februarja 1957	15.057
do 16. februarja 1957	17.254
do 4. aprila 1957	18.799
do 1. julija 1957	19.599
do 31. decembra 1957	19.857

V naslednjih mesecih je iz Madžarske odšlo postopoma vedno manj ljudi. Do 16. februarja je mejo prestopilo 17.254 oseb, do 4. aprila pa se je to število povečalo na 18.799, vendar je bilo v primerjavi z begunskim valom januarja 1957 to kljub vsemu veliko manj. Pri tem je pomembno vlogo odigralo tudi dejstvo, da je prerojena Kádárjeva vlada poostrila varovanja meja in da so pri tem graničarji večkrat uporabili tudi strelno orožje, o čem pričajo tudi številne smrtne žrtve (Farkas 2002: 20). Nemalokrat je prišlo tudi do mejnih incidentov, ko so streli, namenjeni beguncem, pristali v Jugoslaviji.⁴⁶ Kljub temu je število beguncev v Jugoslaviji naraščalo vse do srede leta; po podatkih, ki jih je objavil slovenski dnevnik *Večer*,

● ● ●

43 Najverjetneje gre za medimurski (hrvaški) del jugoslovansko-madžarske meje.

44 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 46.

45 (1957) *Slovenski poročevalec* (26. januar); (1957) *Slovenski poročevalec* (2. februar); (1957) *Slovenski poročevalec* (17. februar); (1957) *Slovenski poročevalec* (6. april); (1957) *Večer* (21. januar); (1957) *Večer* (25. julij); Kovačević, Katarina (2003) "Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956–57. godine." *Tokovi Istorije* 1–2/2003: 124.

46 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 46.

je do 1. julija 1957 v državo vstopilo 19.599 madžarskih beguncev, vsega skupaj pa naj bi v Jugoslavijo po uradnih podatkih prebегnilo 19.857 oseb.⁴⁷

18. marca 1957 so jugoslovanski organi pripravili statistični popis madžarskih beguncev in begunskih taborišč. Do tega datuma je iz Madžarske v Jugoslavijo prispelo 18.597 oseb. Od teh se jih je 1.412 vrnilo v domovino, 402 sta se odločila, da bosta ostala v Jugoslaviji, 596 pa se jih je izselilo v zahodne države. Tako je 18. marca 1957 v begunskih taboriščih živel 16.214 beguncev. Popis je zajel tudi narodno pripadnost beguncev, po katerem je bilo 15.249 oseb madžarske narodnosti, 429 nemške, 175 judovske, 139 pripadnikov južnoslovanskih narodov (v popisu je bilo navedeno: naše narodnosti), 37 oseb so prišli k preostalim narodnostim, ter 27 tujih državljanov.⁴⁸ Registrirali so tudi starostno strukturo beguncev, iz katere je razvidno, da so Madžarsko zapustili predvsem mladi oziroma najmobilnejši del prebivalstva. Eno četrtno beguncev so sestavljale osebe, ki še niso dopolnile 18. leta, torej otroci in mladoletniki. Veliko (1.019) oseb je v Jugoslavijo prišlo brez staršev. Najbolj množično so državo zapuščali mladi med 18. in 25. letom, ki so predstavljali skoraj 1/3 beguncev. Skupina oseb med 25. in 35. letom je – podobno kot otroci – sestavljala 25,1 odstotka vseh beguncev. Preostali, starejši, so sestavljali le neznaten delež.

Tabela 4: Starostna struktura madžarskih beguncev v Jugoslaviji na dan 18. 3. 1957 (Kovačević 2003: 122)

Starostna skupina	Število beguncev	Delež v skupnem številu
0–18 let	4.158	25,6 %
18–25 let	4.972	30,7 %
25–35 let	4.067	25,1 %
35–45 let	1.998	12,3 %
45–55 let	781	4,8 %
Nad 55 let	238	1,5 %
Skupaj	16.214	100 %

Zelo zanimivo sliko kaže tudi seznam poklicne strukture madžarskih beguncev, sestavljen 18. marca 1957. Iz tega je namreč razvidno, da je med 15.689 begunci – seznam je zajemal toliko oseb – zelo veliko predstavnikov s strani komunistič-

• • •

47 (1957) *Večer* (25. julij); Kovačević, Katarina (2003) "Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956–57. godine." *Tokovi Istorije* 1–2/2003: 124.

48 Omeniti moramo, da so podatki o narodnostni pripadnosti pomanjkljivi, saj so od popisanih 16.616 registrirali podatke samo 15.956 oseb.

ne ureditve preferenciranega "delavskega razreda". K delavstvu je pripadalo 7.561 oseb, med njimi je bilo 335 rudarjev, 2.024 delavcev, 4.384 kvalificiranih in 818 visoko kvalificiranih delavcev. Madžarsko so prav tako v velikem številu zapustili tudi državni uradniki (1.022 oseb), predstavniki svobodnih poklicev (447 oseb), fakultetno izobraženi (374 oseb), itd. (Kovačević 2003: 122–123).

Tabela 5: Poklicna struktura madžarskih beguncev v Jugoslaviji na dan 18. 3. 1957 (Kovačević 2003: 123)

Poklic	Število
Poljedelci	824
Rudarji	335
Delavci	2.024
Kvalificirani delavci	4.384
Visoko kvalificirani delavci	818
Prosvetni delavci (Učitelji, profesorji, itd.)	155
Lekarnarji	40
Visoko kvalificirani, fakultetno izobraženi strokovnjaki	374
Vojaški strokovnjaki	26
Uradniki	1.022
Novinarji	23
Pisatelji	8
Umetniki (igralci, slikarji)	59
Vojaške osebe	59
Svobodni poklici	447
Učenci in študenti	2.250
Drugi	2.841
Neznano	525
Skupaj	16.214

Takšno strukturo beguncev potrjuje tudi intervjuvanec,⁴⁹ ki je bil v stiku z begunci v taboriščih v Rogaški Slatini. Strukturo beguncev je namreč opisal tako: "Največ je bilo delavcev iz tovarn, ki so živeli v mestnih središčih. Iz Budimpešte

• • •

49 V sklopu projekta smo opravili globinske intervjuje s 24 osebami. Med njimi so bili trije begunci, ki so na območju madžarsko-slovenske meje pobegnili v Jugoslavijo, ter osebe, ki so bodisi doživele srečanje z madžarskimi begunci ali pa so z njimi imele stike v taboriščih.

jih je bilo precej. [...] Begunci so bili v glavnem mladi ljudje, med njimi pa je bilo nekaj starejših intelektualcev.”

STALIŠČE JUGOSLAVIJE DO VPRAŠANJA MADŽARSKIH BEGUNCEV

Begunci, ki so zatočišče našli v Jugoslaviji, so prihajali v treh ločenih časovnih intervalih. Izoblikovanje časovnih rokov je bilo sovisno tako od vplivov revolucije in nadaljnjih povračilnih ukrepov, kot tudi od nastalih sprememb pri varovanju avstrijsko-madžarske in jugoslovansko-madžarske meje.

Prva etapa begunskega vala je trajala od izbruha revolucije do 4. novembra, do druge sovjetske intervencije. Do tega roka je v Jugoslavijo prispelo 57 oseb, predvsem zloglasni člani ÁVH ter partijski funkcionarji, ki so se z Madžarske umaknili iz strahu pred maščevanjem množice. Med njimi je bilo tudi 17 članov ÁVH iz Szegeda, ki so 30. oktobra ponoči oboroženi prestopili mejo pri Horgošu ter se predali Jugoslovanom. Nekateri so s seboj pripeljali tudi družine.⁵⁰

Naslednja etapa je trajala od poraza revolucije oziroma druge sovjetske vojaške intervencije (4. novembra) do zaprtja avstrijsko-madžarske meje, to je do začetka januarja. Znotraj same etape lahko potegnemo še eno ločnico, datirano na začetek decembra. Pred tem so namreč jugoslovanske oblasti brez izbiranja zavrnille vse prispele begunce oziroma so jih vrnille madžarskim organom. Med krizo oziroma v obdobju do prvih dni decembra 1956 so jugoslovanske oblasti z meja vrnille 1.200 beguncev. V začetku je Zvezni sekretariat za notranje zadeve madžarske kolege celo obvestil o tem, kateri so tisti deli skupne meje, kjer begunci v največjem številu prehajajo v Jugoslavijo, ter jim svetovalo glede njihovega močnejšega varovanja (Kovačević 2003: 98–99).

Prisilna vrnitev beguncev je bila zelo težavna in polna incidentov. Zgodilo se je namreč, da so se begunci polegali na zemljo in tako protestirali proti prisilni vrnitvi. Spet drugi, ki so jih na določenem delu meje zavrnilli, so poskus ponovili na drugem. Nekateri izmed tistih, ki so bili na madžarsko-jugoslovanski meji zavrtnjeni in so pozneje uspeli pobegniti v Avstrijo, so o svojih izkušnjah na južnem delu meje tudi poročali. Sklicujoč se na ta poročila je mednarodni tisk novembra in decembra 1956 večkrat pisal o nečloveškem odnosu jugoslovanskih oblasti do madžarskih beguncev. Proti koncu novembra je OZN pod vplivom člankov, objavljenih v zahodnih časopisih, jugoslovansko vlado zaprosil za natančne podatke o številu madžarskih beguncev (Kovačević 2003: 98–99). Državni sekretar za notranje zadeve FLRJ je pod pritiskom OZN ter tujih novinarjev 7. decembra 1956 objavil poročilo, da se v Jugoslaviji zadržuje 859 beguncev. Od tega se jih je za

• • •

50 Arhiv Srbije i Crne Gore, Fond br. 507 IX., fas. br. 75/III-1, 92.

repatriacijo odločilo 141, za izselitev v druge države pa 302. Prva skupina repatriiranih, skupno 51 oseb, se je pri Horgošu na Madžarsko vrnila še isti dan, to je 7. decembra, druga (90 oseb) pa je jugoslovansko-madžarsko mejo pri Kotoribi prestopila po dveh dneh, 9. decembra.⁵¹ Podatki notranjega ministrstva pa niso zajemali preostalih 416 beguncev, niti tistih 1.200 oseb, ki so jih jugoslovanske oblasti do začetka decembra zavrnille. Pojasnilo o usodi 416 beguncev je teden dni pozneje na tiskovni konferenci za domače in tuje novinarje podal predstavnik Sekretariata za zunanje zadeve. Te osebe so se zaenkrat odločile, da bodo ostale v Jugoslaviji, s tem da svojo odločitev lahko kadarkoli spremenijo.⁵²

Kot smo že omenili, od decembra 1956 Jugoslavija madžarskih beguncev ni več zavračala, temveč so – podobno kot v Avstriji – sklicujoč se na Ženevsko konvencijo o beguncih iz leta 1951, dobili pravico do azila, in sicer na podlagi pripadnosti k skupini oziroma madžarskega državljanstva.⁵³ H koreniti spremembi jugoslovanskega stališča do vprašanja madžarskih beguncev je pripomoglo več dejavnikov. Med drugim tudi vedno večje število beguncev, ki so decembra 1956 v Jugoslavijo prihajali že kar množično. Na Jugoslavijo je močno pritiskala tudi OZN, kakor tudi več tujih, predvsem zahodnih držav. Pri jugoslovanskih organih so se za madžarske begunce zanimali tako ameriški kot angleški, belgijski, švedski in švicarski diplomati. Ameriški veleposlanik v Beogradu, James Ridelberger, se je 10. novembra o madžarskih beguncih pozanimal celo pri jugoslovanskem zunanjem ministru Koči Popoviću. Zunanji minister je odgovoril, da gre za skoraj 200 ljudi, ki pa niso politični begunci, temveč osebe, ki so se v Jugoslavijo zatelekle le začasno, dokler se ne umirijo razmere na Madžarskem.⁵⁴ Če pa se kdo ne želi vrniti v domovino, ga k temu nihče ne bo prisiljeval. Ob koncu pogovora je ameriški veleposlanik – ki je bil po besedah Koče Popovića zadovoljen z jugoslovanskim stališčem do beguncev – še povedal, da so ZDA Jugoslaviji tudi uradno odobrile prvo pošiljko pšenice v vrednosti šest milijonov dolarjev (Frankovics 2006). Pomembno vlogo pri spremembi jugoslovanskega vedenja so igrale tudi propaganda oziroma ohranitev in utrditev zunanje podobe Jugoslavije. Uvalić, jugoslovanski veleposlanik na Dunaju, je 19. novembra 1956 v nujnem telegramu zapisal:

• • •

51 (1956) *Slovenski poročevalec* (8. december).

52 (1956) *Slovenski poročevalec* (15. december).

53 Več o tem: Cseresnyés, Ferenc (2006) "Das internationale Flüchtlingsrecht und seine Anwendung in Österreich bei den Ungarflüchtlingen vom 1956." V Ibolya Murber in Zoltán Fónagy (ur.) *Die ungarische Revolution und Österreich*. Wien: Chernin Verlag: 387–410.

54 Koča Popović je najverjetneje mislil na pripadnike AVH in madžarske vojake, ki so v Jugoslavijo pobegnili v zadnjih dneh oktobra oziroma na začetku novembra.

Menimo, da bi bila za nas dobra propaganda, če bi se na nek način lahko priključili akciji nujenja pomoči Madžarski, ki jo tu, na Dunaju, organizira Mednarodni Rdeči križ. Ta akcija je izredno široko zastavljena, zbrali so ogromno sredstev in v njej sodeluje veliko držav, o čemer množično poroča tudi svetovni tisk. Na tak način bi lahko vsaj malo spremenili o nas ustvarjeni negativni vtis, ki se je izoblikoval takrat, ko smo takoj, ko je madžarska vlada izrazila željo, da bi pomoč pritekala skozi Jugoslavijo, odrekli vsakršno pobudo. Olga Milošević (generalna sekretarka jugoslovanskega Rdečega križa, op. a.) je obljubila, da bo zagotovila tovarnjake in šoferje, ki bodo blago z Dunaja prepeljali neposredno na Madžarsko. Menim, da bi bilo to nujenje pomoči izredno pomembno. Priporočam, da za to zadevo poskrbi Zunanje ministrstvo in da naj pomoč čim prej prispe (Frankovics 2006).

Jugoslovansko vodstvo je omenjeno pobudo sprejelo. Zaradi vsega tega je Jugoslavija od začetka decembra 1956 spremenila svoj odnos do vprašanja madžarskih beguncev ter vse do avgusta 1957 beguncem zagotovila zatočišče (Kovačević 2003: 101).

Tretja etapa begunskega vala se je začela na prelomnici med letoma 1956 in 1957, ko so močno utrdili varovanje madžarsko-avstrijske meje. Za madžarske begunce je tako za umik preostala samo še Jugoslavija. Predvsem januarja in februarja 1957 je južni del madžarske meje prestopilo veliko število beguncev, ki so zatočišče poiskali v Jugoslaviji. Ker se je decembra 1956 število beguncev drastično povečalo, je jugoslovanska vlada za pomoč zaprosila OZN. Pri tem moramo omeniti, da je Visoki komisar OZN za begunce že 6. novembra 1956 Jugoslaviji ponudil pomoč, vendar so jo jugoslovanske oblasti zaradi nizkega števila beguncev zavrnille.⁵⁵ V začetku naslednjega leta, od 2. do 21. januarja 1957, je Amir Goveyda, posebni predstavnik Visokega komisarja OZN za begunce, obiskal Jugoslavijo in s predstavniki jugoslovanske vlade razpravljaj o madžarskih begun- cih, poleg tega pa je obiskal tudi nekaj taborišč.⁵⁶ Na podlagi njegovega poročila je Izvršilni odbor sklada OZN za begunce konec januarja sprejel resolucijo, da je skrb za madžarske begunce dolžnost vseh dežel in da morajo sodelovati pri stro- škah zanje.⁵⁷ O vlogi OZN v Jugoslaviji je Svetislav Stefanović, državni sekretar za notranje zadeve, februarja 1957 v intervjuju za jugoslovanske novinarje povedal naslednje:

● ● ●

55 (1957) *Ljudska pravica* (17. februar).

56 (1957) *Slovenski poročevalec* (21. januar).

57 (1957) *Ljudska pravica* (17. februar).

Po dogodkih 23. oktobra na Madžarskem se je naša država, ki se je ravnala po načelih OZN, znašla v položaju, da je morala na svojem ozemlju nuditi pravico do prvega azila velikemu številu beguncev. Problemi, ki so nastali v zvezi z njihovim sprejemom, nastanitvijo, prehrano in drugim, so presegli možnosti naše države. Zato se morajo reševati v okviru OZN oziroma v neposrednem sodelovanju jugoslovanskih oblasti in Visokega komisarja OZN za begunce.⁵⁸

Sprememba jugoslovanskega stališča do begunskega vprašanja se je izrazila tudi v tem, da so Visokemu komisarju OZN za begunce dovolili odprtje začasne- ga urada v Beogradu.⁵⁹ Ustanovitev Začasnega urada visokega komisarja OZN za begunce je pospešila reševanje begunskega vprašanja v Jugoslaviji. Že poleti so večje skupine beguncev krenile proti Zahodu, do srede januarja 1958 pa je Jugoslavijo zapustil tudi zadnji madžarski begunec.⁶⁰ Medtem – kot smo to že prej omenili – je Jugoslavija ponovno spremenila svoj odnos do madžarskih beguncev. Na podlagi tajne pogodbe z Madžarsko Jugoslavija od avgusta 1957 beguncev ni več sprejemala, temveč so jih vrnila madžarskim organom (Kovačević 2003: 101).

MADŽARSKI BEGUNCI V SLOVENIJI

Mejo med Madžarsko in Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo so begunci leta 1956 lahko prestopili na območju treh ljudskih republik, in sicer v Ljudski republiki Srbiji, Hrvaški in Sloveniji. Najbolj množično so prihajali v Ljudsko repu- bliko Srbijo.⁶¹ K temu je pripomoglo predvsem to, da je na tem delu meje zelo malo naravnih ovir (reke, močvirja), ki bi beguncem lahko ovirale prestop meje, pa tudi prometne povezave z drugimi predeli Madžarske, predvsem Budimpešto, so bile tu najboljše. Na madžarsko-slovenskem odseku državne meje prav tako ne najdemo veliko naravnih ovir (razen gozdov), vendar je med tremi deli ta najkraj- ši, v bližini pa tudi ni večjih naselij in z njimi povezanih prometnih infrastruktur. Najdaljši odsek je madžarsko-hrvaška meja, ki pa jo pretežno določata reki Mura in Drava. Edino na območju Baranje ni nobenih naravnih ovir, ki bi beguncem kakorkoli preprečevale nemoten prehod meje. Natančnih podatkov o tem, koliko madžarskih beguncev je prestopilo hrvaški oziroma srbski odsek madžarsko- jugoslovanske meje, trenutno še nimamo. Zato pa je Uprava državne varnosti za

● ● ●

58 (1957) *Slovenski poročevalec* (17. februar).

59 Prav tam.

60 (1957) *Večer* (19. december).

61 Za to trditev zaenkrat nimamo točnih podatkov, zato se opiramo predvsem na spomine in na dejstvo, da so za madžarske begunce prav v Vojvodini ustanovili največ begunskih taborišč.

Slovenijo pripravila zelo natančno in podrobno poročilo o madžarskih beguncih v Sloveniji.⁶²

Iz poročila je razvidno, da je slovenski del madžarsko-jugoslovanske meje leta 1956 prestopilo 355 beguncev. Če to število primerjamo s podatki za celotno državo, se izkaže, da so begunci, ki so leta 1956 zbežali čez madžarsko-slovensko mejo, predstavljali 20 odstotkov vseh beguncev v Jugoslaviji. V prejšnjem poglavju smo že omenili, da so se do druge sovjetske intervencije (4. novembra) v Jugoslavijo umaknili predvsem partijski funkcionarji in člani ÁVH. Tak incident se je zgodil tudi na slovenskem delu madžarsko-jugoslovanske meje. 31. oktobra so ob tretji uri zjutraj pri naselju Pince v Slovenijo prebegnili častniki obmejnega poveljništva iz Nagykanizse ter sekretarji partijskega komiteja Madžarske delavske stranke (MDP) iz Nagykanizse in Letenya, skupno 14 oseb. Dva sta s seboj pripeljala tudi družini.⁶³ Skupina je mejo prestopila s tovornjakom znamke "Csepel" in z dvema osebnima avtomobiloma "Pobeda", enega od teh pa so nato poslali nazaj na Madžarsko s sporočilom, "da ga bodo sigurno še potrebovali" (revolucionarji, namreč, op. a.).⁶⁴ Jugoslovanske oblasti so člane skupine sprejeli kot "goste" ter jih namestili v bližnjem naselju Veržej.

Trije intervjuvanci se spominjajo prihoda omenjene skupine v Veržej. Potrjujejo, da je skupina častnikov prišla jeseni leta 1956 v Slovenijo in da so jih naselili v zavodu za osebnostno in vzgojno moteno mladino – v Vzgajališču Veržej. Njihovi spomini na dogajanje se nekoliko razlikujejo od zgoraj navedenih podatkov. Spominjajo se večje skupine ljudi, okoli 30–35 posameznikov, ki se je pripeljala z enim ali dvema tovornjakoma, major Csilag pa se je po mnenju enega intervjuvanca pripeljal z avtomobilom "Moskvič", po mnenju drugega pa z "novo Volgo". Eden izmed intervjuvancev poroča tudi o prihodu dveh tovornih avtomobilov in poudarja, da je bil major Csilag komandant granične enote.

Skupino so po mnenju intervjuvancev sestavljali oficirji in podoficirji s končanimi vojaškimi šolami v Sovjetski zvezi, nekaj je bilo tudi otrok in žena. Tega se še posebno spominjajo zato, ker so bili ob prihodu žene in otroci v pižamah, ogrnjeni v odeje, iz česar intervjuvanci sklepajo, da so verjetno pobegnili ponoči in da je bil pobeg nenaden. Intervjuvanci nadalje poročajo, da vojaško osebje ob prihodu ni bilo oboroženo, s seboj pa so imeli tudi železno blagajno in denar – madžarske forinte.

• • •

62 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo Državne varnosti (DV) Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ). 1957., I. Oddelek. V nadaljevanju: ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957. I. oddelek.

63 Arhiv Srbije i Crne Gore, Fond br. 507 IX., fas. br. 75/III-1, 92.

64 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 34.

Sporazumevanje z begunci je bilo za lokalno prebivalstvo težko zaradi nepoznavanja madžarskega jezika. V primeru Veržeja pa je eden izmed intervjuvancev govoril rusko in se je z begunci sporazumeval v tem jeziku. Intervjuvanec se spominja, da so begunci odlično govorili rusko, kar potrjuje domnevo, da je v primeru veržejskih beguncev šlo za vojaško osebje, ki se je šolalo v Sovjetski zvezi.

Intervjuvanci nadalje pripovedujejo, da so jugoslovanske oblasti sprejele člane skupine kot goste. V kuhinji vzgojnega zavoda so jim pripravljali tri obroke dnevno, vključno s sladico in z vinom. Otroci so dobili pomaranče in čokolado, odrasli cigarete. Šest ameriških dolarjev po osebi je zanje po mnenju intervjuvancev prispevala organizacija za begunce.

Iz njihovih vrst so prišli tudi prvi repatriiranci. Tu moramo omeniti, da so se obmejni stiki med tamkajšnjim prebivalstvom v prvem delu revolucije za kratek čas ponovno obnovili. Tako so npr. jugoslovanske oblasti 31. oktobra enemu madžarskemu državljanu dovolile, da je 1. novembra s pomočjo sorodnika iz Domanjševcev⁶⁵ poslal venec na grob svoje svakinje, pokopane na tamkajšnjem pokopališču. Spodbujeno s tem dejanjem je 4. novembra skoraj 100 madžarskih civilistov prišlo na mejo pri Domanjševcih, da bi se srečali s sorodniki, živječimi v Jugoslaviji (Sloveniji), česar pa jugoslovanski organi niso več dovolili.⁶⁶

Med omenjenimi 355 osebami, ki so se leta 1956 zatele v Slovenijo, je bila poleg že zgoraj omenjene skupine tudi celotna stotnija iz vojašnice Zajda blizu Lentija ob slovenski (jugoslovanski) meji. Ob novici o sovjetskem napadu 4. novembra je v Zajdi nastala panika, katere posledica je bila, da so vsi navadni vojaki brezglavo zapustili vojašnico. Večina častnikov se je kljub temu odločila, da bodo sovjetske čete pričakali kar na kraju samem oziroma v vojašnici. Med tistimi častniki, ki tega niso želeli, je bil tudi poročnik Turóczi, ki je skupaj s popolnoma opremljeno stotnijo vezistov in avtomobili pri Rédictsu (Dolga vas) prestopil jugoslovansko/slovensko mejo (Kapiller 1996: 47). O dogodku je poročala tudi UDV za Slovenijo, ki je v nekaj suhoparnih besedah omenila, da se je stotnija – v viru navajajo pehotno stotnijo – iz vojašnice Zajda umaknila v Jugoslavijo.⁶⁷ Madžarskih vezistov pa se spominjajo domačini iz naselja Dolga vas, ki leži nasproti Rédictsa na jugoslovansko/slovenski strani. Ena od intervjuvank je povedala, da so 4. novembra dopoldan s smeri Madžarske prispeli madžarski vojaki s približno 15

• • •

65 Domanjševci (Domonkosfa) so naselje v SV Sloveniji, in sicer na Goričkem, ter ležijo v bližini madžarsko-slovenske meje. Številni prebivalci Domanjševcev in okoliških naselij so imeli (in še vedno imajo) sorodnike na Madžarskem.

66 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 11, 55.

67 ARS, AS 1931, tehnična enota 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 16. Na žalost pa o tem, kaj se je s stotnijo, ki je zbežala v Jugoslavijo, zgodilo pozneje, iz razpoložljivih virov nismo uspeli izvedeti.

vojaškimi vozili. Po pripovedovanju je v prvem vozilu sedel poveljnik v spremstvu soproge in otroka.

Tabela 6: Madžarski begunci v Sloveniji⁶⁸

Kraj prejšnjega bivališča	Leto prihoda v Slovenijo	Število
Madžarska	1956	355
Madžarska	1957	1.262
Madžarska – skupaj	1956 in 1957	1.617
Druge jugoslovanske republike	-	730
Rojeni v slovenskih taboriščih	-	14
Skupaj	-	2.361

Pri poglavju Madžarski begunci v Jugoslaviji smo že govorili o tem, da so jugoslovanski organi vse do začetka decembra 1956 zavračali vse madžarske begunce, ki so prispeli do južne meje. Podatke o tem vsebuje tudi poročilo Uprave državne varnosti (UDV) za Slovenijo o madžarskih dogodkih leta 1956. Kmalu po zatrtju revolucije na Madžarskem, 19. novembra 1956, so se v Dolnji Lendavi (danes Lendava) srečali člani mešane jugoslovansko-madžarske komisije I. in II. sektorja.⁶⁹ Do srečanja je prišlo zaradi ilegalnega vračanja madžarskih beguncev. Med pogovorom je bilo povedano, da so jugoslovanski organi prejšnji dan pri Kotoribi vrnili pet madžarskih beguncev.⁷⁰ Madžarsko stran je v nadaljevanju zanimalo, ali je jugoslovanska stran tako kot pri Kotoribi tudi na I. in II. sektorju pripravljena vrniti madžarske begunce. Jugoslovani so v odgovoru omenili, da je nekaj beguncev, za katere sumijo, da so v revoluciji aktivno sodelovali in da jih bodo "pod pogojem najstrožje konspiracije" poslali nazaj. "Prevzemali bi jih v Dol. Lendavi in se na Madžarsko vrnili skupaj s komisijo, a tako, da o tem nihče ne bi nič vedel."⁷¹

Iz poročila Uprave državne varnosti (UDV) za Slovenijo o madžarskih dogodkih leta 1956 so tudi informacije, da Jugoslovani od decembra 1956 madžarskih beguncev niso več vračali. V Dolnji Lendavi se je 23. januarja 1957 ponovno sestala mešana komisija I. in II. sektorja. Na razgovoru je madžarska stran omenila, da

• • •

68 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957. I. oddelek.

69 Po vsej verjetnosti gre za madžarsko-slovenski del jugoslovansko-madžarske državne meje.

70 Zaradi celovitosti moramo omeniti, da poročilo UDV navaja, da so vrnili le tiste begunce, ki so se nahajali v begunskih centrih ter so aktivno sodelovali v revoluciji in ubijali ljudi.

71 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 41–42.

so Jugoslovani do 1. decembra 1956 vrnili vse begunce, po tem pa niti enega več, in da ne razumejo, zakaj se je stališče jugoslovanske oblasti tako spremenilo.⁷²

Intervjuvanci, ki so bili v stiku z osebami v taborišču Veržej, poročajo, da so bili ob prihodu begunci prestrašeni in zastrašeni. Taborišče je bilo ponoči zastraženo (stražil ga je miličnik), vendar po mnenju intervjuvanca ne zato, da bi se omejevalo njihovo premikanje, temveč predvsem zato, da bi jih zavarovali. Madžarski oficirji in podoficirji z družinami, ki so se kot begunci naselili v taborišču Veržej, so se namreč bali, da bi bil med njimi kakšen vohun in da bi jih ponoči prisilno odpeljali na Madžarsko. Intervjuvanec tudi trdi, da se niso bali, da bi jih Jugoslavija vrnila Madžarski. Eden izmed intervjuvancev pravi, da je bila situacija prej obratna: po ureditvi razmer na Madžarskem so begunci celo razmišljali o vrnitvi domov in intervjuvanca navajali k temu, da bi jim pomagal. Skrbelo jih je predvsem, kaj se dogaja z njihovimi družinami.

Intervjuvanca, ki sta imela stike z begunci v taborišču v Rogaški Slatini, pa poročata o nekoliko drugačnem stanju. Begunci so bili po njunem mnenju prestrašeni in so se bali, da jih bo Jugoslavija predala Madžarski. Strah je izviral predvsem iz zgodbe o tem, kar se je dogajalo na Madžarskem. Težke razmere v Budimpešti, zgodbe in poročanja o obešanju na kandelabre so med mladimi ljudmi vzbudile tudi zaskrbljenost za stanje njihovih staršev in družin na Madžarskem. Vendar intervjuvanca, ki sta imela stike z begunci v taborišču v Rogaški Slatini ne poročata o tem, da bi se ti želeli vrniti na Madžarsko.

Spremembo jugoslovanskega stališča do vprašanja madžarskih beguncev se je opazilo tudi v slovenskih medijih. Dne 23. decembra 1956 je o madžarskih beguncih obširno pisal dnevni časnik *Slovenski poročevalec*, in sicer v posebni reportaži o begunskem taborišču Borl pri Ptujju. Iz članka lahko izvemo, da so v grad Borl namestili tiste begunce, ki so madžarsko-jugoslovansko mejo prestopili na ozemlju Slovenije. Po novinarjevih besedah je večina prišla iz Budimpešte, bili pa so vseh starosti: od čisto majhnih otrok pa vse do oseb, starejših od 60 let. Madžarsko begunsko vprašanje je avtor poskušal prikazati skozi pripovedovanja ljudi različnih poklicev in starosti.⁷³ Kot zanimivost naj omenimo, da je 12 od 355 madžarskih beguncev v Sloveniji leta 1956 v državo vstopilo legalno, to je z osebnimi dokumenti. Za politični azil so zaprosili šele pozneje.⁷⁴

• • •

72 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956: 46.

73 (1956) *Slovenski poročevalec* (23. december); Zanimivo je, da je bil omenjeni članek edini, ki se je sploh ukvarjal z vprašanjem madžarskih beguncev v Sloveniji. Pregledali smo namreč vse številke pomembnejših slovenskih dnevnikov – *Slovenskega poročevalca*, *Večera*, *Ljudske pravice* – ki so izšle med oktobrom 1956 in februarjem 1958. Drugi članki so večinoma prevzeli Tanjugova poročila oziroma izjave s tiskovnih konferenc jugoslovanskega notranjega ali zunanjega ministrstva.

74 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek. Gre verjetno za skupino, ki je 31. oktobra pri naselju Pince prestopila mejo in se zatekla v Jugoslavijo – Slovenijo.

V naslednjem letu je – zaradi zgoraj omenjenih razlogov – slovenski odsek madžarsko-jugoslovanske meje prestopilo občutno več oseb, točneje 1.262. Na žalost pa v poročilu Uprave državne varnosti o madžarskih beguncih v Sloveniji ni zapisano, katerega meseca v letu 1957 so begunci prispeli. Zato pa je iz opisanih procesov prihoda madžarskih beguncev v Jugoslavijo razvidno, da jih je največ prišlo januarja in februarja. O tem posredno najdemo zapis tudi v zgoraj omenjenem poročilu Uprave državne varnosti, in sicer pri navedbi datuma ustanovitve begunskih taborišč na območju Slovenije. Omenjeno je namreč, da so morali januarja 1957 zaradi prihoda večjega števila beguncev postaviti kar tri taborišča oziroma centre.⁷⁵

V letih 1956 in 1957 je slovenski del madžarsko-jugoslovanske meje prestopilo 1.617 madžarskih beguncev. Poleg tega je jugoslovanska oblast 730 oseb, ki so v državo vstopile na ozemlju Ljudskih republik Hrvaške in Srbije, namestila v slovenska taborišča. V poročilu UDV je prav tako navedeno, da se je v taboriščih rodilo 14 otrok, kar potrjuje dejstvo, da so Madžarsko zapustili predvsem mladi, mobilni ljudje. Iz seštevka zgoraj navedenih podatkov je razvidno, da je bilo v letih 1956 in 1957 v slovenskih begunskih taboriščih – skupaj z novorojenčki – nastanjenih 2.361 madžarskih beguncev.⁷⁶

BEGUNSKA TABORIŠČA IN ŽIVLJENJSKE RAZMERE V NJIH

BEGUNSKA TABORIŠČA V JUGOSLAVIJI

Za sprejem in oskrbo beguncev je skrbel Zvezni sekretariat za notranje zadeve, denarna sredstva za to pa je zagotovil Zvezni sekretariat za finance. Med pristojnosti sekretariata za notranje zadeve je med drugim spadalo tudi določanje prostorov za begunska taborišča, vodenje taborišč, oskrba beguncev, itd. Kmalu po ustanovitvi Začasnega urada visokega komisarja OZN za begunce sta Zvezni sekretariat za notranje zadeve in Zvezni sekretariat za zunanje zadeve skupaj z omenjenim uradom ustanovila komisijo za begunce. Ta naj bi bila vez med Začasnim uradom visokega komisarja OZN za begunce v Beogradu in jugoslovanskimi organi v zadevah, povezanih z begunci (Kovačević 2003: 102).

Nameščanje beguncev v taborišča je potekalo skoraj vedno po enakem scenariju: po tistem, ko je begunec prestopil mejo, so ga najprej namestili v t. i.

● ● ●

⁷⁵ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

⁷⁶ Prav tam.

prehodno taborišče oziroma prehodno ali sprejemno postajo. Temu je sledila registracija in temeljito spraševanje s strani jugoslovanskih organov za notranje zadeve, nato pa namestitve. Družine so nameščali predvsem v primorske oziroma v hotele v notranjosti države, torej v kakovostnejše objekte, samske begunce pa v manj "komfortna" taborišča. Pozneje so begunce – na podlagi lastne odločitve – namestili v emigrantske (za tiste, ki so se izselili v tujino), repatrialne (ki so se vrnili v domovino) in integralne tabore (ki so se odločili, da ostanejo v Jugoslaviji) (Kovačević 2003: 102).

Življenjske razmere v begunskih taboriščih so bile zelo različne. Večina je bila obdana z bodečo žico in pod stalnim policijskim nadzorom. Taborišča brez dovoljenja organov za notranje zadeve nihče ni smel zapustiti oziroma obiskati. Tudi obiski so lahko potekali le v prisotnosti paznikov. Kljub uradnim trditvam, da so bili obroki hrane primerno veliki, so se begunci večkrat pritoževali tudi zaradi lakote (Kovačević 2003: 103). Proti taboriščni psihozi in za koristno preživljanje prostega časa so za begunce prirejali filmske predstave, oddajali madžarske radijske programe (med drugim tudi oddaje Radia Svobodna Evropa), na razpolago so imeli madžarski dnevnik Magyar Szó iz Novega Sada ter različne športne programe. Potrebam primerno so imeli tudi katoliške svete maše in protestantska bogoslužja v madžarskem jeziku (Murbely 2006(a): 79).

Svetislav Sefanović, državni sekretar za notranje zadeve, je 17. februarja 1957 v intervjuju o madžarskih beguncih za Tanjug omenil tudi begunska taborišča: "Begunci so nastanjeni v raznih društvenih domovih, gospodarskih in gostinskih objektih, kopališčih in letoviščih. Večino teh objektov je bilo treba adaptirati in opremiti s posebnim inventarjem ter v celoti organizirati prehrano, sanitetno službo in drugo".⁷⁷

Nekatera taborišča so obiskali tudi tuji novinarji. Na povabilo visokega komisarja OZN za begunce je med 28. majem in 3. junijem 1957 skupina tujih novinarjev obiskala pet begunskih taborišč: Belo Crkvo, Osijek, Rijeko, Opatijo in Gerovo. Vtis, ki so ga nanje naredili tabori, je bil porazen, saj so se v številnih tujih časopisih pojavljali članki z naslovom "begunska ali koncentracijska taborišča". Kljub temu je OZN v svojem poročilu zapisala, da beguncem jugoslovanska taborišča zagotavljajo primerne življenjske razmere (Kovačević 2003: 103).

Zgoraj zapisane podatke o življenjskih razmerah v begunskih taboriščih potrjujejo tudi pričevanja madžarskih beguncev: Tako so bile npr. življenjske razmere v taboriščih, ki so bili urejeni v zdraviliških hotelih oziroma drugih turističnih objektih, veliko boljše kot v preostalih. Izredno slabi spomini vežejo begunce na osiješki tabor "Ankin dvor", ki je bil po pripovedovanjih "najverjetneje kašča ali

● ● ●

⁷⁷ (1957) *Slovenski poročevalec* (17. februar).

konjušnica boljše vrste" in kjer je "zgoraj, spodaj pritekala voda in je bilo zelo prepišno" (Rozs 2002: 35). Podobno slabo mnenje so imeli begunci tudi o makedonskem barakarskem taborišču pri Kruševu, ki ga niti podnevi niso upali zapustiti, in sicer zaradi volkov, ki so oprezali v bližini ter v katerem niso bili zagotovljeni "niti prava in redna oskrba, niti kurjava ali zadostna količina odej, niti stiki z uradnimi organi" (Deák 2002: 108). Tudi o Gerovem, enem največjih begunskih taborišč v Jugoslaviji, je slišati veliko slabega. V svojem pripovedovanju ga je eden izmed beguncev opisal kot "tabor smrti", ki je bil zmeraj strogo zastražen in kjer je, po njegovih besedah, izkusil pravo življenje "gulagov" (Hegedüs 2003: 63).

Taboriščnike so jugoslovanski organi spomladi 1957 želeli namestiti glede na njihov poklic. "Izobražence", skoraj osemsto oseb, so zbrali v taboru Mataruška Banja: umetnike, novinarje, književnike. Zagotovili so jim dostop do tujih, zahodnih časopisov in revij, svobodno gibanje ter jim organizirali različne izlete. Jugoslovanski organi so tehnično izobražene želeli prepričati, naj se za stalno naselijo v Jugoslaviji. V Vrnjački Banji in v zloglasnem taboru Gerovo so bili nameščeni pripadniki desničarskih strank (!), "teroristi in razgrajaci", katerih je bilo približno 1.500. V Beli Crkvi v Banatu je bilo taborišče za mladoletne otroke, ki je spadal med najbolj opremljena taborišča. Sodelavci madžarske komisije za repatriacijo so o jugoslovanskih begunskih taboriščih ugotovili, da je tam, kjer sta oskrba in udobje na nižji ravni, želja po vrnitvi v domovino veliko večja kot pa v bolj urejenih turističnih središčih (Murbely 2006(a): 76–78).

Na podlagi ocene, narejene 18. marca 1957, je bilo na območju Jugoslavije 40 begunskih oziroma prehodnih taborišč. Največ, 17, jih je bilo v Srbiji. Prav tako se je veliko taborov nahajalo na Hrvaškem, še posebno na obali, kjer so v taborišča predelali kar tamkajšnje hotele. Na območju Ljudske republike Hrvaške je tako delovalo 15 taborišč. Sredi marca 1957 so bili madžarski begunci v Sloveniji nameščeni v šestih, v Makedoniji pa v dveh taboriščih. V omenjenem obdobju je največ beguncev živelo v taboriščih Gerovo (1.735 oseb), Osijek (1.107 oseb), Mataruška Banja (948 oseb) in Niška Banja (714 oseb) (Kovačević 2003: 120).

BEGUNSKA TABORIŠČA V SLOVENIJI

V Sloveniji je bilo glede taborišč oziroma poslopij, kamor so namestili madžarske begunce, podobno kot drugod po državi. Na območju Slovenije je bilo za madžarske begunce urejenih deset begunskih taborišč (glej tabelo 4). Izmed desetih taborišč je bilo osem begunskih, dva pa sta bila prehodna oziroma sta delovala kot sprejemni oziroma prehodni postaji. Iz zemljepisne lege taborov je

razvidno, da so bili ti urejeni v severovzhodnem delu Slovenije, torej blizu madžarske meje.⁷⁸

Tabela 7: Taborišča za madžarske begunce v Sloveniji ter datumi njihovega odprtja in zaprtja⁷⁹

Kraj	Odprto	Zaprto
Veržej	1. 11. 1956	20. 11. 1956
Borl	20. 11. 1956	3. 4. 1957
Radenci	14. 1. 1957	1. 4. 1957
Štatenberg	17. 1. 1957	1. 4. 1957
Rogaška Slatina	28. 1. 1957	18. 4. 1957
Jelšingrad	18. 2. 1957	17. 5. 1957
Bizeljsko	28. 2. 1957	avgusta 1957
Brestanica	11. 3. 1957	1. 11. 1957
Črnci na Apaškem polju	30. 3. 1957	julija 1957
Murska Sobota	julija 1957	1. 11. 1957

Prvo taborišče so odprli v Veržaju, naselju na desnem bregu Mure, in sicer že med revolucijo, to je 1. novembra 1956. Sem so namestili že omenjene častnike obmejnega poveljništva iz Nagykanizse ter sekretarje partijskega komiteja Madžarske delavske stranke (MDP) iz Nagykanizse in Letenya, ki so mejo pri naselju Pince skupaj z družinami prestopili 31. oktobra 1956 zjutraj. Zaradi premajhne kapacitete so ga po treh tednih zaprli, nato pa v gradu Borl pri Ptujju ustanovili novega. Tudi intervjuvanci potrjujejo, da so begunci ostali v Veržaju slab mesec dni in da so jih nato odpeljali v grad Borl.

Januarja 1957 se je v Sloveniji začelo množično "ustanavljanje begunskih taborišč", in sicer po tistem, ko je iz Madžarske prispelo veliko beguncev in je zanje v že obstoječem taborišču Borl enostavno zmanjkalo prostora. Tako so v dveh tednih – med 14. in 28. januarjem 1957 – nastala taborišča v Radencih, Štatenbergu in Rogaški Slatini. Begunci so bili nastanjeni v tamkajšnjih hotelih, saj sta bili naselji Radenci in Rogaška Slatina že takrat znani po zdravilišču in mineralni vodi. Tudi intervjuvanca potrjujeta, da sta bili v Rogaški Slatini nastanjeni dve večji grupi beguncev, in sicer v Slatinskem domu (zdaj hotel Slatina) in v Beograjskem domu (zdaj Vila Golf).

78 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

79 Prav tam.

V Štatenbergu so begunce namestili v graščini, preurejeni v hotel. Omenjena taborišča za begunce – skupaj z gradom na Borlu – so v turistični sezoni zaprli oziroma so jih dali na razpolago turistom.⁸⁰

Tu je pomembno poudariti, da so poročanja intervjuvancev o življenjskih razmerah v taboriščih v Rogaški Slatini precej različna od deloma že opisanih življenjskih razmer v Veržeju. V zvezi z razmerami v Rogaški Slatini intervjuvanca poročata, da so bili begunci lačni, da je bilo to, kar so *“dobili za jest, bolj malo”*, da so *“hodili okrog in prodajali stvari, ki jih niso rabili za preživetje”*. V Veržeju pa so bili begunci v bistveno boljšem položaju, saj so poleg treh obrokov dobili tudi posteljnino, na voljo jim je bila dodatna prehrana, v vzgajališču pa so jim tudi prali.

Ker so bila slovenska begunska taborišča, ustanovljena koncem leta 1956 in januarja 1957, večinoma v turističnih objektih, so zaradi turistične sezone do spomladi 1957 njihovičasni prebivalci postali *“moteči”* dejavniki. O tem problemu so slovenski časniki pisali že januarja 1957: *“Ob začetku turistične sezone – v aprilu – bodo nastopile še druge težave, ker bo treba dobiti nove objekte za razmestitev beguncev, v kolikor z mednarodno pomočjo ne bo izvršena evakuacija.”* Poleg tega je članek še navedel, da so do 28. januarja 1957 v Jugoslaviji: *“... organizirali 22 sprejemališč v turističnih domovih, domovih kulture, po vaseh in drugih gostinskih in zdraviliških objektih, v Vojvodini, Srbiji, Hrvaški, Sloveniji in na Jadranu.”*⁸¹ Zaradi tega so oblasti na območju Slovenije – in tudi v drugih krajih po državi – uredile nova taborišča: ob koncu februarja 1957 na Bizeljskem, 11. marca v Brestanici, 30. marca pa še prehodno postajo v Črncih na Apaškem polju. V vseh treh naseljih so bila taborišča nameščena v tamkajšnjih gradovih. Seveda pa so medtem ukinili prejšnja taborišča v turističnih objektih: v Radencih in Štatenbergu 1. aprila, v Borlu 3. aprila, v Rogaški Slatini pa 18. aprila.⁸²

Predhodno smo že pisali o tem, da so si jugoslovanski organi spomladi 1957 prizadevali taboriščnike razporediti glede na njihov poklic, zaradi česar so na različnih lokacijah po državi ustanovili nekaj *“specialnih”* taborov, tudi v Sloveniji. Tako so 18. februarja 1957 odprli begunsko taborišče v Jelšingradu (v bližini Šmarij pri Jelšah), in sicer – kot je to razvidno iz poročila Uprave državne varnosti – predvsem za *“operativno delo”* oziroma za kontrašpijonažo in vohunsko dejavnost, kamor so želeli namestiti s *“selekcijo”* izbrane osebe. Za t. i. *“zanimive emigrante”* so tudi v drugih taboriščih poskušali urediti posebne prostore. Iz poročila pa izvemo tudi, da zamisli niso mogli uresničiti; do takrat namreč, ko bi uspeli *“zani-*

● ● ●

80 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

81 (1957) *Slovenski poročevalec* (29. januar).

82 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

mive emigrante” ločiti od drugih, so iz Madžarske ali preostalih jugoslovanskih republik prišli številni novi begunci in težave z njihovo namestitvijo so privedle do tega, da se jim je omenjeni načrt popolnoma podrl. Kljub naštetim težavam pa je organom Uprave državne varnosti za obdelavo beguncev v taboriščih uspelo pridobiti 65 emigrantov, katerih večino so vpeljali predvsem na podlagi kompromitiranih podatkov in le majhen odstotek na *“patriotski”* ali prijateljski ravni. Toda člani UDV z delom sodelujočih beguncev – poročilo govori o mreži – niso bili zadovoljni, kar so si razlagali z naslednjim: *“... večina emigrantov iz Madžarske v FLRJ ni pobegnila zaradi nekih socialističnih konceptov, temveč so bežali iz drugih, najrazličnejši razlogov, in za delo v FLRJ niso bili iskreno zainteresirani.”*⁸³ K neuspehu *“operativnega dela”* so pripomogli tudi drugi objektivni vzroki. *“Operativci”*, ki so delovali v slovenskih begunskih taboriščih, se pred tem niso ukvarjali niti z *“Vzhodom”*, še manj pa z Madžarsko. Sodelavci UDV namreč niso obvladali madžarskega jezika, *“operativno delo”* s pomočjo prevajalcev pa je povzročalo veliko težav. Problem je predstavljalo tudi dejstvo, da osebje taborišč za zaslisevanja ni imelo primerne materiala, na podlagi katerega bi begunce izprašali. Sodelavci UDV so si o življenju v begunskih taboriščih kljub temu uspeli ustvariti dokaj natančno in objektivno sliko, čeprav so begunci takoj, ko je pogovor nanese na osebna vprašanja, postali sumničavi in oprezni. *“Operativno delo”* UDV se je glede na vsebino in način izvajanja sčasoma spremenilo. Na začetku so zbirali informacije, povezane s političnimi razmerami na Madžarskem ter podatke o naftnih poljih v okolici naselja Lovász, o rudniku urana v Pécsu, o vojski, o ÁVH, sodiščih in državnem tožilstvu, njihovem delu, itd. Na podlagi t. i. *“upitnika”* so izprašali vse begunce (skupno 1.617 oseb), ki so prestopili mejo LRS. Omenjeni *“upitnik”* je med drugim vseboval tudi vprašanja o delavskih svetih, mejnem režimu, sovjetski vojski, vmešavanju Sovjetov v notranjo politiko Madžarske, itd. Pozneje so *“operativno delo”* zožili na *“kontrašpijonažo”*.⁸⁴

Begunsko taborišče Jelšingrad so zaprli 17. maja 1957. Meseca julija je podobno usodo doživelo tudi prehodno taborišče oziroma postaja v Črncih na Apaškem polju. Namesto njega so v Murski Soboti ustanovili novega, vendar z manjšo kapaciteto. Zaradi upada števila beguncev so avgusta ukinili tudi bizeljsko taborišče. Poslednja dva taborišča za begunce v Sloveniji – Brestanico in Mursko Soboto – so zaprli 1. novembra 1957, preostale begunce pa preselili v taborišče Gerovo pri Reki.⁸⁵

Kot smo že omenili, je bil za vse opravke, povezane z begunskimi taborišči, pristojen Zvezni sekretariat za notranje zadeve, tako tudi za izbiro osebja. Tabela

● ● ●

83 Prav tam.

84 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

85 Prav tam.

5 prikazuje informacije o osebju taborišč. Iz njih je razvidno, da so za delovanje taborov morali zaposliti občutno število delavcev. V vsakem taboru – z izjemo veržejskega, ki je v kratkem času obstoja imel enega upravnika in dva miličnika – so poleg upravnika zaposlovali še “operativce”, prevajalce ter administrativno, tehnično in drugo osebje, nujno potrebno za vsakodnevno delovanje. Taborišča in begunce so nadzorovali člani ljudske milicije.

Tabela 8: Seznam in število osebja taborišč⁸⁶

Kraj	Upravniki	Operativci	Prevajalci	Administrativno osebje	Tehnično osebje	Ljudska milicija	Drugo
Veržej	1	-	-	-	-	2	-
Borl	1	9	4	5	2	7	2
Radenci	1	2	3	6	4	11	5
Štatenberg	2	8	3	2	-	5	-
Rogaška Slatina	2	8	6	9	-	14	2
Jelšingrad	2	3	2	3	-	5	1
Bizeljsko	2	4	4	6	-	10	8
Brestanica	3	14	9	10	-	27	12
Črnci	1	5	4	5	1	8	11
Murska Sobota	1	-	1	2	-	2	1

Osebje v taborih se je pogosto menjavalo, kar je med drugim vplivalo tudi na “operativno delo.” V različnih taboriščih je naenkrat delalo od dva do pet “operativcev”, največ jih je bilo v Rogaški Slatini (pet operativcev) in Brestanici (štirje operativci). K tehničnemu osebju so spadali fotografi ter ljudje, ki so jemali prstne odtise in pomagali pri izpolnjevanju različnih obrazcev. Med begunci so v taboriščih organizirali t. i. “emigrantske odbore”, ki so dosegali dokaj dobre rezultate. V njihovo pristojnost je spadalo urejanje manjših zadev v zvezi z begunci.

Begunce v Sloveniji so glede na njihovo politično pripadnost organi Uprave državne varnosti razvrstili v štiri kategorije:

- 1.) Starejši, zahodno orientirani intelektualci ter pripadniki drugih poklicev, ki so se obnašali dokaj umirjeno in so razumeli vlogo emigranta. Bili so zadovoljni z našim gostoljubjem. Do socialistične ureditve v FLRJ so se obnašali

• • •

⁸⁶ Prav tam.

dokaj lojalno, in kljub temu, da so želeli čim prej oditi na Zahod, pretirane nestrpnosti z različnimi izpadi niso izkazovali.

- 2.) Mlajši intelektualci in mladi nasploh so bili pod močnim vplivom zahodne propagande ter so usodo emigrantov težko sprejemali. Bili so zelo nedisciplinirani, nestrpni in pri svojih zahtevah tudi izredno nesramni. Občutili so našo demokracijo, ki so jo izkoriščali v negativnem smislu. Za zamudo pri izselitvi na Zahod so krivili Jugoslavijo. Vedno znova so se sklicevali na pravice emigrantov v deklaraciji OZN.
- 3.) Emigranti brez političnega prepričanja, ki so iz Madžarske pobegnili večinoma zaradi nastale begunske panike, se nikakor niso znali dokončno odločiti, v katero državo želijo biti repatriirani. Bili so zelo nestrpni, vedno znova so spreminjali svoje izjave o izselitvi ter s tem povzročali občutno zmešnjavo in dodatno delo v naši administraciji.
- 4.) Emigranti, ki so iz Madžarske pobegnili zaradi sodelovanja v revoluciji, posedovanja orožja, bili vodje demonstracij, člani delavskih in narodnih svetov, itd. Njihovo obnašanje je bilo večinoma v redu. Z njimi večjih težav nismo imeli. Radi so sodelovali ter so bili pri ocenjevanju stanja v taboriščih najbolj objektivni. Ta kategorija beguncev je bila številčno najmanjša.⁸⁷

Kot zanimivost naj omenimo upor beguncev v bizeljskem in brestaniškem taborišču proti novemu taboriščnemu redu. V obeh primerih je morala posredovati policija, 12 vodij upora pa je pristalo pred sodnikom za prekrške.⁸⁸

FINANČNA PLAT BEGUNSKEGA VPRAŠANJA

Jugoslovanska država je vzdrževanje begunskih taborišč na začetku financirala sama, z naglim porastom beguncev januarja 1957 pa je bila prisiljena zaprositi za pomoč v tujini. O tem je 26. januarja 1957 poročal tudi *Slovenski poročevalec*:

Generalni sekretar jugoslovanskega Rdečega križa dr. Olga Milošević bo odpotovala 26. t. m. v Ženevo, kjer bo pri Ligi Društev Rdečega križa posredovala, da bi izdala proglas za pomoč pri nastavitvi in vzdrževanju madžarskih

• • •

⁸⁷ ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

⁸⁸ O uporu v Brestanici je spregovoril tudi eden od intervjuiranih madžarskih beguncev. Po njegovem pripovedovanju je upor nastal zaradi slabe prehrane. Po uporu so se begunci z vodstvom taborišča dogovorili, da bodo kuharje izbrali iz svojih vrst, s čimer se je hrana tudi občutno izboljšala, saj so jo pripravljali madžarskim okusom primerno.

beguncev v Jugoslaviji. Ker število beguncev iz Madžarske v zadnjem času narašča, bo dr. Olga Milošević zahtevala, naj se nudi Jugoslaviji večja mednarodna pomoč.⁸⁹

Prošnja Jugoslavije je obrodila sadove, o čemer je državni sekretar za notranje zadeve, Svetislav Stefanović, tri tedne pozneje v že omenjenem intervjuju povedal: *“Posamezne karitativne organizacije, kakor Liga društev Rdečega križa, norveški in argentinski Rdeči križ, pomoč evangeličanskih cerkva Nemčije in CARRE so poslale pomoč v hrani, ponošeni obleki, zdravilih in podobnem za približno 70 milijonov dinarjev.”* Iz članka je še razvidno, da je Visoki komisar OZN za begunce jugoslovanskemu Rdečemu križu dal na razpolago 50.000 dolarjev kot nujno pomoč.⁹⁰

Sicer pa je jugoslovanska država že ob koncu leta 1956 OZN sporočila, da so za madžarske begunce do takrat porabili že skoraj 50.000 USD, kar je tri USD dnevno na enega begunca.⁹¹ Zaradi velikega navala beguncev je do konca januarja ta znesek narasel na 1.108.763 USD. Za kritje stroškov, povezanih z madžarskimi begunci, je Sekretariat za notranje zadeve pri Narodni banki dobil posojilo v znesku 3.000.000.000 DIN (približno 5.000.000 USD). Po računanju zvezne vlade so med 1. marcem in 1. julijem 1957 za oskrbo beguncev porabili skoraj 2.000.000 USD. Zaradi prispele pomoči raznih organizacij se je znesek oskrbe za posameznega begunca medtem znižal na en USD dnevno. Kljub temu je OZN do srede leta 1957 Jugoslaviji povrnila le 7,4 odstotka stroškov, nastalih z oskrbo madžarskih beguncev.

Skupni znesek stroškov za begunce v Jugoslaviji je znašal 12.000.000 USD, zajemal pa je tudi stroške Začasnega urada visokega komisarja OZN in z njim sodelujočih organizacij. Iz omenjenega zneska so OZN in različne podporne organizacije pokrile 4.280.000 USD, ob koncu leta 1958 pa so Jugoslovani določili tudi še znesek nepokritih stroškov, ki je po njihovih izračunih znašal 6.600.000 USD. Jugoslavija je upala, da bo Visoki komisar OZN za begunce zgoraj navedeni znesek izplačal v gotovini (v zahodni valuti). Na koncu se je morala zadovoljiti s tem, da sta ZDA in Kanada znaten del tega zneska poplačali v obliki različnih proizvodov (žito, mlečni izdelki, itd.). Ker jugoslovanska vlada ni mogla računati

● ● ●

⁸⁹ (1957) *Slovenski poročevalec* (26. januar).

⁹⁰ (1957) *Slovenski poročevalec* (17. februar).

⁹¹ Ta znesek (tri USD dnevno na begunca) so pri OZN smatrali za previsokega, saj so v Avstriji stroški znašali le en USD. Jugoslovani so se pri tem sklicevali na to, da so k temu znesku prišteti tudi stroški prevoza od meje do tabora, hrana, zdravila in drugo (Frankovics; György (2006) *“Az 1956-os magyar menekültek Jugoszláviában.”* V Györi Levéltár (organizator) *A menekülés állomásai 1956–1957. Nemzetközi és regionális történelmi konferencia*. Győr, 2006, november 23–24. Zvočni posnetek predavanja na konferenci).

na celotno kompenzacijo 6.600.000 USD, je novembra 1959 Visokega komisarja OZN za begunce obvestila, da umika svojo odškodninsko prošnjo, kar je hkrati pomenilo tudi zaključitev begunske zadeve (Kovačević 2003: 104, 116–117).

Omenili smo že, da so pri reševanju vprašanja madžarskih beguncev sodelovale tudi razne karitativne organizacije. Tako so na ustanovitvenem sestanku Komiteja za koordinacijo pomoči⁹² ob koncu februarja leta 1957 v Beogradu sporočili tudi podatke o pomoči, ki jih lahko nudijo razne dobrodelne organizacije.

Liga društev Rdečega križa je pripravljena prevzeti osnovno prehrano 10.000 beguncev, organizacija CARRE bo poslala do konca marca 10.000 standardnih zavojev hrane, 20.000 zavojev z osebnim priborom, itd. Britansko dobrodelno društvo za pomoč Madžarom bo dalo na razpolago 170 ton obleke, določeno količino hrane, zdravila in 20 montažnih barak za skupno 1.000 ljudi. Svet svetovnih cerkva in luteranska svetovna pomoč sta že poslala 388 ton riža za potrebe madžarskih beguncev.⁹³

Pri oskrbi in nadaljnji odpremi madžarskih beguncev v Jugoslaviji so sodelovale tudi številne mednarodne dobrodelne organizacije: The American Friends Service Committee, The American Joint Distribution Committee, The International Rescue Committee, Lutheran World Federation (LWF), National Catholic Welfare Conference (NCWC), World Council of Churches (WCC) in Coperative for American Remittance (CARE). Pomembno vlogo pri izseljevanju je imel predvsem ICEM (Intergovernmental Committee for European Migration), ki je poskrbel za materialno zaledje 13.000 izseljenih madžarskih beguncev (Murbely 2006 (A): 78). Deset sodelavcev ICEM-a se je aprila 1957 priključilo Začasnemu uradu visokega komisarja OZN za begunce, kar je izseljevanju madžarskih beguncev dalo nov zalet. Med državnimi delegacijami znotraj ICEM-a so predstavniki Kanade in Švice v imenu svojih vlad obljubili sprejem določenega števila beguncev, švedska, norveška in avstralska delegacija pa so sporočile, da so njihove države že začele z ukrepi preseljevanja madžarskih beguncev (Kovačević 2003: 113–114).

● ● ●

⁹² Komite za koordinacijo pomoči je bil ustanovljen na predlog Začasnega urada visokega komisarja OZN za begunce v Beogradu. Njegovi člani so prihajali iz vrst predstavnikov jugoslovanskega Rdečega križa, Začasnega urada visokega komisarja OZN in organov Vlade Jugoslavije. Glavna naloga Komiteja je bila razdeljevanje pomoči, prispele iz tujine, med madžarske begunce v Jugoslaviji.

⁹³ (1957) *Slovenski poročevalec* (24. februar).

USODA MADŽARSKIH BEGUNCEV V JUGOSLAVIJI

Usoda madžarskih beguncev v Jugoslaviji se je oblikovala na tri načine. Največ se jih je odločilo za izselitev na Zahod, zato jim je bila Jugoslavija le nekakšna prehodna postaja. Manjše število beguncev je izbralo vrnitev v domovino, nekaj sto pa jih je ostalo v Jugoslaviji.

Tabela 9: Usoda madžarskih beguncev v Jugoslaviji (Kovačević 2003: 124)

Izselili na Zahod	16.374
Vrnili na Madžarsko	2.773
Ostali v Jugoslaviji	634
Izginili	76
Skupaj	19.857

REPATRIACIJA MADŽARSKIH BEGUNCEV

Sodelovanje v zvezi z begunskim vprašanjem med madžarsko in jugoslovansko vlado se je začelo že v prvi polovici novembra 1956. Že 10. novembra 1956 je jugoslovanski veleposlanik v Budimpešti, Dalibor Soldatić, iz Beograda dobil navodilo, da naj v imenu jugoslovanske vlade stopi v kontakt s Kádárjevo vlado zaradi naslednjih vprašanj: zadeva Nagy, jugoslovanska gospodarska pomoč Madžarski in begunci. O beguncih je bilo navodilo naslednje:

Potreben je nov pogovor o vprašanju mešane komisije za begunce in se konkretno dogovoriti o sestavi njihove komisije ter času prihoda. Mislimo, da bo prevzem teh ljudi za njih koristen, saj se med njimi nahaja 50 članov partije, okrog 15 oficirjev, 70 vojakov in okrog 20 pripadnikov AVH. Razen tega je tu tudi nekaj orožja in vozil.⁹⁴

Kmalu zatem, 22. in 23. novembra, je v Zagrebu v zvezi s tem potekalo jugoslovansko-madžarsko srečanje, kjer so se dogovorili, da bodo v naslednjih dneh obiskali begunce v sprejemnih centrih in se pogovorili z njimi. Po obisku so 29. novembra 1956 v Beogradu podpisali sporazum o repatriaciji in se dogovorili, kje in kako bo predaja beguncev potekala. Kakor smo že omenili, so prve repatriacije potekale 7. in 9. decembra 1956 pri Horgos-Röszke és Kotoriba-Murakeresztur, ko

se je na Madžarsko vrnilo 141 beguncev. Tudi poznejše repatriacije so potekale na podlagi omenjenega novembrskega sporazuma (Kovačević 2003: 105–106).

Kljub temu da je madžarska vlada že sredi decembra predlagala – za kar je tudi dobila dovoljenje – da bi v Jugoslavijo poslala še eno komisijo, ki bi begunce prepričala k vrnitvi v domovino, je do konkretnih dejanj prišlo šele v začetku leta 1957. Takrat je v Beograd prispela šestčlanska madžarska delegacija pod vodstvom Miklósa Baricsa in se 1. februarja sestala z jugoslovansko stranjo, ki jo je vodil Ladislav Katana. Na srečanju so se dogovorili, da bodo pri observaciji dela madžarske delegacije, in obratno, sodelovali tudi ljudje Visokega komisarja OZN za begunce. Poleg tega so razpravljali tudi o poteku propagande med begunci o vrnitvi na Madžarsko. Madžarska stran je dobila dovoljenje, da predvaja filme in med begunce razdeli madžarske časopise (Kovačević 2003: 106–107).

Naslednji sestanek jugoslovansko-madžarske mešane komisije je potekal 12. februarja 1957, na njem pa je sodeloval tudi Pierre Bremont, predstavnik Visokega komisarja OZN za begunce. Za begunce, ki so se odločili za repatriacijo, so določili osiješki in srbobranski tabor ter se dogovorili, da bosta naslednji dve repatriaciji potekali 14. (Subotica-Kelebia) in 16. februarja (Beli Manastir-Magyarboly). Tokrat se je na Madžarsko vrnilo 753 oseb. Do tistega trenutka je bilo repatriiranih 976 beguncev. Kljub temu da je imela madžarska komisija za repatriacijo kar nekaj težav,⁹⁵ se je med februarjem in aprilom za vrnitev v domovino odločilo 1.113 oseb. Tu moramo omeniti tudi, da je madžarska stran jugoslovansko že na začetku februarja zaprosila, naj madžarsko-jugoslovansko mejo popolnoma zapre, kar pa se je – kot smo že omenili – zgodilo šele avgusta 1957 (Kovačević 2003: 107–108).

Za pospešitev repatriacije madžarska stran od aprila do avgusta 1957 ni storila nič konkretnega. OZN, druge dobrodelne organizacije ter delegacije različnih zahodnih držav so izseljevanje madžarskih beguncev medtem že okrepile. Vse to je pripomoglo k temu, da je madžarska komisija za repatriacijo, ki je v Jugoslavijo prispela avgusta 1957, v tej zadevi lahko prikazala zelo skromne rezultate. Kljub temu da sta Madžarska in Jugoslavija pri begunskem vprašanju sorazmerno dobro sodelovali, je bilo nezaupanje med njima precej občutno. Madžari so občasno pošiljali "vohune", preoblečene v begunce, jugoslovanske oblasti pa so jih vedno znova odkrile ter jih naskrivaj vrnile Madžarom (Kovačević 2003: 108). Iz poročil madžarske komisije za repatriacijo je razvidno, zakaj pri delu niso imeli večjih uspehov oziroma nam ti dajo vpogled v resnične in namišljene vzroke neuspeha:

● ● ●

● ● ●

⁹⁴ Arhiv Srbije i Crne Gore, Fond br. 507, fas. br. IX, 75/1–37.

⁹⁵ Med sodelavci madžarske komisije so begunci prepoznali nekatere pripadnike AVH, znano pa je bilo tudi, da so bili prvi repatriirani begunci s strani madžarske oblasti deležni občutno grobega sprejema.

Med begunci in tistimi, ki se ne želijo vrniti v domovino, so tudi reakcionarji in fašistično nastrojeni posamezniki, avanturisti. Veliko jih je to priložnost izkoristilo za to, da odidejo v tujino. Nekateri želijo ostati pri sorodnikih v Jugoslaviji. Večinoma pa so delavci oziroma študenti, predvsem mladi. Med njimi je tudi veliko takih, ki so v revoluciji sodelovali kot brambovci in se bojijo, da bodo zaradi tega morali odgovarjati. [...] Najpomembnejši vzrok, da se ne želijo vrniti na Madžarsko, pa je ta, da ne zaupajo predstavljenim obljubam in jih je strah, da bodo deportirani v Sovjetsko zvezo. Tega se med drugim boji tudi večina ljudi, ki se je vrnila domov. Veliko vznemirjenja je povzročila tudi zadeva Imre Nagyja, zaradi česar so se mnogi premislili, saj je potrdila njihov strah pred deportacijo. Ne verjamejo, da se bodo lahko izognili klicu na odgovornost. Splošno mnenje med begunci je, da so revolucijo na Madžarskem zatrli. Del tistih, ki se ne želi vrniti na Madžarsko, je izjavil, da se pozneje, ko jim ne bo nič več grozilo, vsekakor želijo vrniti (Murbely 2006(a): 77).

Na madžarsko-jugoslovanskih pogovorih je bilo kot poseben dejavnik predstavljen vprašanje mladih pod 18. letom starosti, ki so Madžarsko zapustili brez staršev. Že ob koncu leta 1956 je Visoki komisar OZN za begunce pripravil priporočilo o ukrepih glede omenjenih mladih v Avstriji in Jugoslaviji. Jugoslovanska oblast je omenjeno priporočilo OZN upoštevala ter zadevo mladoletnih madžarskih beguncev predala jugoslovanskemu Rdečemu križu, ta pa je pripravil seznam otrok do 14. leta starosti in ga s pomočjo Mednarodnega Rdečega križa dostavil madžarskemu. Madžarski Rdeči križ je obvestil njihove starše na Madžarskem, da morajo za vrnitev svojih otrok vložiti pisno zahtevo na jugoslovanski Rdeči križ. Po tem je o usodi otroka odločal določeni jugoslovanski organ. Ponavadi so na pisno prošnjo staršev mladoletne begunce predali brez nadaljnjih birokratskih postopkov. Na podlagi jugoslovanskega stališča so se mladoletne osebe med 14. in 18. letom lahko same odločile o tem, ali se želijo vrniti v domovino. Njihovi starši so bili le obveščeni, odločilno vlogo je imela izjava mladoletnika. Jugoslovanski Rdeči križ je za starše določil 60-dnevni rok za vlogo pisne prošnje. V kolikor tega niso storili zato, ker so bili tudi sami v tujini oziroma so menili, da je za otrokovo varnost bolje, če ostane v tujini, je jugoslovanski skrbstveni organ izdal dovoljenje za izselitev mladoletne osebe v tretjo državo. Po uradnem stališču Madžarske bi jugoslovanske oblasti morale vse mladoletne osebe vrniti, ker po madžarskih predpisih te ne spadajo med politične begunce. Jugoslovanske oblasti so na to odgovorile, da za mladoletno osebo, ki se zadržuje na ozemlju Jugoslavije, veljajo jugoslovanski predpisi. Omenili smo že, da so Jugoslovani spomladi 1957 za mladoletne osebe uredili taborišče v Beli Crkvi, ki je spadalo pod okrilje jugoslovanskega Rdečega križa. Za mladoletne begunce so poskrbele tudi različne karitativne organizacije: finski Rdeči križ je taborišču v Beli Crkvi

daroval pet montažnih zgradb, v katerih so uredili bolniško sobo, prostor za druženje, delavnico in skladišče, Švedska pa je na lastne stroške za otroke v Srednji Dalmaciji (Makarska) uredila počitniški dom (Murbely 2006(a): 77). Če na kratko povzamemo, se je od 19.857 beguncev v Jugoslaviji za repatriacijo odločilo 2.773 oseb, od teh 835 mladoletnih.

IZSELJEVANJE NA ZAHOD

Na podlagi uradnih jugoslovanskih podatkov se je od 19.857 beguncev za izselitev v eno izmed zahodnih držav odločilo 16.374 oseb. Omenili smo že, da so pri izseljevanju beguncev pomembno vlogo odigrali tudi Začasni urad visokega komisarja OZN za begunce v Beogradu ter razne mednarodne dobrodelne organizacije. Začasni urad, ki je pod vodstvom Pierra Bremonta začel delovati februarja 1957, je z jugoslovansko oblastjo odlično sodeloval. Zaradi delovanja urada in že omenjenega ICEM-a se je izselitev beguncev zelo pospešila. Ta proces lahko lepo spremljamo tudi v jugoslovanskem oziroma slovenskem tisku, saj poleti in v drugi polovici leta 1957 skoraj ni minil teden, da časopisi o izseljevanju beguncev ne bi poročali.

Tabela 10: Podatki o madžarskih beguncih v Jugoslaviji na dan 1. julija 1957⁹⁶

Stanje do 1. julija 1957	Število
Do 1. julija 1957 pobegnili v Jugoslavijo	19.559
Vrnili se na Madžarsko	2.521
Izselilo se na zahod	7.832
Naselilo se v Jugoslaviji	575
V taboriščih ostali begunci (1. julija 1957)	8.631

Kljub temu je v Jugoslaviji še zmeraj ostalo veliko beguncev, kar je jugoslovanski državi povzročilo veliko težav. O tem so spregovorili tudi pred svetovno javnostjo. Na plenarni seji Gospodarsko-socialnega sveta OZN v drugi polovici julija 1957 v Ženevi je jugoslovanski delegat poročal o madžarskih beguncih v Jugoslaviji. Povedal je:

... da je Jugoslavija izpolnila svoje obveznosti do madžarskih beguncev in da je zdaj dolžnost drugih dežel, da se odzovejo pozivu Generalne skupščine

● ● ●

96 (1957) *Večer* (25. julij).

OZN in Izvršilnega odbora sklada OZN za begunce o tem vprašanju. [...] Jugoslovanski delegat je nadalje rekel, da je Visoki komisar za begunce zadnje leto znatno povečal svojo dejavnost in si zelo prizadeval, da bi uredili vprašanje madžarskih beguncev. [...] Nadalje je Vukmanović (jugoslovanski delegat, op. avtorja) rekel, da je ureditev vprašanja madžarskih beguncev za Jugoslavijo zelo važna. Problem je otežen s tem, da nekatere dežele niso pripravljene omogočiti preselitev beguncev, ki bi se radi naselili v njih. [...] Na koncu je jugoslovanski delegat izrazil zadovoljstvo spričo dosedanjega sodelovanja med Jugoslavijo in Visokim komisarjem OZN za begunce, Lindtom. Ta je pozval dežele članice OZN, naj omogočijo naselitev madžarskih beguncev, da bi to vprašanje do konca letošnjega leta uredili.⁹⁷

V drugi polovici leta 1957 so se za sprejem madžarskih beguncev ponudile tudi druge države, oziroma so države, ki so že sprejele določeno število beguncev, povečevale svoje naselitvene kvote. Zaradi tega je do srede januarja 1958 Jugoslavijo zapustil tudi zadnji madžarski begunec, ki se je odločil za emigracijo.⁹⁸ S tem se je za jugoslovansko državo vprašanje madžarskih beguncev *de facto* zaključilo, vzporedno pa se je zaprl tudi Začasni urad OZN za begunce v Beogradu. Pierre Bremont, vodja urada, je državo zapustil februarja istega leta (Kovačević 2003: 108).

● ● ●

97 (1957) *Ljudska pravica* (25. julij).

98 (1957) *Večer* (19. december).

Tabela 11: Evropske države, kamor so se naselili madžarski begunci, in njihovo število (Kovačević 2003: 124)

Država	Število beguncev
Avstrija	381
Belgija	2.376
Danska	212
Finska	1
Francija	2.455
ZR Nemčija	1.131
Grčija	1
Nizozemska	80
Italija	170
Norveška	344
Švedska	1.295
Švica	744
Velika Britanija	287
Skupaj	9.477

Skoraj 2/3, to je 9.477 madžarskih beguncev se je naselilo v eni od evropskih držav. Največ jih je odšlo v Belgijo (2.376 oseb), Francijo (2.455 oseb), Švedsko (1.295 oseb) in Nemčijo (1.131 oseb). V primerjavi s številom prebivalcev sprejemne države se je veliko beguncev naselilo tudi v Švici (744 oseb) in Norveški (344 oseb). Od čezmorskih držav se je največ ljudi odločilo za ZDA (2.509 oseb), Kanado (1.765 oseb) in Avstralijo (1.500 oseb). Sorazmerno veliko se jih je naselilo tudi v Braziliji.

Tabela 12: Čezmorske države, kamor so se naselili madžarski begunci in njihovo število (Kovačević 2003: 124)

Država	Število beguncev
Argentina	15
Avstralija	1.500
Brazilija	568
Kanada	1.765
Kuba	6
Čile	5
Irak	1
Izrael	167
Nova Zelandija	70
Južna Afrika	6
Turčija	2
Urugvaj	3
ZDA	2.509
Druge latinsko-ameriške države	280
Skupaj	6.897

INTEGRACIJA MADŽARSKIH BEGUNCEV

Najmanj podatkov imamo o tistih madžarskih beguncih, ki so ostali v Jugoslaviji. Nekateri viri, kot na primer poročilo Uprave državne varnosti za Slovenijo o madžarskih beguncih oziroma dokumentarni film z naslovom "Jugoslovanska naveza" posredno omenjajo, da je del beguncev, ki so se naselili v Jugoslaviji, na nek način povezan ali z južnoslovanskimi narodi ali pa s tu živečo madžarsko manjšino.⁹⁹ Poročila madžarske komisije za repatriacijo govorijo o tem, da je jugoslovanska oblast tehnično izobražene begunce želela prepričati, naj se naselijo v Jugoslaviji (Murbely 2006(a): 78). O tem, kako uspešno je bilo to udejstvovanje, zaenkrat še nimamo podatkov. Imamo pa uradne podatke, da se je za naselitev v Jugoslaviji odločilo 575 beguncev.

• • •

99 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957. I. oddelek.; Jugoszláv kapcsolatok. 2005, 1956-os Intézet Közalapítvány. Dokumentarni film.

USODA MADŽARSKIH BEGUNCEV V SLOVENIJI

Za večino izmed 2.361 oseb, ki so bile nastanjene v desetih slovenskih taboriščih, sta bili Jugoslavija oziroma Slovenija le vmesni postaji na poti proti Zahodu. Tudi intervjuvanec, ki je bil v stiku z begunci v taborišču Rogaška Slatina, poudarja, da "*ni bilo interesentov, da bi ostali* [v Sloveniji, op. a.]". Intervjuvanec utemeljuje, da so begunci iz Madžarske pobegnili zaradi obstoječega režima, da so razlagali, da "*so jim vse pobrali, vse nacionalizirali, ni bilo nič privatnega življenja, nič imovine*" [...] "*tam ni bilo več perspektive, prihodnosti, veliko ljudi so Rusi zaprli, za veliko ljudi, se ne vedelo, ali so živi ali ne, so izginili*". Zato se mu zdi logično, da begunci niso želeli ostati v Jugoslaviji, kjer je bil na oblasti režim, ki mu po intervjuvančevem mnenju niso pretirano zaupali.

Že večkrat omenjeno poročilo UDV pravi, da je natanko 499 madžarskih beguncev odšlo iz Slovenije naravnost na Zahod; največ (355 oseb) jih je odšlo v Švico. Sicer pa je švicarska vlada v Rogaško Slatino in Brestanico poslala posebno komisijo z nalogo pomagati tistim, ki želijo odpotovati v Švico. Intervjuvanec, ki je bil v stiku z begunci v Rogaški Slatini, potrjuje ta podatek, saj se tudi sam spominja, da je bila Švica za begunce med najbolj zaželenimi destinacijami.

Komisija je tako obe taborišči obiskala kar trikrat, in tiste, ki so to želeli, v treh transportih tudi prepeljala v Švico. Iz Slovenije jih je veliko odpotovalo tudi v Avstrijo (50 oseb) in Belgijo (40 oseb), v preostale države – Francijo, Izrael, Dansko, Zahodno Nemčijo, Italijo, Avstralijo, itd. – pa manj kot po deset oseb.

Tabela 13: Usoda madžarskih beguncev v Sloveniji¹⁰⁰

	Število beguncev
Iz Slovenije odšli na Zahod	499
Premeščeni v druga jugoslovanska taborišča	1.740
Vrnili se na Madžarsko	64
Prisilno vrnjenih	9
Pobegnili iz taborišč	29
Ostali v Sloveniji	27
Umrli v Sloveniji	2
Skupaj	2.361

• • •

100 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek

Pri odhodu beguncev je veliko pomagal tudi Začasni urad visokega komisarja OZN za begunce v Beogradu oziroma njegovi uslužbenci, ki so večkrat obiskali vsa taborišča v Sloveniji. Jugoslovanske oblasti so večino beguncev iz slovenskih taborišč (skupno 1.740 oseb), ki so želeli odpotovati na Zahod, preselila v taborišča v drugih jugoslovanskih republikah, od koder so nato organizirano odpotovali. Največ beguncev si je za novo domovino izbralo čezmorske države ZDA, Kanado in Avstralijo. Večino teh beguncev so pred odhodom naselili v taborišče Gerovo, od tam pa so z ladjo – iz reškega pristanišča – ali vlakom odpotovali v izbrane dežele.¹⁰¹ Tudi intervjuvanca, ki sta bila v stikih z begunci v Rogiški Slatini, potrjujeta, da so bili begunci v tem taborišču namenjeni predvsem v Kanado in Avstralijo, *“kjer so rabili ljudi za delat”*.

Tabela 14: Države, kamor so se naselili madžarski begunci iz Slovenije in njihovo število¹⁰²

Država	Število beguncev
Švica	355
Avstrija	50
Belgija	40
Francija	9
Danska	8
Izrael	8
ZR Nemčija	7
Italija	7
Avstralija	7
Velika Britanija	4
Luksemburg	2
Nizozemska	1
Skupaj	499

Med v Sloveniji nastanjenimi begunci se jih je na Madžarsko vrnilo 64, od teh devet prisilno. V poročilu UDV ni zapisano, kdo so bili tisti, ki so jih s silo vrnili, in zakaj. Kljub temu pa na podlagi nekaterih virov in pričevanj¹⁰³ lahko z veliko verje-

• • •

101 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek

102 Prav tam.

103 ARS, AS 1931, t. e. 1186. Madžarski dogodki leta 1956; Farkas, Csaba (2002) "Az 1956-os forradalom szegedi történetének jugoszláv vonatkozásai." V Verona Molnár (ur.) *'56 és Délvidék*. Újvidék/Novi Sad: Nyitott Könyv Kiadó: 20; Rozs, András (2002) "Az 1956-os forradalom Baranya megyében." V Verona Molnár (ur.) *'56 és Délvidék*. Újvidék/ Novi Sad: Nyitott Könyv Kiadó: 35.

tnostjo trdimo, da je šlo za skupino devetih beguncev od vsega skupaj 1.200 oseb, ki so jih jugoslovanske oblasti do decembra 1956 s silo vrnile na Madžarsko.

K vračanju madžarskih beguncev v domovino naj bi pripomogla tudi Madžarska komisija za repatriacijo, ki je kar petkrat obiskala različna slovenska taborišča, vendar brez večjega uspeha.¹⁰⁴ Ob vsakokratnem obisku je Madžarsko komisijo za repatriacijo spremljala skupina uslužbencev Zčasnega urada visokega komisarja OZN za begunce in nemalokrat je med njimi prišlo tudi do večjih in manjših nesoglasij. Vendar pa je večina beguncev zavračala vsakršne stike z Madžarsko komisijo za repatriacijo; pogovarjali in dogovarjali so se le s sodelavci Visokega komisarja OZN za begunce. V zvezi s tem velja omeniti izjavo Istvána Deáka, člana Madžarske komisije za repatriacijo, ki jo je v zvezi z begunci povedal pred predstavniki jugoslovanskih oblasti: *“... v svoji misiji za repatriacijo nikakor ne uspevajo* (Madžarska komisija za repatriacijo, op. avtorja)” in dodal, da tako stanje Madžarski ne škodi, ker Madžarska takšnih ljudi ne potrebuje, smilimo se mu le mi, Jugoslovani, ker imamo toliko dela z begunci, torej z njihovimi državljani.¹⁰⁵

V poročilu Uprave državne varnosti je omenjeno tudi, da je iz slovenskih taborišč – ni pa zapisano, iz katerih – pobegnilo 29 beguncev, ki so novo zatočišče poiskali v Avstriji.¹⁰⁶ Dve osebi manj, torej 27, se je odločilo, da ostanejo, oziroma za naselitev v Sloveniji. V zvezi s tem vir omenja, da je bilo od omenjenih 27 ljudi 15 odraslih in 12 otrok. Med odraslimi je deset državljanov FLRJ, pet pa Madžarske, ter da je osem oseb slovenske, sedem pa madžarske narodnosti, vsi pa imajo tu svoje sorodnike.¹⁰⁷

Za konec naj povzamemo, da je od 2.361 madžarskih beguncev, ki so se po revoluciji zatekli v Slovenijo, 2.332 od tod pozneje tudi odšlo. 2.268 oseb se je izselilo na Zahod, 64 – po taki ali drugačni poti – se jih je vrnilo na Madžarsko, 27 se je odločilo za življenje v Jugoslaviji (po vsej verjetnosti v Sloveniji), dve osebi pa sta umrli v begunskih taboriščih.

• • •

104 Na podlagi poročila UDV lahko domnevamo, da Madžarska komisija za repatriacijo v Sloveniji ni imela veliko uspehov. Za vrnitev v domovino so uspeli prepričati le 17 oseb.

105 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

106 Po pripovedovanju enega izmed slovenskih intervjuvancev je veliko oseb madžarske narodnosti oziroma madžarsko govorečih ljudi iz okolice Lendave pojav madžarskih beguncev v Prekmurju izkoristilo, da so – prelevljeni v begunce – pobegnili na Zahod, predvsem v Avstrijo. Intervjuvanec ima informacije o več kot deset takih oseb.

107 ARS, AS 1931, A-10-13/2. Letno poročilo DV RSNZ 1957, I. oddelek.

SKLEP

Po sovjetskem zatrtju revolucije leta 1956 je Madžarsko zapustilo okoli 200.000 ljudi, oziroma dva odstotka celotne populacije. Večina beguncev, približno 90 odstotkov, je zbežala prek Avstrije, preostalih 10 odstotkov pa si je zatočišče poiskalo v Jugoslaviji, mnogi med njimi v Sloveniji.

Največ beguncev je Madžarsko zapustilo v mesecu novembru in decembru, torej takoj po zadušitvi revolucije, in se zateklo predvsem v Avstrijo. Ko pa so v začetku januarja leta 1957 sovjetske sile hermetično zaprle madžarsko mejo proti Avstriji, se je smer bega preusmerila proti jugu, proti Jugoslaviji. To je razvidno tudi iz podatkov, ki navajajo, da je bilo na območju Jugoslavije 1. januarja 1957 "le" 1.748 madžarskih beguncev, nato pa se je njihovo število hitro povečevalo, 16. februarja 1957 pa so jih našteali že 17.254. Na podlagi uradnih podatkov je v Jugoslavijo zbežalo 19.857 madžarskih beguncev. Pri tem pa je treba poudariti, da so jugoslovanske oblasti vse do začetka decembra 1956 brez izbiranja zavrnille vse prispele begunce. Med krizo oziroma v obdobju do prvih dni decembra 1956 so jugoslovanske oblasti z meja vrnile okoli 1.200 beguncev.

Veliki naval beguncev v začetku leta 1957 je presenetil jugoslovansko vodstvo, tako da so že v drugi polovici januarja 1957 zaprosili za mednarodno pomoč. 23. februarja je v Beogradu tudi uradno začel delovati Komite za koordinacijo pomoči v okviru OZN, ki je skupaj z jugoslovanskimi in madžarskimi organi urejal madžarsko begunsko problematiko.

Od približno 20.000 madžarskih beguncev, ki so si zatočišče poiskali v Jugoslaviji, jih je v Slovenijo prek madžarsko-slovenske meje v Prekmurju pribežalo 1.617, med njimi tudi stotnija vojakov iz kasarne v Lentiju. Poleg omenjenih oseb so v begunske centre po Sloveniji namestili še 730 madžarskih beguncev iz drugih republik. V samih taboriščih v Sloveniji se je rodilo 14 otrok, kar kaže na to, da je večina beguncev pripadala mlajšim generacijam. Tako si je v Sloveniji zatočišče našlo vsega skupaj 2.361 madžarskih beguncev, za katere je bilo ustanovljenih deset begunskih taborišč oziroma zbirnih centrov.

Begunska taborišča so bila izključno na severovzhodu Slovenije, predvsem v gradovih, dvorcih in hotelih naslednjih krajev: Veržej, Borl, Radenci, Štatenberg, Rogaška Slatina, Jelšingrad (Šmarje pri Jelšah), Bizeljsko, Brestanica, Črnci na Apaškem polju in Murska Sobota. Prvo taborišče so odprli že 1. novembra 1956, večino, kar pet, pa v januarju in februarju naslednjega leta, ko je prišlo do glavnega begunskega vala. Pri tem pa je treba poudariti, da ti begunski centri niso delovali hkrati, temveč so jih postopoma odpirali in zapirali. Zadnja dva begunska taborišča – Brestanica in Mursko Soboto – so zaprli 1. novembra 1957, torej natančno leto dni po odprtju prvega taborišča za madžarske begunce.

Kar se tiče nadaljnje usode madžarskih beguncev v Sloveniji: 2.239 oseb se je preselilo na Zahod v letu 1957, 55 oseb se je vrnilo na Madžarsko, nadaljnjih devet oseb pa so vrnili s silo. Dve osebi sta umrli v taborišču, 29 beguncev pa je pobegnilo iz taborišč in so se zatekli v Avstrijo. V Sloveniji je ostalo 27 beguncev; kot navaja arhivski vir, so imeli vsi v Sloveniji sorodnike in so jih imeli za povratnike.

VIRI IN LITERATURA:

- Broz, Josip Tito (1961) "Govor aktivu komunistov iz Istre, 11. november 1956." V *Borba za mir in mednarodno sodelovanje* (govori in članki), X. knjiga. Ljubljana: CZ.
- Cseresnyés, Ferenc (2006) "Das internationale Flüchtlingsrecht und seine Anwendung in Österreich bei den Ungarflüchtlingen vom 1956." V Ibolya Murber in Zoltán Fónagy (ur.) *Die ungarische Revolution und Österreich*. Wien: Chernin Verlag: 387–410.
- Deák, Ferenc (2002) "Ötvenhat egy dráma-és filmíró szemével." V Verona Molnár (ur.) *'56 és Délvidék*. Újvidék: Nyitott Könyv Kiadó: 104–110.
- Farkas, Csaba (2002) "Az 1956-os forradalom szegedi történetének jugoszláv vonatkozásai." V Verona Molnár (ur.) *'56 és Délvidék*. Újvidék/Novi Sad: Nyitott Könyv Kiadó: 18–22.
- Frankovics, György (2006) "Az 1956-os magyar menekültek Jugoszláviában." V Győri Levéltár (organizator) *A menekülés állomásai 1956–1957*. Nemzetközi és regionális történelmi konferencia. Győr, 2006, november 23–24. Zvočni posnetek predavanja na konferenci.
- Hegedűs, Attila (2003) "A Délvidéki '56-os Műhely eddigi kutatásainak eredményei." Távlatok. A Nyitott távlatok civil szervezet folyóirata. I. évf. 1. sz.: 59–71.
- "Jugoszláv kapcsolat" (2005) Méry, Zsuzsa (réžiser) 1956-os Intézet Közalapítvány. Dokumentarni film.
- Juhász, József (2006) "A lehetséges szövetséges szembefordulása." *História* 2006/10: 6–9;
- Kapiller, Imre (1996) "Zalai Honvédek az 1956-os forradalomban. '56 Zalában. A forradalom eseményeinek Zala megyei dokumentumai 1956–1958." *Zalai Gyűjtemény* 40: 38–49.
- Kovačević, Katarina (2003) "Mađarske izbeglice u Jugoslaviji 1956–57. godine. *Tokovi Istorije* 1–2/2003: 91–124.
- Murber, Ibolya (2006a) "Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv-magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés." *Limes* 2006/3: 71–82.
- Murber, Ibolya (2006a) "Ungarnflüchtlinge in Österreich 1956." V Ibolya Murber in Zoltán Fónagy (ur.) *Die ungarische Revolution und Österreich*. Wien: Chernin Verlag: 335–387.
- Ripp, Zoltán (2006) "A nemzeti kommunizmus lobogója alatt: Jugoszlávia és a magyar 1956." *Rubicon* 2006/9 (1956-os emlékszáma): 60–66.
- Rozs, András (2002) "Az 1956-os forradalom Baranya megyében." V Verona Molnár (ur.) *'56 és Délvidék*. Újvidék/Novi Sad: Nyitott Könyv Kiadó: 22–37.

ARHIVSKI VIRI:

- BUNDES ARCHIV, STIFTUNGSARCHIV DER PARTEIEN UND MASSENORGANISATIONEN / SAPMO, BERLIN:
- SAPMO, Barchiv, DY 30/3642, SED ZK – Büro Walter Ulbricht.
- SAPMO, Barchiv, DY 30/3643, SED ZK – Büro Walter Ulbricht.
- SAPMO, Barchiv, DY 30/3641, SED ZK – Büro Walter Ulbricht.
- ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV / ARCHIV DER REPUBLIK:
- ÖStA-BMfaA, Sektion II – pol, 1956.
- ÖStA, AdR, BMI, Abteilung 12 U.

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE:

- ARS, AS 1589 (Fond CK ZKS), šk. 11, Dokumenti iz prepiske Saveza komunista Jugoslavije i Komunistične partije Sovjetskog saveza.
- ARS, AS 1589 šk. 7, Stenografski zapisnik IV. plenarne seje CK ZKS, 20. november 1956.
- ARS, AS 1589, šk. 57, Informacija o političkoj aktivnosti i odrazu aktuelnih medjunarodnih dogadjaja, 6. december 1956.
- ARS, AS 1931 (Fond RSNZ), tehnična enota 1186, Madžarski dogodki leta 1956, Odmev madžarskih dogodkov v LR Sloveniji, 10. december 1956.
- ARS, AS 1931, A-10-13/2, Letno poročilo DV RSNZ 1957. I. oddelek.
- ARS, AS 1931, A-10-12, Letno poročilo referata reakcije pri II. oddelku UDV RSNZ za leto 1956.
- ARS, AS 537 (Fond SZDLS), šk. 27, Seja predsedstva SZDLS, 8. november 1956.

ARHIV SRBIJE I CRNE GORE:

- Arhiv Srbije i Crne Gore, Fond br. 507, IX, fas. br. 75-1-37.
- Arhiv Srbije i Crne Gore, Fond br. 507, IX., fas. br. 75-1-54.
- Arhiv Srbije i Crne Gore, Fond br. 507, IX., fas. br. 75/III-1, 92.

TISKANI VIRI:

- (1995) "Top Secret. Magyar-jugoszláv kapcsolatok 1956." Dokumentumok. Budapest: MTA Jelenkor-kutató Bizottság.
- (1991) "KSH (Központi Statisztikai Hivatal) jelentés az 1956-os diszidálásról." *Regio* 4.
- (1956) "Report on Yugoslavia – slovenski pregled." VII/12.

ČASOPISI:

SLOVENSKI POROČEVALEC:

- (1956) "Storili bomo vse, da ohranimo mir: gre za to, da čimbolj izboljšamo življenje naših ljudi" *Slovenski poročevalec* (16. november).
- (1956) "Sporočilo Sekretariata za notranje zadeve o beguncih z Madžarske." *Slovenski poročevalec* (8. december).
- (1956) "Jugoslavija bo storila vse kar se da za zmanjšanje napetosti na svetu." *Slovenski poročevalec* (15. december).
- (1956) "Na kosilu z madžarskimi begunci." *Slovenski poročevalec* (23. december).
- (1957) "Problem madžarskih beguncev." *Slovenski poročevalec* (21. januar).
- (1957) "Enajst tisoč beguncev." *Slovenski poročevalec* (26. januar).
- (1957) "Tragedija treh odstotkov." *Slovenski poročevalec* (27. januar).
- (1957) "Vedno več beguncev." *Slovenski poročevalec* (29. januar).
- (1957) "Čas za obisk še ni dozorel." *Slovenski poročevalec* (2. februar).
- (1957) "Zahtevamo povračilo stroškov." *Slovenski poročevalec* (17. februar).
- (1957) "Pomoč beguncem." *Slovenski poročevalec* (24. februar).
- (1957) "Zanimanje za naše predloge." *Slovenski poročevalec* (6. april).

VEČER:

- (1957) "Informacije iz prve roke." *Večer* 16 (21. januar).
- (1957) "Izpolnili smo moralne obveznosti." *Večer* 171 (25. julij).
- (1957) "1100 madžarskih beguncev bo odpotovalo ta mesec." *Večer* 294 (19. december).

LJUDSKA PRAVICA:

- (1957) "Begunci iz Madžarske so nam v veliko gmotno breme." *Ljudska pravica* 40 (17. februar).
- (1957) "Kam z vsemi begunci." *Ljudska pravica* 173 (25. julij).

AVTORJI / AUTHORS

1. Dr. Romana Bešter, Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO 1000, Ljubljana.
romana.bester@guest.arnes.si
2. Dr. Sara Brezigar, Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO 1000, Ljubljana.
sara.brezigar@guest.arnes.si
3. Ruxandra Comanaru, Univerza v Alberti, Oddelek za psihologijo/University of Alberta, Department of Psychology, Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E9
ruxandra.comanaru@ualberta.ca
4. Danijel Grafenauer, Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO 1000, Ljubljana.
danijel.grafenauer@guest.arnes.si
5. Dr. Vera Klopčič, Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO 1000, Ljubljana
vera.klopcic@guest.arnes.si
6. Dr. László Kupa, Univerza Peč, Fakulteta za politične vede/University of Pecs – Faculty of Political and Legal Science, 7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/B, Madžarska/Hungary.
kupa.laszlo@axelero.hu
7. Dr. Attila Kovács, Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO 1000, Ljubljana.
attila.kovacs@guest.arnes.si
8. Maja Lamberger Khatib, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo/University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Zavetiška 5, 1000 Ljubljana
maja.lamberger@guest.arnes.si
9. Dr. Mojca Medvešek, Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SLO 1000, Ljubljana.
mojca.medvesek@guest.arnes.si

10. Dr. Dušan Nečak, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta/University of Ljubljana, Faculty of Arts, SI 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2.
dusan.necak@ff.uni-lj.si
11. Aleksandra Pleško, Vožarski pot 8, 1000 Ljubljana
aleks.plesko@gmail.com
12. Dr. Tom Priestly, Univerza v Alberti, Oddelek za moderne jezike in kulturne študije/University of Alberta, Department of Modern Languages & Cultural Studies, Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E6
tpriestl@shaw.ca, tom.priestly@ualberta.ca
13. Dr. Mateja Režek, Inštitut Nove revije, Zavod za humanistiko/Institute for Humanities, Cankarjeva 10b, 1000 Ljubljana
mateja.rezek@nz-si

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Treatises and Documents, The Journal of Ethnic Studies (Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja) welcomes the submission of articles, other materials and documents on ethnic and minority studies – more specifically on ethnicity, racial and ethnic relations, ethnic identity, nationalism, xenophobia, protection of (ethnic, national, linguistic, religious, and other) minorities, migration, multiculturalism and related subjects.

Three issues of the journal are published every year, usually in April, September and December.

Papers are published in several languages, while the abstracts are always published both in English and in the original language of the paper.

The authors guarantee that their contents are original, unpublished material and are not being submitted for publication elsewhere.

The papers are subject to the evaluation of two reviewers before a decision is made on publication. The reviewers determine also the scientific categorization of the paper. It is preferable that the length of articles be 30,000–45,000 characters, including spaces. Reviews of books and journals, as well as notes, reports on scientific meetings and other subjects of interest to the journal, should be 5,400–9,000 characters.

Along with the paper should be submitted:

- the name of the author, the name and address of the institution in which he or she is employed, and his contact, to be published in the journal;
- the title of the paper in the language of the paper and in English;
- a summary in the language of the paper and a summary in English;
- key words (3-7) in the language of the paper and in English.

The title of the paper, the summary and the key words together should not exceed 1,600 characters in each language. The summary should contain the general presentation of the subject, the methods implemented, the main results and the conclusion(s).

Graphic materials (graphs, illustrations, tables, etc.) should be submitted (in black and white technique) according to standard modes of computer design. The author should secure copyright permission for graphic material from other sources.

Papers are to be submitted by e-mail to the Editor – Dr. Boris Jesih (boris.jesih@guest.arnes.si).

NOTES AND REFERENCES IN THE TEXT

Explanatory and bibliographic footnotes should be indicated serially within the paper. Papers should take into account the following guidelines of the style of footnotes and citations.

Authors should use the following method in the text:

(Author year: page)

Where there are no named authors, the name of the appropriate body or the title of the referred material should be placed in parentheses instead.

For two authors:

(Author and Author year: page)

For more than two authors:

(Author et al. year: page)

References to more than one publication by the same author in the same year should be distinguished alphabetically by a, b, c etc.

(Author year(a): page)

Quotes: use [...] when direct quote is changed

“[if] we wish to understand what is happening ‘in the periphery’, we must begin by looking at what is happening in the advanced capitalist world” (Lipietz 1987: 29–30).

Footnotes could be used for references when sources could not be referred to in the text as established in the former examples. Such sources could be, for example, legal documents and other type of documents, internet sources, etc. Such sources should be listed in footnotes, in accordance with the style of the list of references.

ALPHABETICAL LISTING OF ALL REFERENCES

The alphabetical listing of all References should be placed at the end of the text. Only works referred to in the text should be listed and conversely, all references given in the text must appear in the listing. The full names of all authors (initials only for the possible middle name) should be used in the listing.

The style of the list of references is as follows:

BOOKS:

Single authored books:

Lifton, Robert J. (1991) *The Genocidal Mentality: Nazi Holocaust and Nuclear Threat*. London: Macmillan.

Two or more authors:

Antze, Paul and Michael Lambek (1997) *Tense Past: Cultural Essays in Trauma and Memory*. London, New York: Routledge.

EDITED VOLUMES:

Komac, Miran, ed. (2007) *Priseljenci*. Ljubljana: Institute for Ethnic Studies.

CHAPTERS FROM MONOGRAPHS:

Mazrui, Ali A. (1999b) "Seek Ye First the Political Kingdom." In Ali A. Mazrui and Christophe Wondji (eds.) *General History of Africa*. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing: 105–126.

JOURNAL ARTICLES:

Wallerstein, Immanuel (1995) "What Are We Bounding, and Whom, When We Bound Social Research." *Social Research* 62(4): 839–856.

Jeremic, Vuk (2005) "Serbian Democracy's Deal for Kosovo and Metohia." *Review of International Affairs* LVI(1118): 3–10.

NEWSPAPER ARTICLES:

Daalder, Ivo and James M. Lindsay (2003) "American Empire, Not 'If' but 'What Kind.'" *The New York Times* (10 May): B9.

MAGAZINE ARTICLES:

Kaplan, Robert (2003) "Supremacy by Stealth: Ten Rules for Managing the World." *The Atlantic Monthly* (July/August): 65–83.

Elliott, Michael (2002) "The Trouble With Saving the World." *Time* (30 December): 108.

RESEARCH REPORTS, PAPERS FROM CONFERENCE PROCEEDINGS, PhD THESIS:

Szakolnai, Árpád (1994) "Thinking Beyond the East-West Divide: Patocka, Foucault, Hamvas, Elias, and the Care of the Self." Florence: European University Institute, EUI Working Papers in Political and Social Sciences, No. 94/2.

Klopčič, Vera (2002) *Individualni in kolektivni elementi v mednarodnem varstvu človekovih pravic: dokumenti Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin*. PhD Thesis. Ljubljana: University of Ljubljana, Faculty of Law.

ONLINE SOURCES:

All online sources should be equipped (in addition to the already described style of reference for different kinds of sources – e.g. books, journal articles, etc.) with the exact web page, location of the source and the date when the source was found.

Warner, Rachel (1989) "Angola: Country Studies – Historical Settings." In: Federal Research Division, Library of Congress
(<http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstudy:@field,4.4.2006>).

AUTHOR ISSUES

Authors receive two complementary copies of the issue in which their contribution appears.

COPYRIGHT

It is a condition of publication that authors vest copyright in their articles, including summaries and abstracts, in the Institute for Ethnic Studies. Authors may use the article elsewhere *after* publication without prior permission from the Institute, provided that acknowledgement is given to the *RIG* as the original source of publication and that Institute for Ethnic Studies is notified so that our records show that its use is properly authorized.

